

๓๓๒

จันทกาลมาลีปกรณ์

๓๓/๔

๒๙๔.๓๐๙

๕๕๒๘๕

๐๑๔

ชั้นกาลมาลีปกรณ์

ร.ท.ท. แสง มณีบุตร เจริญ
แปล

มีลหุณีและภาพประกอบ

กรมศิลปากร

จัดพิมพ์เนื่องในการบูรณะโบราณสถาน
อำเภอเปียงแสน จังหวัดเชียงราย

จีนกาลมกลีปกรณ

ร.ก.บ.แล้ง มหวิกรม ฌีโยญ
แปล

กรมศิลปากร

จัดพิมพ์เนื่องในการบูรณะโบราณสถาน
อำเภอเขียงแสน จังหวัดเขียงราย

พิมพ์ครั้งที่ ๒

เมื่อเดือนพฤษภาคม ๒๕๐๑

จำนวน ๑๐๐๐ ฉบับ

ผู้เขียนแผนที่

ร.ส. จันทน	ศุภศิริวัฒน์
นางสมศรีศรี	นางบรรพต
นายบุญเลิศ	อินทรมณี
นายจรัส	เชษฐาธิ์

ผู้ถ่ายภาพ

นายจรัส วิชาการภาพ

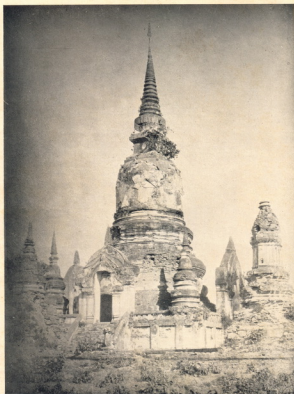
๒๙๕.๓๐๙

๗/๕๓๕

๒๕๒๖

๑. พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน

๒. วัดบุปผาราม หรือ วัดสวนคอก จังหวัดเชียงใหม่
 ภาพถ่ายก่อนปฏิสังขรณ์ (ดูเปรียบเทียบกับภาพที่ ๔๕)

คำนำ

หนังสือชินกาลมาลปกรณ์ ทำมรดกมัญญาเถระ ชาวเมืองหน่อ ได้แต่งขึ้นเป็นภาษาบาลี เมื่อระหว่าง พ.ศ. ๒๐๖๐-๒๐๗๑ แล้วต่อมาเข้าใจว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงได้โปรดให้ท่านราชบัณฑิต & ท่าน ในรัชกาลที่ ๑ ช่วยกันแปลไว้เป็นภาษาไทย เมื่อตอนต้นรัชกาลที่ ๑ นั้นเอง เพราะมีสมุดไทยคำฉบับหลวงอยู่ ๑๒ เล่ม เรียกชื่อไว้ว่าชินกาลมาลีน บอกลนามราชบัณฑิตผู้แปลและชาวักษณผู้ตรวจทานและเรียบ ทวีอักษรพร้อมเขียนภาษาบาลีด้วยเส้นทอง ตัวอักษรไทยด้วยเส้นสีดำ เมื่อมีราช อดิศัย จุฑกักราช ๑๑๕๖ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๓๗ ต่อมาในรัชกาลที่ ๑ ได้พิมพ์ลงเป็นเล่มทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับแปล เมื่อ ร.ศ. ๑๒๗ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๕๑ และเรียกชื่อไว้ตามฉบับแปลในสมุดไทยว่า ชินกาลมาลีน แล้วต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ (ค.ศ. ๑๙๒๓) ท่านศาสตราจารย์ ยอร์ เซเค่ ได้แปลออกเป็นภาษาฝรั่งเศสและตีพิมพ์ลงฉบับแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสและฉบับภาษาบาลี ลงใน Bulletin de l'École Française d'Extrême Orient, Tome XXV เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ ซึ่งเป็นหนังสือคู่มือให้นักศึกษาชาวต่างประเทศ ใช้เป็นหลัก ในการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์และโบราณคดี ของประเทศไทย นานพอควรเวลาว่า ๑๐ ปี แต่คงรู้จักกันมากในชื่อว่า ชินกาลมาลีน ตามฉบับตีพิมพ์ ร.ศ. ๑๒๗ เหตุใด ในฉบับแปลและฉบับตีพิมพ์ ร.ศ. ๑๒๗ จึงเรียกหนังสือคู่มือว่าชินกาลมาลีน และเหตุใด ในการจัดพิมพ์ครั้งจึงเรียกชื่อว่า ชินกาลมาลปกรณ์ โปรดดูในคำชี้แจงของผู้แปลในหน้าต่อไป

ข้าพเจ้าเคยอ่านฉบับตีพิมพ์ ร.ศ. ๑๒๗ ทั้งฉบับแปลเป็นภาษาไทยและฉบับภาษาบาลีครั้งแรกที่อ่านเพื่อทราบตำนานทางพระพุทธศาสนา แล้วต่อมาอ่านเพื่อค้นคว้าข้อสงสัยเรื่องราวอันเป็นตำนานของประเทศชาติและบ้านเมือง โดยใช้ตรวจสอบเหตุการณ์และศักราชบ้าง ใช้ข้อสงสัยเปรียบเทียบกับเรื่องราวและข้อความ เช่นที่กล่าวถึงในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยกับตำนานและพงศาวดารอื่นๆ พงศาวดาร โยนก เป็นต้นบ้าง เมื่ออ่านและตรวจสอบตามฉบับคำแปลภาษาไทย เกิดความสงสัยขึ้น ก็พลิกไปดูฉบับพิมพ์ภาษาบาลี เป็นการสอบทานกันไปในตัว จึงได้เกิดเห็นได้ว่า ท่านผู้แปลในสมัยนั้น ไม่บันทึกในเรื่องภูมิประเทศและไม่ทราบเรื่องราว

ของเจ้าชายและมุกคอดำคัญ คอลงคนความเป็นไปของชาวเมืองเหนือและประเทศใกล้เคียง
เช่น ทกถ่าวไว้ ในพงศาวดารโยนกและตำนานบางเรื่อง จะมีก่แปดชื่อมุกคอดและสถานที่ที่ก่แปดไว้
เช่น พญาเจ้าเมือง ท่านมุกคอดไว้เป็นภาษามอว่า ปุระาโท ก็แปลทับศัพท์ว่า พระเจ้า
บุรดาทราช เมืองเชียงแสน ท่านมุกคอดไว้เป็นภาษามอว่า ชยเสนปุระ ก็แปลทับศัพท์ว่า เมือง
ไชยเสนปุระ เป็นต้น เมื่ออ่านตามฉบับแปลเดิม จึงหาให้ความเข้าใจคลาดเคลื่อนไป ไม่ตรงกับ
พงศาวดารและตำนานอื่นๆ ทำให้ต้องเสียเวลาตรวจสอบค้นหา ประกอบทั้งคำแปลภาษาไทย
นั้นก็เป็นจำนวนเก่าแปลไว้แค่สมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อนำถึงปัจจุบัน จำนวนและภาษาได้คลื่อน
ความหมายย้ายที่ไปบ้างแล้ว ทำให้ยากแก่ความเข้าใจยิ่งขึ้น จึงได้คิดยู่ย่นชื่อที่จะหาโอกาสแปล
และตรวจสอบเสียใหม่ ให้ถูกต้องตรงกับชื่อมุกคอดและสถานที่ที่ก่แปดไว้ในพงศาวดารและ
ตำนานอื่น พร้อมทั้งทำเรื่องอรรถและอธิบายความไว้ให้เข้าใจง่าย ไม่ต้องเสียเวลาไปตรวจสอบ
กับพงศาวดารและตำนานอื่นๆ ซึ่งจะช่วยให้การศึกษาค้นคว้ารวดเร็วขึ้นด้วย แต่ตนเองก็ไม่
เวลาพอที่จะแปลและทำเรื่องอรรถอธิบายให้ดำเร้าดูเองไม่ได้ จึงได้แต่เก็บความตั้งใจไว้และ
ไม่หาผู้แปลมาตลอดเวลาหลายปี

ครั้นเมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ทางราชการได้ตั้งกรรมการบูรณะถ้ำเชียง
แสน ในจังหวัดเชียงราย ขึ้นคณะหนึ่ง ให้หน้าที่ดำเนินการบูรณะถ้ำเชียงแสนและ
ยกฐานะเป็นอำเภอ โดยมีอธิบดีกรมศิลปากร หรือแทน ร่วมเป็นกรรมการด้วย ซึ่งเป็นที่
เห็นว่า คงให้หน้าที่สอบสวนค้นคว้าทางตำนานและดำเนินการขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุสถาน
คอลงคนให้มีความชัดเจนแก่คณะกรรมการในด้านของกรมศิลปากรประกอบกันไปด้วย ข้าพเจ้า
จึงเสนอแนวทางการดำเนินงานในหน้าที่ของกรมศิลปากรไว้คือ หอเอกสารประวัติศาสตร์ยุทธ รัฐมนตรี
ช่วยว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งเป็นประธานกรรมการบูรณะฯ ในครั้งนั้นว่า นอกจากขุดแต่ง
บูรณะและจัดทำแผนผังกับถ้ำรูปโบราณสถานในถ้ำเมืองเชียงแสนและบริเวณใกล้เคียง ไว้เป็น
หลักฐานในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีแล้ว ควรจะได้เลือกพื้นที่ถ้ำ
ตำนาน ซึ่งอาจใช้เป็นหลักฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีของจังหวัดภาคเหนือ
ไว้ด้วย ซึ่งท่านประธานกรรมการบูรณะฯ ก็พิจารณาเห็นชอบด้วย และยังอยู่แต่ว่าจะควรคัดเลือก
หาพื้นที่เรื่องใดจึงจะเหมาะสม และในระยนั้น ข้าพเจ้ามีหน้าที่ต้องเดินทางไปตรวจโบราณ

วัตถุประสงค์งานในจังหวัดภาคเหนือ โดยเฉพาะในท้องที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย หลายครั้ง
 ซึ่งในการเดินทางนี้ ข้าพเจ้าได้ขอให้ ร.ศ.ท. แดง มนวิฑูร ร่วมคณะเป็นนักคู่เทศน์ไปด้วย
 ร.ศ.ท. แดง มนวิฑูร เป็นเปรียญ ๖ ประโยค ด้านกวีตักศิลาเทพวราวม เคยรับราชการอยู่
 ในจังหวัดภาคเหนือมาเป็นเวลาหลายปี โดยเฉพาะในท้องที่จังหวัดเชียงราย และเคยดำรงตำแหน่ง
 ทั้งเป็นหัวหน้าสำนักงานตำรวจและปลัดกิ่งอำเภอเชียงแสน หลายครั้ง ปัจจุบันเป็นหัวหน้าแผนก
 ทอขวัญยาน กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ร.ศ.ท. แดง มนวิฑูร จึงเป็นทั้ง
 นักคู่เทศน์และช่วยให้ความรู้เกี่ยวกับตำนานและประวัติศาสตร์ในท้องที่จังหวัดเชียงรายแก่พวกเรา
 ที่ร่วมทางไปด้วยเป็นอย่างดี เมื่อเป็นเช่นนี้ ความตั้งใจของข้าพเจ้าในเรื่องที่จะหาผู้แปลหนังสือ
 ชินกาลมาลปกรณ์มาเป็นเวลาหลายปีก็ดับ ความคิดที่จะเลือกผู้หนังสือตำนานที่จะใช้เป็น
 หลักฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดี ของจังหวัดภาคเหนือ เนื่องในการบูรณะ
 อำเภอเชียงแสนก็ดับ ที่ปรากฏขึ้นแก่ข้าพเจ้า จึงได้ปรารถนาความตั้งใจเหล่านั้นและขอรับรองให้
 ร.ศ.ท. แดง มนวิฑูร เป็นผู้แปลหนังสือชินกาลมาลปกรณ์ออกสู่ภาษาไทยอีกครั้งหนึ่ง ซึ่ง ร.ศ.ท.
 แดง มนวิฑูร ก็ยินยอมรับแปลด้วยความเต็มใจ พร้อมทั้งทำเรื่องขรรดและอธิบายความไว้โดยตลอด
 หนังสือชินกาลมาลปกรณ์ คำแปลภาษาไทย ฉบับของกรมศิลปากร จึงเกิดขึ้นด้วยเหตุนี้
 ข้าพเจ้าขอขอบคุณ ร.ศ.ท. แดง มนวิฑูร ที่ได้ช่วยกันสร้างเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์
 เทพนิพนธ์ในภาษาไทยอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าเชื่อมั่นอย่างเต็มที่ในการศึกษาค้นคว้าตำนาน
 ทางพระพุทธศาสนา และ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ได้กว้างขวางออกไป

ข้าพเจ้าไม่จำเป็นต้องกล่าวว่า คำแปลและคำอธิบายในหนังสือเล่มนี้ถูกต้องและอ่าน
 เข้าใจง่ายเพียงไร เพราะปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในเล่ม ซึ่งท่านผู้ที่จะมีค่านิยมและพิจารณาได้ด้วย
 คนเองอยู่แล้ว เมื่อแปลและคิดเป็นฉบับพิมพ์ครั้งแรกแล้ว ข้าพเจ้าจึงรวบรวมแผนที่และรูปถ่าย
 โบราณสถานบางแห่งที่ได้จัดทำไว้ ตามแนวดำเนินงานบูรณะในหน้าที่ของกรมศิลปากร
 นำเสนอพร้อมกันกับหนังสือเล่มนี้ คือ พงศาวดารเมืองนันทบุรี นิคมบุรี รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวง
 อุตสาหกรรม ประธานกรรมการบูรณะฯ ปัจจุบัน ซึ่งท่านก็ได้กรุณาอนุมัติตั้งจ่ายเงินจากงบประมาณ
 อำเภอเชียงแสน ให้เป็นค่าจัดทำหนังสือนี้ หนังสือชินกาลมาลปกรณ์จึงได้วางพิมพ์และขึ้นโต๊ะ

ด้วยความอนุเคราะห์ของท่านรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงวัฒนธรรมทั้งสองท่านดังกล่าวมา
ข้างต้น ซึ่งรับหน้าที่ประธานกรรมการบูรณะฯ ดับคือ ถิ่นมา ข้าพเจ้าจึงขอบันทึกพระคุณ
ของท่านทั้งสอง ให้ปรากฏไว้ ณ ที่นี้ ส่วนแผนที่และแผนผังกับรูปถ่ายอื่นๆ ที่จัดทำขึ้นขึ้นของ
ในการบูรณะครั้งนี้ จะได้นำโอกาสจัดพิมพ์เผยแพร่ในกาลต่อไป

หากหนังสือนี้ทางกองมรดกปรณี ฉบับแปลของกรมศิลปากรนี้ จะส่งผ่านด้วยประโยชน์
ในการศึกษาประวัติศาสตร์ โบราณคดี และความรู้ตำนานทางพระพุทธศาสนา แก่นักศึกษา
และประชาชนผู้สนใจไม่หาความรู้ ด้วยประการใด ๆ ข้าพเจ้าขออุทิศประโยชน์อันเกิดขึ้น
ด้วยประการนี้ๆ แก่ท่านผู้ริเริ่มพร้อมทั้งคณะกรรมการบูรณะอำเภอเชียงแสนและคณะผู้ริเริ่ม
ทุกยุค ซึ่งให้การสนับสนุนในการบำรุงรักษาโบราณสถานด้วยดีตลอดมา ช่วยให้ โบราณสถาน
เหล่านั้นคงอยู่ยั่งยืนเป็นมรดกตกทอดถึงอนุชนชาวไทยสืบไปในอนาคต.

อนึ่ง

กรมศิลปากร

๒๕ พฤษภาคม ๒๕๐๕

สารบัญเรื่อง

	หน้า
คำนำ	[ค]
คำชี้แจงของฉบับแปล	[คก]
นมัสการพระรัตนตรัย	ค
พระโพธิสัตว์	ค
จิตคุปบาทกาด	ค
นโพนธินาน	ค
นหัทธาน	ค
อักษณเรอ่งโรย	ค
เรื่อง อภินิหาร	ค
เรื่อง ทูรณาน	คค
เรื่อง อภิวิธาน	คค
เรื่อง อันตกนิทาน	คค
เรื่อง แดงเทศน์ธรรมจักร	คค
เรื่อง ไปรชฎี	คค
เรื่อง เต็มไปเมืองกบิลพัสดุ์และแสดงยมกปาฏิหาริย์	คค
เรื่อง พุทธจักจลด้วยเตี้ยสอานท่าง ๆ รวมทง โฉงทวป	คค
เรื่อง อัครมหาธำมณิพพาน	คค
เรื่อง พุทธปรีตพาท	คค
เรื่อง พระบรมสารีริกธาตุ	คค
เรื่อง เป็ดเกิด	คค
เรื่อง อังคายนา ครุฑ ๓	คค
เรื่อง อังคายนา ครุฑ ๒	คค

เรื่อง	ตั้งคายมา คิงท ๓	๕๑
เรื่อง	พระมหินทเทรมาองค์กาทวีป	๕๓
เรื่อง	อัญเชิญพระมหาโพธิมาองค์กาทวีป	๕๔
เรื่อง	พระราชบุรุษอัญเชิญมาองค์กาทวีป	๕๖
เรื่อง	มหาโพธิมาองค์กาทวีป	๕๗
เรื่อง	พระมหินทเทรนิพิพาน	๕๘
เรื่อง	กาดมราชของพระเชษฐาแก้วของชาวเดพรราชกุมาร	๖๐
เรื่อง	มัทยงค์มรเจดีย์	๖๕
เรื่อง	มรจาเจดีย์	๖๖
เรื่อง	โตหปราชาท	๖๗
เรื่อง	สุวรรณมาถิกเจดีย์	๖๘
เรื่อง	กาดพระโคตมพุทธเจ้าในอุโบสถ	๖๙
เรื่อง	มหาวงศ์กษัตริย์ในอุโบสถ	๗๐
เรื่อง	พระเชษฐาแก้วประคัมภ์ฐานในอุโบสถ	๗๑
เรื่อง	พระพุทธโศภิตาจารย์ในอุโบสถ	๗๒
เรื่อง	สร้างเมืองหริภุญชัย	๗๓
เรื่อง	รัชสมัยของพระนางจันทิมา	๗๔
เรื่อง	ลำดับกษัตริย์เมืองหริภุญชัย	๗๕
เรื่อง	กษัตริย์เมืองหริภุญชัย	๗๖
เรื่อง	พระมหาบุรุษราชกุมารหริภุญชัย	๗๗
เรื่อง	ราชวงศ์พระเจ้าอากา	๗๘
เรื่อง	พญามังราย	๗๙
เรื่อง	พระอุมเมศร์โคตมราช	๘๐

สารบัญรูป

รูปที่ ๑	พระธาตุทวิภุมขัย จังหวัดอำนาจ	หน้า
รูปที่ ๒	วัดบุปผาราม หรือ วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ (ก่อนปฏิสังขรณ์)	
รูปที่ ๓	เจดีย์ศิวิ ประเทศอังกฤษ	๑๗๗
รูปที่ ๔	ศิรัมหาโพธิ ประเทศอังกฤษ	๑๗๘
รูปที่ ๕	มรืจวักคัยเจดีย์ ประเทศอังกฤษ	๑๗๙
รูปที่ ๖	โถงปราสาท ประเทศอังกฤษ	๑๗๙
รูปที่ ๗	มหรืยักคณเจดีย์ ประเทศอังกฤษ	๑๗๙
รูปที่ ๘	ตุวรณเมอดิกเจดีย์ ประเทศอังกฤษ	๑๗๙
รูปที่ ๙	ทิวทัศน์วัดหารพระทณศรชตุ ประเทศอังกฤษ	๑๘๐
รูปที่ ๑๐	วิหารพระทณศรชตุ ประเทศอังกฤษ	๑๘๐
รูปที่ ๑๑	คตยตุเทพ จังหวัดเชียงใหม่	๑๘๑
รูปที่ ๑๒	พระธาตุคตยตุเทพ จังหวัดเชียงใหม่	๑๘๑
รูปที่ ๑๓	เจดีย์เหลี่ยมวัดกุกุต (วัดจอมเทวี) จังหวัดอำนาจ	๑๘๒
รูปที่ ๑๔	พระพุทธรูปในฐานเจดีย์วัดกุกุต จังหวัดอำนาจ	๑๘๒
รูปที่ ๑๕	กำแพงศิลาแดง กำแพงเมืองอำนาจ	๑๘๓
รูปที่ ๑๖	ตุวรณเจดีย์ (กู่คำ) วัดพระธาตุ จังหวัดอำนาจ	๑๘๓
รูปที่ ๑๗	ทิวทัศน์แห่งหอดวงและภูเขาคะศรี อำเภอศรีรัตนาลัย จังหวัดสุราษฎร์	๑๘๔
รูปที่ ๑๘	ทิวทัศน์ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์	๑๘๔
รูปที่ ๑๙	คตยคายธะ หรือ คตย ๑ เค้า อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย	๑๘๕
รูปที่ ๒๐	เกาะคตยแทน หรือ เกาะทอง ในแม่น้ำโขง	๑๘๕

รูปที่ ๒๓	พระศรีรัตนมหาธาตุ หรือ พระปรางค์เมืองร้อย	อำเภอศรีวิชัยนายน	
	จังหวัดอุไรทัย		๓๙๐
รูปที่ ๒๔	พระเจดีย์วัดราชคฤห์ อำเภอพระยา	จังหวัดเชียงใหม่	๓๙๐
รูปที่ ๒๕	วัดพระยืน จังหวัดลำพูน		๓๙๑
รูปที่ ๒๖	พระพุทธรูปในชุมชนเจดีย์วัดพระยืน จังหวัดลำพูน		๓๙๑
รูปที่ ๒๗	วิหารลอยคำ ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหินขัด วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่		๓๙๑
รูปที่ ๒๘	พระพุทธรูปหินขัด ในวิหารลอยคำ วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่		๓๙๑
รูปที่ ๒๙	พระธาตุทอง วัดพระบรมธาตุ จังหวัดน่าน		๓๙๑
รูปที่ ๓๐	เจดีย์วัดพระแก้วดอนเต้า จังหวัดอำนาจ		๓๙๑
รูปที่ ๓๑	วิหารทองวัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่		๓๙๐
รูปที่ ๓๒	เจดีย์ทอง วัดเจดีย์ทอง หรือ วัดพระเจ้าคนทอง อำเภอเชียงแสน		
	จังหวัดเชียงใหม่		๓๙๐
รูปที่ ๓๓	พระธาตุจอมกิติ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงใหม่		๓๙๑
รูปที่ ๓๔	พระเศียรพระพุทธรูป ที่ฐานพระนาคคีรีวัดกษัตริย์วงศ์พระธาตุจอมกิติ		๓๙๑
รูปที่ ๓๕	วัดป่าแดงทอง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงใหม่		๓๙๒
รูปที่ ๓๖	ซากถ้ำนางไม้สัก วัดรอยเขาแก้ว จังหวัดตาก		๓๙๒
รูปที่ ๓๗	เจดีย์ทอง วัดเจดีย์ทอง จังหวัดเชียงใหม่		๓๙๓
รูปที่ ๓๘	ฐานพระจำศีลเจดีย์ทอง หรือ ราชครู วัดเจดีย์ทอง จังหวัดเชียงใหม่		๓๙๓
รูปที่ ๓๙	วัด/พาราม หรือ วัดเมือง จังหวัดเชียงใหม่		๓๙๔
รูปที่ ๔๐	วัดมหาโพธาราม หรือ วัดเจดีย์เจ็ดอศ จังหวัดเชียงใหม่		๓๙๔
รูปที่ ๔๑	พระรัตนปฏิมา หรือ พระแก้วมรกต		๓๙๕
รูปที่ ๔๒	พระเจ้านางคน วัดศรีเกิด จังหวัดเชียงใหม่		๓๙๕

รูปที่ ๔๓	พระเจ้าเอกทัศ วัดพระเจ้าเอกทัศ จังหวัดเชียงใหม่	๓๑๐
รูปที่ ๔๔	วัดพระเจ้าเอกทัศ จังหวัดเชียงใหม่	๓๑๐
รูปที่ ๔๕	จิตรกรรม ที่ถวายเป็นพระพุทธรูปพระเจ้าเอกทัศ วัดมหาโพธาราม จังหวัด เชียงใหม่	๓๑๑
รูปที่ ๔๖	สถาปัตยกรรมวัดพระเจ้าเอกทัศ วัดมหาโพธาราม จังหวัดเชียงใหม่	๓๑๑
รูปที่ ๔๗	วิหารวัดมหาวัน จังหวัดลำพูน	๓๑๑
รูปที่ ๔๘	แม่พระรอด ในวิหารวัดมหาวัน จังหวัดลำพูน	๓๑๑
รูปที่ ๔๙	ประตูและกำแพงเมืองเชียงใหม่	๓๑๑
รูปที่ ๕๐	วัดดงกการาม หรือ วัดดงกัก จังหวัดลำพูน	๓๑๑
รูปที่ ๕๑	วัดบุปผาราม หรือ วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ (ภายหลังปฏิสังขรณ์)	๓๐๐
รูปที่ ๕๒	พระปฏิมาพุทธ วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่	๓๐๐
รูปที่ ๕๓	วัดป่าแดงหนองดอนไชย อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย	๓๐๓
รูปที่ ๕๔	วัดพระแก้ว จังหวัดเชียงราย	๓๐๓
รูปที่ ๕๕	เจดีย์วัดฮาทันแก้ว อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย	๓๐๓
รูปที่ ๕๖	ชุมชนประเพณีฐานพระแก้วเจ้านัน วัดมหาโพธาราม จังหวัดเชียงใหม่	๓๐๓

แผนที่

แผนที่ ๑ แผนที่ประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง

แผนที่ ๒ แผนที่เมืองสุพรรณบุรี ประเทศอังกฤษ

แผนที่ ๓ แผนที่ประเทศไทยโดยอสังหาริมทรัพย์

แผนที่ ๔ แผนที่เมืองเชียงใหม่

คำชี้แจงของผู้แปล

หนังสือเรื่อง กัมมฉบับเดิมเป็นภาษาบาลี เรียกว่า ชินกาลมาลีปกรณ์ ส่วนฉบับ
แปลเป็นภาษาไทยฉบับแรก เรียกว่า ชินกาลมาลินี แต่ฉบับที่กล่าวถึงอยู่นี้ปัจจุบัน
เรียกชื่อตามกัมมฉบับภาษาบาลีว่า ชินกาลมาลีปกรณ์

ในการแปลครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้อาศัยฉบับแปลเป็นภาษาไทยซึ่งท่านวราสารัตนิก ๕ ท่าน
คือ พระวิเชียรปรีชา พระยาพนาพิณ หอวงอุคคจินดา หอวงราชปริณัย และ
หอวงธรรมภินนที ได้แปลไว้แก่ครั้งรัชกาลที่ ๓ และค้นพบเป็นครั้งแรกเรียกว่า
ชินกาลมาลินี นับเป็นแนวทาง ทำให้การแปลครั้งนี้ ข้าพเจ้าขออภัยพระคุณของ
ท่านวราสารัตนิกเหล่านั้น ด้วยความเคารพอย่างสูง เพราะฉบับแปลของท่านเป็นเสมือนประทีป
ส่องทาง ให้ข้าพเจ้าแปลครั้งนี้ได้สะดวกเป็นอย่างยิ่ง

ถ้าถามว่า กัมมของท่านวราสารัตนิกเหล่านั้นแปลไว้แล้ว จะแปลอีกทำไม? ขอตอบว่า
การแปลของท่านในครั้งนี้ ข้อที่เกี่ยวกับบุคคล สถานที่ และบ้านเมืองต่าง ๆ โดยมากท่านแปล
ทับศัพท์ไว้ คือแปลตามรูปศัพท์บาลี เช่น ถ้าวาดถึงกษัตริย์พระองค์หนึ่งแห่งนครเรียงใหม่
ศัพท์บาลีว่า ลกุขปุรุสโกโม นาม ราชชา ทานักแปลว่า มีพระราชทรงพระนามว่า ลักขบุรุษ
จึงไม่อาจทราบได้ว่า กษัตริย์ผู้ครองนครพระองค์นั้นคือใคร ในภาษาเรียงใหม่ไม่มีพระนามกษัตริย์
ดังที่กล่าวมา ครั้นมาลงสมัยปัจจุบัน ได้มีการค้นพบบทคัดลอกได้สะดวกยิ่งขึ้น จึงการนี้จึง
ได้แปลโดยขยายกว้างขวางออกไป เป็นเหตุให้รู้รูปบุคคลและสถานที่ทั้งโบราณจนถึงปัจจุบัน
ได้ถูกต้องขึ้น ทั้งนี้หนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสดาจารย์ต่าง ๆ กันหาท่านได้มากมาย พิจารณา
ได้ว่าอะไรเป็นอะไร ประกอบกันเครื่องมือในการแปล เช่น ปทานุกรม กัมมศัพท์ช่วยเหลื
ได้สะดวก ทำให้มั่นใจว่า การแปลครั้งนี้จะได้ความชัดเจน เป็นการส่งเสริมสนับสนุนการแปล
ของท่านบูรพาจารย์ครั้งแรกให้เด่นแจ้งยิ่งขึ้น มีไร้เราเจตนาขออภัยว่า คนเองมีความรู้ความ
สามารถดีกว่าท่านบูรพาจารย์แน่แท้แน่นอน ก็หาไม่ได้ และในการแปลครั้งนี้ หากจะมีข้อผิดพลาด
บกพร่องประการใดก็ตาม ข้าพเจ้าเต็มใจจะยอมรับคำตำหนิและหักล้างจากท่านผู้อ่านทุกท่าน
เพราะรู้สึกเป็นการดีสุดดีของข้าพเจ้าที่จะทำให้ข้อใด

ข้าพเจ้าขอเล่าเรื่องการแปลงหนังสือเดิม เพื่อให้ทราบความจริงเกี่ยวกับหนังสือเรื่อง
ไวศย คือ ในการแปลงหนังสือเรื่อง ข้าพเจ้าใช้หนังสือฉบับพิมพ์ภาษาบาลีเป็นต้นฉบับแปล
ขึ้นต้นแต่คำนำมีการพระรัตนตรัยของผู้รจนา โดยดัดแปลงคำแปลเป็นไทยของท่านราชบัณฑิต
คำนำได้ตั้งชื่อเรียกต้นฉบับแปลของท่านไป ทำดังกล่าวดังมา จนมาถึงเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ
นี้คำนำว่า โธมมุกุสสทิส แปลว่า (พระบรมสารีริกธาตุ ฐานกลาง) ดูเหมือนว่าเขยวรี
เกิดตั้งชื่อขึ้นมา จึงเกิดคำแปลภาษาไทยของท่านราชบัณฑิต ในนั้นท่านแปลว่า ดูเหมือนแก้ว
มุกดาอันชัดแจ้ง ยังทำให้ตั้งชื่อหนังสือ เพราะคำว่า มุกดา ในภาษาบาลีนั้น แปลกันว่า
แก้วเขียว แต่ท่านเอาคำไทยมาแปลว่า แก้วมุกดา คำว่าแก้วมุกดานี้ ภาษาบาลีว่า มุกดา
ไม่ใช่ มุกดา เมื่อตั้งชื่อมาเช่นนั้น ถ้าให้ย่อคำต้นฉบับเดิม คือ ฉบับก่อนตัวพิมพ์
อย่างไรก็ดี ฉบับพิมพ์ปกของศกจากต้นฉบับมาดัดพิมพ์ ท่านคงแปลจากฉบับเดิมแน่นอน
เพราะ ในสมัยที่ท่านแปลนั้นยังไม่ฉบับพิมพ์ จึงค้นหนังสือในหอวรรณคดี ได้มาตามประสงค์
หนังสือฉบับแรกเป็นหนังสือ ใบลานจารอักษรธรรมมีพิจารณาแล้วทราบดีว่า เป็นหนังสือจารทรง
สมัยกรุงศรีอยุธยา ถ้างานใบลานด้านนี้ ๆ ทรนถ้อยเป็นบางอัน เพราะหักตัวหนังสือยังคง
สภาพปรกติคือยัง ทรงกลม มี ๕ มุก คือ มุกตั้งซ้ายเป็นมุก ๕ แต่มุก ๔ หายไป คงเหลือ ๔ มุก
พยายามค้นเท่าไรก็ไม่พบ จึงขอให้เจ้าหน้าที่ค้นหาในหออื่น ๆ คือไป ก่อนนั้นก็ไปค้นต้นฉบับ
ใบลานเดิมตรงคำที่ตั้งชื่อ ในนั้นตัวจารเป็น โธมมุกุสสทิส แต่มีรอยขีดเส้นแถมแก้ตัวอักษร ๓
เป็นตัวอักษร ๔ เพื่อจะให้มัน โธมมุกุสสทิส เมื่อเป็นดังนี้ จึงคิดว่า คงมีฉบับใบลานของ
มาอีกฉบับหนึ่งเป็นแน่ และฉบับพิมพ์คงคัดออกมาจากฉบับใบลานของ คำนำจึงเป็น
โธมมุกุสสทิส ไม่ใช่คัดออกมาจากฉบับใบลานเดิม และรอยเส้นขีดจะกำกับ ในสมัยคัดลอก
จากฉบับใบลานเดิม จึงให้เจ้าหน้าที่ค้นดูทั้งในหอวรรณคดีและในหอพระมนเทียรธรรมใน
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในที่สุดก็ได้นำต้นประดู่จากหอพระมนเทียรธรรมเป็นต้นฉบับของต้น
๖ มุกเกิดดูใบปกหน้ามุกหนึ่ง จารเป็นตัวอักษรธรรมอักษรภาษาไทยไว้ดังนี้

“ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนาล่วงแล้วได้ ๒๓๓๓ พระวรวรชา บัณฑิตภูมิพุทธศก ครั้น
เมื่อตั้งพระนครรัตนโกสินทรอินทอยุธยาขึ้น สมเด็จพระมหาพนธุริย์บรมมหาราชธิราช
ผู้เป็นพระเชษฐา แลสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกเป็นพระอนุชา ทั้งสองพระองค์ทรงพระราชพิธี
ปรารภณาพระปรมานุกนิษฐานสมาธิโพธิญาณ ทรงพระสุตสาหะมนั้รุ่งพระบวรพุทธศาสนา
เป็นศาสนูปถัมภก ให้ประชุมพระสงฆ์เถรานุเถระผู้รู้พระไตรปิฎก ๒๔ องค์ ราชบัณฑิต

๓๒ คน รวมกันในพระมหาสุววรรณนพ ๗ วัดพระศรีสรรเพชญ์ตามพิพาทนาม^(๑)
 นำพระไตรปิฎกพระบาลี แลพระธรรมกถา ฎีกาแลอนุฎีกา โยชนา แลคัมภีร์ ทั้งปวง แต่
 บรรดาที่มีอักษรแลบทอันพิรุณนี้ คือสอบกันตกแต่คัดแปลงให้ถูกต้อง ให้มีสรรพวิทยุชน
 อันบริสุทธ์บริบูรณ์ แล้วให้จำลองขึ้นอ่านใหม่ตกตัวหนึ่งผลัดปวารจากเส้นหมึก บัดทอง^(๒)
 บัดทองใหม่ปกหน้าหลัง ท่อคัมภีร์ฝ่ายก เข็ญเข้าไว้ในเขววมณฑปรัตนมุกดาอันประดิษฐาน
 ในพระมหาสุววรรณนพปณทิตรรณ ๗ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม อุทิศส่วนพระราชกุศล
 ให้แก่สรรพสัตว์ในอนันตจักรวาล พระชนกาลมาลี ๕๕ ๖ ดอก (อ่านว่า ๕ ดอก ๓๔ ลาน)
 พระทิปวงส์ ๓๒ ๖ ดอก (อ่านว่า ๓ ดอก ๓๒ ลาน) ทั้งสองนี้ อยู่คัมภีร์เดียวกัน นายเกษ
 มหัตถเลกกับหลวงธมมาพิมลราชบัณฑิตเป็นผู้ชำระ พระอาจารย์เกิดเป็นผู้ทำ นายอยู่
 ขำจาง นายมาศ ขำจาง เป็นผู้จำลองสำเร็จโดยอิริยวาทิ”

เห็นได้ว่า ฉบับที่อยู่ในหอพระมณเฑียรธรรมนี้ ถิ่นมาจากฉบับที่อยู่ในหอจรัสญาณ
 บทกวีไว้จำนวน ๕ ดอกกับ ๓๔ ลาน ส่วนฉบับหอจรัสญาณนั้น ดอก ๕ นับคู่แล้ว มี ๓ ดอกกับ
 ๓๔ ลานตรงตามนั้น (๒๔ ลาน เรียกว่า ๑ ดอก ๓๔ ลาน เรียกว่า ๑ ดอก ๓๔ ลาน)
 เพราะฉะนั้น หนังสือเรื่อง จึงมีอยู่ ๒ ฉบับ ฉบับแรกเป็นฉบับสมัยกรุงศรีอยุธยา ขอเรียกว่า
 ฉบับโบราณเดิม ฉบับต่อมา สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นรัชกาลที่ ๑ ขอเรียกว่า ฉบับโบราณรอง
 และฉบับพิมพ์ครั้งแรก ๕ เมื่อรัตนโกสินทร์ ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) ขอเรียกว่า
 ต้นฉบับพิมพ์ ต้นฉบับพิมพ์ เห็นชัดว่า ได้ถ่ายมาจากฉบับโบราณรอง เพราะมีสรรพวิทยุชน
 เห็นฉบับโบราณรองจะผิดอยู่บ้างก็เพียรชำระแก้ไขตามความเห็น ผู้ชำระฉบับพิมพ์ไม่ได้
 ตรวจเทียบกับต้นฉบับโบราณเดิมเลย เพราะข้อความบางคำและบางตอนของต้นฉบับโบราณเดิม
 ผิดกับฉบับพิมพ์อยู่หลายแห่ง ข้าพเจ้ามีโอกาสดูถ่ายเทียบฉบับทั้งสอง ๒ ฉบับ เห็นฉบับที่หา
 หาไม่ได้ ถึงตอนที่มีข้อความไม่เหมือนกัน ข้าพเจ้าก็ทำเรื่องรวบรวมข้อผิดพลาดของหน้าต่างๆ
 ฉบับไหนว่าอย่างไร ดังที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้

๑. คือ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

๒. บัดทองข้างลานโปลานขาว

หนังสือรัตนกถาเมื่อปรกณนี้ กล่าวถึงกถาของพระพุทธโดยเรียงเรียงเป็นลำดับอย่าง
 มีระเบียบ คือ พระผู้ซึ่งมีพระนามว่า พระศาสดาโคตม หรือ นัยหนึ่ง พระพุทธ องค์ปัจจุบัน
 ซึ่งได้จุติขึ้นมาในโลกนี้ประมาณก่อน พ.ศ. ๕๐ ปีบริบูรณ์ พระองค์มีประวัติความเป็นมาอย่างไร
 ท่านผู้รจนาได้กล่าวถึงกถาก่อนที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธไว้อย่างพิสดาร กล่าวคือ กถาที่มโนเจตนา
 ใครจะเป็นพระพุทธ กถาคงใจจะเป็นพระพุทธ กถาเปล่งวาจาและการกระทำทุกอย่างอันสมควร
 เพื่อเป็นพระพุทธ กถาคงได้มีคำพยากรณ์จากพระพุทธองค์ก่อน ๆ เป็นลำดับมา จนกระทั่งใน
 พระชาติสุดท้ายที่องค์จุติมาเป็นมนุษย์ ครบทุกกษัตริย์สำคัญวงศ์โคตมโคตร ครีธู
 อัทธิยญุตญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธ แล้วทรงมาเพิ่มพุทธกิจ ท่านผู้รจนาได้กล่าวไว้อย่างถ้อย
 ว่ามีโทษ พระพุทธทรงทำอะไร ประทับอยู่ไหน กถาจนกระทั่งองค์จุติมาขึ้นปรินิพพาน
 เมื่อปรินิพพานแล้ว กถาถึงตอนของพระอภิกขเวเรียกว่าธรรมวินัย ได้มีผู้นำมารวบรวมประมวล
 เป็นไตรปิฎกขึ้น ท่านผู้รจนาได้บรรยายถึงการรวบรวมพระธรรมวินัยอันเป็นลำดับมา เรียกว่า
 ทำสังคายนา คือ บรรยายความว่า ทำกันเมื่อไร ที่ไหน ครบเท่าไร นอกจากนั้น ถ้วน
 ค่าง ๆ ของพระธรรมซึ่งเรียกว่า พระบรมธาตุ หรือ พระบรมสารีริกธาตุ ได้มีผู้จัดสรรอย่าง
 ใดอันเป็นต้นเหตุให้เกิดพระอภิกขเวต่าง ๆ ขึ้นในโลก ท่านผู้รจนาได้กล่าวถึงกถาปฏิบัตินี้ด้วย
 พระบรมธาตุอันเป็นลำดับมา ธรรมวินัยและพระบรมธาตุ ได้ขยายตัวกว้างขวางแพร่หลายออกไป
 ประดิษฐานในต่างประเทศไกลออกไปจนกระทั่งมาถึงประเทศไทย ใครปฏิบัตินี้กระทำคือ
 ธรรมวินัยและพระบรมธาตุอย่างไร เมื่อไร ท่านผู้รจนาได้ระบุบอกไว้อย่างละเอียดพิสดาร โดย
 บอกเวลาและสถานที่ไว้เป็นหลัก ด้วยเหตุนี้ ท่านผู้รจนาจึงตั้งชื่อไว้ว่า “รัตนกถา”
 แปลความว่า ระเบียบกถาเวลาของพระพุทธ ผลของใจจากหนังสือเรื่องนี้ ถัดคือ นอกจาก
 ได้ทราบความเป็นไปของพระพุทธและธรรมวินัยหรือพุทธศาสนาแล้ว ยังทำให้ทราบประวัติของ
 ราชของบุคคลและสถานที่ตลอดถึงเหตุการณ์บ้านเมืองในสมัยนั้นอีกด้วย ทั้งนี้ เพราะธรรมวินัย
 และพระบรมธาตุ ได้ผ่านบุคคล สถานที่ และ เหตุการณ์มาอย่างไร ท่านผู้รจนาได้เล่าไว้ถ้อย
 ทุกประการ ครั้นพระพุทธธรรมได้มาจึงกลายเป็นประวัติศาสดาของบ้านเมืองไปด้วย ประวัติศาสดา
 ของบ้านเมืองที่สำคัญ ในหนังสือเรื่องนี้ก็คือ ประวัติศาสดาของแคว้นฉานนาไทย มีเมืองเชียงแตง,
 เชียงราย, ลำพูน, เชียงใหม่ เป็นต้น ซึ่งเป็นประวัติที่ยังไม่สิ้นแพร่หลายนักสำหรับคนไทยทั่วไป
 หนังสือรัตนกถาเมื่อปรกณนี้ แม้จะเป็นหนังสือที่แต่งขึ้นในเมืองไทย และแปลออกเป็น
 ภาษาไทยมาประมาณ ๕๕ ปี ทั้งได้พิมพ์ออกเป็นเล่มเป็นเวลา ๕๐ ปีมาแล้วก็ตาม แต่ได้รับ

เรื่องใดอาศัยรัชชไมศานต์มาจากกรมวัง ๆ เท่าที่ตรวจค้นดูแล้ว เห็นได้ว่าท่านใดก็รัชชไมศานต์ หรือหมยยกเขาใจความมาจากกรมวังหรือหนึ่งชื่อเหล่านี้ คือ มาดอปลานตุลคร จิตฺตรณวโรตฺตม พุทฺธวงค์ มธุรีคณวโรตฺตม อรรคกถาพุทฺธวงค์ จริยาปฏิภาณและอรรคกถา มาดอปลานตุลคร นหาปทานตุลคร นหาปรัณพทานตุลคร อัมมกณวโรตฺตม ปญฺญาตุลคร อรรคกถาพุทธวโรตฺตมกถา ราชกัญญิกถา อัมมกปฐาธิกา มิตฺตทมิยาหา มหาวงศ์ วโรตฺตมปกรณ ลำดวนวงศ์ ทปวงศ์ รัตนฉัตรและอรรคกถารัตนฉัตร ราชวงศ์ ทวฺฐาราชวงศ์ กุปฺปวงศ์ ไทวงศ์ ทงฺกมคน เป็นภาษาบาลี และหนังสือเรื่องมุตคำสมา ซึ่งเป็นภาษาไทยเหนือ กรมวังและหนึ่งชื่อเหล่านี้ พระรัตนปญฺญาเถรท่านคงใช้เป็นคู่มือในการเรียนเรียง นอกจากนั้น ท่านคงจะบันทึกเหตุการณ์ ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยของท่านไว้เป็นคราว ๆ ท่านอาจหาหมายเหตุ แล้วรวบรวมนำมาเรียบเรียง บรรยายลงไว้ในหนังสือ และอาจนำกรมวังนอกจากนี้ออกได้ ซึ่งเราหาข้างค้นไม่พบ

อนึ่ง ในสมัยที่ท่านรณนาหนังสือรณนาถาปกรณนี้ เป็นสมัยที่ท่านหาไทยมีพระภิกษุชาวลังกาและชาวรามัญอยู่มาก มักกล่าวว่า ในสมัยนั้น มีพระภิกษุอยู่ ๓ คณะ คือ อังคกณะ ได้แก่ พระภิกษุชาวลังกาหรือชนชาติอื่น นครว่าอังคกณะ ได้แก่ พระภิกษุชาวพม่าหรือชนชาติไทยพื้นเมือง ปุณฺณวาทิกณะ ได้แก่ พระภิกษุชาวรามัญหรือชนชาติรามัญ พระรัตนปญฺญาเถรท่านเป็นนิกายเถรวาท บรรพชาเรียนของท่านคงเป็นชาวลังกา และท่านคงได้รู้จักกับชาวลังกามาก ดังนั้น ถ้อยคำจำนวนมากในภาษาบาลีของท่านที่รณนาหนังสือนี้ จึงเป็นจำนวนมากแบบลังกา พอจะเห็นได้ กับกรมวังหรือกรมวังว่าเห็น ซึ่งคงได้โดยพระเถรชาวลังกา

อนึ่ง โปรดทราบด้วย ฉะฉานไทยสมัยนั้น นับถือพระพุทธศาสนาตามคติลังกาโดยอันเนื่อง รับรองไปจากเมืองสุโขทัย ที่ชาวเจ้ากรุงล้านนา ก็เพราะอาศัยหอฐานในหนังสือรณนาถาปกรณนี้เอง ในหน้า ๔๔ บรรทัดแรกกล่าวไว้ว่า คำสอนนิกายเถรวาทมาตั้งแต่เมืองเชียงใหม่นั้นได้ ๘๘ ปี นับเป็น พ.ศ. ๒๐๖๒ ที่หมายความว่า คำสอนนิกายเถรวาทมาตั้งแต่เมืองเชียงใหม่นั้นเมื่อ พ.ศ. ๑๙๗๔ และตอนท้ายด้วยพระเถรานุเถรวาทคณฺโพนทนา ในคราวเมื่อพระเจ้าฟ้างุ้มปกปักรักษาอารยธรรมาภิเษกคุณ มีกล่าวว่า รามาทิมนัน อุกกาทิปกคณฺโพน เป็นต้น แปลใจความว่า พระเถรเพื่อจะยังพระศาสนาของพระพุทธ ซึ่งกษัตริย์ทรงพระนามว่า รามราชเป็นต้นแล้ว นำมาแต่ลังกานั้น ให้รู้เรื่อง (ดูหน้า ๑๓๗) หมายความว่า พุทธศาสนาซึ่งมาตั้งแต่เมืองสุโขทัยแล้ว ในรัชสมัยรามราช คือ พ่อขุนรามคำแหง ภายหลังทางเมืองเชียงใหม่ได้รับรองออกคชหนึ่ง พ่อขุนรามคำแหงเป็น กษัตริย์ครองสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๐ ก่อนหน้านั้น ทางฉะฉานไทยคงนับถือพุทธศาสนาตามคติ นิกายอื่น คือ นิกายพม่าหรือชนชาติรามัญ

การแปลงศัพท์เป็นวิสามานยนาม คือ ร้อยบุคคลหรือร้อยสถานที่โดยเฉพาะนั้น เป็นเรื่องยากไม่น้อย วิสามานยนามในภาษาไทย ท่านแปลงเป็นภาษาบาลี โดยให้ความหมายตรงกับวิสามานยนามนั้น ๆ เมื่อผู้แปลไม่ทราบวิสามานยนามในภาษาไทย เห็นแค่ศัพท์ภาษาบาลี จึงอยากที่จะแปลให้ถูกได้ เรื่องท่านองนั้น เมื่อราชพม่าหรือชาวรามัญซึ่งภาษาหนึ่งถือเป็นภาษาบาลีก็มักจะผูกศัพท์วิสามานยนามเป็นภาษาบาลี คำเช่นนั้น ถ้าในสมัยเดียวกันก็พอจะแปลได้ ถ้าอวดสมัยมานานานหรือวิสามานยนามนั้นถูกเปลี่ยนเป็นชื่ออื่นไป ก็เป็นการยากแก่ผู้แปล เช่นในหนังสือต่างวงศ์ แต่งโดยพระปณิญาธำมราชพม่า มีคำวิสามานย์ที่อ้างถึงแต่แปลงเป็นภาษาบาลีเสียแล้ว เช่น “นัปคามะ นิสินโน เอโก มหาเถโร” ถ้าจะแปลเป็นไทยก็ว่ามหาพรหมเถรองค์หนึ่งอยู่บ้านคู้ (นัป=ประตู) แต่เราจะเรียกชื่อไหนเมื่อพม่าไม่มีใครรู้จัก คำว่า บ้านคู้ ในภาษาพม่าว่าอย่างไร ผู้แปลก็ไม่ว่าภาษาพม่าหรือไม่ว่าแก่ของถนนหนทางก็หมดปัญญา ร้อยกวีอย่างเรื่องในหนังสือไทย พระอาจารย์ชนธวรามัญ อยู่วัดแคในคลองวัดคู้ทอง ข้าพเจ้าพระประแสงจึงหวัชต์บุตรปริกากร ท่านจัดพิมพ์หนังสือพระไตรปิฎกอักษรธรรมรามัญชนบทฉัน ท่านแต่งคำนำในหนังสือฉันว่า ท่านอยู่วัดไหน แต่ภาษาเป็นภาษาบาลี ท่านว่า กุญชรนทาวาส วิหวนโค แปลตามรูปศัพท์ว่า อยู่วัดคู้ทองช้าง แต่ถ้าจะแปลจริง ๆ อย่างนั้น ไม่น่าใครทราบ ว่า วัดคู้ทองช้าง อยู่ที่ไหน จริงอยู่ วัดที่ท่านอยู่และที่ท่านแต่งโรงพิมพ์ ก็เรียกกันว่าวัดแค ไม่ตรงกับความจริงว่า วัดคู้ทองช้าง แต่เมื่อคิดว่า ท่านเป็นรามัญ คงจะต้องการให้ชาวรามัญด้วยกันเข้าใจ จึงถามชาวรามัญในย่านนั้นว่า วัดแถวรามัญเรียกวัดอะไร เขาบอกเป็นภาษารามัญว่า “เพ็ญเถริงเจิน” ได้ความชัดทีเดียว เพ็ญ แปลว่า วัด เถริง แปลว่า คู้ของ เจิน แปลว่า ช้าง รวมความเป็น “วัดคู้ทองช้าง” ก็เป็นอันถูกต้องตามความประสงค์ของท่านผู้ผูกศัพท์ ดังนั้น คำว่า กุญชรนทาวาส ก็คงแปลในภาษารามัญว่า เพ็ญเถริงเจิน ไม่ใช่แปลว่าวัดแค ผู้ชำนาญภาษาบาลีเป็นชาวรามัญหรือชาวพม่า ท่านก็ผูกศัพท์ภาษาบาลี ตามความหมายในรูปภาษาของท่าน การผูกศัพท์เป็นวิสามานยนาม ท่านย่อมผูกศัพท์ตามความหมายในภาษาของท่าน พระอาจารย์ผู้ชำนาญแต่งท่านก็ผูกตามศัพท์ แต่งแต่งท่านก็ผูกได้ถึงถึงความหมาย ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ก็เช่นเดียวกัน ท่านผู้ชำนาญเป็นชาวเมืองเหนือ ท่านก็ผูกศัพท์บ้างตามความหมายหรือตามตำแหน่งของชาวเมืองเหนือ แต่งแต่งท่านก็ผูกตามศัพท์ เช่นเมืองเหนือ หรือเมืองตาก ท่านก็ผูกศัพท์ว่า ลวปุระ หรือ ตาถูกปุระ แต่แต่งแต่งท่านถึงกับคำแปลเป็นตำแหน่งชาวเหนือ เช่นชื่อคนว่า พาวีสีเทวส์ หมายถึงท้าวโกลาตามตำแหน่งออกเสียง (ได้ยกตัวอย่างราชบุรุษองค์ที่ ๕

ชั้นกาลสมาสีปกรณ์

[นมิตการพระรัตนตรัย]

โมहनุชการิ ตินัน ปหนุควา
 ฌาณจุสุณา ชมมวจุสุณา โย
 เวเนยฺยพณฺณชุตฺตยปฺจุกฺขนฺติ
 โพเชตี วนฺเท ชินปฺสุมาลี ฯ

พระพุทธรูปองค์ใด ละความมืดคือโมหะอันหนาทึบในภาพทั้งสาม ด้วย
 พระรัตน คือพระบัญญัติตรัสรู้ ชัยมาพันธุ์เวโมชชน^(๑) เปรียบเหมือน
 ดอกบัว ๓ เหล่า^(๒) ให้คลี่บานคือให้ตรัสรู้ด้วยพระรัตนอันประเสริฐ
 คือพระธรรม ข้าพเจ้า (ผู้ชื่อว่ารัตนบัญญัติเถร) ขอนมัสการพระพุทธร
 รูปองค์นั้น ผู้ทรงชนะแล้ว มีเดชของพระบาทเป็นพระ เบื้อง ๖

๑. เวโมชชน ได้แก่คนที่จัดสูงไปได้ หรือเมื่อได้ฟังธรรมเทศนาและน้อมแล้ว สามารถตรัสรู้ตามได้
๒. เปรียบเหมือนดอกบัว ๓ เหล่า คือ ดอกบัวเหล่าหนึ่งมีดอกอยู่เหนือพื้นน้ำ เหล่าหนึ่งอยู่ใต้น้ำ อีกเหล่าหนึ่ง
 ปลายดอกอยู่ใต้พื้นน้ำ ดอกบัวทั้ง ๓ เหล่านี้ เหล่าที่ ๑ พอดอกและรากก็ตั้งอยู่บนพื้นน้ำ เหล่าที่ ๒ รอดัง
 วันพรุ่งนี้ได้มีดอกขึ้นเหนือน้ำก่อน ถัดมาถูกและรากก็ตั้งอยู่ใต้ น้ำ เหล่าที่ ๓ ต้องรอถึงวันมะรืนนี้
 จึงบาน ส่วนเหล่าที่ ๔ คือดอกบัวที่อยู่ที่พื้นน้ำ ซึ่งจะแตกจากกลอ ไปรู้ว่าจะโผล่ขึ้นมีน้ำได้หรือไม่ อาจเป็นอันตราย
 เป็นเหตุแก่การปลุกเสกก่อนที่จะมีดอกขึ้นพื้นน้ำ ความเปรียบดอกบัวนี้เหมือนคนที่ฟังธรรมแล้วตรัสรู้ได้เวลานั้น
 คือพร้อมที่จะตรัสรู้อยู่แล้ว รอแต่ฟังธรรมเท่านั้น ถ้าไม่ฟังธรรมเหมือนดอกบัวที่กลอ คนที่พร้อมจะตรัสรู้ขึ้น
 เหมือนดอกบัวมีดอกขึ้นพื้นน้ำ พอดอกและรากก็ตั้ง คือฟังธรรม ที่ตรัสรู้ที่เดียว คนอีกจำพวกหนึ่ง เมื่อฟังธรรม
 แล้ว ต้องพิจารณาไตร่ตรองและพิจารณาปฏิบัติตามหลักธรรม จึงตรัสรู้ เปรียบได้แก่ดอกบัวจำพวกที่ ๒ ส่วน
 ผู้ที่ฟังธรรมแล้ว พิจารณาแล้ว ปฏิบัติแล้ว ยังไม่ตรัสรู้ ต้องแสวงหาหนทางกับสัณฐานลลณณะนันทวิงวสน
 และประพฤติกัมมเป็นตัวอย่าง เมื่อเห็นกลัวอย่างและประพฤติกัมมจึงตรัสรู้ นี้ได้แก่ดอกบัวจำพวกที่ ๓ คนที่ ๓
 ชนิดนี้เรียกว่า เวโมชชน คือยังพอจะจับรู้ได้ ส่วนอีกพวกหนึ่ง จะทำอย่างวิธีกัมม ไม่อาจตรัสรู้ได้ เป็นคน
 ขาดไม่เอาอย่าง เปรียบเหมือนดอกบัวจำพวกที่จะแตกออกจากกลอ ไม่รู้ว่าจะมีดอกขึ้นพื้นน้ำหรือไม่เสี่ยงอันตราย
 หรือไม่ คนจำพวกนี้ไม่เข้าเวโมชชน ฯ

วาศุเร เสฏฐโกโ ทิลเก

โมหนุชกาเว วรที่ปมาลี

โทสกุคโค โย รตนาวลี

ขมุนากิคุเต ปณามิ ธมฺมํ ฯ

สภาพใด เหมือนชาอันประเสริฐว่าด้วยความกระวนกระวาย มีราคาเป็นต้น
ทั้งสามโลก, เหมือนแสงประทีปอันประเสริฐส่องสว่างในที่มืดคือโสมะ,
เหมือนสายพานแก้ว ซึ่งพานออกจากไฟคือโสมะเป็นต้น ในภาวะดังนี้
ความรุ่มร้อนในกุศลแจ้ง ข้าพเจ้าขอนมัสการสภาพนั้น คือ พระธรรม ฯ

เขตุคํ ว ปณฺเณสุพุทฺธวิโส

พุทฺธสุส พินฺนพว สมินฺนุโย โย

นรารุณํ วรทกฺขิณฺนุโย

กณฺตุคฺโค โย ตํ ปณฺมามิ สํมํ ฯ

บุคคลใดสืบเนื่องมาแต่พระพุทธ เหมือนเนื่องมาบุญ, มีอริยสัจสองเหมือนพระ
พุทธรูป, เป็นผู้ควรภักตนิมิตอันประเสริฐของเหล่าแลมมนุษย์ทั้งหลาย, เป็นผู้
สูงส่งกว่าคณะทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอนมัสการซึ่งบุคคลนั้น ผู้เป็นพระสงฆ์ ฯ

ข้าพเจ้าใคร่ดั้นเรื่องราวของพระพุทธว่า พระพุทธทรงครีดีรแจ้งดำคัม, ถาด และ เทศ
อันวิจิตรพิสดารอันประเสริฐ พระองค์สามารถที่จะทำให้นักปราชญ์ทั้งหลายเกิดแนวความคิดเห็น
นิคความรู้อย่าง

ข้าพเจ้าให้วพระพุทธ, พระธรรม, พระสงฆ์แล้ว ขอให้ได้ยินดังอันบุญมากพอที่จะ
เป็นการกำจัดอันครายต่าง ๆ ได้ด้วยบุญกุศลนั้น จะได้กล่าวถึงกันภวิธินกาลอนัน (เรื่องราว
อันเป็นระเบียบกาลแห่งพระพุทธ) คือไป

ในเรื่องกาลแต่ละเทศนั้น ถาดอันเนื่องคิดคือกันมาแห่งพระศาสนาของพระผู้มีพระภาค
โคตมผู้เป็นคำดำของเรากทั้งหลาย นับตั้งแต่กาลที่พระองค์ทรงปรารภนาทจะเป็นพระพุทธเป็น
ต้นมา ชื่อว่า อันกาล คือ กาลแห่งพระอินทร์หรือพระพุทธผู้ประแล้ว และอันกาลนั้น มีหลายอย่าง
พึงทราบตามลำดับดังนี้ไป

[พระโพธิสัตว์ ๓]

พระโพธิสัตว์ ๓ จำพวก โดยศักดิ์ทางที่บำเพ็ญบารมี คือ พระโพธิสัตว์จำพวก
ปัญญาริก ๔ พระโพธิสัตว์จำพวกอภิสาริก ๔ และพระโพธิสัตว์จำพวกวิริยาริก ๔

พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลาย ทรงบำเพ็ญบารมี ๔ องค์โดยแผนกนี้ จึงสำเร็จ
เป็นพระพุทธ จิตเป็นจำพวกปัญญาริก เพราะกำลังพระปัญญานทรีย์แรงมาก คือไปเป็นกาด
ที่ทรงปรารภณา โดยแต่คงออกจากพระกายและพระวาจา

[จิตคุปบาทกาล]

จึงอยู่ พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลาย ทรงปรารภณาเป็นพระพุทธร ด้วยใจ ๘ องค์โดย
ด้วยวาจา ๔ องค์โดย ด้วยกายและด้วยวาจา ๔ องค์โดยแผนกนี้ พระโพธิสัตว์ของเรามีฉันทะจิต
ทั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธรครั้งแรก ก็ยังมีโคเคยพบเห็นพระพุทธรองค์ใด ๆ เถยนั้น นบิชาติ
ไม่ถ้วนมาแล้ว เรื่องนี้โปรดทราบดังต่อไปนี้

ในครั้งอดีตกาล พระโพธิสัตว์เกิดเป็นคณยาจกคนหนึ่ง อยู่ในเมืองคันธารา เก็บผัก
หักผักด้วยคนเฒ่าจากบ้านมาขายเองจนมารดา ชยมาวันหนึ่ง ถวายแม่ถนอมหนักมาถูกแตกแตกแล้ว
กระหายน้ำ จึงนั่งพักที่โคนต้นไมโคร (ต้นโพธิ์หรือต้นกล้วย) แห่งหนึ่ง ราชันยารณะนาง
มีเรือนเร่กำลังอยู่ ก็ทอดความทุกข์ร้อนใจ เมื่อเวลาแก่แก่มาลงไปแล้ว หรือในเวลาเช้า
เราจะไม่เอาจากความทุกข์ใจ อย่ากระนั้นเลย เราไปเมืองสุวรรณภูมิ ขนเอาของมาเองมารดา
ให้ความสุขเกิด เมื่อคิดดังนี้แล้ว จึงพาบุตรไปเมืองเร่ออำเภ โดยขอเป็นลูกจ้างประจำเรื่อ แล้ว
ไปเมืองสุวรรณภูมิพร้อมกับพ่อค้าทั้งหลาย เรื่ออำเภได้ขับปางลงในวัน ๘ ครั้นนั้นพ่อค้าได้
ลงมหาวันาศักดิ์นั้น พระโพธิสัตว์แบกมารดาของตนมาหาสมาธิบุตร ครั้นนั้น ท้าวมหาพรหม
รับดูชาวเรื่อแดงแดงตัวโลกทั่วไป คิดว่าดวง ๔ องค์โดยมาแล้ว บุตรได้ที่จะบังเกิดเป็นพระพุทธร
เมื่อก่อนก็หนึ่ง ยามารถครั้งเป็นพระพุทธร จะมีใหม่ จึงเห็นพระโพธิสัตว์กำลังจะคลอดพามา
ของคณยาจกมาหาสมาธิบุตรของตนถนัดใจใหญ่หาสุขใจได้ ก็ว่า มหาบุรุษนั้น มีความเพียร
มั่นคงนัก มีธรรมาศรัยเห็นอยู่ด้วย พระโพธิสัตว์ โดยพรหมคิดใจ เกิดความคิดนั้นใจว่า
เราควรดีแล้วจะ ให้อุชฌิมบุตรด้วย เราพบแล้วจะ ให้อุชฌิมบุตรด้วย เราพบแล้วจะ ให้อุชฌิม
บุตรได้ด้วย ดังนี้ ด้วยสมาธิสมาธิบุตร ๒-๓ วัน ก็ถึงฝั่งพร้อมด้วยมารดา คงแนบมา
พระโพธิสัตว์เองก็มารดาอันธพ ก็ได้ไปเกิดในเทวโลก ฝ่ายมารดาของพระโพธิสัตว์ ได้ไป
ตามยถากรรม

นอกจากทั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธรเป็นใจเป็นครั้งแรก เรียกว่าปฐมจิตคุปบาทกาล

[มโนปณิธาน]

[illegible]

แล้วด้วยทุกสิ่งมีประการต่าง ๆ อย่างระคนเลย เราขอเป็นพระพุทธรูปองค์หนึ่งให้พ้นจากภวระเกิด”
ความบังเอิญจะมีพระพุทธรูปองค์หนึ่งเกิดขึ้นแล้ว พระโพธิ์สัตว์จึงว่า

เราตรัสรู้แล้ว จักให้ผู้อื่นตรัสรู้ด้วย เราพ้นจากกิเลสแล้ว จะให้ผู้อื่นพ้นด้วย

เราข้ามโลกได้แล้ว จะให้ผู้อื่นข้ามได้ด้วย มหาสมุทรคืออวิชชาธรรมกายมาก

พระองค์ทรงพระทัยอย่างนั้นแล้ว สดงวาระอันมีดี เด็ดเขาป่าหิมพานต์ ทรงบรรพชาเป็น
พระฤๅษี ดำรงอยู่ตลอดพระชนมายุ เมื่อสิ้นพระชนม์ชีพ ก็ได้ไปบังเกิดในโลกอวัตร

แต่นั้น ในเวลาต่อมา พระโพธิ์สัตว์จุติจากเทวโลก บังเกิดเป็นกษัตริย์กุธราทรมณ
นับถือพรหม ณ ตำบลอัสวาทิตยพราหมณ์แคว้นมคธ ตอนไพร่พลแก่พราหมณ์มานพ ๕๐๐ คน
เมื่อมีความรักอันสนิทแล้ว ได้บริจาคทรัพย์จันทมถ ออกบวชเป็นพระฤๅษีอยู่ทุกเช้าบดินทรา
บดินทรา ในกรุงมคธก็เห็นชนกษัตริย์ พระเมตไตรยโพธิ์สัตว์ได้เป็นหัวหน้าศิษย์ของพระ
มหาสัตว์ อยู่มาวันหนึ่ง พระโพธิ์สัตว์เห็นแม่เฒ่าคนหนึ่งทำท่ากระถิ่นอุกของคนที่เข้างูเขาแห่งหนึ่ง
จึงมาคิดว่า “ทุก! ทุก! โลกเขยโลก” แล้วพูดกับหัวหน้าศิษย์ว่า “เราช่วยกันไปแสวงหาอาหาร
ที่เป็นคนดังที่โคเป็นคณ เสด็จมาให้แม่เฒ่าคนนั้นเถิด” เมื่อหัวหน้าศิษย์ไปแล้ว พระโพธิ์สัตว์
จึงเห็นว่า “ร่างกายของคนเกิดออกถ้อยบาปมีไร้อยู่ และเห็นว่าร่างกายเป็นเหตุแห่งทุกข์ ค้นหา
ดูบาปที่จะปลดปล่อยทุกสิ่ง เห็นอยู่แก่พุทธการกกรรม คือ กรรมที่จะให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูป”
ครั้นแจ้งเห็นดังนี้แล้ว จึงคิดว่า “ผู้ที่ไม่ปฏิบัติพุทธการกกรรมอันยากยิ่ง ไม่ละทิ้งที่จะยาก
ไม่ได้บริจาคสิ่งทั้งปวงจากยาก ไม่อดทนคือสิ่งทั้งปวงจากยาก ไม่อาจบรรลุปุทธภูมิได้” แล้วเกิด
ความเกลียดชังในใจว่า

“ด้วยอำนาจบุญนี้ ขอให้ข้าพเจ้าได้ตรัสเป็นพระพุทธรูปในอนาคตภายภาคหน้า

ขอให้ข้าพเจ้าช่วยสัตว์ทั้งหลายให้ถึงความดับสมุทัยจากสังสารทุกข์เกิด”

ช่วงเวลาที่ยังไม่มา พระโพธิ์สัตว์ทรงดวงจากชนกษัตริย์มาบดินทราลงมาครองหน้า
แม่เฒ่า แม่เฒ่าเห็นร่างของพระโพธิ์สัตว์แล้ว งกถิ่นอุกของตัวไว้ มากินร่างของพระโพธิ์สัตว์
นั้นแทน พระโพธิ์สัตว์ก็บังเกิดในเทวโลกด้วยกุศลกรรมนั้น

ในเวลาต่อมาอีก พระโพธิ์สัตว์จุติจากเทวโลก มาเกิดเป็นหญิงค่างมารดาของ
พระท้าวภร ดมฺมาดมฺพุทธรูปก่อน ด้วยเศษบาปที่ยังเหลืออยู่ ในภพนั้น พระดมฺมาดมฺพุทธรูป

ที่บังกรรองค์ก่อน มาเพิ่มบารมีถึง ๑๐ องค์โดยแสงกับ ทรงเกิดในวาระศักราชเมื่อจันทรคติ
ในกัปซึ่งมีชื่อว่า ดำรงปี ครองพระราชอายุ ๑๐,๐๐๐ ปี ทรงเห็นนิมิต (เหตุที่มี ความหมาย)
๕ อย่าง แล้วเสด็จออกมหาภิเนษกรรม (ออกบวช) ทรงกระทำทานเพียบร้อย ๘ วัน
จึงทรงตั้งพระอภัยมณีคุณาณ ครั้นนั้น พระโพธิสัตว์ที่บังกรรองค์หลัง ออกจากครรภ์พรหมณ
บวชในพระพุทธศาสนา ได้อภิญญา ๕^(๑) สมบัติ ๘^(๒) ได้รับคำพยากรณ์ ในสำนักพระพุทธ
ที่บังกรรองค์ก่อน

อยู่มาวันหนึ่ง พระวราหิศาถวายทานนามนเมล็ดพันธุ์แก่กษัตริย์แห่งพรหมพาณเฑียรที่บังกร
รองค์หลัง แล้วปรารภว่า ในอนาคตกาลภายภาคหน้า ขอให้เจ้าได้ครีดีเป็นพระพุทธ
และขอให้เจ้าทำมโนว่า อิทธิต (แปลว่า เมล็ดพันธุ์ผู้ก่อกำเนิด) ด้วยทานซึ่งท่านถวาย
นามนเมล็ดพันธุ์ผู้ก่อกำเนิดแล้ว ครีดีว่าแล้วแก่พระเถระไปว่า ขอพระคุณเจ้าโปรดบอกเรื่อง
ความตั้งใจของดิฉันแก่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของดิฉันด้วย พระเถระได้กราบทูลว่าฮาร
ของพระวราหิศา แก่พระผู้มีพระภาค พระศาสดาครีดีว่า ในอนาคตอีก ๑๐ องค์โดยแสงกับ
เมื่อเธอ (หมายถึงพระเถระ) ได้ครีดีเป็นพระพุทธที่มีพระนามที่บังกรร นั้นแหละเธอจะได้พยากรณ์
น้องหญิงของกษัตริย์ พระเถระจึงพระวาจาของพระศาสดาแล้ว มีจิตสันดาน ถวายบังคมพระผู้มี
พระภาคแล้วทำประทักษิณกลับไป

การที่พระโพธิสัตว์ของเราได้เห็นองค์พระพุทธ แต่เป็นถึงกบิลี (เพศเสีหาย) ก็
เป็นเหตุหญิง มีโรเพศชาย จึงมีได้รับคำพยากรณ์ ในสำนักพระพุทธที่บังกรรองค์ก่อน

กาลทุกถ่วงถึงความคงใจ เรียกว่า มโนนิธาน โดยเจ้าเรื่องรอบนอก

จนบริบูรณ์ ด้วยประการฉะนี้

[มหานิทาน]

บัดนี้เจ้าเรื่องมหานิทาน (เรื่องใหญ่) ค่ะไป

พระคันธนาจารย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถาว่า

จินตสิ สุตตสัเขยิ

นว สัเขยวเจกิ

กาขวเจกิกิ จาติ

พุทธุตติ สมุปาคมิ ฯ

๑. อภิญญา ๕ คือ (๑) อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ (๒) ทิโสภา พุทธิย์ (๓) เจโตปริยญาณ รู้ความนึกของผู้อื่น
(๔) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติหนหลังได้ (๕) ทิฬักขุ ทาฬิฬักขิคือการรู้ดีและการเกิดของสัตว์ทั่วไป
๒. สมบัติ ๘ คือ (๑) ปรัชฌาน (๒) ทุติชฌาน (๓) สติชฌาน (๔) จตุตถฌาน (๕) อาภาสมาธิชฌาน
(๖) วิชฌานวิชฌานะ (๗) อภิญญวิชฌานะ (๘) นววิชฌานวิชฌานะ

แปลว่า

พระโพธิสัตว์ ของเราทั้งหลาย คิดอยู่ในใจ ๘ อสงไขย ทำด้วยวาจา ๘ อสงไขย
กับทำด้วยกายและวาจา (อีก ๔ อสงไขยแสนกัป) จึงได้ตรัสเป็นพระพุทธ ๓

ระยะกาลตั้งแต่คำสอนพระพรหมเทวถึงคำสอนพระคณาภคคากยมนุษย์อีกกัป ๘ อสงไขย
เป็นกาลปรารภณด้วยใจ ตั้งแต่พระคณาภคคากยมนุษย์อีกกัปถึงพระธัมมาสัมพุทธะที่บังกร ๘
อสงไขย เป็นกาลปรารภณด้วยวาจา ตั้งแต่พระพุทธรูปที่บังกรจนถึงพระปฐมศตวรรษ ๔ อสงไขย
ตั้งแต่พระคณาภคคากยมนุษย์ถึงพระพุทธรูปแสนกัป รวมเป็น ๔ อสงไขยแสนกัป เป็นการ
ปรารภณด้วยกายและวาจา

[ลักษณะอสงไขย]

ถาม อสงไขยนั้น เป็นอย่างไร

ตอบ อสงไขยนั้น ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถาดังนี้

นนโท สุนนโท ปชวี

มณโท ชวนิ สาโค

ปญฺจาวโก อิมะ สตุค

อสิขยฺยา ปกาสิตา ฯ

แปลว่า

อสงไขยเหล่านี้ ท่านกล่าวว่ามี ๘ อย่าง คือ มนุสยอสงไขย ๑ สุนนทอสงไขย ๑

ปญฺจาวโกอสงไขย ๑ มณโฆอสงไขย ๑ ชวนิอสงไขย ๑ สาครอสงไขย ๑ ปญฺจาวโกอสงไขย ๑ ฯ

อสงไขยทั้ง ๘ นั้น อสงไขยข้อต้น คือ มนุสยอสงไขย โฉนทอสงไขยมีกัปหนึ่ง ข้อ
สารกัป ในสารกัปนี้ พระธัมมาสัมพุทธะทรงพระนามว่า พรหมเทว เสด็จอุบัติมาในโลก มาเพ็ญ
บารมีมาแล้ว ๔๐ อสงไขยแสนกัป ครั้นนั้น พระโพธิสัตว์บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตด้วยญาณสั่ง
ถวายนามันแด่พระผู้สถิตภาค กุจิจากนั้นแล้ว มาเกิดเป็นพระเจ้าแผ่นดินในนครภวันทกะ ทรง
พระนามว่า อภิเทว ครั้นนั้น พระเมกโคตรยโพธิสัตว์ เกิดเป็นปุโรหิตผู้สั่งสอนอรรคธรรม
(ประจำ) ของพระเจ้าแผ่นดิน ราชปุโรหิตนั้นนามว่า อธิวิภูคค พระผู้มีพระภาคพรหมเทวนั้น
เสด็จไปยังสถานที่จะแสดงเทศนาธรรมจักร ซึ่งพระพุทธรูปหลายพระองค์เสด็จมี ๔๐๐๐
โกถันนครภวันทกะ เสด็จไปเพื่อทรงแสดงเทศนาธรรมจักร

ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดิน ได้ทรงทราบคุณของพระพุทธรูปที่วิภูคคปุโรหิตกราบทูลพรรณนา
ถวายมีประการต่าง ๆ เช่นทูลว่า

ถึงปณตริกของไชย มีพระพุทธรูปเศ้านาถมัย ๔๐,๐๐๐ พระองค์ พระโพธิสัตว์ก็ได้กระทำอธิการ
ในด้านของพระพุทธเจ้ามาแล้ว ทั้งปณตริกในใจก็อดทนมา พระโพธิสัตว์ของเราได้มาเพิ่ม
อธิการ ในด้านของพระพุทธเจ้า ๔๐,๐๐๐ พระองค์ มีองค์พระพุทธพรหมเทวเป็นต้น แล้วทรง
ปรารภมาด้วยใจ

ภาคแห่งปณตริก (ตั้งปณตริกในใจ) โดยเจ้าเรือนมหานิกาย

จนวิญญู ศิวประภาส

เรื่องจิตอุปมา (คิดในใจ) จบ

[เรื่องอภินิหาร]

มันจะได้เจ้าเรือนอภินิหาร (เรื่องไกลสุด) ต่อไป

พระคณาจารย์ประพันธ์ไว้เป็นคาถาว่า

สหพทโท สหพสุโต

รดในสภามุข

มานิกโท ปทุโม จ

อุสโก จ อัสเชยโย

ขนุคุตโม สหพสุโต

นวมติ ปุจฺจุติ ฯ

แปลว่า

ท่านกล่าวถึงของไชย ๘ อย่าง คือ สหพทโทของไชย ๑ สหพสุตของไชย ๑

รัตนของไชย ๑ อุสภขันธ์ของไชย ๑ มานิกโทของไชย ๑ ปทุมของไชย ๑

อุสภของไชย ๑ ขนุคุตมของไชย ๑ สหพสุตของไชย ๑ ฯ

ของไชยเหล่านี้ พระโพธิสัตว์ของเราจากเทวโลกในอภินิหารของไชย ได้จาก
ปณตริกของไชย ทรงอุปมาในวาระก่อนกรรมนิมิต ในกปฐิธามนิกายกปฐิ ซึ่งในกปฐิ
มีพระพุทธ ๔ พระองค์ ต่อจากชาตินี้มาอีกชาติหนึ่ง ได้ทรงบังเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระ
พระราชยานผู้ครองพระเจ้าจักรพรรดิครบถ้วน พระองค์เป็นพระบรมราชาตั้งอยู่ในธรรม
มีมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นขอบเขต เป็นผู้ทรงชัย ทรงเป็นพระอาจารย์ผู้แนะนำสั่งสอนมหาชนทั่วขอบเขต
พร้อมบุญนี้ไปด้วยแล้ว ๘ ประการ ทรงชนะแผ่นดินอันมีมหาสมุทรเป็นขอบเขตนี้ โดยไม่ใช้
อาวุธ และไม่มีศัตรูราชู แต่ทรงชนะโดยธรรม ทรงปกครองโดยยุติธรรม เสมอเสมอมี
จักรพรรดิในทวีปทั้ง ๔ (๑)

ครั้งนั้นพระคณาจารย์ปรารภคำคุณ (พระคณาจารย์มีองค์ก่อน) มีพระนามว่า ๔๐ ของไชย
แสดงกับมาแล้ว ได้ตรัสเป็นพระพุทธอุปมาในใจ พระองค์ทรงมีอายุ ๔๐,๐๐๐ ปี

๑. ทวีปทั้ง ๔ คือ (๑) ขมุทวีป (๒) อมโรชิตทวีป (๓) อุทตทวีป (๔) ปุทพินทวีป

เห็นผิด & อย่าง เด็ดขาดอกมหาภิเนษกรรมณี (ฮอกบวช) ทรงกระทำความชั่วอยู่ ๗ เดือน
จึงครีดี ครมณ พระผู้มีพระภาคครีดีเทศนาธรรมจักร ด้วยธรรมานุภาพแห่งธรรมจักรนั้น
แผ่นดินใหญ่ไหว จักรวัตรของพระเจ้าจักรพรรดิก็พลอยถ่นสะเทือนไปด้วย

พระราชจักรพรรดิ ครีดีถามโหรทั้งหลาย โหรกราบทูลว่า จักรวัตรนั้นสะเทือน
ครมณ เป็นด้วยพุทธานุภาพ อันตรายจะแก่พระองค์หาได้ พระเจ้าจักรพรรดิทรงดัด
พุทธคุณที่พลกโหรเหล่านั้นทอดพระนมาหลายอย่างหลายประการ ทรงมีปิโณมณี ครีดีถามโหรว่า
เคยจนพระองค์ประทับอยู่ไหน โหรทูลว่า เคยจนพระผู้มีพระภาคอาศัยนครธมอยู่ครั้งประทับ
อยู่ในอุทยานอัมมิภาจิวัน พระองค์ทรงดัดคำทูลของโหรแล้ว เด็ดขาดออกไปด้วยความงามสง่า
ของพระเจ้าจักรพรรดิอันยิ่งใหญ่ พร้อมด้วยทหารมกกระบวนแถวยาว ๑๒ โยชน์^(๑) เด็ดเข้า
อุทยานอัมมิภาจิวัน ทอดพระเนตรเห็นพระศากยประทีปนั่งบนพุทธอาสน์อันคดงัดไฉนแล้ว ทรง
ขอบพระองค์องค์แทนพระบาทของพระศาสดา ทอดพระเนตรเห็นพุทธอิริยาบถประณีต จึงครีดี
ธรรมเจริญพระพุทธคุณมีประการต่าง ๆ แล้วทรงคิดอย่างว่า ในอนาคตกายหน้า ขอให้เราได้
ครีดี แล้วให้ผู้อื่นครีดีด้วย ขอให้เราพ้นจากกิเลส แล้วให้ผู้อื่นพ้นด้วย ขอให้เราข้าม
ถึงธรรมภูมิ แล้วให้ผู้อื่นข้ามได้ด้วย เหมือนพระศาสดาในโคตมพระองค์คนเกิด แล้วทรงถวาย
ดห์ดีศาน คือ ทานสิ่งของอย่างละ ๑,๐๐๐ แก่พระภิกษุสงฆ์นั้นพระพุทธเป็นปฐม แล้วแปลง
พระวจาแสดงความปรารถนาว่า ขอให้เราเจ้าได้ครีดีเป็นพระพุทธหรือว่า โคตม ในอนาคค
เหมือนพระพุทธทรงพระนามว่า โคตม ในปัจจุบันนี้เกิด ๆ

พระศาสดาทรงดัดคำปรารภนานแล้ว ทรงสง่อนาคคังคญาณ (ญาณหยั่งรู้ใน
อวสาค) ไปถ้าวรจุ ทรงพบว่า ในอนาคคังคังไปอีก ๑๑ องค์โดยแดนกับ มีกัปปะชอกกัปปะ
ซึ่งพระพุทธ & พระองค์ พระราชจักรพรรดิองค์นั้น จักได้ครีดีเป็นพระพุทธทรงพระนามว่า โคตม
เหมือนธิดาของศากย จึงครีดีว่า ขอถวายพระพร ถ้ากระนั้นขอให้หมามพิศรมาเพิ่มพุทธ-
การธรรม (ธรรมทำให้เป็นพระพุทธ) เกิด

พระโศภิตกวน แม้จะได้พบเห็นพระศาสดาในชาติกัจจิง แต่ก็ไม่มีปรารถนด้วย
ธรรมในธรรมมีบรรพชาเป็นคณ จึงยังไม่ได้รับพยากรณ์ในด้านพระพุทธปรารถนาคำของโคตม
เมื่อได้ทรงดัดคำพระวจานแล้ว ป้อมมีคังคังวาระครีดีเป็นพระพุทธในฉนพวัน จึงตั้งราช-
ธมมีจักรพรรดิทรงหมคนแล้ว ทรงผนวชในพระพุทธศาสดา ครั้นอันพระชนมายุ ก็ไปบังเกิดใน
พรหมโลก

๑. ๑๒ โยชน์ = ๑๒๐ ก.ม.

ช่างในสหภาพพระองค์ไร้นามเอง มีพระพุทธรูป เด็ดค่าอุปคิรณมากถึง ๕๐,๐๐๐ พระองค์
 คือจากถนนมาถึงสหภาพพระองค์ไร้นาม ในองค์ไร้นามมีพระพุทธรูปเด็ดค่าอุปคิรณมากถึง ๖๐,๐๐๐ พระองค์
 คือจากถนนมาถึงสหภาพพระองค์ไร้นาม ในองค์ไร้นามมีพระพุทธรูปเด็ดค่าอุปคิรณมากถึง ๘,๐๐๐ (๑)
 พระองค์ คือจากถนนมาถึงสหภาพพระองค์ไร้นาม ในองค์ไร้นามมีพระพุทธรูปเด็ดค่าอุปคิรณมากถึง
 ๕๐,๐๐๐ พระองค์ คือจากถนนมาถึงสหภาพพระองค์ไร้นาม ในองค์ไร้นามมีพระพุทธรูปเด็ดค่าอุปคิรณมา
 ถึง ๘๐,๐๐๐ พระองค์ คือจากถนนมาถึงสหภาพพระองค์ไร้นาม ในองค์ไร้นามมีพระพุทธรูปเด็ดค่าอุปคิรณมา
 ถึง ๒๐,๐๐๐ พระองค์ คือจากถนนมาถึงสหภาพพระองค์ไร้นาม ในองค์ไร้นามมีพระพุทธรูปเด็ดค่าอุปคิรณมา
 ถึง ๓๐,๐๐๐ พระองค์ คือจากถนนมาถึงสหภาพพระองค์ไร้นาม ในองค์ไร้นามมีพระพุทธรูปเด็ดค่าอุปคิ
 รณมากถึง ๕,๐๐๐ (๒) พระองค์ คือจากถนนมาถึงสหภาพพระองค์ไร้นาม ในองค์ไร้นามมีพระพุท
 ธูปเด็ดค่าอุปคิรณมากถึง ๒,๐๐๐ พระองค์ การปรารภโดยแสดงออกทางวาจาได้มีแก่พระโพธิสัตว์
 ซึ่งกระทำการในสำนักพระพุทธรูปทั้งหลาย พระโพธิสัตว์ของเราทั้งหลาย ได้กระทำ
 อธิการในสำนักของพระพุทธรูปจำนวน ๘๘๘,๐๐๐ พระองค์ มีพระปฏิมาสำคัญนี้เป็นต้น ในองค์ไร
 นาม ๘ ชื่อว่าได้กระทำการปรารภโดยแสดงออกทางวาจาตั้งแต่

กาดแห่งพระโพธิสัตว์แสดงความปรารถนาด้วยวาจา ในเรื่องอภินิหาร

ขณวิบุรุษ ด้วยประการฉะนี้

เรื่องปลั่งวาจาจบ

[เรื่องทรมาน]

บัณฑิตเจ้าเรื่องทรมาน (เรื่องโกธ) ต่อไป

พระคันถรนาจารย์ประพันธ์ไว้เป็นคาถาว่า

เสโต กาโส ขโย วุจิ

จตุโร จ อัสสัชเช

กปุเป จ สดสหัสเส

ปคุตนา กายวาจิคา ฯ

แปลว่า

อสงไขย ๔ คือ เสโตอสงไขย ๓ กาสะอสงไขย ๓ ขยะอสงไขย ๓ วุจิอสงไขย ๓

การปรารภเป็นพระพุทธรูปด้วยกายและวาจาใน ๔ อสงไขยแสนกัป ฯ

๑. โฉนดฉบับโบราณเดิมว่า สดสหัสเสสา แปลว่า ๓๐,๐๐๐

๒. บ้างก็ว่า ๘,๐๐๐

องค์โยทง ๕ นั้น เมื่อตีพิมพ์แล้วองค์โยธินุดีตองแล้ว ก็มาลงเบงกนเค็ดระองค์โยธะ
เป็นองค์โยธะกรระ ๕ องค์โยธินน กอนทักระ ๕ องค์โยธะนกันน มกปหงะธอธามนทกน
มีพระพรเด้าอูปัก ๕ พระองค์ คือ พระคณหังกร ๕ พระเมธังกร ๕ พระธรมังกร ๕
พระบงกร ๕

ในพระพุท ๕ พระองค์นั้น พระโพธิสัตว์คณหังกร นำเพญบารมี ๙๐ องค์โยธะน
กัมาแล้ว ทรงเกิดเป็นพระราโธธระของพระนางสุนทรา อัครมเหสีของพระเจ้าอนันท ในคร
บุปผวัด ครอบงวาวธอยู่ ๙๐,๐๐๐ ปี เดี้ออกนอกหาคินนทมนน ทรงกระทำความเพียร
อยู่ ๗ วัน ได้ครีธฐีเป็นพระพุททโกนคณทญาดคัปมรณ (คณคณเม็คชว) คัางพระธรม
อยู่ ๙๐,๐๐๐ ปี จึงปริญพพาน

ในธมยชน ค้อจากนัมา พระโพธิสัตว์เมธังกร นำเพญบารมีมาแล้ว ทรงเกิดเป็น
พระราโธธระของพระนางโยธระ อัครมเหสีของพระเจ้าอุนเนร ในครเมธระ ครอบงวาวธ
อยู่ ๙,๐๐๐ ปี เดี้ออกนอกหาคินนทมนน ทรงกระทำความเพียรอยู่ถึงคณ ได้ครีธฐีเป็นพระพุท
ทโกนคณกิงธระ (คณทองกวว) คัางพระธรมอยู่ ๙๐,๐๐๐ ปี จึงปริญพพาน

ค้อจากนัมา พระโพธิสัตว์ธรมังกร นำเพญบารมีมาแล้ว ทรงเกิดเป็นพระรา
โธธระของพระนางยธวัด อัครมเหสีของพระเจ้าอุนนคธ ในครธูวิบุล ครอบงวาวธอยู่ ๙,๐๐๐ ปี
เดี้ออกนอกหาคินนทมนน ทรงกระทำความเพียรอยู่ประมาณ ๕ เดือน ได้ครีธฐีเป็นพระพุท
ทโกนคณปาคัด (คณคณย) คัางพระธรมอยู่ ๙๐,๐๐๐ ปี จึงปริญพพาน

เพราะเหตุที่พระโพธิสัตว์ของเรา กระทำอการในด้านกัธระของพระพุทททั้ง ๕ พระองค์น
มาแล้ว แต่ก็ยังมิได้รับคำพยากรณ์ เพราะธรรมธโมธาน ๗ อย่าง ยังไม่ครบของคัปมรณ
เพราะธมยชนให้ทราว่า พระพุทททั้ง ๕ พระองค์น เกณจำวนพระพุท ๓๗๒,๐๐๐ พระองค์
จึงต้องจักไว้ในธระอคัทมททาน (ไม่ใช่ธระอคัทมททาน)

ธมยค้อมาอีก พระโพธิสัตว์บงกร นำเพญบารมี ๙๐ องค์โยธะนกัมาแล้ว
ทรงเกิดเป็นพระราโธธระของพระนางสุนทรา อัครมเหสีของพระเจ้าอุนนคธ ในครธมยวัด
ครอบงวาวธอยู่ ๙๐,๐๐๐ ปี ทรงร่างคณเดี้ออกนอกหาคินนทมนน ทรงกระทำความเพียร
อยู่ ๙๐ เดือน ได้ครีธฐีเป็นพระพุททโกนคณบปนัต (คณยธ) คัางพระธรมอยู่ ๙๐,๐๐๐ ปี
ปริญพพานค้อจนนัททา

ครันน พระโพธิสัตว์ของเราเป็นพพานนธธอธมยอยู่ในเมืองธมยวัด ธะทวิย
หลายโกฏีเพ็ดธอญาทนแล้วบรรพราเป็นญทกัเราธรมกโกธบัทนพาค ได้ธำเร้ากัธ

อธิษฐานว่า ท่านใดที่นำสัตว์ของนบนในโคถนเพื่อ ให้พระผู้มีพระภาคที่บังกร ปรึชมด้วย
พระภิกษุ ๔๐๐,๐๐๐ ที่เวดอดนเห็นบนไปบนว้าง (ไม่ค้องเป็อนโคถน) เมื่อท่านนบนลงบน
แน้นคั้นแล้ว เกิดความปริวิตกนชยงน ซึ่งท่านประพนช้ใช้บนศาถาค่อไปน

อิจฉนาโน โสหิ อชช
กิมเม อญฉาคกเวเสน
สพพญญุต ปาปถิควา
กิมเม เอเกน คินุณเณ
สพพญญุต ปาปถิควา
อิมินา อธิกาเรน
สพพญญุต ปาปณามิ
สสารโสติ ฉินฺทิตฺวา
ธมฺมนาวํ สมารุห

กิเเส ฉาเปเช มม
ธมฺมํ สจุฉิกคเณช
พฺพุโห หะสุตํ สเทเว
ปฺวิเสน ฅามทสฺสึนา
สนฺตาเรสุตํ สเทวกํ
กคเณ ปฺริสุตคเม
คาเวมิ ชนตํ พหุ
วิหฺมึเสควา คโย ภเว
สนฺตาเรสุตํ สเทเวเก ฯ

แปลว่า

เราปรารถนาเผือกเลสของเราให้สิ้นไปในวันนี้ (ก็อาจทำได้) แต่จะมี
ประโยชน์อะไรด้วยการเป็นพระอรหันต์ เราจะกระทำให้แจ้งซึ่งอริยธรรมใน
โลกนี้ บรรลุสัพพัญญุตญาณ เป็นพระพุทธในโลกลี้กับทั้งเทวโลก จะคิดว่า
ประโยชน์อะไรด้วยการข้ามพ้นคนเดียว ด้วยกำลังและหัตถสมะของนบน เรา
จักบรรลุสัพพัญญุตญาณ ช่วยเทวดาและมนุษย์ให้ข้ามพ้นได้ด้วย ด้วยอริการ
ที่เราได้กระทำไว้แล้วในพระพุทธผู้เป็นอุดมบุรุษนี้ ขอให้เราได้บรรลุสัพพ
ัญญุตญาณ ช่วยประชุมชนเป็นอันมากให้ข้ามพ้น เราจักตัดกระแสโลก ทำลาย
ภพทั้งสาม ขึ้นสู่ธรรมนาวา (สำเภารธรรม) บรรทุกเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ให้ข้ามพ้นสังสารวัฏ ฯ

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคที่บังกร ครดิพยาภรณ์ว่า จากนไปถึงที่สุด ๔ องค์โธษณกับ
ฤษัณเฐนคณน จักเป็นพระพุทธในโลกรทงพระนามว่า โคถน

พระโทธิดคิอ เข้าบำทิมพาศนคัณแล้วเจริญณานไม่เชื่อน ได้ไปบังเกิดในพรหมโลก
พระพุทธที่บังกร เป็น (ผู้พยาภรณ์) องค์แรก

เมื่อดำรงนคกปถอง ไปแล้ว นาคงอสงโษหนึ่ง ช่ออสงอสงโษหนึ่ง เมื่ออันสุด
อสงอสงโษนาคงกบปทงช่ออธารกบ ในธารกบนี้ มีพระศาธคาคักคัชวท้านพ ทงพระนาม

โกณฑัญญะเจ้าจตุรคัมภีร์มา พระพุทธโกณฑัญญะนั้น มาเพ็ญบารมี ๔๐ องค์โดยแสงกับมาแล้ว
ทรงเกิดเป็นพระวราโอรสของพระนางสุธรรมาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าสุทนต์ ในนครวิมวดี
ครองราชवादอยู่ ๔๐,๐๐๐ ปี ทรงราชรดเจ้าชอกกมหาภิเนษกรรมนี้ ทรงกระทำความเพียรอยู่
๔๐ เดือน ได้บรรลุอภิญญาญาณที่โกลนคันธาดกัธยานี (ต้นขามาง) ดำรงพระชนม์อยู่
๔๐๐,๐๐๐ ปี ปรีติพพานที่สวนจันทาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรานี้เป็นพระราชาจักรพรรดิ ทรงพระนามว่า พระเจ้าวิริศา
ด้วยราชธมมิกอยู่ในนครจันทกัธ พระองค์ได้ถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์อันแสนโกฏีองค์ มีพระ
พุทธเป็นประมุข ครั้งนั้น พระศาสดาครีตพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า จักไปในอนาคตกาลที่
สุด ๓ องค์โดยแสงกับ พระราชาจักรพรรดิผู้นั้น จักเป็นพระพุทธทรงพระนามว่า โคตม แล้ว
ทรงแสดงธรรมโปรดพระราชาจักรพรรดิ พระราชาจักรพรรดิทรงอัศจรรย์มกการของพระศาสดา
แล้ว ทรงมอบราชธมมิกเจ้าชอกกบวรพรา ได้ภิญญา ๕ มีฉานไม่เสื่อม ทรงอุปบัติใน
พรหมโลก พระพุทธโกณฑัญญะ เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๒

ครั้งดำรงนั้นล่วงไปแล้ว มาถึงองค์โดยหนึ่ง ชื่อภาสวดีโดยหนึ่ง เมื่อถึงภาสวดีโดยหนึ่ง
แล้ว ถิ่นมาถึงดำรงมณฑลในดำรงมณฑลนี้ ถิ่นเดียวกัน มีพระพุทธทรงอุปบัติ ๔ พระองค์ คือ
พระพุทธมงคล ๑ พระพุทธธม ๑ พระพุทธวิริศา ๑ และ พระพุทธโสภิต ๑ ใน ๔ พระองค์
นั้น พระพุทธมงคล มาเพ็ญบารมี ๔๐ องค์โดยแสงกับมาแล้ว เกิดเป็นพระวราโอรสของพระ
นางสุธรรมาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าสุทนต์ ในนครสุทนต์ ครองราชवादอยู่ ๔,๐๐๐ ปี
ทรงมาเจ้าชอกกมหาภิเนษกรรมนี้ ทรงกระทำความเพียรอยู่ ๔ เดือน บรรลุอภิญญาญาณ
ที่โกลนคันธุนานาค ดำรงพระชนม์อยู่ ๔๐,๐๐๐ ปี ปรีติพพานที่สวนเวดธัญ

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ บังเกิดเป็นพราหมณ์ชื่อสุริยา อยู่ในหมู่บ้านสุริยาพราหมณ์ ได้
ถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์อันแสนโกฏีองค์ มีพระพุทธเป็นประมุข พระผู้มีพระภาคครีตพยากรณ์ว่า จาก
นี้ไปถึงที่สุด ๒ องค์โดยแสงกับ สุริยาพราหมณ์ผู้นั้น จักเป็นพระพุทธทรงพระนามว่า โคตม ฝ่าย
สุริยาพราหมณ์โพธิสัตว์นั้น ได้ภิญญา ๕ มีฉานไม่เสื่อม ทรงอุปบัติในพรหมโลก พระพุทธ
มงคล เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๓

เมื่อพระผู้มีพระภาคปรีติพพานแล้ว ในกาลต่อมาอีก คราวที่อายุของมนุษย์ ๔๐,๐๐๐ ปี
เป็นอายุขัย แล้วตกลงมาโดยอำนาจมหิทธิอายุ ๔๐ ปีเป็นอายุขัย แล้วจากอายุ ๔๐ ปีเจริญขึ้นไป
โดยอำนาจถึงอายุขัยโดยหนึ่งเป็นอายุขัย แล้วตกลงมาอีกโดยอำนาจถึงอายุประมาณ ๔๐,๐๐๐ ปี

เป็นชายุชฌ ในคราวนั้น พระโพธิสัตว์ทรงนามว่า สุนัน นำเพณฺวารมึมาแล้ว เกิดเป็นพระราชนิโอรสของพระนางฉัตริมาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าสุทนต์ ในนครมวระ ครองพระราชอยู่ ๑,๐๐๐ ปี ทรงช้างคันเล็กออกนอกหามิเกษมณัน ทรงกระทำความเพียรอยู่ ๑๐ เดือน ได้ครีธวีเป็นพระพุทธรูปโกนคันบุณนาค ดำรงพระชนม์อยู่ ๑๐,๐๐๐ ปี ปณิพพานที่สวนองคาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เกิดเป็นพญานาคชื่อ อคฺคระ ออกมาจากถ้ำมืองนาค กระทำอภิกการใหญ่ยังแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเป็นประมุข พระผู้มีพระภาคสุนัน ครีธพยากรณ์พญานาค อคฺคระนั้น โดยนัยดังกล่าวแล้ว พระพุทธรูปสุนัน เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๔

เมื่อพระผู้มีพระภาคปณิพพานแล้ว ในกาลต่อมาอีก คราวที่ชายุชฌของมนุษย์ ๑๐,๐๐๐ ปี เป็นชายุชฌ แล้วตถาคตมาโดยลำดับเกิดอายุ ๑๐ ปี เป็นชายุชฌ แล้วจากอายุ ๑๐ ปี เจริญขึ้นไปโดยลำดับถึงอายุของโธปเป็นชายุชฌ แล้วตถาคตมาอีกโดยลำดับถึงอายุประมาณ ๖๐,๐๐๐ ปี เป็นชายุชฌ ในคราวนั้น พระโพธิสัตว์ทรงพระนามว่า เรวติ นำเพณฺวารมึมาแล้ว เกิดเป็นพระราชนิโอรสของพระนางวิโรจาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าวิโรจ ในนครสุธัญญวดี ครองพระราชอยู่ ๖,๐๐๐ ปี ทรงราชรถเล็กออกนอกหามิเกษมณัน ทรงนำเพณฺหารมึอยู่ ๘ เดือน ได้ครีธวีที่โกนคันบุณนาค ดำรงพระชนม์อยู่ ๖๐,๐๐๐ ปี ปณิพพานในเมืองทอง

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เกิดเป็นพราหมณ์ชื่อ อคฺคิเทวะ ได้ธรรตริยบุตรคุณของพระพุทธรูปแล้วด้วยจิรวหมัน^(๑) พระผู้มีพระภาคครีธพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า จากนั้นไป ในอนาคตกัลป์ที่ ๒ อดังโธปแสดงกับ พราหมณ์อคฺคิเทวะนั้น จักเป็นพระพุทธรูปในโลก ทรงพระนามว่า โกลน ดังนั้น พระพุทธรูปเรวติ เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๕

ต่อจากพระพุทธรูปเรวติแล้ว พระโพธิสัตว์ทรงพระนามไธภักติ นำเพณฺวารมึ ๔ อดังโธปแสดงกับมาแล้ว เกิดเป็นพระราชนิโอรสของพระนางสุธรรมาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าสุธรรมา ในนครสุธรรมา ครองพระราชอยู่ ๑,๐๐๐ ปี เสด็จไปทั้งปราสาท (คือออกไปทั้งปราสาท) ออกนอกหามิเกษมณัน กระทำความเพียรอยู่ ๘ วัน ได้ครีธวีที่โกนคันบุณนาค ดำรงพระชนม์อยู่ ๑๐,๐๐๐ ปี ปณิพพานที่สวนองคาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เกิดเป็นพราหมณ์ ในเมืองรัมภวดี ชื่อ สุธาส ได้ถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเป็นประมุข พระผู้มีพระภาคทรงพยากรณ์พราหมณ์สุธาสนั้นว่า

๑. จีรวหมัน = อดัง เวธโคจรจีรว คือ จีรวนุญ ได้แก่อำนาจบรรพชา • จีรวหมัน ได้แก่ อำนาจบรรพชา • จีรวพลา ได้แก่ อำนาจบวช •

ในอนาคตก พราหมณ์ผู้รัก จักเป็นพระพุทธรูปพระนามว่า โกลน ดังนั้น พระพุทธรูปเกิด เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๖

เมื่อดำรงมณฑลขึ้นแล้ว มาถึงองค์โยธินหรือ รัชองค์โยธิน เป็นอุปัชฌาย์ของโยธิน คือไม่มีพระพุทธรูปมาครั้ง เมื่ออุปัชฌาย์องค์โยธินถึงแก่กรรมแล้ว มาถึงกับหนึ่งหรือ วรรคป โยธินกับโยธินนี้ มีพระพุทธรูปเจ้าอุปัชฌาย์ ๑ พระองค์ คือ พระพุทธรูปโหมทอติ ๑ พระพุทธรูปทุม ๑ และพระพุทธรูปนารท ๑ ทั้ง ๑ พระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคโหมทอติ นำเพณูบาร์มี ๑๐ องค์โยธินกับมาแล้ว เกิดเป็นพระราชาธิดาของพระนางโยธินราชเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าอโศก ในนครจำปาศักดิ์ ครองสิริราชอยู่ ๑๐,๐๐๐ ปี ทรงเสวยองค์เจ้าออกมหาภิเนษกรรมนี้ ทำความเพียรอยู่ ๑๐ เดือน ได้ครีดีวิฑู โกลนคนรักทำ คำวาทพระชนม์อยู่ ๑๐๐,๐๐๐ ปี ปรีติพทานที่ถ้วนธรรมาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เป็นยักษ์คนหนึ่ง มีตำแหน่งเป็นเสนาบดี ได้เนรมิตมณฑลปงามเกิด ถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเป็นประมุข พระผู้มีพระภาคเจ้าวิฑูพยากรณ์ ยักษ์เสนาบดีคนนั้นว่า ในอนาคตเมื่อองค์ ๑ องค์โยธินแล้ว ยักษ์คนนั้น จักเป็นพระพุทธรูปในโลก ทรงพระนามว่า โกลน ดังนั้น พระพุทธรูปโหมทอติ เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๗

เมื่อพระผู้มีพระภาคโหมทอติขึ้น ปรีติพทานแล้ว มนุษย์มีอายุลดลงมาโดยลำดับถึง ๑๐ ปีเป็นชายชราแล้วเจริญจนถึงอายุ ๑๐๐ ปีเป็นชายชราแล้วลดลงมาอีกเหลือ ๑๐๐,๐๐๐ ปี เป็นชายชรา ชัยนั้น พระศาสดาทรงพระนามปทุม นำเพณูบาร์มีมาแล้ว เกิดเป็นพระราชาธิดาของพระนางอโศกมาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าอโศก ในนครจำปาศักดิ์ ครองสิริราชอยู่ ๑๐,๐๐๐ ปี ทรงราชรถเทียบมณฑลเจ้าออกมหาภิเนษกรรมนี้ ทรงกระทำความเพียรอยู่ ๑ เดือน ได้ครีดีวิฑูเป็นพระพุทธรูปโกลนคนรักหาได้เอง (ค้นคำมอ?) คำวาทพระชนม์อยู่ ๑๐๐,๐๐๐ ปี ปรีติพทานที่ถ้วนธรรมาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เกิดเป็นพญาเอช คือ วรธัตถ์ เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ เจ้าในโรตธนามด้วยในป่า ๑ วัน จึงหมัดการกระทำประทักษิณแล้วบนดอยเขียงวัน ๑ ครั้ง นั่งเฝ้าพระองค์อยู่ พระศาสดาตรัสพยากรณ์วราธัตถ์นั้นว่า ในอนาคต วรธัตถ์จักเป็นพระพุทธรูปทรงพระนามว่า โกลน ดังนั้น พระพุทธรูปทุม เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๘

เมื่อพระพุทธรูปทุมปรีติพทานแล้ว คราวที่มนุษย์มีอายุลดลงแล้วเจริญขึ้น ในที่สุดมนุษย์มีอายุ ๑๐,๐๐๐ ปี เป็นชายชรา โดยมนุษย์ดังกล่าวมาแล้ว ครั้งนั้น พระศาสดาทรงพระนามนารท นำเพณูบาร์มี ๔ องค์โยธินกับ เกิดเป็นพระราชาธิดาของพระนางอโศกมาเทวี อัครมเหสีของ

พระเจ้าสุทโธทนะ ในครั้งปฐมกษัตริย์ ครองพระราชอายุ ๘,๐๐๐ ปี เสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาท
ออกมหาภิเนษกรมณ์ ทรงกระทำความเพียรอยู่ ๘ วัน ได้ครีดีร์เป็นพระพุทธรูปโคกคันทะพาโลตมก
(ต้นคำมอก?) ดำรงพระชนม์อยู่ ๘๐,๐๐๐ ปี ปรีณิพพานที่ถ้ำฉนวนธรรมาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ มอชเป็นฤๅษี ได้ถวายมหาทานและบุรชาด้วยไม้จันทน์แดงแก่พระ
พุทธรูปนั้นด้วยพระภิกษุสงฆ์บริวาร พระผู้มีพระภาคทรงพยากรณ์แก่ชนเหล่านั้นว่า ในอนาคต ฤๅษีคน
จักเป็นพระพุทธรูปทรงพระนามว่า โคกคันทะ พระพุทธรูปนารท เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๘

เมื่อเวลากลับคืนไปแล้ว ก็มาทางฝั่งซ้ายหนึ่ง รือจากฝั่งซ้าย เป็นตูลุณฏะของฝั่งซ้าย คือ
ไม้พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่พระพุทธรูปทั้งหลาย มี พระคันทีกร, พระโกณฑัญญะ, พระนาคโค,
พระโสมมทัตต์ เป็นต้น เสด็จอุบัติขึ้นในตูลุณฏะของฝั่งซ้าย ๔ คือ เสด็จของฝั่งซ้าย, ภาตะ
ของฝั่งซ้าย, ชะยะของฝั่งซ้าย และวัชระของฝั่งซ้าย ก็จริง แต่กว่า กลับเหตการณ์โคกคันทะพาโลตมก
ทั้ง ๔ มีเสด็จของฝั่งซ้ายเป็นต้น เพราะพระกบิเลตมก จักมีเสด็จของฝั่งซ้ายเหตการณ์ เพราะฉะนั้น
ขอให้ทราบทั่วใน ๔ ฝั่งซ้ายนี้ มีพระพุทธรูปเสด็จอุบัติ ๑๒ พระองค์

เมื่อเสด็จอุบัติแล้ว จากนมาข้างเข้านะคนแดนกับ มีกบิเลตมกหรือสัตว์กับ ในกบิ
มีพระศาสดาองค์เดียวกันนั้น ทรงพระนามว่า ปัทมุตตะ เสด็จอุบัติขึ้น พระปัทมุตตะ
มาเพื่อบูชาแล้ว เกิดเป็นพระราชาโอรสของพระนางสุธาสภาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะ
ในครั้งหนึ่ง ครองพระราชอายุ ๘๐,๐๐๐ ปี เสด็จไปทรงปราศรัย (คือ อวยพรหรือปราศรัย)
ออกมหาภิเนษกรมณ์ กระทำความเพียรอยู่ ๘ วัน บรรลุผลปัญญาญาณ ครีดีร์เป็นพระพุท
ธรูปโคกคันทะ (ต้นคำมอก) ดำรงพระชนม์อยู่ ๘๐๐,๐๐๐ ปี ปรีณิพพานในถ้ำฉนวนธรรมาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ มีธวาชฤๅณ เป็นราชบุตรของมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะ ได้ถวายมหาทาน คือ
ผ้าจีวรพร้อมด้วยภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์นั้นพระพุทธรูปเป็นประมุข พระผู้มีพระภาคก็พยากรณ์
พระโพธิสัตว์ธวาชฤๅณว่า ในอนาคตจักได้เสด็จกับ บุรุษผู้หนึ่ง จักได้เป็นพระพุทธรูปทรงพระนามว่า
โคกคันทะ

อนึ่ง สัตว์กบิเลต ในบาตกล่าวว่า เป็นมันจกกับนั้นเอง เพราะเหตุว่าสัตว์กบิเลต นั้นเหมือน
มันจกกับที่ประคับคองด้วยคุณธรรมนี้ พระพุทธรูปปัทมุตตะ เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๑๐

ต่อมา ณ ถ้ำครั้งหนึ่ง พระพุทธรูปเสด็จอุบัติขึ้นมา ๖๘,๐๐๐ พระองค์ และต่อจากนั้นมา
ข้างเข้านะคนแดน ๘๐,๐๐๐ กปี ในมันจกกับเดียวกันนั้น มีพระพุทธรูปเสด็จอุบัติขึ้นมา ๒ พระองค์
คือ พระพุทธรูปเมธะ ๑ พระพุทธรูปสุธา ๑ พระพุทธรูป ๒ พระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคก็พยากรณ์มาเพื่อบูชาแล้ว

มาแล้ว บังเกิดเป็นพระราโชธรรของพระนางอุกคิศาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าอุกคิ ในนคร
อุกคิธเนระ ครองพระราชอายุ ๔,๐๐๐ ปี ทรงช้างต้นเผด็จออกมหาภิเนษกรรมณี กระทำความเพียร
อยู่ถึงเดือน ได้ครีดีเป็นพระพุทธรูปโคกคันทะเดาปา ดำรงพระชนมายุ ๔๐,๐๐๐ ปี ปรีติพทานที่
สวนเมธาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เป็นมาณพชื่อ อุตตระ บิรจากทพชัย ๔๐ โกฎิ ถวายนมหาทาน
แก่พระภิกษุสงฆ์พระพุทธรูปเป็นประมุข พระผู้มีพระภาคตรัสพยากรณ์มาณพนั้นว่า มาณพ
อุตตระนั้น จากเป็นพระพุทธรูปในอาวาส ๔๐,๐๐๐ กัป พระพุทธรูปนั้น เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๓๓

ในมณฑลภินเนช เมื่อนั้นชนมชายุของตองมา แล้วเจริญจน แล้วตองมาพลัด
๔๐,๐๐๐ ปี เป็นอายุร้อยสามหมื่นถึงตองมาแล้ว ครั้งนั้น พระศาสดาทรงพระนาม อุตระ นำเทญมารมี
มาแล้ว เกิดเป็นพระราโชธรรของพระนางปาวดี อัครมเหสีของพระเจ้าอุกคิ ในนครอุกคิ
ครองพระราชอายุ ๔,๐๐๐ ปี ทรงช้างต้นเผด็จออกมหาภิเนษกรรมณี กระทำความเพียรอยู่ ๔ เดือน
ได้ครีดีเป็นพระพุทธรูปโคกคันทะใหญ่^(๑) ดำรงพระชนมายุ ๔๐,๐๐๐ ปี ปรีติพทานที่สวนเมธาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เป็นพระราชาจักรพรรดิ ได้ถวายบารมีมกทั้ง ๔ กัป กับภ
วดีนะ ๘ อย่างแก่พระภิกษุสงฆ์พระพุทธรูปเป็นประมุข แล้วทรงบรรพชา

พระพุทธรูปศาสดาพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า บรรพชิตจักรพรรดิรูปนี้ จักตรัสเป็น
พระพุทธรูป ในอนาคตกัป ๔๐,๐๐๐ กัป พระพุทธรูปศาสดา เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๓๔

ในกาลถัดมาอีก จากมณฑลภินเนชมาอย่างเขาเมอคัน ๓,๘๐๐ กัป มีกัปหนึ่งชอวรกป ใน
วรกปเดียวกันเอง มีพระพุทธรูป ๓ พระองค์ คือ พระพุทธรูปยชธัตถิ ๓ พระพุทธรูปยชธัตถิ ๓ พระพุทธร
ูปยชธัตถิ ๓ พระพุทธรูปยชธัตถิ ๓ พระพุทธรูปยชธัตถิ ๓ พระพุทธรูปยชธัตถิ ๓ พระพุทธรูปยชธัตถิ ๓
เกิดเป็นพระราโชธรรของพระนางจันทกั อัครมเหสีของพระเจ้าอุกคิ ในนครอุกคิ ครอง
พระราชอายุ ๔,๐๐๐ ปี ทรงรถพระที่นั่งเผด็จออกมหาภิเนษกรรมณี กระทำความเพียรอยู่ ๖ เดือน
ได้ครีดีเป็นพระพุทธรูปโคกคันทักกูระ (คันทักกูระ) ดำรงพระชนมายุ ๔๐,๐๐๐ ปี ปรีติพทานในสวน
อธัญวาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เป็นพราหมณ์ชื่ออชตังป ได้สร้างอชวาราม (วัดพระสงฆ์)
เงิน ๓๐๐,๐๐๐ โกฎิ มอบถวายแก่พระพุทธรูป พระพุทธรูปศาสดาพยากรณ์พราหมณ์ชื่ออชตังปนั้นว่า
พราหมณ์ผู้นี้จากเป็นพระพุทธรูป ในอนาคตกัป ๓,๘๐๐ กัป

๑. ต้นไม้ใหญ่ตามาชื่อว่า มณฑลภินเนช แปลตามศัพท์ว่าไม้ใหญ่ ผู้แปลเลขต้นไม้ใหญ่ชนิดหนึ่งทางภาคเหนือเรียกกัน
ว่าไม้พด วิชาคณูยอกลางประมาณ ๖ นิ้วเศษ เป็นไม้ชนิดเดียวกับที่จีนสืบทางสืบไม้ได้ ไม้ไซ้มีตง ไม้คองเห็น
ทางภาคกลางหรือทางภาคใต้ ไม้พดนั้นเรียกชื่ออะไร จึงแปลเป็นตามรูปศัพท์

และเมื่อมันตกปิ่นลงวโปนแล้ว จากหน้าข้างเขาเบองคัน ๑๑ กปี มีกปีหนึ่งชื่อ ดำรกับ พระศาสดาทรงพระนามว่าบิธิดี บำเพ็ญบารมีมาแล้ว ทรงเกิดเป็นพระวราโอรสของพระนางพันธุรัต อัครมเหสีของพระเจ้าพันธุรัต ในนครพันธุรัต ครองขรवादอยู่ ๑,๐๐๐ มี ทรงราชรถ เกษมมาแต่ค้ำออกมามีเกษกรมนั้น ทรงกระทำความเพียรอยู่ ๑ เดือน ได้ครดิฐเป็นพระพุทธรูป โคนคันปาดัด (คันแคบอยู่) คำรงพระชนม์อยู่ ๑๐,๐๐๐ มี ปรีณิพพานในสวนอุณิศาธาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เป็นพยานาคมีนามว่า อคฺคธะ ได้บูชาพระผู้มีพระภาคด้วย คันคิริย พะธุมพะธะภาควิธพยากรณ์พยานาคนั้นว่า พยานาคตนนี้ จักเป็นพระพุทธรูป ในกปีต่อจากนโปอีก ๑๑ กปี พระพุทธรูปบิธิดี เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๑๑

ต่อจากดำรกับปิ่นมาข้างเขาเบองคัน ๑๑ กปี มีกปีหนึ่งชื่อ มัตถกปี เฉพาะมันตกปิ่น มีพระพุทธรูปเล็กชื่อบิธิดี ๒ พระองค์ คือ พระพุทธรูปดิฐ ๑ พระพุทธรูปเวธัง ๑ พระพุทธรูป ๒ พระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคดิฐ บำเพ็ญบารมีมาแล้ว ทรงเกิดเป็นพระวราโอรสของพระนางปภาวดี อัครมเหสีของพระเจ้าอรุณวันต ในนครอรุณวันต ครองขรवादอยู่ ๑,๐๐๐ มี ทรงราชรถเล็กค้ำออกมามีเกษกรมนั้น ทรงกระทำความเพียรอยู่ ๑ เดือน ได้ครดิฐเป็นพระพุทธรูป โคนคันปาดัด (คันแคบอยู่) คำรงพระชนม์อยู่ ๑๐,๐๐๐ มี ปรีณิพพานที่สวนทุธธาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่าอริทมะ ได้ถวายผ้าอย่างค้ำเป็นอันมาก และพาหะช้างทรงเครื่องแก่พระภิกษุสงฆ์พระพุทธรูปเป็นประมุข พระองค์ครดิฐพยากรณ์กษัตริย์ อริทมะนั้นว่า กษัตริย์อริทมะผู้นี้ จักเป็นพระพุทธรูป ในกปีต่อจากนโปอีก ๑๑ กปี พระพุทธรูปดิฐ เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๒๐

ต่อจากกปีนั้นมา คราวที่มนุษย์เข้าน้ำจำนวนชาของ แล้วเข้ญริณ แล้วเข้ธมของอีก โดยอ่าคัม จนถึงชาญมีจำนวน ๖๐,๐๐๐ มีเป็นชาญชย ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเวธัง บำเพ็ญบารมีมาแล้ว ทรงเกิดเป็นพระวราโอรสของพระนางยงวดี อัครมเหสีของพระเจ้าปุปผกิตะ ในนครโอมะ ครองขรवादอยู่ ๖,๐๐๐ มี ทรงประทับวารถองค์ค้ำออกมามีเกษกรมนั้น ทรงกระทำความเพียรอยู่ ๖ เดือน ได้ครดิฐเป็นพระพุทธรูป โคนคันมหาธาด(๑) คำรงพระชนม์อยู่ ๖๐,๐๐๐ มี ปรีณิพพานในสวนเขมาราม

๑. มหาเถร พระอาจารย์สอน ๆ แปลว่า คันวังใหญ่ แต่ผู้แปล ได้พบไม้ที่เรียกว่า "ธาด" ที่วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาว่าน่าจะมาจากคำว่า "ธาด" เช่นเดียวกับที่ไม้ไผ่ไม้เรียว ไม้ชนิดนี้ตรงกับที่กล่าวถึงในคัมภีร์ของอินเดีย เรียกว่าไม้ธาด ผู้แต่งคัมภีร์ว่า "ธาด" ไม่สามารถหาพบเห็นได้ ๒ อย่าง คือ ส้านป่าและส้านทอว ส้านทอวคือต้นมะหาด น่าจะตรงกับคำว่ามหาธาดในที่นี้

ครั้งนั้น พระโอรสองค์โต ทรงพระนามว่าอุத்தดิษฐ์ ได้ถวายมหาทานแก่พระพุทธรูปองค์
ศรัทธาพยากรณ์เกษศริยอุத்தดิษฐ์นั้นว่า กษัตริย์องค์นี้ จักเป็นพระพุทธรูป ในกัปถัดจากนี้ไปอีก
๑๑ กัป พระพุทธรูปเจดีย์ เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๒๑

ต่อจากนั้น ในเมื่อพระพุทธรูปมาอุปถัมภ์ ๒๑ กัป พอมารุ่งกัฏกัป จักรัณพระพุทธรูป
อุปถัมภ์มาแล้ว ๔ พระองค์ คือ พระพุทธรูปกุกกัณฐะ ๑ พระพุทธรูปโกนาคมนะ ๑ พระพุทธรูป
และพระพุทธรูปกัฏกัณฐะ ๑ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปของเวทังคหยา ในอนาคต เมื่อคราวที่มนุษย์
มีอายุ ๔๐,๐๐๐ ปี เป็นอายุรัช จักรัณพระผู้มีพระภาค พระนามเมตไตรย เจดีย์อุปถัมภ์
(ในกัฏกัณฐะ)

พระพุทธรูป ๔ พระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคกุกกัณฐะ นำเพญบารมีมาแล้ว เกิดเป็น
บุตรพรหมณปุโรหิตชื่อ อธิกัณฐะ เป็นผู้ตั้งสัตยธรรมของพระเจ้าเรณวกะ กษัตริย์นคร
เรณวกะ มารดาเป็นพรหมณธิดา ชื่อว่า ครองขวาอยู่ ๔,๐๐๐ ปี นักรัณเพญบารมีออก
มหาภิเนษกรรมนี้ กระทำความเพียรอยู่ ๗ เดือน ได้ครีดยุติเป็นพระพุทธรูปโศคนันธวิธ (ต้นรัก)
ดำรงพระชนม์อยู่ ๔๐,๐๐๐ ปี ปรีกัณพทานในอวัณณวรรณ

ครั้งนั้น พระโอรสองค์โต เป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า เรณวกะ ได้ถวายมหาทานแก่พระพุทธรูป
นักรัณเพญ พระองค์ศรัทธาพยากรณ์เกษศริยเรณวกะนั้นว่า กษัตริย์เรณวกะนี้ จักเป็นพระพุทธรูป
ในกัฏกัณฐะ พระพุทธรูปกุกกัณฐะ เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๒๒

ต่อจากนั้น คราวที่มนุษย์มีจำนวนอายุ ๓๐,๐๐๐ ปีเป็นอายุรัช โดยตลอดและเพญบารมี
นักรัณเพญแล้ว ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคโกนาคมนะ นำเพญบารมีมาแล้ว เกิดเป็นบุตร
ของนางพรหมณธิดาอุคครา ภรรยาของพรหมณปัณณูปัทธ ในนครโสภณวิธ ครองขวาอยู่
๓,๐๐๐ ปี สร้างอุทกมหาภิเนษกรรมนี้ กระทำความเพียรอยู่ ๖ เดือน ครีดยุติโศคนันธวิธ
ดำรงพระชนม์อยู่ ๓๐,๐๐๐ ปี ปรีกัณพทานในอวัณณวรรณ

ครั้งนั้น พระโอรสองค์โต เป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า นักรัณเพญ ได้ถวายมหาทานแก่พระ
และนักรัณเพญเป็นต้น แก่พระภิกษุสงฆ์ที่มีพระพุทธรูปเป็นประมุข พระองค์ศรัทธาพยากรณ์เกษศริย
นักรัณเพญนี้ โดยนักรัณเพญแล้ว พระพุทธรูปโกนาคมนะ เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๒๓

ต่อจากนั้น คราวที่มนุษย์มีอายุตลอด แล้วเจริญแล้วตลอดเพียง ๒๐,๐๐๐ ปี เป็น
อายุรัช ตามนักรัณเพญแล้ว ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคกุกกัณฐะ นำเพญบารมีมาแล้ว เกิดเป็น

บุตรของนางพราหมณ์ชื่อนวดี ภรรยาของพราหมณ์พรหมทัต ในนครพาราณสี ครองมรดกอยู่ ๒,๐๐๐ ปี ตำนานเล่าชกนหริภีเมษกรณณ์ กระทำความเพียรอยู่ ๗ วัน ครั้นรู้ที่โคนต้นไม้โคร (ต้นไม้หรือต้นไม้กว่า) ดำรงพระชนม์อยู่ ๒๐,๐๐๐ ปี ปริณิพพานในเสถียรอุทธาน ในนครเสถียร แคว้นถ้ำ

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เป็นมาณพชื่อ ไชยมาถ ออกบวชแล้วทำความดีงามให้แก่ คำนามพระพุทธร พระองค์ก็รักพยากรณ์บรรพชิตโรตติวณันคามนัยคงกล่าวแล้ว คือ จักเป็นพระพุทธร ในภักชกนนี้ พระพุทธรก็ตั้งเป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๒๔

เมื่อพระณัฏฐพระภิกษุตั้งปริณิพพานแล้ว อายุคน ๒๐,๐๐๐ ปีนี้ผลคงมีมาจนถึงอายุ ๓๐ ปีเป็นอายุขัย แล้วเจริญขึ้นไปอีกถึงอายุต้องไร้มันเป็นอายุขัย แล้วคงมีมาจนถึงอายุ ๓๐๐ ปีเป็นอายุขัย ครั้งนั้น พระณัฏฐพระภิกษุของเราได้เข้าสู่กับคนมาในโลก

พระโพธิสัตว์ของเรา ได้รับคำพยากรณ์ ในสำนักพระพุทธรทั้งหลาย ๒๔ พระองค์ คงค้นแก่พระพุทธรทั้งปวง เพราะพระองค์ได้ธรรมอันไร้นาน ๗ อย่าง ดังต่อไปนี้ คือ

มนุสสุตติ อธิษฐานปฏิบัติ
ปทุพพชชา คุณสมปฏิบัติ
อฏฐมมสโมธานา

เหตุ สดุดาทรุสนัน
อธิกาโร จ ฉนุทธา
อภินิหาริ สมมุติ ฯ

ธรรมสโมธาน (การประจวบเหมาะ) ๔ อย่าง คือ เป็นมนุษย์ ๑ มีเพศเป็นชาย ๑ เหตุคือจิตที่อาจบรรลุประสัทนัตได้ ในชาตินั้น ๑ ได้พบเห็นพระพุทธร ๑ ได้บรรพชา ๑ มีคุณสมบัติ ๑ มีอธิการคือการสะสมบุญกุศล โดยปรารภมาจะเป็นพระพุทธร ๑ สมควรใจจะเป็นพระพุทธร ๑ เมื่อพร้อมด้วยธรรมสโมธาน ๔ อย่างนี้แล้ว การแสดงคนว่าจะเป็นผู้ประสัทนัต ย่อมสำเร็จ ฯ

พระโพธิสัตว์ เมื่อได้รับคำพยากรณ์ เป็นผู้มีบุญด้วยกฤตยาภินิหารแล้ว ทั้งทราบเกิดว่า ท่านได้ผ่านมาแล้ว ๔ อย่างโดยแผนกนี้ ได้รับทานดังคำมาดังกล่าวไว้ดังนี้

เอว อฏฐจุคสมุปนา
สัสนิ ทิมมุตทาน
อวิจิเมหิ นุปุชฺชนติ
นิชฺชามตตนา ขุปปีปาสา

โพธิยา นิยตา นรา
กปุปโกฏิสเคหิ
ตถา โลกนุตเรสุ จ
น โหนติ กาลกณฺธิกา

น โหนฺติ ชุทฺทกา ปาณา
 ขาปมานา มนุสฺเสสุ
 โสธเวกฺขลิตา นตฺถิ
 อิตฺถิภาวํ น กจฺจนฺติ
 น ภวฺนฺติ ปรีชาปฺนฺนา
 มุคฺตา อนนฺตวิเกหิ
 มิจฺฉาทิฏฺฐิ น เสวณฺติ
 วสमानาปี สกฺเคสุ
 สุกฺขาวาเสสุ เทเวสุ
 นิกฺกมฺมณินฺนา สปฺปรีสา
 จรณฺติ โลกคฺคจฺริยา

อุปฺปชฺชนฺตาปี ทุคฺคตี
 ชจฺจนฺตา น ภวฺนฺติ เต
 น ภวฺนฺติ มุคฺคหฺกฺขิกา
 อุกฺโกพฺพณฺชเรปฺนฺนกา
 โหธิยา นิยตา นว
 สหฺพฺพคฺค สหฺชโลจฺวา
 กมฺมกิริยหฺสฺสนา
 อสณฺณํ นุปฺปชฺชเว
 เหตุ นาม น วิชฺชติ
 วิสํยุตฺตา ภวาทเว
 ปฺปเรณฺตา สหฺพฺพปารมี ฯ

นรชนผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้ สมบูรณ์ด้วยองค์ ๘ ดังนั้นแล้ว ถึงจะเวียนเกิดเวียนตาย
 ในวัฏฏสงสารช้านาน ถึง ๑๐๐ โภกฏกัป ก็มิได้บังเกิดในมรรคเวรีและใน
 โลกุตร์ ไม่เป็นเปรตถูกต้อนหนาม ไม่เป็นเปรตทิวกระหาย ไม่เป็นเปรต
 หนวดดำ ไม่เป็นสัตว์เลื้อจ้ว ไม่เกิดในทุคคติ เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ก็ไม่เป็นคน
 ตาบอดแต่กำเนิด ไม่เป็นคนหูหนวก ไม่เป็นใบ้ ไม่เป็นง่อยเปื่อย ไม่เป็น
 ผู้หญิง ไม่เป็นคนสองเพศ และไม่เป็นคนกะเทย นรชนทั้งนั้นเนื่องแน่นนอนที่จะ
 ตรัสรู้ ย่อมพ้นจากอนันตริยกรรม มีความประพฤติบริสุทธิ์ ไม่เสวนิจฉาทิฏฐิ
 คือความเห็นผิด มีศีลชนะในหลักกรรมและหลักกิริยา ถึงไปเกิดในสวรรค์
 ก็ไม่เกิดในอสิฏญฺภพ และไม่มีเหตุที่จะให้บังเกิดในสวรรค์ชั้นสุทธาวาส
 เป็นสัตว์บุรุษ น้อมจิตไปในทางสันกรรม (นิพพาน) ไม่ติดอยู่ในภavn้อย
 ภาใหญ่ ประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์โลก บำเพ็ญบารมีครบทุกอย่าง ฯ

กาดที่ได้รับคำพยากรณ์ในทวารนิทาน (เรื่องโลก)

จบปริชาตเพียงนี้

ในกาดแห่งทวารนิทาน มีกัป ๒ กัป คือ สุธมฺมกัปและอสุธมฺมกัป ทั้ง ๒ กัปกั้น กัปใด
 พระพุทธ พระปัจเจกพุทธ และพระเจ้าจักรพรรดิ มิได้บังเกิดขึ้น กัปกันั้นชื่ออสุธมฺมกัป เพราะว่าง

กระทั่งครั้งเมื่อเสวยพระราศีเป็นพระเวสธันตร อันเป็นราชองค์พระเจ้ามหาสมณโคดมไม่ล่วงค่อน
ประพณ ถัดมาให้นิพพานด้วยพระศาสดา ๘ ครั้ง ได้ประทานพระวราสาร ๒ พระองค์ คือ พระวรา
กุมารชาติ ๑ พระวราภุมาริกนิทาน ๑ ให้แก่พราหมณ์ ทรงรณบยตบารมีด้วยสามารถ
ประทานพระมหากษัตริย์ให้แก่พวกอศิกะในอนันตวัน ดังนั้นแล้ว ในเวลาอันสุดพระชนมายุ จุติจาก
อภิลักขิตพระเวสธันตรนั้นแล้ว ได้บังเกิดในพิภพสุคติ

ภากที่ปรารถนาเป็นพระพุทธรูป อันแสดงออกทางกายและทางวาจา

ในเรื่องอุทฺทนิทาน

จนจบนิพนธ์

[เรื่องอุทฺทนิทาน]

บัดนี้เราจะเล่าเรื่อง อุทฺทนิทาน (เรื่องไม้ไผ่) ต่อไป

พระโพธิสัตว์ประทับอยู่ในพิภพสุคติ ๕๐ โภก ๖ ด้านนี้ เพราะพระบารมีเต็มเปี่ยมทุก
ประการแล้ว เมื่อยังเสด็จอยู่ในพิภพสุคตินั้น ได้เกิดความเอ็กเกริกกันเห็นเรื่องพระพุทธรูป
เอ็กเกริกกันเห็นอย่างไร ก็อย่างนั้น เมื่อถามผู้รักษาโลกวิทูกันว่า อีก ๕,๐๐๐ ปี พระอัสสชิ
พุทธรูป จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก จึ่งเพียรประกาศโฆษณาว่า ท่านผู้เห็นผู้ทรงทอดาย จักหนีไปอีก
๕,๐๐๐ ปี พระอัสสชิพุทธรูป จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก

ธรรมตามว่า อีก ๕๐ วันนับความวันมนุษย์ หากเทวดาทั้งหลายจักต้องจุติแล้ว ปุพพนิมิต
(อาชยอกเหตุล่วงหน้า) ๕ อย่างก็บังเกิดขึ้น คือ คอคนไม้พยอมเหี่ยว ๑ ไม้พยอมเหี่ยว ๑ ไม้พยอมเหี่ยว ๑
เหี่ยวธรรมาโศก ๑ ร่างกายหม่นหมอง ๑ นงไม้ค้ำค้ำ ๑

แม้พระโพธิสัตว์ เห็นปุพพนิมิตเหล่านั้นแล้ว รู้ว่า จักได้เป็นพระพุทธรูป ในชาติถัดจากนี้ไป
พระองค์มิได้พริ้งพระทัย ครั้นปุพพนิมิตเหล่านั้นปรากฏแก่พระโพธิสัตว์แล้ว เทวดาใน
หมื่นจักรวาลได้เพียรเอ็กเกริกกันเห็นเรื่องพระพุทธรูปนี้ จึ่งร่วมประชุมแล้วพากันไปเฝ้าพระ
โพธิสัตว์ ทูลธรรมาโศก

กาโลชนุตเต มหาวิ

สเทวกิ คารชนุตโต

อุปปุชช มาคกุจฉิ

พุชฌสุสุ อมต ปัท ๑

แปลว่า

ช้างค่อมหาวัว เวลาอัน สมควรที่พระองค์จะไปบังเกิดในภพที่มารดาแล้ว

จะได้ตรัสรู้ทางไปสู่อมต ช่วยเทวดาและมนุษย์ให้ข้ามพ้นวิญญูสงสาร ๑

เทวดาทงหลายองค์จึงถาม พระโพธิสัตว์ว่าได้รับคำเทศาเหล่านั้น แล้วได้ทรง
พิจารณาตามหัวใจองระ (ตรวจดูหลักกรรมใหญ่ยิ่ง) & อย่างก็อ กาด ๓ ประเทศ ๓ ครอบงำ ๓
ผู้ให้กำเนิด ๓ และกำหนดอายุ ๓ กาด ได้แก้กำหนดอายุพระพุทธร อย่างสูงไม่เกิน ๓๐๐,๐๐๐ มี
เป็นอายุขัย อย่างต่ำไม่เกิน ๓๐๐ มี เป็นอายุขัย ในสมัยพุทธองค์แรกเกิดขอมัน เป็นกาดแห่ง
อายุไม่เกิน ๓๐๐ มีเป็นอายุขัย พระโพธิสัตว์ทรงเห็นกาดว่า กาดนี้เป็นเวลาที่เหมาะสมที่สุดแล้ว
ขอมันได้แล้ว จากนั้นทรงตรวจเห็นว่า ประเทศก็ค่อ มีธมมีประเทศในสมทุทวปน์เอง จึงทกลง
พระทัยว่า เราจะต้องเกิดกนศรทงชอกมิตพิศุ ในธมมีประเทศนั้น จากนั้นทรงตรวจครก
ว่า ธรรมศาพระพุทธรทงหลาย ย่อมมีเกิดในศรทงกนศรีย หรือไมกศรทงทราหมณ์ ทโลก
เรายกยอมนกัธ ธมเม โลกเรานมกัธศรทงกนศรีย เราจักต้องเกิดในศรทงกนศรียน
มีพระราชาพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระเจ้าอุทโทณะ จักเป็นพระมิตาของเร ครั้นแล้ว ทรง
พิจารณาต่อไปว่า ธรรมศาพระมารดาของพระพุทธร ย่อมไม่เป้นหญิงโอดเ ไม่เป้นหญิงนีกเอง
ดูว่า ค้องนำหญิงบารมีมาแล้วประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ กับชาติ มีกัธ ๕ ไมกัธพริยอนมกัธแล้วเกิด
และหญิงเร้นได้แก่พระนางมหามายาเทวีพระองค์ พระนางมหามายาเทวีนั้นแหละ จักเป็น
พระมารดาของเรา จากนั้นทรงพิจารณาต่อไปว่า พระมารดาจักมีพระธมมาแก่ไร ? ทรงเห็นว่า
หลังจากทรงพระครรภ์ ๓๐ เดือน ประสูติแล้ว จะมีพระธมมีอยู่ได้กัธ ๔ วัน พระโพธิสัตว์
ทรงพิจารณาตามหัวใจองระ & อย่างแล้ว จึงให้ญญารับคำเทศาทงหลายว่า ท่านผู้สนท
ทงหลาย กาดเป็นเวลาที่เราจะตริดีเป็นพระพุทธรแล้ว ดังนั้น แล้วเรญให้เทวดาทงหลายก้อมไป
พระองค์แล้วค้อมคัธยเทวดาในพิภพคัธคัธทงหลาย ดำราญททยในกัธพิมมานัน จุคิมกัธขุภักธนิ
ในพระครรภ์ของพระนางมหามายาเทวี โฉวันเพญได้กัธ ๔ วันแล้วด้วยอุคคิวดาสาพหุณญ์ ด้วยจัก
เป็นมหากุคัธวิบาก อังฉาวิค ไครเทค ญานธัมมปยุค โฉนธังหระค แต่พระมหาสิริเร
ผู้เชียวราญพระไตรปิฎกกล่าวว่ อุเบกษาสหระค

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถาว่า

จวิควา คุสิดกาชา
ทสสหัสสี่ โลกชาตุ

ชทา โอภุมมิ กุญฉิย
กมปิตุค ธวณ คทา

แปลว่า

พระโพธิสัตว์ จุคิจากพิภพคัธคัธแล้วลจุพระครรภ์ ท่านผ่นคินให้ไควทวนไปทัว
หม่มโลกธรา

๒๕
ทรงเห็น พระนางมหามายาเทวี ถอนพระครรภ์แล้วเกิดขึ้น ๑ ได้ตั้งคำประพาดนักษัตรฤกษ์
๒๕ ๑๕
ดังแคว้นชน ๑ คำ ต่อไปอีก ๑ วันถั่งวันเพ็ญ พระนางเสนาทนายไวยอคือแคว้นเจ้าเข้าห้อง
บรรทม กำลังบรรทมทอดมืออยู่บนพระแท่น ได้ทรงพระอุ้มขึ้นว่า มีร่างเผือกผายกายงดงามมาจาก
อุทรของบรรพต กระทำประหลาดขึ้นพระนางแล้ว ทำท่าเหมือนจะแหงพระปรีดิ์บอพระราชาเข้าไป
ในพระอุทร พระนางจึงสะดุ้งตื่น แล้วทอดพระอุ้มขึ้นบนแท่นพระเจ้าอุทุมพรธรรมาธิราช
พราหมณ์ประมาณ ๖๔ คนว่า อุ้มขึ้นมิดชิดจะถวายประการใด พราหมณ์ทั้งหลายกราบทูลว่า
ไม่เป็นไรมิได้ พระเจ้าราชา พระเทวจะทรงพระศรวร เป็นราช มีไร่หนึ่ง พระราชกุมารนั้น ถ้าเป็น
ธรรมาธิราชได้เป็นกษัตริย์จักรพรรดิ ถ้าธรรมาธิราชได้เกิดจ้อออกบรรพชา จะได้เป็นพระพุทธร
ในโลก เบ็ดเตล็ดเครื่องกำบังทั้งหมด เวลาที่พระเทวได้ตั้งคำประพาดนักษัตรฤกษ์ ดังแคว้นชน ๑ คำ
ในมนุษย์โลกนั้น ตรงกับเวลาที่บุพพนิมิต ๕ อย่าง ปรากฏแก่พระโพธิสัตว์ในพิภพดุสิตทีเดียว

พระมารดาของพระโพธิสัตว์ เสด็จลงมาในปฐมวัย มีพระองค์บริบูรณ์ทุกประการ ครั้นถึง
เดือนที่ ๑ แห่งรัตนสมัย ทรงบริหารพระโพธิสัตว์อยู่ในพระครรภ์ ๑๐ เดือน แล้วประสูติในวันเพ็ญ
เดือนวิสาข (ราวเดือน ๖ ไทย) พระจันทร์เสวยวิสาขฤกษ์ ในขณะที่พระโพธิสัตว์ได้จุติขึ้น
บุพพนิมิต ๑๒ ประการ ที่ปรากฏขึ้น

พระกัณธนาจารีย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถาว่า

สพฺพศฺต สทฺธิศฺตถกฺว กุมาร
สิวฺจฺจเร สมนฺตฺติเร จ ชาเล
ปทุมปี่ สจฺจปทุมปี่ ตทา สมนฺต
สทฺธสฺสสจฺจชฺชา ทส โลกธราตุ ๔

แปลว่า

เมื่อพระกุมารบังเกิดขึ้นมา ทุกสิ่งทุกอย่างสำเร็จประโยชน์ ทุกสิ่งทุกอย่างมั่งคั่ง
สมบูรณ์ ทุกสิ่งทุกอย่างสงบสุข ครั้นนั้นแผ่นดินได้สั่นสะเทือนไปทั่วพื้นโลกธราตุ

เล่ากันว่า มารดาพระราหุล คือ พระนางอุบลเทวี กัจจายนา พระธิดาของพระพรหม
นาคินรูป รุณพรหม คันทมาโพธิ พระกาฬทายธเร ทั้ง ๒ นี้ เกิดพร้อมกันกับพระโพธิสัตว์
เรียกว่า ดิถีชาติ

เมื่อพระโพธิสัตว์ได้จุติขึ้นแล้ว ๗ วัน พระนางมหามายาเทวีก็ถึงแก่กรรมในวันแรม ๗ ค่ำ เดือน
วิสาข ได้จุติในพิภพดุสิต ทั้งนี้เพราะมิให้พระนางเป็นมารดาของไปของสัตว์ทั้งหลายอันอีก

พระมหาสัตว์ ตรีศกยว

มาร ขานามิหิ มยุหิ
อนตฺติโกหิ รุขฺเชน
สกลทสสฺสสุ
อนฺนาเทคฺวา ภวิสฺสามิ

จกฺกสฺส ปน สมฺภว
คฺคฺช ตฺวํ มาร มา ตฺวิฐ
โลกธาคฺคฺมฺหิ ปน
พฺพุโธ โลเก วนายโกฯ

แปลว่า

มาร เราอยู่ จักรวัตรจะเกิดขึ้นแก่เรา แต่เราไม่ต้องการราชสมบัติไปเสียเถิดมาร
ห้ามอยู่ด้วยเลย เราจะเป็นพระพุทธ เป็นผู้นำพิเศษอันจะไปทั่วทั้งหมื่นโลกธาตุฯ

มารก็เข้าไปในที่นั้นเอง พระองค์เสด็จขึ้นด้วยชั้นระยะทาง ๑๐ โยชน์^(๑) ผ่านรัฐถึง ๑ รัฐ
(กบิลพัสดุ์, สาวัตถี, เวสาลี) บรรลุถึงริมฝั่งแม่น้ำอนาปที พระมหาสัตว์ทรงบรรพชาในที่
นั้นแล้ว ผ่านความลำบากในการบรรพชาตลอด ๘ วัน ในส่วนมะม่วงหรืออุบลียัมปวัน ซึ่งมีอยู่ใน
ท้องถิ่นนั้น (ฝั่งอโหมมาตี) แล้วเสด็จขึ้นระยะทาง ๑๐ โยชน์ในวันเที่ยว ข้ามแม่น้ำอสังคคาแล้ว
เสด็จเข้านครราชคฤห์ ในวันแรม ๘ ค่ำ เดือนอาสาฬหะ เพ็ญวิสาขมาส แล้วเสด็จออก
จากนครทางประตูที่เสด็จเข้า ประทับนั่งด้วยตัวรมฉางาบาณิชา พระปฏีเสธรรธมบดี
ทั้งหมดทูลพระเจ้าพิมพิสารพร้อมอภยราช รับผิดชอบพระเจ้าพิมพิสารแล้วเสด็จเข้าไปหาโยคีชื่อ
อาฬารก ทาณโมโคร และโยคีชื่อ อุกกรามบุตร ทำสมาธิให้เกิดขึ้นแล้ว ทรงทราบว่
นี้ไม่ใช่ทางตรัสรู้ จึงเสด็จไปยังตำบลอุรุเวระ^(๒) ทรงเริ่มถึงความเพียรอันยิ่งใหญ่กระทำ
ทุกกรัตริยาในที่นั้นอยู่ ๖ ปี

เวลานั้น พระมหาสัตว์ มีพระชนมายุ ๓๕ พรรษา วันหนึ่ง ทรงพระสตินิมิต ๕ ข้อ
ครั้งนั้น ๓๕ คำเตือนวิธาร ได้เสวยข้าวรูปายาสีน้ำตาลถวายในวันเพ็ญเดือนวิธาร แล้ว
ทรงถือธากของกำไปถอยทวนกระแสน้ำแม่น้ำเวรุรา (ลาดของค่าน้ำจมน้ำไป) ปล่อยพญากาฬนาค
ชื่อ อุบันค ให้คืบขึ้น ทรงหักกลางวันในป่าสาธวันริมฝั่งน้ำแม่น้ำเวรุรา ทอดกายนั่งพระพักตร์
ทางไม้โพธิ์ เสด็จไปคาบทางที่ทอดคากแฉ่งไว้ เมื่อคณณะเสด็จเข้าไป ได้ทรงถากพญากา
ที่ไล่ถอยพราหมณ์คนหาบหญาถวาย ทรงทำประทักษิณ ห่มอัสติคตฤกษ์ (ไม้โพธิ์ใบ)
ถ้วน ๓ รอบแล้วประทับนั่งบำเพ็ญพระพักตร์ทางทิศบูรพา ครั้นนั้นพระมหาบุรุษทรงกำหนดมารและ

๑. ๑๐ โยชน์ = ๘๐๐ กม.

๒. ตำบลอุรุเวระ อยู่ริมตลิ่งน้ำเวรุรา ห่างพุทธคยา ๔๐ ไมล์เศษ ด้านตะวันตกเฉียงใต้ นครราชคฤห์

เข้ามาในเวลาดังนั้นที่คงอาศัยอยู่ ได้ครีรัฐประหารในปฐมยาม ทรง
ชำระทุกข์ในธรรมิยาม ทรงหยั่งพระญาณลงในปัจฉายการ^(๑) เมื่อเวลาปัจจุตมัย
ทรงทำกุศลตามมีอำนาจอันเป็นกตัญญูให้เกิดขึ้น ทรงทำกุศลตามนั้นให้เป็นภาวนาแล้ว
เจริญปลื้มใจ ถ้าครีรัฐประหารด้วยวรรค ๔ ตามลำดับวรรค ครีรัฐประหารบุญคุณประคับ
ด้วยพุทธคุณทรงปวงในเวลาดังนั้น

กาลแห่งการครีรัฐประหาร ในเรื่องอริยวินัย

จนวิษุณ

[เรื่องต้นกนิทาน]

บัดนี้ ถวายที่ระกวางเรื่องต้นกนิทาน (เรื่องใกล้ๆ) ขึ้นต่อไป

พระมหาสัตว์ทรงเป็นพระอัมมมาตย์พุทธในเวลาดังนั้นแล้ว ทรงผ่านเวลาด้วย
วิมุติด้วยพระบิณฑกณธ ๗ วัน ตั้งแต่วัน ๑ คำเดือนวิสาขทรงผ่านเวลาในการดื่มพระเนตร
ตุกัณโธในกระทืบ ๗ วัน ตั้งแต่วันอุโบสถขึ้นเดือนวิสาขไปทรงผ่านเวลาในการเสด็จขึ้น
ทรงกรม ๗ วัน ตั้งแต่วัน ๑ คำ เดือนเชษฐ (รวมเดือน ๒ โย) ไปทรงผ่านเวลาใน
เรือนแก้ว ๗ วัน ตั้งแต่วัน ๑ คำ เดือนเชษฐไปทรงผ่านเวลาในการประทับนั่งที่โคนคันธราด
นิโครธ^(๒) ๗ วัน ตั้งแต่วันแรก ๖ คำ เดือนเชษฐไปทรงผ่านเวลาในการประทับนั่งที่
โคนคันธ ๗ วัน และตั้งแต่วัน ๑๑ คำ เดือนเดียวกันนั้นไปทรงผ่านเวลาในการประทับนั่ง
ที่โคนคันธ ๗ วัน

เมื่อครบแห่งละ ๗ วัน ๆ แล้ว ท้าวสักกะ (องค์อินทร์) ได้ถวายไม้ฉัตรพระคันธและมอ
ธม เมื่อวันนั้น ๖ คำ เดือนอาสาฬหะ พระองค์ได้ไม้ฉัตรพระคันธและมอธมแล้ว ทรงรับมาคร
กิดาอันท้าวเจ้าศุภหารถวาย แล้วฉันข้าวมนต์^(๓) ของพ่อค้าชื่อ ตปัสสะ กับ ภิดิระ แล้ว
เสด็จไปประทับที่โคนคันธราดนิโครธ หอถวายน ๑๑ คำ ๑๔ คำ (๒ วัน) เสด็จไป

๑. มีชวาการ คือ อาหารที่อาศัยมีจะจัดขึ้นเมื่อถึงวันขึ้นพระจันทร์เป็นมิชจให้เกิดขึ้น การเป็นมิชจให้เกิดขึ้น
วิชวาเป็นต้น

๒. อรปณนิโครธ ต้นโพธิ์มีต้นกิ่งก้านและดอกอยู่เป็นวงล้อมรอบ

๓. ข้าวมนต์ อาหารที่บริษัทยานแปลว่า ข้าวสุก หรือ ข้าวคั่ว แต่ตามรูปศัพท์ มนุ แปลว่าน้ำผึ้ง มนุส แปลว่า
กวน หรือ ชำ หรือ ถลก จึงน่าจะแปลว่าข้าวกวนน้ำผึ้ง หรือข้าวชำนน้ำผึ้ง ข้าวคั่วคั่วน้ำผึ้ง ข้าวคั่วในขณะที่จะ
น้ำผึ้งคั่วคั่วคั่วข้าวคั่ว

มีขนาดปากในหม้อบ้านบริเวณรอบๆ สวนคันโพธิ์สน ในวันกลางเดือนธันวาคม ทรงขนาดหัว
แต่เขี้ยวเล็กไประยะทาง ๓๗ ไมล์^(๓) ถึงปากฮิปโป

[เรื่องแต่งเทศนาธรรมจักร]

ในเย็นวันนั้น ทรงแต่งตั้งบรรณจักรทักไปวัดกันดงไปรดพระเถระปัญจวิคภัย ในคืน
พระจันทร์ เสงี่ยมดุคราชาพลุกขึ้น พระอภัยมณีโกนหัวทำบุญเถระได้ตั้งอยู่ในโศกปฏิบัติผดพรหมด้วย
พรหม ๓๗ โกฎิ ในเวลาจบเทศนาบรรณจักรทักไปวัดกันดง

พระกษัตริย์อาจารย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถาว่า

พระหุมน่า ยาจิต สดุดา   ชมรมจุกัก ปวดคุดยิ
อจจารสนน โกฏัน   ปชมภิสมไข อหุ ฯ

ແປວ່າ

พระศาสตราจารย์ ดร. พงษ์เทพ เทพหัสดิน ณ อยุธยา และ
ศาสตราจารย์ ดร. ประสงค์ เจริญศรี

พรหม ๑๘ โกฎโคตรัฐ โกฎคตธรรมเป็นครั้งแรก ๗

ในวันเดียวกันนั้น อุปาธิการชื่อ อนุตตังปืออัมมกาฬิ (นางกาฬิซึ่งได้ฟังละได้เห็น
โดยอวาทศตมาจากผู้อื่น) ก็ได้นำเรไรไธคานันในคืนนั้น พระวชิรเปร อำเจ้าพระไธคานันในวัน
แรม ๓ ค่ำ พระภักทโยเถร อำเจ้าพระไธคานันในวันแรม ๒ ค่ำ พระมหานามเถร อำเจ้าพระ
ไธคานันในวันแรม ๓ ค่ำ พระอัสสัทธิเถร อำเจ้าพระไธคานันในวันแรม ๔ ค่ำ ครั้นถึงวันแรม
๕ ค่ำ พระปัญจวักคยเทอดานัน เมื่อฟังเทศน์ตามคฤคชากรณอุตุครบจบ ก็ได้อำเจ้าพระพรหมันค
พระพรหมค

โพจนเรน ๔ คำ ทรงแต่งตั้งโมเนยปฏิบัติปกครองแก่พระนางอเทว คือจากณ พระศาสดา
ทรงแต่งตั้งธรรมแก่พระยักฤตบุตร ให้คงอยู่ในความเป็นพระโสดาบัน ในคนที่ท้าวต่งมานาเรือน
ห่มออกมา คือรุ่งเช้าให้คงอยู่ในความเป็นพระอรหันต์ ถัดท้ายเหล่าของพระยักฤต
๕.๔ คน ถัดอยู่ในความเป็นพระอรหันต์โพจนนด้วย เป็นอันว่า ในต้นแห่งการศรัทธาในพระ
อรหันต์ในโลก ๖๐ องค์ คือ พระอัมมาสัมพุทธะ ๑ พระปัญจวคคัย ๕ พระยักฤต ๑ พระเถระ
ผู้ท้าวของพระยักฤต ๕.๔

e. $\log 1000 = \log 10^3 = 3$

[เรื่องโปรดขมิติ]

พระผู้มีพระภาคได้ทรงจัดภิกษุธรรมอันประเสริฐให้เป็นไปแล้ว (แสดงคุณสมบัติธรรมจักร) ในพรรษาขึ้นประทับอยู่ในป่าอิสิปตะมคร์ ครั้นออกพรรษาไปอาราธนาแล้ว องค์พระอรหันต์ทั้งหมด ๖๐ องค์ (แยกกัน) ไปในทิศทั้งหลาย องค์พระองค์เสด็จไปคำนับอุรุเวระ ในระหว่างทาง ครีดีเทศนาโปรดภิกษุภรรพาทิภิกษุอีก ๑๐ คนที่ราวป่ากับป่าอีกวัน (ป่าโรมัณย์) ให้บวชด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาแล้ว (ให้แยกกัน) ไปในทิศทั้งหลาย พระองค์เสด็จคำนับอุรุเวระโดยลำดับ ประทับอยู่ที่นั่น ๓ เดือน อุณฺณาคณฺเฑน ครีดีเทศนาโปรดภิกษุภรรพาทิภิกษุในเรือนพักของอุรุเวระตลอดปี ครั้นรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง ทรงปรามภิกษุภรรพาทิภิกษุในโรงไฟของอุรุเวระตลอดปีวันหนึ่ง เณรปุณฺณราให้เรื่อง รุ่งขึ้นเสด็จไปประทับอยู่ที่ราวป่าแห่งหนึ่ง ไม่ไกลกับอุรุเวระตลอดปี อุณฺณาคณฺเฑนในเวลากลางคืนวันหนึ่ง ท้าวมหาสารทง ๕ มาเฝ้าพระผู้มีพระภาค คือมาอีกวันหนึ่ง ท้าวสักกะซึ่งเป็นใหญ่แก่เทวดาทั้งหลายมาเฝ้า รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง ท้าวสหัมบดีพรหมมาเฝ้าพระผู้มีพระภาค ในวันกลางคืนวันหนึ่ง (ราวเดือนมิถุนายน) พระผู้มีพระภาคเสด็จไปองค์กาทวป ได้ยินว่า อุรุเวระตลอดปี คิดหนักใจว่า ทำอย่างไรหน่า พระมหาสมณะจะไม่คำนึงพลีภัตตาหาร ในวันหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงปรามภิกษุภรรพาทิภิกษุในโรงไฟของอุรุเวระ ครั้นรุ่งสว่างทรงบาตรจีวรเสด็จไป ป่าหิมพานต์ ชำระพระธรรมจักรแล้ว ทรงนำอาหารจากอุกคกรุกทวปมาฉันที่ริมสระในทิศ ทรงพักผ่อนกลางคืนในที่นั้นแล้ว เสด็จไปองค์กาทวปเมื่อเวลาเย็นเพื่อชำระอ่างล้างเท้าให้สะอาด บริสุทธิ ทรงประทับยืนอยู่ในอากาศ เมฆบนสกลาภที่ระดังมาได้สร้างเป็นมฆิยัคคณตลอดปี ทรงกระทำทักษิณาทน ณ ที่นั้นแล้ว จึงเสด็จมายังคำนับอุรุเวระในที่นั้นอีก ในวันรุ่งขึ้น มีอุณฺณาคณฺเฑนเสด็จแก่พระผู้มีพระภาค รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง พระองค์ทรงนำผดหัวจากป่าหิมพานต์ มาประทานแก่อุรุเวระตลอดปี รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง ประทานผดมะม่วง รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง ประทานผดมะขามป้อม รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง พวงอุรุเวระผ้าพัน ๕๐๐ คันจุให้ผู้นั่ง ๕๐๐ แต่ละองค์หมด (คือผ้าพันไม่ออก จุกไฟไม่ติด) ที่สวนรุ่งขึ้น พระผู้มีพระภาคทรงแบกเอาให้ม้ากินได้ จุกไฟให้คน ๕๐๐ อุณฺณาคณฺเฑน พระผู้มีพระภาคเสด็จจากรมบนแผ่นดินปราศจากผืน มีน้ำทณฺณนารอบพระองค์ ทรงแสดงปาฏิหาริย์ ๑,๕๐๐ อย่าง ดังนี้ โปรดขมิติ ๑ คนหนึ่งมีอุรุเวระตลอดปีเป็นคันพ้อมด้วยอุรุเวระบริวาร ๑,๐๐๐ คน ให้คงอยู่ในความเป็นพระอรหันต์ ด้วยแสดงอภิกคปริยาย (คือทรงแสดงให้เห็นว่าขันธ ๕ เปรียบเทียบกับไฟว่า เป็นของร้อน) ที่คำบอดกษาศีระ พระองค์กับพระอรหันต์ ๑,๐๐๐ องค์นั้นแสดงธรรมแล้วทรงพระดำริว่า ศกาคค

จะไปเปิดช่องปฏิญญาแทนที่ ให้ไว้แก่ราชบัณฑิตยสถาน จึงเสด็จไปนครราชศฤงคารโดยลำดับ (ตาม
 รัชกาล) ถึงอุทยานหรืออุทยานที่สวนเขตกนครราชศฤงคาร ในวันนี้ พระองค์ทรงแต่งคนมาทราบข่าว
 ที่อุทยานอุทยานนี้ เมื่อคนเหล่านั้นมา พระเจ้าทิพย์ช้าง ได้สำเร็จได้กับคดีของพระองค์ด้วยราชบริวาร
 ๓๓ พฤศจิกายน (๑๑๐,๐๐๐) ในวันนี้รุ่งขึ้น ทรงรับส่วนเสวยในวันนั้นคืนมา (ราวเดือนมิถุนายน)
 ครั้นวันนั้น ๓ คำ ให้ด้วยท้าว (๑) บรรพชาพร้อมกันบริวาร (นักพรตมีภรรยาหนึ่ง) ๒๕๐ คน
 ในวันนี้ ๔ คำ เดือนมาฆะ (ราวเดือน ๓ ไทย) พระมหาโมกคัลลานะได้รับบรรพชาที่สวนเขตกนครราชศฤงคาร
 ญาณ ส่วนพระมหาสารีบุตรได้รับบรรพชาที่สวนเขตกนครราชศฤงคาร ในวันกลางเดือนมาฆะ ทำไมจึงเป็น
 เรนนั้น ? เพราะพระมหาสารีบุตรมีองค์อภิญญา ในวันกลางเดือนมาฆะ คตินั้นพระจันทร์
 ประกอบด้วยมาฆะฤกษ์ พระศาสดาเสด็จประทับที่สวนเขตกนครราชศฤงคาร ๓,๒๕๐ องค์ ทรงประทาน
 คำแห่งอภิญญาสวนเขตกนครราชศฤงคาร ทรงกระทำจุติที่สวนเขตกนครราชศฤงคาร (ประชุมสาวก
 ประกอบด้วยองค์ ๔) ทรงแต่งพระปาฏิโมกข์ (หลักธรรมที่ขจัดกิเลสเป็นหัวข้อโดยลำดับ)
 พระภิกษุ ๓,๒๕๐ องค์ นั่น คือ พระภิกษุที่เคยเป็นสมณะของพระกัสสป ๓ มีอรุณเจตต์
 เป็นต้น ๓,๐๐๐ องค์ กับพระภิกษุที่เคยเป็นบริวารของพระอัครมหาสาวกทั้ง ๒๕๐ องค์ รวมเป็น
 พระภิกษุ ๓,๒๕๐ องค์ จุติที่ (องค์ ๔) คือพระภิกษุทั้งหมดที่เป็นเอหิภิกขุ พระภิกษุทั้งหมด
 ได้ปฏิญญา ๖ (๒) พระภิกษุทั้งหมดมาประชุมกันเองโดยมิได้ชักชวน และวันนั้นเป็นวันอุโบสถ
 วัน ๑๕ คำ ความพร้อมเพรียงขององค์ ๔ ในวันนี้ (การประชุม) เรียกว่าจุติที่สวนเขตกนครราชศฤงคาร
 สวนเขตกนครราชศฤงคารในวันคตินั้นพระจันทร์ประกอบด้วยมาฆะฤกษ์ บางคราวอาจจะมีเป็น
 ครึ่ง ๒ แต่มิได้กำหนดวัน ดังแต่พระศาสดาเสด็จจากเมืองพาราณสีมาประทับอยู่ที่สวนเขตกนครราชศฤงคาร
 ได้ ๓ เดือน ประทับอยู่ในพระนครราชศฤงคารอีก ๒ เดือน รวมเป็น ๕ เดือนด้วยประการฉะนี้

[เรื่องเสด็จไปเมืองกบิลพัสดุ์และแสดงยมกปาฏิหาริย์]

ขณะเมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่นั่นๆ ถึงอวสานวัน พระเจ้าสุทโธทนะมหาเศรษฐี
 ทราบข่าวว่า บุตรของเราทำทุกกริยา ๖ มี บรรพชาสมาธิเขตกนครราชศฤงคาร มีจักรกัปปะธรรมอัน
 ประเสริฐให้เป็นไปแล้ว (แสดงธรรมจักรแล้ว) เสด็จไปนครราชศฤงคาร ประทับอยู่ที่สวนเขตกนครราชศฤงคาร
 เจตน์ จึงทรงสั่งราชบุรุษว่า แน่พนาย จงไปนครราชศฤงคารพร้อมด้วยบริวารชาย ๓,๐๐๐ คน

๑. สาวกที่ ๑ คือ พระมหาโมกคัลลานะ และ พระมหาสารีบุตร

๒. อภิญญา ๖ คือ (๑) อภิญญา ๖ แสดงฤทธิ์ได้ต่างๆ (๒) ทิพโสภะ ๖ ทิพโสภะ (๓) เจริญปัญญา ๖ เจริญปัญญา
 ผู้มี (๔) ปุณณาสกขัตติญาณ ๖ เจริญสมาธิเห็นด้วยใจ (๕) ทิพโสภะ ๖ ทิพโสภะ คือ การรู้ดีและการเกิด
 ของสัตว์ทั่วไป (๖) อภิญญา ๖ ทิพโสภะ ๖

บอกตามคำอ้างของเราว่า พระเจ้าอุทโททนะมหาราช พระราชบิดาของพระองค์ ใครจะพบ
๒๕ คนแล้ว พาพระราชบุตรของเรามา พระองค์ใช้อำมาตย์ไม่ถึง ๓๐ คน ๓๐ ครั้ง อำมาตย์
เหล่านั้นพร้อมด้วยบริวารจำเริญเป็นพระอรหันต์กันหมด พระผู้มีพระภาคปรทานบรรพชาให้แก่
อำมาตย์เหล่านั้นด้วยเอตทัคคะบรรพชา

บรรดาอำมาตย์เหล่านั้น พระกาฬทายักรเป็นอำมาตย์คนสุดท้าย พอล่วงถึงกลางเดือน
มีกคุณ พันท้าหาฬงแล้วเข้าอุคฺควสันต์^(๑) ก็คิดว่าถึงเวลาที่จะส่งเครื่องที่พระญาติของ
พระศัพทแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ทูลพระรณาดังระเบียบการเดินทางด้วยบทประพันธ์
๖๐ บทเป็นประมาณ แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าอุทโททนะมหาราช
พระพุทธรูปบิดาของพระองค์ ใครจะเห็นพระองค์ ขอพระองค์ได้โปรดทรงส่งเครื่องที่พระประยูรญาติ
ทั้งหลายเถิด พระผู้มีพระภาคทรงรับคำพระอุทายักรแล้ว มีพระภิกษุธรรมาสัง ๒๐,๐๐๐ องค์
แวดล้อมเสด็จออกจากนครราชคฤห์ในวันแรม ๓ ค่ำ (เดือน ๔) เสด็จฯ ทูลถามในวันอะ
โยธิน^(๒) เป็นเวลา ๒ เดือน สักระยะทาง ๖๐ โยชน์^(๓) จึงถึงเมือง กบิลพัสดุ์ ในวันกลางเดือน
วิสาข

ในวันเสด็จถึงนั้นเอง พระเจ้าศากยโคตรทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ เพื่อบำราบพญาวัย คือ
มานะของค้ำกยวราชทั้งหลาย เมื่อจะแสดงพุทธปาฏิหาริย์ของพระองค์ จึงทรงเนรมิตเห็นจกกรม
ด้วยแสงด้วยแก้วทองนั้น กว้าง ๓๒ โยชน์ ยาวประมาณ ๓๐,๐๐๐ จกกวาด แล้วเสด็จจกกรมใน
๓๒ เมื่อพระมหาสารบุครทูลถามถึงมหาอภินิหารและการบำเพ็ญบารมี พระองค์จึงทรงเรื่อง
พุทธวงศ์ และเมื่อพระมหาสารบุครทูลถามอีกว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อปฏิบัติที่จะทำให้
เป็นพระพุทธเจ้าได้ พระองค์บำเพ็ญมาแล้วในชาติไหนบ้าง และทรงบำเพ็ญอย่างไร พระองค์
จึงควรสำเร็จบารมี เมื่อพระองค์เสด็จจากวัดจกกรมแล้ว เสด็จประทับอยู่ในสวน
นิโครธารามแวดล้อมไปด้วยพระธรรมาสัง ๒๐,๐๐๐ องค์ เริ่มทำให้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์แล้ว จึงวัด
เรื่องเวรต้นศรสาธก ค้ำกยวราชทั้งหลายพากันกลับไป โดยมิได้มีนิมนต์พระผู้มีพระภาค ให้รับ
ภัตตาหาร รุ่งขึ้นพระเจ้าศากยโคตรเสด็จเข้าไปมีนขาบาทในเมื่องกบิลพัสดุ์โดยอันทานจาวัก คือเที่ยว
มีนขาบาทตามตำบลบ้านโน้นวัน

๑. อุคฺควสันต์ คืออุคฺควิหัง นิมิตต์แห่งแรม ๓ ค่ำเดือน ๔ ไปถึงกลางเดือน ๖ ในเดือนเดียวกันกล่าวคือวันวิสาขะมี ๖ อุค
นิมิตต์ทางจกกรม คือ วสันต ธรรมะ ธรรมะ ธรรมะ ธรรมะ ธรรมะ ธรรมะ ๒ เดือน วันพระคือเป็นต้นทาง
จกกรม คือต้นแรม ๓ ค่ำเดือน ๖ ไปถึงกลางเดือน ๘ เป็นอุคฺควสันต์ (ร้อน) คัมภีร์ธรรม ๓ ค่ำเดือน ๘ ถึง
กลางเดือน ๑๐ เป็นอุคฺควสันต์ (ฝน) คัมภีร์ธรรม ๓ ค่ำเดือน ๑๐ ส่วนคามหาอภินิหารนั้น พ้นปีอื่นจะไม่มีครั้งใดที่โคตรเจ้าสุ
ราสีน ๖ เวรต้นศรสาธกนั้นหรือมหาสงคราม

๒. ๖๐ โยชน์ = ๓๖๐ ค.ม.

พระมหาราชของพระกุมารราชผู้เกิดพระแสงทองดกพระเนตรเห็นดวงของพระพุทธรูป ครั้นถึงคฤ
ด้วยบทประพันธ์ชื่อ นรธิดาภา ๔ บท พระผู้มีพระภาคทรงแต่งตั้งพระโอรสพระเจ้าสุทโธทนะ
มหาราช ด้วยคาถา ๔ บทอันคัมภีร์ อุตติฎฐะ นปฺปมฺหุเชนฺนุ แปลว่า บุคคลควรอุทฺธมน ไม่
ควรประมาณเป็นคณ ในเวลาจบคาถา ๔ บทนั้นแล้ว พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชจึงอยู่ในพระ
โศกานันแล้วทรงแต่งตั้งพระมเหสีไปอีกว่า ชนมฺมณฺเฑ สุทฺธวดี เป็นคณ แปลว่า บุคคลควรประพฤติ
ธรรมให้สุจริต เมื่อจบคาถา พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชจึงอยู่ในพระอโศกานัน พระผู้มี
พระภาคเจ้าจึงนำผู้ประทับพระมหาราชของพระกุมารราชผู้ ครั้นเรื่องกนิวีราชกษัตริย์จากอาณัน
เดศจากตบ นมคังแก้วมเหสีจึงถึงเมืองกบิลพัสดุ์แล้วได้ ๓ วัน พระองค์ทรงให้นมิตกุมารบรรพชา
และให้พระกุมารราชผู้บรรพชาในวันที ๘

กาดเป็นทนต์เข้าไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์

จบนิปุณ

นี้เป็นนิปุณ

[เรื่องพุทธกิจกล่าวด้วยเสด็จสถิตที่ต่าง ๆ รวมทั้งในลังกาด้วย]

ในบิณฑ ๒ บิณฑ ๓ บิณฑ ๔ พระองค์ทรงประทับอยู่ในวิหารเวฬุวัน บิณฑ ๕ ประทับอยู่ใน
ศาลาอุทฺทการามาวาน ในเมืองเวสาลี ในบิณฑเมื่อถึงวันอุปลกธันเดือนจิกศ (ราวเดือน
๕ ไทย) พระองค์เสด็จจากวิหารเวศวันไปมาคทวป (เกาะนาค) เพื่อปราบพญานาค ๒ คน
คือ จุโฬทร ๓ และเมโฬทร ๓ ในบิณฑ ๖ พระองค์ประทับอยู่ที่ภูเขามฤค ในบิณฑ ๗ ประทับอยู่
ในพิภพดาวคังถ์ ในบิณฑ เมื่อถึงกลางเดือนอาสาฬหะ พระจันทร์ประจักษ์ด้วยอาสาฬหฤกษ์
พระผู้มีพระภาคทรงกระทำมกปาฏิหาริย์ที่โคนคัมภีระมณเฑียร คณามพฤกษ์ โถกประคณเมือง
ดาวคังถ์ เมื่อประชาชนมาประชุมกัน ในบริเวณเหนือ ๑๖ โยชน์ ทรงนมัสการกมณชอาภา
ยวงประมาณ ๓ จักรวาล พระผู้มีพระภาคทรงกระทำปาฏิหาริย์บนที่ทรงมนัน ครั้นแล้วทรง
ยกพระบาทขวาเหยียบยอดภูเขาเขยนร ยกพระบาทซ้ายเหยียบยอดเขาเขยนร ระยะ
ห่าง ๓ ก้าว เป็นเหนือ ๖๘,๐๐๐ โยชน์ พระศาสดาประทับนั่งท่ามกลางชุมนุมเทพดาทรงปรารภ
พระมารดา (เป็นเหตุ) ครั้นเทศนาพระอภิธรรมมีฎก พระองค์ทรงแสดงพระอภิธรรมมีฎก
ติดต่อกันเรื่อยไป ตลอด ๓ เดือน ครั้นออกพรรษาปวารณาแล้วถึงเดือนอัสสิฬุส (ราว
เดือน ๑๑ ไทย) พระจันทร์ประจักษ์ด้วยอัสสิฬุสฤกษ์ ในวันมหาปวารณาได้เสด็จจากพิภพ
ดาวคังถ์ ประทับอยู่ใกล้ประคณครตั้งถัด ในบิณฑ ๘ ประทับอยู่ในป่าถึงถัดวัน (ยังไม่สิ้นยุค)

[illegible]

[เรื่องอัศรมหาสาวกนิพพาน]

เพราะเหตุดังนี้

ในบัดนี้ (แห่งพระชนมายุ) พระผู้มีพระภาคเจ้าจำพรรษาในตำบลนี้ (เข็ญ)
ใกล้เมืองเวสาลี วัฏฐี ครั้นนั้น เมื่อออกพรรษาแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าออกจากคิ
เวฬุคามจะไปนครสาวัตถีโดยลำดับแล้ว เข้าไปประทับอยู่ในวิหารเวฬุวัน พระธรรมเสนาบดี
ดำรงบริพัตรมาว่า อรรมมาพรพุทธ ทรงนิพพานก่อนหรือพระอัศรมหาสาวกนิพพานก่อน
ก็ทราบว่ พระอัศรมหาสาวกนิพพานก่อนพระพุทธ จึงดำรัสถามถึงวารของตน ก็ทราบว่ อายุ
ถึงวารจะอยู่ได้เพียง ๗ วันเท่านั้น จึงคิดว่า อาตมาจักนิพพานที่ไหน ว่พึงตอบไปว่า พระอัญญา
โกณฑัญญะนิพพานหรือพระอโศกนิพพาน พระพุทธเจ้าตรัสว่า พึงนิพพานที่ภคตาวังดี ส่วนอาตมาเกิดที่กบด
นาถคาม จักต้องปรินิพพานในที่องกตอันนี้เอง จึงไปทูลขออนุญาตกับพระผู้มีพระภาค ใน
ระหว่างเดินทางได้พักถึงแควหนึ่งถึงดอนมนุษย์ทั้งหลาย แห้งระกัน ลอด ๗ วันถึงคามนาถคาม
ในเวลาเย็นแล้วเสกนาไปรตนาทรรณธัมม รุปดำริ ผู้เป็นมารดาของกนิ ครั้นเสกนาไปรต
นารตาแล้วถึงเวลาปัจฉิมยามค่อนรุ่งในวันเพ็ญเดือนกสิศก นกคัมภีรชนรปนิพพาน

ฝ่ายพระผู้มีพระภาค มีพระภิกษุสงฆ์แวดล้อมเจ้าออกจากนครสาวัตถีไปนครราชคฤ
ห์โดยลำดับ ประทับอยู่ในวิหารเวฬุวัน ครั้นนั้น พระมหาโมคคัลลานอาศัยอยู่ทกุเขากาฬกิจจา
ภเวธิตถิ์ และท่านลูกพวกโจรทุบตีข่มขืนโดยก้างกรรมเก่า พอสิ้นชีวิตจึงไปนมัสการ
พระศาสดาแล้วคัมภีรชนรปนิพพาน ณ ทกุเขากาฬกิจจาน เมื่อวันอุโบสถเดือนกสิศก พระอัศ
รมหาสาวกนิพพานได้ ๔๔ พรรษา ขอได้ทราบไว้ดังนี้

[เรื่องพุทธปรินิพพาน]

ฝ่ายพระศาสดา เมื่อพระอัศรมหาสาวกนิพพานแล้วไม่นาน พระองค์มีพระภิกษุสงฆ์
จำนวนมากแวดล้อมแล้ว เสด็จจากนครราชคฤห์ไปเมืองเวสาลี ทรงประทับอยู่ในกุฎาคาร
ศาลา บ้านท้าววัน ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคทรงมีนชาบคในเมื่องเวสาลีแล้วเสด็จเข้าไปยัง
ป่าวาเลศชัยในเวลาหลังอาหาร เพื่อทรงพักผ่อนกลางวัน ได้ทรงปลงพระชนมายุถึงวาริทัน

พระผู้มีพระภาค ทรงจำพรรษามาโดยลำดับ กระทั่งออกพรรษากครั้งดี ทรงพระดำ
ริถึงปัญญะปลงพระชนมายุถึงวาริป่าวาเลศชัยว่า นับจากวันเพ็ญเดือนมาฆ พระจันทร์
ประกอบด้วยมาฆฤกษ์ไปอีก ๓ เดือน ศกาศกจักปรินิพพาน ครั้นค่อนจากนั้นมาอีก ๓ เดือน
วันเพ็ญกาลถึงเพ็ญวันเพ็ญเดือนวิสาข พระจันทร์ประกอบด้วยวิสาขฤกษ์ พระพุทธทรงแบรม

[illegible]

พระชนมพรรษา ครบถ้วนคำทวงครุฑและพรกระทำให้ทวงครุฑ ครั้นแล้ว ในเวลา
ใกล้รุ่งของอีกประมาณ ๓ นาทีข้างหน้า ก็มีคนมาขึ้นบริวารพาไปหาพระเจ้าอยู่หัวเป็นอันมากเห็น
คือ ถิ่นวาทกรรมไปกับคนเกิดหาความดี

กาดเป็นตลาดเช้ากษ ในเรื่องอันกนิเทศาน

WULFEN

ฉบับที่ ๖ อย่าง

[เรื่องพระบรมสารีริกธาตุ]

มอดกษัตริย์เมืองกุสินารา ได้จัดโหมงานบูชาแล้ว ถวายเพลิงอัฐิพระบรมพระภาค
ของเราราชเทยในวาศ ๘ พระพุทธศตวรรษมาช้านาน พระอัฐิเป็นแท่งเตี้ยปานหนึ่ง
แท่งทอง แกะพระบรมพระภาคของเราราชเทย มีพระบรมสารีริกธาตุประมาณ ๑๐ พระนาณเล็ก (๑)
เพราะพระองค์ทรงอธิษฐาน ให้พระบรมสารีริกธาตุกระจายออกจากกันโดยพระดำริว่า กลากคณ
ไม่มาศจากปริมพพาน คำณารของกลากคณไม่แพร่หลายไปทุกหนทุกแห่ง เพราะฉะนั้นเมื่อ
กลากคณปริมพพานแล้ว มีท้าววิมลธำมณีพระบรมสารีริกธาตุแห่งนั้นเกิดพญานาคกาคบวิชาญ

๓. ตะนาบมเล็ก สำหรับกลัดผ้าว่า นาสี หรือ นาสี ๒ ตะนาบมเล็กเป็น ๑ ตะนาบมใหญ่

ในที่อื่นๆของคน ๆ แล้วกราบไหว้บูชา ภายหลังก็จะได้บังเกิดในสวรรค์ เพราะเหตุดังนี้
พระบรมสารีริกธาตุ จึงกระจายออกจากกันดังนี้ ไม่กระจายออกจากกันดังนี้ พระท้าว (เขี้ยว)
๔ องค์ พระวราภรณ์ ๒ องค์ พระอุณห์ (กระตุกหน้าผากตรงรอยผ้าโพก) ๓ องค์
รวม ๙ องค์ไม่กระจาย นอกจากนั้นพระวราภรณ์

พระบรมสารีริกธาตุเหล่านี้ อย่างเล็กเท่าเม็ดขี้ผึ้งเล็กเท่าขี้ผึ้ง อย่างกลางเท่าเม็ดข้าวสาร
หักง อย่างไม่ใหญ่เท่าขี้ผึ้งและขี้ผึ้ง และอย่างเล็กเท่าเม็ดขี้ผึ้งและขี้ผึ้ง อย่างกลางเท่าเม็ดขี้ผึ้ง
และขี้ผึ้ง (๑) อย่างใหญ่เท่าเม็ดขี้ผึ้งและขี้ผึ้ง

นอกลกนคิริยเนื่องกุดินรา มุขพระบรมสารีริกธาตุอยู่ ๙ วัน แล้วแบ่งกันในวันที่ ๙

พระรัตนตรัยจารย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระบรมสารีริกธาตุ มีอยู่ในนครราชคฤห์ ๓ ส่วน มีอยู่ในเมืองเวสาลี ๓ ส่วน
มีอยู่ในเมืองกบิลพัสดุ์ ๓ ส่วน มีอยู่ในเมืองอัลลคัปปะ ๓ ส่วน มีอยู่ในตำบล
รามคาม ๓ ส่วน มีอยู่ในเมืองเวฐฐัปปะ ๓ ส่วน มีอยู่ในเมืองปาวาของ
มัลลกะนคร ๓ ส่วน และมีอยู่ในเมืองกุสินาราของมัลลกะนคร ๓ ส่วน
โศภนพราหมณ์ ได้ทูลถามทวงพระธาตุ ให้สร้างสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
นั้นไว้ เรียกชื่อว่า กุมภสถูป กุมภเมืองมิได้พระอัคร (ด้านแก้ว)
ไปค้ำใจมาก ให้สร้างสถูปบรรจุพระอัครไว้ พระสถูปที่บรรจุพระบรมสารี-
ริกธาตุมี ๔ แห่ง กุมภสถูปเป็นแห่งที่ ๑ อังคารสถูปเป็นแห่งที่ ๒
ซึ่งมีอยู่ในครั้งกระนั้น พระท้าวธาตุ มีอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ๓ องค์
มีอยู่ในเมืองนาคปุระ ๓ องค์ มีอยู่ในเมืองคันธาร ๓ องค์ มีอยู่ในเมืองกลิงคะ
๓ องค์ พระพันธุธาตุ ๔๐ องค์เท่าๆ กัน และเห็นพระเกศธาตุกับพระโสม-
ธาตุทั้งหมดเคลื่อนมาไปแจกกัน เทพของคัทวัจจรวาด บาตร, ธาตุพระกร,
และจีวรของพระผู้มีพระภาคมีอยู่ในเมืองวัชชี ผ้าสบงมีอยู่ในรัฐกุรุ ผ้าปู-
บรรพมมีอยู่ในเมือง (ตักก) สีลา ธมกรก (เครื่องกรองน้ำ) และ
รัตประคคเชวมีอยู่ในนครปาลิบุตร ผ้าผัดอาบน้ำ มีอยู่ในเมืองจัมปา
พระอุณาโลม (ขนอ่อนที่หว่างคิ้ว) มีอยู่ในรัฐโกศล ผ้าสังฆาฏิ มีอยู่ใน

๑. ศัพท์สันตมนิมิตที่ว่า โธมุกคตสทา แปลว่าเหมือนตัวเขี้ยวจัด เข้าใจว่า น่าจะเป็น โธมุกคตสทา
จึงแปลไว้ว่า เหมือนตัวเขี้ยวจัดและเขี้ยว เพราะถ้าเขี้ยวจัดนั้นเขี้ยว ไม่เคยได้ยินว่าพระบรมสารีริกธาตุ
มีเขี้ยว ได้ยินแต่ตัวแก้วมุกดา คงจะผิดออก มุกค เป็น มุกค ไม่ ความหมายก็ออกกลายเป็นตัว สอนดู
ฉบับโบราณเดิมเขี้ยวเป็น มุกค แต่มีข้อถูกคตเป็นมุกค

พรหมโลก พระอุณหิสมีอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ รอยพระบาทอันประเสริฐ
ยิ่งนั้น มีอยู่ที่แผ่นศิลา (๕ แห่ง) อาสนะปูนั่งมีอยู่ในเมืองอัมิตี ผ้าปูอาศ
มีอยู่ในรัฐหะเว เครื่องชุดไฟมีอยู่ในเมืองมิถิลา ผ้ากรองน้ำ (สำหรับใช้กับ
ธมกรก) มีอยู่ในเมืองวิหะระ มีดและกลองเขมมีอยู่ในเมืองอินทปัฐฐ บริหาร
นอกจากนี้ มีอยู่ในชมพูทวีปถึง ๕ พระบรมสารีริกธาตุมีอยู่ ๔ หนานใหญ่^(๑)
อยู่ในชมพูทวีป ๗ หนานใหญ่ พญามาคำนำพระธาตุนี้ไป^(๒) ด้วยถวามคาม

๓ หนานใหญ่

พระรณนาเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

จบ

[เรื่องเบ็ดเตล็ด]

บันทึก พระไตรปิฎกเรื่องเบ็ดเตล็ดต่อไปนี้

ธรรมดาว่า พระพุทธองค์หลาย องค์ครั้นมารดา เด็จช้ออกมหาภิเนษกรรมแก่ศนา
ธรรมจักร และทรงกระทำมกปาฏิหาริย์ ด้วยศักดิ์พระจันทร์เสวยอุคคราสาธาตุฤกษ์ และ
พระธรรม์มาถัมพุทธ ศิวธัม ปรารถนิ และนิพพาน ด้วยศักดิ์พระจันทร์เสวยธิดาธาตุฤกษ์ การประชุม
พระสาวกครั้งใหญ่ การปองพระชนมาอยู่ถึงชรา ด้วยศักดิ์พระจันทร์เสวยมาธาตุฤกษ์ การเสด็จลง
จากสวรรค์เรียกว่าเทโวโรหณะ ย่อมมีด้วยศักดิ์พระจันทร์เสวยธิดาธาตุฤกษ์ เป็นการทำนาค
นักขัตฤกษ์

โปรดทราบว่พระพุทธองค์หลาย มีความแตกต่างกันอยู่ ๕ อย่าง คือ แยกต่างระบถาถ
น้ำเพ็ญบารมี ๔ แยกต่างอายุทาง ๔ แยกต่างระบถาถบุพพินนิศที่ปรากฏ ๔ แยกต่างระบถาถ ๔
แยกต่างระบถาถน้ำเพ็ญความเพียร ๔

ทั้งนี้ พระโพธิ์องค์มี ๔ จำพวก คือ มัญญาริก ๔ อัคราริก ๔ วิริยาริก ๔ มัญญาริก
โพธิ์องค์ น้ำเพ็ญบารมี ๔ ของโรยแสงกับ อัคราริกโพธิ์องค์ น้ำเพ็ญบารมี ๔ ของโรยแสงกับ
วิริยาริกโพธิ์องค์ น้ำเพ็ญบารมี ๔ ของโรยแสงกับ นี้คือความแตกต่างระบถาถน้ำเพ็ญบารมี

พระพุทธ ๔ พระองค์ นคือ พระพุทธที่บังกร ๔ พระพุทธโกณนาคัญญะ ๔ พระพุทธ
ธโนมถธิดี ๔ พระพุทธปทุม ๔ พระพุทธขปทุมศกระ ๔ พระพุทธอภิตถธิดี ๔ พระพุทธธมมถธิดี ๔

๑. หนานใหญ่ ทำนาคศัพท์ว่า โยธ ๑ หนานใหญ่ ๒ หนานเล็ก

๒. ต้นฉบับพิมพ์เขียน หนค คือ แปลว่านำพระธาตุนี้ไป แต่ในฉบับโบราณเดิมเขียน หนพหุติ คือ แปลว่า บูชา
พระธาตุนี้

พระพุทธวิปัสสี นำเทพผู้บริวณต์ (จึงครวั) พระพุทธโสดก พระพุทธนารท พระพุทธ
ปทุมคระ พระพุทธธมมทัตถิ พระพุทธกตธัมป์ นำเทพผู้ ๗ วัน (จึงครวั) พระผู้มี
พระภาคของเราทรงทอดย นำเทพผู้ ๖ ปี (จึงครวั)

นี่คือความแตกต่างระหว่างนำเทพผู้

จนเรื่องเบ็ดเตล็ด

พระวราภุมารพินพิธาร์ และพระวราภุมารวิธกตทั้ง ๒ พระองค์ เป็นพระอภัยกัน
เมื่อพระวราภุมารพินพิธาร์ ๒ พระองค์ ก็เป็นพระอภัยกันมาเหมือนกัน พระโพธิ์
แก่กว่าพระวราภุมารพินพิธาร์ ๕ ปี พระองค์ได้เข้าออกมหาภิเนษกรรม เมื่อพระชนมายุ ๒๔ ปี
ทรงนำเทพผู้ ๖ ปี ครวัเมื่อพระชนมายุ ๓๕ ปี ได้เข้าไปสู่วังของพระเจ้าพินพิธาร์ ฝ่าย
พระเจ้าพินพิธาร์ ทรงวราภุมารพินพิธาร์ ๓๕ ปี พระองค์ได้ยวราชย์แล้วได้ ๓๖ ปี
พระคำธาทรงแต่งธรรมโปรด พระเจ้าพินพิธาร์ครองราชย์มกได้ ๓๖ ปี คือ ครองราช
ย์มกมาแล้ว ๓๕ ปี จึงได้สมานกับพระพุทธร และหลังจากนั้นครองราชย์มกได้อีก ๓๕ ปี
ฝ่ายกุมารธากศักร ผู้เป็นพระวราภุมารพินพิธาร์ ได้ปลงพระชนม์พระองค์แล้ว ครองราช
ย์มกได้ ๓๖ ปี เมื่อพระเจ้าธากศักรครองราชย์มกแล้วได้ ๓๖ ปี พระผู้มีพระภาคปรินิพพาน
หลังจากนั้น พระเจ้าธากศักรครองราชย์มกได้อีก ๓๕ ปี

[เรื่องตั้งคายนา ครึ่งที่ ๑]

เมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้วได้ ๑ วัน พระมหาอัสสัมภะระได้กล่าวของพระภิกษุ
อุกถรงบวรเมื่อแก่ พุทธานพระองค์ว่า อย่ากลัวโลกครวัภวณไผ่เลย เราได้พ้นจากการ
บังคับบัญชาของพระสมณณณแล้ว ดังนั้นคน จึงหาให้ภิกษุทั้งหลายระมกเช่นพระ
ตั้งคายนาพระธรรมวินัย

เมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้ว มีงานบูชาพระศพ ๗ วัน และมีงานบูชาพระบรม
สารีริกธาตุอีก ๗ วัน แล้วจึงแล้ว ครั้นพระเถระทั้งหลาย มีพระมหาอัสสัมภะระเป็นประธาน
ปรึกษากันว่า เราควรจะไปแสดงแก่เขื่อน ยังเหลืออยู่หรืออีกเขื่อนหนึ่ง ก็จะเร้าพระศาแล้ว จึงปรึกษ
กันว่า เราควรไปทำตั้งคายนาพระธรรมวินัยจนครบวราภุมารกฤต ได้แล้ว จึงพากันไปนครวราภุมาร
ทำการปฏิสังขรณ์วิหารที่หักพังทรุดโทรมตลอดเวลาค้นเขื่อน (ต้นเขื่อนเขวรุ รวเขื่อน

แล้วอภิเษกอำมาตย์ชื่อ ^๑อุณฺณาค ซึ่งเห็นดีพร้อมกันให้ครองราชสมบัติ พระเจ้าอุณฺณาค ครองราชสมบัติอยู่ได้ ๓๘ ปี

กษัตริย์ ๖ พระองค์ต่อมา คือ พระเจ้าอุธราคคัฏฐ, พระเจ้าอุททยักกัฏฐ, พระเจ้าอนุรุทธ, พระเจ้าอนุตท, พระเจ้านาคทาส ผู้สืบสันตติวงศ์คือ ๆ กันมาทั้งพระเจ้าอุณฺณาคได้เสวยราชสมบัติในนครปากฉิมบุรี^(๑) ถัด ๆ กันมา

อินทรวรปากฉิมบุรี พระเจ้าทมิฬธำรงกษัตริย์นครนั้น ตั้งให้บุตรอำมาตย์กับวงศ์การอำมาตย์ ซึ่งางจนเป็นธำรงกษัตริย์ในทมิฬโคตเมนามหาทงศา เพื่อยังกันศัตรูชาวเมืองอหังกร เมื่อพระเจ้าอุณฺณาคล่วงดับไปแล้ว พระราชบุตรของพระเจ้าอุณฺณาค พระนามว่ากาฬาล็อก ครองราชสมบัติอยู่ ๒๘ ปี

เมื่อพระเจ้ากาฬาล็อก ครองราชสมบัติมาได้ ๓๐ ปี ครองกับพระธิดาอันบุตรปรีตพาน แล้วได้ ๓๐๐ ปี บรรพต

ครั้งนั้น ในเมืองเวสาลีมีพระภิกษุ ๓๐,๐๐๐ รูป ถำดั่งถ้ำแดงวัดฤๅ ๓๐ ประการ คราวนั้นพระยศเกร บุตรภกณททราหณนั้น ได้ทราบข่าวคำธำมณีปริศนแปรปรวน จึงประจวบพระภิกษุ ๓,๐๐๐,๐๐๐ รูป ในบ้านท้าววัน ครั้งนั้น พระภิกษุชาวเมืองเวสาลี ผู้ไม่ระอาบาปเป็นพระอรหันต์ ไปเมืองปุณปุระ (ปากฉิมบุรี) ออญพระพรตแก่พระเจ้ากาฬาล็อกว่า มหาบพิตร อาตมาพาทั้งหลาย พาคนมาปฏิบัติกับารุงพระคันธฤกษ์พระพุทธรูปประทับมาแล้ว ในบ้านท้าววัน เมืองเวสาลี แล้วมาเตือน พระภิกษุท่านว่า^(๒) ประชุมกันหลายกันว่า จะยึดมั่นหาอาหาร ขอมหาบพิตรทรงพักทานห้ามกันพระภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นเถิดเถิด ดังนี้ พระราชารทรงดำนิยนิค จึงตรัสให้อำมาตย์ไปห้ามปรามพระภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น อำมาตย์เหล่านั้นท่องเที่ยวหาอาหารทางทะเลสาบ จนเดินทางไปถึงประเทศอื่นแล้ว ฝ่ายพระราชกรณียกิจอำมาตย์เหล่านั้นไปแล้ว ตกเงาตกลงกันทรงดูบิณนิคเห็นพระองค์ถูกจับได้หม้อโอहु่มณ์ (หม้อทองแดงมรก) ทรงตั้งขึ้นบรรพต ตกพระทัยอย่างยิ่ง ประจวบกับพระธิดาแก้วพระภิกษุ (น้องหญิง) ของพระองค์ ซึ่งอันธำระแล้ว เหาะมาเผ้าพระมหาภิกษุแล้วถวายพระพรว่า

๑. นครปากฉิมบุรี เป็นเมืองสำคัญของรัฐนคร ตั้งอยู่ที่ลุ่มแม่น้ำคงคาที่แม่น้ำโสม เรียกกันว่า เมืองปุณปุระ หรือเมืองปุณปุระ หรือ เมืองกุณปุระบ้างก็มี

๒. คานวาลี ภิกษุผู้ถืออุณฺณปุณบ้าน ทรงจำแนกธรรมาธิษฐาน ผู้ถืออุณฺณปุ

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

มหาบพิตรให้กำลังแก่พระภิกษุอลัชชี (ผู้ไม่ละอายบาป) จะทำให้วิสัยของ
อาตมาเสื่อมเสีย มหาบพิตรยังทรงพระชนม์อยู่แต่ ๆ ความลึกของโอทกุมภี
ได้ปรากฏขึ้นแล้ว มหาบพิตรทรงกระทำบาปหนักเสียแล้ว ขอมหาบพิตร
จงฆ่าโทมผู้ประพฤตินั้นธรรม มหาบพิตรจงเข้าข้างฝ่ายท่านผู้ประพฤติ
เป็นธรรม ช่วยกันยกย่องพระศาสนาเถิด เมื่อทำดังนี้แล้ว ความสวัสดีจักมี
แก่มหาบพิตร พระนันทาเถรีถวายพระพรดังนี้แล้วก็กลับไป ๗

ครั้นรุ่งเช้า พระราชาเสด็จออกจากเมืองปุณณปุระ ไปยังบ้านหาวันในเมื่อเวลา
ทรงประชุมพระภิกษุสงฆ์แล้ว ทรงดำริว่าพระ (*) ของพระภิกษุทั้ง ๒ ฝ่าย ทรงทราบว่ามีพระ
ภิกษุชาวเมืองปาวาเป็นฝ่ายถูก พระภิกษุวัชรบุตรชาวเมืองปักษะ (ชาวตะวันออก) เป็นฝ่าย
ไม่ถูก จึงคิดว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า ข้าพเจ้าขอตั้งอยู่ในฝ่ายถูก อาณาจักร (๒) เป็นภาระ
ของข้าพเจ้า ขรรค์จักร (๓) เป็นภาระของพระคุณเจ้า ดังนี้แล้ว นมัสการพระภิกษุสงฆ์
เสด็จกลับไปยังเมืองปุณณปุระ

หลังจากนั้น พระภิกษุสงฆ์ได้ประกาศแต่งตั้งพระเถระ ๔ องค์ เพื่อบรรณิธิกรรม คือ

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระอัมพคามิเถระ พระสาหนเถระ พระอุชชโสภิตเถระ พระวสภคามิกเถระ
๔ องค์เป็นชาวเมืองปักษะ พระเวตเถระ พระโสณสมัคเถระ พระยศเถระ
ผู้เป็นบุตรภกตภกพรหมณ์ และพระสุเมธเถระ ๔ องค์เป็นชาวเมืองปาวา
พระเถระทั้ง ๘ องค์เป็นผู้สันตสาวะแล้ว ได้พากันไปวัดวาธการาม ซึ่ง
ปราศจากเสียงอื้ออึง และไม่มีความพลุกพล่าน เพื่อบรรณิธิกรรม วัดฤ

๑๐ ประการ เหล่านี้ ๗

บรรดาพระเถระเหล่านั้น พระเวตเถระได้ถามถึงวักฤ (๑๐ ประการ) เหล่านี้ พระมหา
เถระอัมพคามิ กอธรรมาจา วักฤเหล่านั้นไม่สมควร ครั้นแล้ว พระเถระเหล่านั้นจึงพากันไป
บ้านหาวันประชุมพระภิกษุทั้งหมด พระภิกษุ ๓,๒๐๐,๐๐๐ ได้ประชุมกัน ในครั้งนั้นพระเวตเถระ

๑. วาตะ คือ การโต้เถียงระหว่าง ๒ ฝ่าย เพื่อกำหนดความจริงหรือให้ทราบข้อผิดถูกอันแท้จริง และยังมีอีก ๒ อย่าง คือ ขบปะ เถียงโลดเข่นตีโต้แย่งกัน พักล้างเหตุผิดของฝ่ายอื่น หัวหล่นดีของพวกร้างแค้น
วิเศษหา เถียงโลดเข่นตีโต้แย่งกัน พักล้างเหตุผิดของฝ่ายอื่น หัวหล่นดีของพวกร้างแค้น
๒. อาณาจักร คือ กระบวนทหารนำเขตแดนมา
๓. ขรรค์จักร คือ กระบวนทหารนำพระธรรม

ทั้งบัญชาตามกิจวัตร ๑๐ ประการ ในท่ามกลางพระภิกษุสงฆ์ชั้นอื่น พระอัครพราหมณ์ ๒
พราหมณ์ ๒๐ พระราชา เกษะเห็นพระภคินีมาแล้ว เป็นสัทธองวิหริกรของพระอนนทเถร ได้
วิธรรณา แล้วพิจารณาเกิดคิดว่า วิถี ๑๐ ประการนั้น มีกรรมอันน้อย นอกคำสอนของ
พระศาสดา และอธิกรณ์ก็ได้รับไป

พระคันธกษณาจารย์ ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า
พระอัครพราหมณ์ พระสาหเถร พระเวธเถร พระอุชชโสภิตเถร
พระยเถร ผู้เป็นบุตรภคินีตกพรหมณ์ พระสัมภุตเถร ชาวเมืองสาณะ ๖
องค์ เป็นสัทธองวิหริกรของพระอนนทเถร พระวาสิกคามิกเถร พระสุมนเถร
๒ องค์ เป็นสัทธองวิหริกรของพระอนุรุธเถร เป็นทุกกัมในท้าว ท่านทั้ง
๔ องค์ เป็นผู้มั่งพราชาอายุมาก เห็นพระภคินีแล้ว ๗

พระเถระเหล่านั้น เลือกรับพระภิกษุที่ทรงพระโคตรมีบุญบรรพญัตติสมาบัติ ๑๐๐ องค์
ประชุมกันในวัดวาติการามเมืองเวสาลี ชำระมณฑลแห่งพระศาสดาทรงหมด ทำการรวบรวม
พระธรรม มีพระเจ้ากาฬโศกเป็นผู้ทรงอุปถัมภ์ และทำอยู่ ๑ เดือนจึงเสร็จ

พระคันธกษณาจารย์ ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า
สังคายนาทำโดยพระเถระ ๑๐๐ องค์ เพราะฉะนั้น สังคายนาครั้งนั้นจึงเรียกว่า
ว่า สัตตสตา แปลว่า ทำโดยพระเถระ ๑๐๐ และเรียกว่า ทุคิยา แปลว่า
สังคายนาครั้งที่ ๒ เพราะเทียบกับสังคายนาที่ทำกันมาในครั้งก่อน ๗

กาลแห่งสังคายนา ครั้งที่ ๒

จบนิพนธ์

[เรื่องสังคายนา ครั้งที่ ๓]

เมื่อพระเจ้ากาฬโศก คือจากเวสาลีสังคายนาไปอีก ๑ ปี ถัดจรรคน พระเจ้ากาฬโศก
นั้น มีพระวราหบุตร ๑๐ องค์พ้อง คือ เจ้าภทตเถร • เจ้าโกธวัณทวัณณะ • เจ้ามังกร •
เจ้าอัทธัญหะ • เจ้าราติ • เจ้าญะ • เจ้าอุภะ • เจ้าโกธะ • เจ้านันทวัณ •
เจ้าปัญจมะ • ได้ครองวราหมัตถิ ๒๒ ปี

ต่อมาในปี มีกษัตริย์วงศ์นั้น ๑ พระองค์ ซึ่งเคยเป็นโจรมาแล้ว คือ พระเจ้า
อุคคเสนันท์ พระเจ้ากนกนันท์ พระเจ้าจันทกนันท์ พระเจ้าบุคปาดนันท์ พระเจ้าวิฐฐาณนันท์

พระเจ้าอานันท์ พระเจ้าอโศกมหาราช พระเจ้าเทวฤทธิ์ พระเจ้าธนันท์ ไก่ครอง
ราชสมบัติในเมืองปากับุตรอยู่ ๒๒ ปี

ต่อมา พราหมณ์ชื่อ หนิกกะ (หนิกกะ) ปองพระพนมเจ้าธนันท์กษัตริย์องค์
๔ แดงอภิเษกพระเจ้าจันทกุต (จันทกุต) เกิดในวงศ์โมริยะ ได้เสวยราชสมบัติที่สวนพุทธรูป
พระเจ้าจันทกุต ครองราชสมบัติ ในเมืองปุมปุระ คือ นครปากับุตรอยู่ ๒๔ ปี พระราชบุตร
ของพระเจ้าจันทกุต พระนามว่า พินทุสาร ครองราชสมบัติ ๒๔ ปี พระเจ้าพินทุสารมีพระ
ราชบุตร ๓๓ พระองค์ บรรดาพระราชบุตรจำนวนนั้น พระราชบุตรซึ่งเกิดจากพระนาง
อุธัมมาเทวี ผู้เกิดในวงศ์โมริยะ ทรงพระนามว่า อโศก ได้ปองพระพนมพระราชบุตร ๔
พระองค์ เว้นไว้แต่ศัฏุมาร ผู้ร่วมพระมารดากับพระองค์แล้ว เสวยราชสมบัติอยู่ ๒๔ ปี

ขณะ พระเจ้าอโศกนั้น เสวยราชสมบัติที่กัณธาราภิเษก ๔ ปี ครั้นล่วง ๔ ปีไปแล้ว
จึงได้ราชาภิเษกเป็นเอกราชที่สวนพุทธรูป ครองสมบัติพระศาสดาปรีทพทานแล้วได้ ๒๔ ปี
(พ.ศ. ๒๔๔) ในเวลาที่พระเจ้าอโศก ทรงอภิเษกแล้วได้ ๔ ปี พระมหากษัตริย์ได้ทำให้พระองค์
พร้อมด้วยราชบริพารคหบดีในพระพุทธศาสนา ให้มีความเลื่อมใสมั่นคง

ครั้งนั้น ศัฏุมาร พระราชกนิษฐาของพระองค์เป็นพระอุปราช และพระราชกุมาร พระ
นามว่า อัครกัณหมาพระองค์หนึ่งของพระนางตั้งหมักดาได้บรรพแล้วในบัดนั้น พระเจ้าอโศก โปรด
ให้สร้างวิหาร ๔๔,๐๐๐ วิหาร ในนคร ๔๔,๐๐๐ นคร เมื่อวันจันทร์ปราศ ค่ำมาอีก ๓ ปี เป็น
ปีที่พระองค์ทรงราชาภิเษกแล้วได้ ๖ ปี เครื่องบรรณาการทั้งหลายมาแต่นครต่าง ๆ ในวันจันทร์
ปราศวันเดียวกันนั้นเอง ต่อจากนั้นมา ในวันฉลองวิหารวันที่ ๗ พระองค์ทรงปรารถนาจะเป็น
ทายาท (ผู้รับมรดก) พระศาสดา จึงทรงจัดการบวชพระมหินทกุมารพระราชบุตรของพระองค์
ซึ่งมีพระชนมายุครบ ๒๐ ปี กับพระราชธิดา พระนามว่า อังฆมิตตา ซึ่งมีพระชนมายุ ๑๘ ปี
ในปีที่พระเจ้าอโศกปรีทพทานแล้วได้ ๒๒ ปี พระองค์ทรงสร้างเจดีย์ ๔๔,๐๐๐ องค์ที่สวนพุทธรูป
และบรรจุพระบรมสารีริกธาตุให้แพร่หลายออกไปด้วย

ครั้งนั้น พระโมกข์อัมบุตติงเกเร มีพรรษาได้ ๖๐ พรรษา ในเวลานั้นพระเจ้าอโศก
ได้ราชาภิเษกแล้ว ๗ ปี พระองค์ทรงพระคำแจ้งว่า คงแก่ญ์ต่อไป เมื่อเราครองราชสมบัติ
ข้าพเจ้าต้องให้พระภิกษุทั้งหลายรับจากข้าพเจ้าอย่างเคย คงแล้ว ทรงตั้งพระราชหฤทัยจะ
๔๐๐,๐๐๐ ให้แก่พระศาสดาทุก ๆ วัน ครั้งนั้น ตามหลักการใหญ่ยังได้บังเกิดขึ้นในพระศาสดา
ด้วยประการฉะนี้

ฝ่ายพวกเคียรีย์ ชยาก็ได้ลาถัฏการมัง จึงยอมค้อมจรในพระพุทศำสนา แล้วแต่ง
แนวความคิดเห็นต่าง ๆ ขึ้นในองค์ธรรมทั้งหลายนับในถัฏการเป็นต้น พระภิกษุทั้งหลายไม่
ร่วมอยู่ในถัฏธรรมกับพระเคียรีย์เหล่านั้น วัดถัฏการมาชดอยู่ในถัฏธรรมถึง ๘ ปี

ครั้นนั้น พระโมคคัลลีย์บุตรคัสเณร เป็นหัวหน้าพระภิกษุชื่อนาถประมาณ ๑,๐๐๐ รูป
ชำระมณฑลแห่งปวงแห่งพระศาสดา ได้รับการอุปการจากพระเจ้าอโศกธรรมราช จึงทำการรวบรวม
พระธรรมวินัย ในคัมภีร์ปัลลิว (รวมเดือนมิถุนายน) ที่วัดถัฏการมาชด นครปาตลีบุตร และ
นับนั้น ตรงกับปีที่พระศาสดาปรินิพพานแล้วได้ ๒๔ ปี (พ.ศ. ๒๓๔) การทำสังคายนาครั้งนั้น
ทำอยู่ ๘ เดือนจึงเสร็จ เพราะฉะนั้น สังคายนาจึงสันตติลงในวันปวารณาเพ็ญเดือน ๑๑ ปีที่ ๒
ครั้นนั้น พระเจ้าอโศกทรงอภิเษกแล้วได้ ๑๗ ปี พระมหาเถร (พระโมคคัลลีย์บุตรคัสเณร)
นิพพานได้ ๑๒ พรรษา

พระคันถรนาจารย์ ประพันธ์ไว้เป็นคำกล่าว แปลความว่า

สังคายนา (ครั้งนี้) ทำโดยพระภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป เพราะฉะนั้น สังคายนา
ครั้งนั้นจึงเรียกว่า สหสังคายนา แปลว่า ทำโดยพระภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป และ
เรียกว่า สติยา แปลว่า สังคายนาครั้งที่ ๓ เพราะเทียบกับที่กล่าวแล้ว ๒ ครั้ง

ในกาลก่อน ๆ

กาลแห่งสังคายนา ครั้งที่ ๑

จบนิบาต

พระพุทธบริษัทในสมัยพระเจ้าอชาตศัตรู เสด็จราชย์มาแล้วได้ ๘ ปี ในสมัยนั้นเอง
พระราชนครของพระเจ้าอชาตศัตรู ทรงพระนามว่า วิชัยภูมิ(*) ทรงเป็นกษัตริย์องค์แรก ในองค์กา
ทวปกับกษัตริย์ปรินิพพาน พระองค์เสด็จมาตั้งถัฏที่วัดนี้ ทรงทำถัฏถัฏทวปให้เป็นถัฏอุบายของ
มนุษย์ พระเจ้าวิชัยนั้น ทรงราชย์สมบัติในองค์กาทวปได้ ๑๘ ปี จึงสวรรคต อำตนั้นตั้งถัฏทวป
ว่างกษัตริย์อยู่ ๑ ปี จากนั้นพระเจ้าอชัฏยอรรคคแล้วได้ ๑๒ ปี พระราชันคัส (หลาน) ของ
พระเจ้าอชัฏย ทรงพระนามว่า บัณชัฏยวาทเทพ ได้ครองราชย์สมบัติ พระเจ้าบัณชัฏยวาทเทพนั้น ทรง
ราชย์สมบัติ ๑๐ ปีเต็ม ที่สวรรคต ในสมัยนั้นเอง พระราชนครของพระเจ้าบัณชัฏยวาทเทพ ทรงพระ
นามว่า ชกัฏย ได้ครองราชย์สมบัติ เมื่อพระเจ้าอชัฏยอภิเษกแล้วได้ ๒๐ ปี พระราชันคัสของ

๑. ประวัติศาสตร์ลังการกล่าวว่า วิชัยภูมิเป็นชานเมืองนอก ไม่ค่อยมีของหลวงชื่อว่า สิบปาลินุชเรนทร์ อันเคย
ต่อมาในสมัยพระเจ้ากาทวป

พระเจ้าอภัย ทรงพระนามว่า บัณทุกาภัย เป็นชนครึ่งเขาวรรณมิติ ครั้นราราชสมบัติได้แล้ว
ครองศกเวลา ๓๘ ปี ย่อมได้อภิเษก และพระเจ้านันททุกาภัยนั้นเมื่อได้ราชาภิเษกแล้ว ครั้น
ราราชสมบัติอยู่อีก ๘๐ ปี จึงสวรรคต ในบัดนั้นเอง พระราชบุตรของพระเจ้านันททุกาภัย
ทรงพระนามว่า มูถังวะ ได้ครองราชสมบัติ และพระองค์ครองราชสมบัติอยู่ ๖๐ ปี จึงสวรรคต

พระเจ้าวรัชยครองเมืองอยู่ ๓๘ ปี แล้วว่างอยู่หนึ่ง พระเจ้านันทवादเทพครองเมือง
อยู่ ๓๐ ปี พระเจ้าอภัยครองเมืองอยู่ ๕๐ ปี พระเจ้านันททุกาภัยครองเมืองก่อนราชาภิเษก
๓๘ ปี หอจรรจาภิเษกอีก ๘๐ ปี พระเจ้ามูถังวะครองเมืองอยู่ ๖๐ ปี รวมทั้งหมดเป็นเวลา
๓๓๖ ปี

ในบัดพระเจ้ามูถังวะสวรรคตแล้ว พระราชบุตรของพระเจ้ามูถังวะ ทรงพระนามว่า
เทวานมยัคค ได้ราชาภิเษกครั้งที่ ๓ เมื่อเดือนมาศ (ราวเดือนธันวาคม) และนับว่า
พระเจ้าเทวานมยัคคขึ้น เป็นพระสหายของไม่เคยเห็นทันกับพระเจ้าอโศก ข้างฝ่ายพระเจ้าอโศก
ได้ประพาศราชกฤชณทัชเป็นเครื่องประกอบพิธีราชาภิเษกคือ แขนงทางอังกู ๓ พระอนุหิธ ๓
นักร ๓ พระวรวิ ๓ ถอดพระบาท ๓ และประพาศพระรัตนศรีษะเป็นธรรมเนียมบรรณาการ
ถวายแก่พระเจ้าเทวานมยัคคขึ้น ชำนาญทั้งปวงและพระนางเชอชชศรัยกับพระเจ้าอโศกดังไป
ได้ทำการอภิเษกพระเจ้าเทวานมยัคคเป็นครั้งที่ ๒ ในวันเพ็ญเดือนวิสาข พร้อมกับ
ราชกฤชณทัชเป็นเครื่องประกอบพิธีราชาภิเษกกับพระเจ้าอโศกดังไปถวาย

พระกัณทมาจารย์ ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

อามาศย์ผู้มีความภักดีต่อเจ้านาย และยินดีที่จะให้เกิดประโยชน์แก่เจ้านาย
ได้ฟังพระราชดำรัสของพระเจ้าธรรมโศกแล้ว ได้กระทำกรณภิเษกซ้ำ
ซึ่งจอมลัทธิผู้ได้อภิเษกมาแล้ว เมื่อวันจันทร์คืนอันเป็นคืนเดือนมาศสิ
เพื่อให้มีความยินดีในประโยชน์และความสุขของชาวลังกาทวี ๗

[เรื่องพระมหินทเถรมาลังกาทวีป]

ครั้งนั้น ท้าวอังกะเทวราช เข้าไปหาพระมหินทเถรแล้ว ถวายว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า
พระเจ้ามูถังวะสวรรคตแล้ว พระเจ้าเทวานมยัคคครองราชสมบัติ พระสมันต์นพุทธได้ทรง
พยากรณ์พระคุณเจ้าไว้ว่า ค่อยไปในอนาคต จะมีพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อ มหินท จักทำให้ชาวลังกา
เลื่อมใส เพราะฉะนั้น ชลฉณ เป็นเวลาที่พระคุณเจ้าควรจะไปเกาะอันประเสริฐ คือ ดังกาทวีป

อยู่ในแคว้นอุททยาน ๒๖ วัน พอสัณวัน ๓๐ ค่ำ เดือนอักษะดาหะ (รวมเดือน ๘ ค่ำ)
ไปณภคิศาหารในพระราชวัง แล้วตั้งอัมปมาทศุครไปรทพระราชานอ์อัมปมาทศุคร เมื่อ
วันเพ็ญเดือนอักษะดาหะได้บวระกอบุร ๕๑ คน ก็อักษะดาหะ ๒ คนพณอัมปมาทศุคร
กับบวระอีก ๕๕ คน พระกอบุระแจ้งเหตุนั้น อัมปมาทศุครทักในปริณณตถกการที่
อุปถัมภ์กันเอง ครั้นนั้น พระมหามหิทธิเทว ได้เป็นประธานแก่พระอหังค ๖๒ องค์ จำพรรษา
แรกที่เจดีย์ศรี

วันเมื่อพระเถระรับส่วนมหานพวัน พระนางอุฬารพราหมณ์ของพระเจ้าทวารวดีมีคิด
ทรงปรารถนาจะบวระ จึงทูลพระราชให้ทรงทราบ ท้าวเธอครั้นออกพระเถระว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า
เทวอุฬารพราหมณ์ พระคุณเจ้าบวระให้เธอด้วยเถิด พระเถระถวายพระพรพระราชว่า มหา
บพิตร อาตมามั่นองหญิงเป็นภิกษุณีอยู่คนหนึ่ง ชื่อ อังฆมิตตาเถรี อนึ่ง เถาะธกานเป็นภ
ประคิฐานันท์โพธิ์ของพระพุทธมา ๓ พระองค์แล้ว แม้นโพธิ์ของพระผู้มีพระภาคของเรา
ทั้งหลาย ก็ควรนำมาประคิฐานันท์โพธิ์ เพราะฉะนั้น ขอให้มหาบพิตรมีพระราชดำริสั่งไปถวาย
พระเจ้าศรีธรรมโศก ให้ส่งนางอังฆมิตตาเถรีเรี่ยกันโพธิ์มาด้วย พระราชทรงเห็นชอบด้วย
จึงทรงรับคำพระเถระ ภายในพรรษานั้นพระราชาได้ส่งอัมปมาทศุคร ผู้เป็นพระราชาภิกษุ
(ภิกษุ) ของพระองค์ให้ไปรับนางอังฆมิตตาเถรีกับโพธิ์ ฝ่ายอัมปมาทศุครไปถึงนคร
ปากอัมปมาทศุคร ทูลความนั้นแก่พระเจ้าโศกและนางอังฆมิตตาเถรี พระเจ้าโศกทรงอาราธนาเชิญ
ชวนพระอริยสงฆ์ไปยังคันโพธิ์ วันนั้นเป็นวันเพ็ญเดือนอัสสัษฐะ (รวมเดือน ๑๑ ไทย) พระราชา
ทรงตั้งอักษะดาหะฐานว่า ถ้าในองค์การอุปถัมภ์ควรประคิฐานันท์โพธิ์ และข้าพเจ้าฉันความ
กินแห่งในพรรษานั้นจึงแจ้งแล้ว ขอให้มหาโพธิ์จงประคิฐานันท์อยู่ในกระถางทองคำเถิด ครั้น
เวลาเย็น มหาโพธิ์ก็ประคิฐานันท์อยู่ในกระถางทองคำเป็นครั้งแรกพร้อมด้วยคำอักษะดาหะฐานของ
พระราชา และขณะนั้นมหาโพธิ์ได้เข้าไปในหีบเมฆฝนอยู่ ๗ วัน เมื่อหีบจักรวาลกระຈ
เมฆฝนในวัน ๗ มหาโพธิ์ก็บริบูรณ์ด้วยอักษะดาหะฐาน ประคิฐานันท์ ๕ ประการ ประคิฐานันท์
ปรากฏอยู่ในกระถางทองคำ พระเจ้าโศกทรงรวรรพทศุครเห็นมหาโพธิ์แล้ว เกิดนิมิต
ปรำโมทย์ ทรงทำอภิเษกสมโภชด้วยพระราชนมภัตกรรมพูนพูน เสด็จประทับอยู่ที่ประคิฐานันท์
มหาโพธิ์ ๗ วัน ขณะนั้นมหาโพธิ์อยู่ในหีบเมฆ ๗ วันนั้น ทรงทำอภิเษกสมโภช ๗ วัน รวม
เป็นเวลานานไป ๑๔ วันแล้ว ถึงวันอุปสมถ์อันเนื่อง พระราชาเสด็จขึ้นเขานครปากอัมปมาทศุครโดย
เวลาวันเดียว ทรงประคิฐานันท์มหาโพธิ์ไว้ที่โคนต้นมหาสาละ ในวัน ๓ ค่ำ เดือนอักษะดาหะ

พระคันธกรนาถอารยัน ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า
พระธาตุรากขวัญเบื้องขวา เสด็จจากเทวโลกมาสู่โลกนี้ ในวันเพ็ญเดือน ๔
ประคิมฐานบนตระพังช้าง พญาช้างก็ขึ้นเหาะใจมีความยินดีเปล่งเสียงก้อง
โกญจนาท และเมฆฝนมิใช่ฤดูกาลก็ตั้งขึ้นมารอบทิศ ตกเป็นฝนโปรย
พรรม^(๑) ลงมาในท่มุมมุนชนนั้น แผ่นดินเกาะมีน้ำล้อมรอบได้ไหลแล้ว ๑

พระเจ้าเทวานมัยคิด ทรงทำดีการใหญ่ยังอยู่ ๒-๓ วัน จนเสร็จกิจเรื่องพระสถูปแล้ว
จึงประคิมฐานพระธาตุรากขวัญเบื้องขวาไว้ในวัดกุปาราม

พระคันธกรนาถอารยัน ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า
พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างพระสถูปอันประเสริฐไว้ในวัดกุปารามทรงบำเพ็ญ
พระราชกุศลในครั้งนั้น ด้วยเครื่องบูชามีรัตนเป็นต้นเป็นอันมาก ๑
กาลเอ๋ยจันทรอุ้งกาฬจีปของพระธาตุรากขวัญ
จบบริบูรณ์

[เรืองมหาโพธิมาตังกาฬจีป]

ในวันทรมหาโพธิมาตังนครปากอุบลูร นางธัมมิกกาเถรี ได้ถวายพระพรแก่พระเจ้าอโศก
ว่าจะไปเกาะคนฉานมือแดง พระเจ้าอโศกทรงห้ามไว้ มิให้ไป นางจึงถวายพระพรว่า ถ้อยคำ
ของพี่ชายมีน้ำหนักมาก จะคงไม่ให้ได้ พระราชจึงตรัสว่า ถ้าจะไปให้ได้จริงๆ ก็ขอให้เชิญ
มหาโพธิไปด้วย ครั้นถึงวันแรม ๓ ค่ำ เดือนกัตติก พระองค์เชิญมหาโพธิมาไว้ที่หน้าคางคา
แล้วพระองค์เองเสด็จมาน้ำที่บิโศยอัมบิวั ๘ วัน ถัดจากคัมพคัตติ^(๒) พระองค์ประคิมฐาน
มหาโพธิไว้ที่ริมฝั่งมหาอุบลูร ๘ วัน ทรงบูชาด้วยราชธัมมิกัตถ์พันรูป พระเจ้าอโศกทรงทราบ
ก็ส่งมหาโพธิไป เมื่อวันชน ๓ ค่ำ เดือนมาคัตติ (ราวเดือนธันวาคม) ส่วนพวกนาคเห็น
เหตุการณ์ปรากฏเช่นนั้น จึงขอรับพระนางเถรีเชิญมหาโพธิไปบูชาด้วยราชธัมมิกัตถ์
๘ วัน แล้วนำมาประคิมฐานในเรืออีก ในวันนั้นเองเรือได้ถึงท่ารมพุโกปฏณะ (ที่เกาะลังกา)

๑. ฝนโปรยพรหม คือ ฝนตกลงมาเหมือนลูกโยนบัว โกลนไปหมดไม่มีขี้ก แต่มีธรรมาให้เป็นอันมีชัย

๒. จมปีปถานของเป็น ตามพุทธคติ

ฝ่ายพระเจ้าเอกทัศมียศคือ เสด็จออกไปรับมหาโพธิ์ถึงมหาสมุทร นำมาประดิษฐานไว้
ที่ราชวัง แล้วทรงบูชาด้วยราชธัมมิกิ์ในการตั้งทางอันคอดัด ๓ วัน ในวันที่ ๔ เป็นวัน
๑๐ คำเดือนมาคิร ได้เชิญเรณูมหาโพธิ์เสด็จถึงเมืองอนุราชปุระ ครั้นถึงวันขึ้น ๑๔ คำ
เดือนเดียวกัน พอนมหาโพธิ์ผ่านมียศ ๑๖ คนไปแล้ว ถอดขบวนบนฟ้าดังประมาณ ๑๐ คอ
แปดณัฏพรวณรังสี ทรงตัวอยู่ในอากาศจนค่ำ เมื่อดวงอาทิตย์ตกแล้ว ก็ลงมาประดิษฐานอยู่
บนแผ่นดินในท่าเมฆอุทยานพร้อมกันสาวกอุบลงมา แผ่นดินใหญ่มีน้ำอันรอบโอบกระเทือน
ไหวพร้อมกับมหาโพธิ์ตกลงดิน พระนางอนุสาหาเทวีพร้อมด้วยบริวาร ก็ได้บรรพชา
ในสำนักนางอัมมิโกตตะโกไม่นานก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เจ้าอริยวิสุทธิ พระภาคินโย (หลาน)
ของพระราชา พร้อมด้วยบริวารได้บรรพชาในด้านกัศพระมหินทเร ไม่นานก็ได้อำเร็จเป็น
พระอรหันต์ ในปีที่ ๒ พระมหาอริยวิสุทธิเถรก็อุปสมบทที่เจดีย์แล้วเทศนาพระวินัยปิฎกในวัน
ปวารณาก่อนเดือนกักกิก (ก่อนเดือน ๑๒ คือ เดือน ๑๑ ไทย)

พระคันธกรนาคราช ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

คัมมมหาโพธิ์ประดิษฐานอยู่ที่มหาเมฆวนาราม (รูปที่ ๔) เมื่อพระเจ้าสิริธรรมาโลก
ครองราชสมบัติได้ ๑๔ ปี ดังนี้

ถาตนาแห่งมหาโพธิ์

จนวิบุณย์

จากนั้นไปอีก ๑๒ ปี พระนางอัมมิโกตตะโก พระอัครมเหสีของพระเจ้าสิริธรรมาโลก
อันพระชนม์ จากนั้นไปอีก ๔ ปี พระเจ้าสิริธรรมาโลก ได้แต่งตั้งพระนางคิธเทวี ในตำแหน่ง
อัครมเหสี จากนั้นไปอีก ๑ ปี พระเทวชนเป็นพาดพระคิ้วงามรูปร่าง โกรธแค้นค้นหาหาโพธิ์ว่า
พระราชานริศค้นหาโพธิ์ยิ่งกว่าเรา จึงแต่งขบวนปลงหาค้นมหาโพธิ์ขึ้นเถย พระเจ้าสิริธรรมา
โลก ทรงเป็นพุทธโฆมนต์โดยอุกฤษราชเมียดเมียน ทั้งตั้งสัตวบรรค หลังจากค้นหาโพธิ์ตาม
ได้ ๔ วัน ๆ

พระคันธกรนาคราช ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระเจ้าโลกครองราชสมบัติ ๓๗ ปี สวรรคต (นอกจากบุญมาจักรพรรดิแล้ว
คนอื่น) ใครเล่าจะต่อเอาพระองค์ผู้กล้านั้นนั้นไปได้

เมื่อพระเจ้าดาปนิพทานแดงได้ ๒๕๕ ปี พระเจ้าสิริธรรมาโลกสวรรคต

[เรื่องพระมหินทเทณิพพาน]

พระคันถรณาคารย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

เมื่อพระเจ้าเทวานัมบยัคช ได้สะสมบุญกุศลไว้เป็นอันมาก ครองราชสมบัติ
อยู่ได้ ๕๐ ปี ถึงสวรรคต เมื่อสิ้นพระเจ้าเทวานัมบยัคชแล้ว พระราชอนุชา
ของพระองค์ พระนามว่า อุตติยะ เป็นพระราชบุตรของพระเจ้ามกุฏสีวะ
ได้ครองราชสมบัติ เมื่อพระเจ้าอุตติยะครองราชสมบัติได้ ๔ ปี ตรงกับปีที่
พระมหินทพร ผู้ทำให้เกาะลังการุ่งเรือง มีพรรษาได้ ๒๐ พรรษา อยู่
ที่เจดีย์บรรพต ได้ปรินิพพานในวันขึ้น ๔ ค่ำเดือนอัสสชฤทฺษภายในเช้าพรรษา ๗

พระมหินทเทณิพพานในบทพระคำสถาปนิพพานแล้วได้ ๒๑๔ ปี

พระคันถรณาคารย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

เมื่อพระเจ้าอุตติยะล่วงลับไปแล้วได้ ๕ ปี นางสังฆมิตตาเถรีผู้เป็นพี่นางของโลก
อาศัยอยู่ในสำนักภิกษุณี ชื่อ หัตถาหการม ๕๕ ปี นิพพานแล้ว พระเจ้า
อุตติยะนั้นครองราชสมบัติอยู่ ๓๐ ปี สวรรคตด้วยโรคเบียดเบียน

กาถพระเถณิพพาน

จบบริบูรณ์

พระคันถรณาคารย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

เมื่อพระเจ้าอุตติยะล่วงลับไปแล้ว พระกุมารชื่อ มหาสีวะผู้เป็นพระราชอนุชา
ของพระเจ้าอุตติยะ ได้ครองราชสมบัติอยู่ ๓๐ ปี ประชาชนคบหาสมาคมมาก ๗

เมื่อพระเจ้ามหาสีวะล่วงลับไปแล้ว พระกุมารชื่ออุตฺติส ผู้เป็นพระราชอนุชาของพระองค์
ได้ราชาภิเษก เมื่อพระชนมายุ ๕๐ ปี ครองราชสมบัติอยู่ ๓๐ ปี

พระคันถรณาคารย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระเจ้ามณดินทรงพระนามว่า สุวติส มีภริยาพระรัตนคดีย ครองราชสมบัติ
ได้ ๓๐ ปี มีพระชนมายุ ๒๐ ปี ๗

ยังมีบุตรของมหินทเทณิกำนาร ๒ คนพี่น้อง คนพี่ชื่อ เถนะ คนน้องชื่อ กุคคิระ ทั้ง ๒ คน
มีกำลังมาก ได้ปลงพระชนม์พระเจ้าอุตฺติสแล้ว ครองราชสมบัติโดยบุศิริม ๒๒ ปี

พระเจ้ามูอ็อด มีพระราชบุตร ๘ พระองค์ คือ พระเจ้าอภัย พระเจ้าเทวานัมมยิต্ত พระเจ้าอุกคิยะ พระเจ้ามหาอึ้ง เจ้ามกโคตม พระเจ้ามหาทาก พระเจ้าอูร์คัต เจ้ากนท ค้อมา พระราชบุตรของพระเจ้ามูอ็อด องค์ที่ ๘ ทรงพระนามว่า เจ้าชเลอะ ได้มาทัพ ๒ คนพี่น้อง นนเดีย แล้วด้วยราชสมบัติอยู่ได้ ๓๐ ปี

พระกษัตริษณาจารย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า
ยังมีมหิทธิธ เสด็จมา ได้ครองพระชนม์พระเจ้าชเลอะ แล้วครองราชสมบัติอยู่ ๔๘ ปี ๗

[เรื่องกาลมาของพระเชยแก้วเบองขวาและพระชาคุนลาต]

มีคนจะกล่าวถึงเรื่องกาลมาของพระเชยแก้วเบองขวาและพระชาคุนลาต (กระตุก หน้าผาก)

โดยนว่า เมื่อเวลาแบ่งพระชาคุน พระชาคุนลาตของพระเจ้าคาคกเป็นสองได้ของ มัตถกษัตริย์เมืองกูดีนารา พระมหากษัตริย์ปเตร ได้แจ้งให้พวกมัตถกษัตริย์ทราบวว่า เมื่อครั้ง พระผู้มีพระภาคยังทรงพระชนม์อยู่ ทรงอนุญาตพระชาคุนลาตไว้ในเกาะลัทธิ เพราะฉะนั้น มหาบพิตรทั้งหลายโปรดอนุญาตให้พระชาคุนลาตนั้นแก่ชากมาเถิด แล้วรับเอาพระชาคุนลาต นั้นไว้ ครั้นแล้วก็นมอบให้แก่พระมหากษัตริย์ ผู้เป็นอัครอัครวิหริกของท่าน แล้วเนรเทศของพระ ชาคุนลาตคนนั้นว่า พระราชองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า กากวันเนตติ์ จักขุญเชยพระชาคุนลาตของคน ไปประคินฐานไว้เหนือแอ่งน้ำชอวรภัตติ์^(๑) อยู่ดลัสระชอเสร์ด้านขวาม้านามหากงกาใน ดงกาทอปี และพระองค์ทรงตั้งวางตั้งฉารามพร้อมด้วยเจดีย์ ตั้ง แล้วตั้งพระมหากษัตริย์ว่า เธอจงประคินฐานพระชาคุนลาตของคน ไว้ ในพระคันทฎกพระศาสดาทรงประทับ ณ ศาตาคฎาการ ป่านหาวันใกล้นครเวธาดิ์ กระทำสักการบูชา เมื่อธรรมาลงชายุดังขารแล้ว เธอจงแนะนำ พระชาคุนแก่ดลัทธิวิหริกของเธอให้ทราบข้อ ๆ กันไป แล้วท่าน (พระมหากษัตริย์ปเตร) ที่ ปรีณิพพาน

ฝ่ายพระมหากษัตริย์ ได้ปฏิบัติตามพระมหากษัตริย์ปเตรตั้งไว้ และอัครอัครวิหริกของพระ มหานักเกร ชื่อจันทกุกคเณร ก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน คือ ประคินฐานพระชาคุนลาตไว้ในพระ คันทฎกพระศาสดาทรงประทับ ในวิหารเชตวันนครเวธาดิ์ บูชาไปจนปรีณิพพาน และอัครอัครวิหริก

๑. ฉบับสังคายนาซึ่งจารโดยพระพุทธโศภิตะ ว่า ราชทาน โดยอุปัชฌายะ แปลว่า เหนือแอ่งน้ำ ชื่อ ราช (หมายถึงแอ่งน้ำที่มนุษย์เจิน)

ของพระจันทร์ทุกคืนละ ชื่อพระภักตเด่นเณร ก็ได้ปฏิบัติเช่นเดียวกัน คือ ประดิษฐานพระธาตุนาค
ไว้ในพระคันธกุฏีนำอธิปตนะนครพาราณสี บูชาไปจนปรีทพทาน อัครกิจวิหาริกของพระภัก
ตเด่นเณร ชื่อชยเด่นเณร ก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน คือ ประดิษฐานพระธาตุนาคไว้ในพระคันธกุฏี
อันเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าในวิหารเวฬุวันนครพาราณสี บูชาไปจนปรีทพทาน อัครกิจวิหาริกของ
พระชยเด่นเณร ชื่อพระมหาอังชวิกตเด่นเณร ก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน คือ ประดิษฐานพระธาตุนาค
ไว้ในพระคันธกุฏีวิหาร โฆธิดารามเมืองโกธัมมีย์ บูชาไปจนปรีทพทาน และอัครกิจวิหาริกของ
พระมหาอังชวิกตเด่นเณร ชื่อพระมหาเทวเณร ได้ตั้งเบญจพระธาตุนาคนั้นเพาะไปในอาภาค
แล้วออกจากอาภาค ประดิษฐานพระธาตุนาคนั้นไว้ที่ โคนต้นมหาสาร (ไม้ล้มใหญ่ คือ
ไม้ตะเคียน) ณ หุบเขาถูกถ้ำในทิศอุดรชนบท ครบกับสมัยเมื่อพระเจ้าอุปราช ทรงพระนามว่า
เจ้ามหาพาล ได้ยกแก้วศกัณฐ์ เสด็จบารมีในโรหิตชนบทมหาพาลนครแคว้นกา ในกาลนั้น อุบาถก
ผู้หนึ่ง ชื่อมหาพาล พร้อมด้วยบุครภรรยาปฏิบัติบำรุงพระมหาเณร (พระมหาเทวเณร) กับ
พระชินราช (พระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า คือ พระธาตุกลด) อยู่ช้านาน อันในอุโบสถ
มีพระฉัพพรรณรังสีส่องสว่างจากพระธาตุ และสถิตที่แห่งนั้น ได้เป็นเพิ่มชนเวลาที่พระพุทธทรง
พระชนม์อยู่

ถ้าพระเจ้ามหาพาลคน คือ ใคร ? พระเจ้ามหาพาลคนนั้น คือ พระอนุชาของพระเจ้าเทวา
นามมัยคัสสหาราช ซึ่งเป็นพระอุปราช

พระเจ้ามหาพาลคนก่อนพระเทวเณรเป็นพระนัดดาของพระเจ้า (พระเจ้า) จึงพาพระเทว
เณรขององค์กับไปทอดพาหนะไปยังโรหิตชนบท พระนัดดาของพระเจ้ามหาพาลคนประดิษ
ฐานโอรธ ที่คานธอังกวิหารในระหว่างทาง พระโอรสจึงมีพระนามว่าอังกตัส โดยถือเอาพระนาม
ของพระเจ้าเทวานมัยคัส ผู้เป็นพระเชษฐา (ของพระบิดา) และชื่อของวิหารนั้นเช่นกัน พระ
อุปราช เมื่อเสด็จไปจากเมืองอนูราช ประทับอยู่ในคานธมหาพาล เสด็จบารมีในโรหิต
ชนบท อยู่มาวันหนึ่ง พระอุปราช ทรงทราบข่าวพระธาตุนาคจากมหาพาลอำมาตย์ จึงคิด
ให้มหาพาลอำมาตย์เป็นนักคุเทศก์ ยกทองคำครึ่งแสนไปยังสำนักพระมหาเทวเณร ถวายน้อมการ
แล้วคิดว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า ทราบว่าพระธาตุนาคของพระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลายมีอยู่
ที่พระคุณเจ้า ข้าพเจ้านครนั้น ก็เลิศจะขอเบญจพระธาตุนี้ไป พระมหาเทวเณร ถวาย
พระพรว่า ดีแล้ว มหาพสิทฺธ แล้วนำพระธาตุนาคออกมาให้ทอดพระเนตร พระราชาทอด
พระเนตรเห็นปฏิมากรของพระธาตุแล้วมีพระทัยชื่นชมได้มนัส คิดขอพระบรมธาตุนั้น พระเถระ
ถวายพระพรว่า ได้ มหาพสิทฺธ เมื่อพระอัครมณเฑียรพระพรหมมัย ได้คิดพิชยกรรม
พระธาตุองค์นั้นว่า พระราชาองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่ากาคกัณเณคัส จักทรงสร้างพระสถูปใหญ่

บรรพบุรุษท่านไว้เพื่อแบ่งน้ำขอรบถัด ชัยผู้ตั้งชื่อเสียมีชื่อน้ำมหาอุดกษัตรา
ในการตั้งถ้ำ แล้วพระพุทธรูปองค์แรกมาประดิษฐาน เพราะฉะนั้น มหาพุทธพรรณีเขาไปเกิด
ดังนี้ แล้วถวายพระธาตุองค์นั้นไป พระราชาพร้อมด้วยราชบริพาร ชัยผู้เชิญพระธาตุไปยังถ้ำค้ำถ
มหาคามด้วยอัครการใหญ่ขึ้น แล้วโปรดให้สร้างมณฑปประดิษฐานพระธาตุ ในที่ไม่วุ่นวาย
นิเวศน์ ประดิษฐานชอบแล้วบรรพบุรุษท่านไว้ใหม่ณที่นั้น ทรงตั้งการบูชาอยู่เนื่องกันเป็น
เวลาช้านาน ในกาลสุดท้ายพระราชาครีตองค์พระกุมารองค์กษัตริย์พระบรมชราของพระองค์ว่า พอดี
พอจะบูชาพระธาตุที่พวกเรานำมานานแล้วคือไปเกิด แล้วพระองค์ครีตบอกวงศ์ของพระธาตุ
พราด่อนไปจนชั่ววรัตถ์ ก็ไปบังเกิดในชั่ววรัตถ์ เมื่อพระเจ้ามหาพราด่อนลงไปแล้ว กุมารองค์กษัตริย์
ได้ด้วยราชธมมิก ทรงกระทำอัครการบูชา (พระธาตุ) อย่างใหญ่หลวง ในครั้งสุดท้ายพระองค์
ได้มอบพระธาตุไว้แก่กุมารโศภนัยพระบรมชราของพระองค์ ครีตองค์ให้บูชาพระธาตุถึงถ้ำแล้ว
แล้วพระองค์ชั่ววรัตถ์ เมื่อพระเจ้าองค์กษัตริย์ลงไปแล้ว พระเจ้าโศภนัยครองราชธมมิก
ก็ให้ทรงปฏิบัติเช่นเดียวกัน ในกาลสุดท้าย พระเจ้าโศภนัย ครีตแนะนำพระธาตุแก่กุมาร
ภากวณณกษัตริย์พระบรมชราของพระองค์แล้วองค์ว่า เมื่อมีศกาศแล้ว พอจะประดิษฐานพระธาตุ
องค์นั้นไว้ในถ้ำนั้น แล้วพระองค์ชั่ววรัตถ์ เมื่อพระเจ้าโศภนัยลงไปแล้ว พระกุมาร
ภากวณณกษัตริย์ ได้กับครองราชธมมิก ได้เห็นว่า พระเจ้าภากวณณกษัตริย์นั้นพี่นางกาชอก จึงทรง
พระนามอย่างนั้น พระองค์มีอัครมเหสี ทรงพระนามว่า พระนางวิหิตเรว เป็นพระธิดาของ
กษัตริย์เมืองกชยานนิยะ และพระนางนั้นประสูติพระราชมโอรส ๒ พระองค์ คือ เจ้ากานนธกษัตริย์
และเจ้ากัศ ได้เห็นว่า พระเจ้าภากวณณกษัตริย์นั้นพี่นางกาชอก (น้องหญิง) ทรงพระนามว่า
พระนางโสมเทวี ได้เป็นอัครมเหสีของเจ้าอภัยราชกุมารเป็นพระวรราชภักดี (หลวง) ของ
พระเจ้าอภัยราชเมืองกชยานนิยะ เมื่อพระวรราชกุมารขึ้นครองราชธมมิกในกษัตริย์นั้น พระเจ้า
ภากวณณกษัตริย์ ครีตเรียกเจ้าภักฐคามินพระบรมชราของพระองค์มาแล้ว ครีตองค์ให้ไปอยู่ณนคร
แล้วทรงตั้งอำมาตย์ผู้หนึ่ง ให้มีฐานะเป็นบิดาของเจ้าภักฐคามินแล้วองค์ไปกษัตริย์ ครีตมาพระเจ้า
อภัยกับพระวรราชกุมารคามินนั้นอยู่เกิดวิวาทแย่งแย่งกัน เพราะเหตุอาศัยชาติเป็นกษัตริย์ พระเจ้า
อภัย จึงพาไพร่พลพาหุกับพระพี่ของพระองค์องค์เจ้าไปนครเดว กษัตริย์นครเดว ทรงพระนาม
ว่า อภัยราชเป็นพระพี่ชายของพระเจ้าอภัย และกษัตริย์นครเดวได้สร้างนครขึ้นแห่งหนึ่ง ในถ้ำนั้น
มีภุมมิกานพวรมณ์อยู่ผู้หนึ่งใหญ่ แล้วประทานให้แก่พระเจ้าอภัย พระเจ้าอภัยทรงครองนครนั้น
ให้เหมือนพระนามของพระพี่ว่า โสมนคร และโสมนครนั้นบริบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหารและทรัพย์
เงินทอง พระเจ้าอภัยครองราชธมมิกในโสมนคร ครีตต่อมา พระนางโสมเทวีมีภักษากับ

พระราชดำริว่า ในนครของเรา ยังไม่มีเจดีย์และวิหาร เพราะฉะนั้น จึงควรสร้างพระเจดีย์
และวิหาร พระเจ้าอภัยทรงรับคำว่า ค่ะแล้ว จึงเสด็จพาธิดาธิดาที่จะสร้างวิหาร ทอดพระเนตร
เห็นป่าดงอันแห่งหนึ่งภายนอกนคร ไม่ไกลไม่ใกล้นัก ได้เห็นว่า มีพระเถระองค์หนึ่งในวงศ์
มหาอริยฐานะ พระมหินทเถระ ได้มาอยู่ในวิหารร่วมกับพระภิกษุประมาณ ๖๐ รูป พระราชา
ทรงพอพระทัยธิดาคนหนึ่ง จึงทรงจัด ให้เป็นธิดาที่จะสร้างวิหารและห้องประดิษฐานพระธาตุ
แล้วจึงตรัสถามพระเถระว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า ข้าพเจ้าจะได้พระธาตุที่ไหนเล่า ? พระเถระจึงถวาย
พระเชือกเถาะของชาวของพระกษัตริย์มาถวายไว้ พระราชาทรงโสมนัสยิ่ง เมื่อได้ถูกขาน
ยามนี้ จึงประดิษฐานพระเชือกเถาะของชาวในหอพระธาตุ แล้วโปรดให้สร้างเจดีย์ทรง
ค่อมมาหรือทรงยกคธาไกรธาคังคมาที่เจดีย์ พระราชาทรงพระเพท็องราชธมมิกทรงจัดการบูชา
พระธาตุเป็นการใหญ่ และถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์พระมหินทเถระเป็นปฐม ฯ

พระกษัตริย์เจ้าราชย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคำกา แปลความว่า

พระเจ้ากิริชาไสก ผู้เป็นใหญ่แก่ประชาชน และพระมหินทเถระผู้เป็นวงศ์
(เชื้อสาย) อริยฐานะ ได้ประดิษฐานพระรัตนตรัย (พระเชือกเถาะ)
เบื้องขวาในเมืองโสมปุระ ซึ่งเป็นเมืองอันนำร่มเย็นบริบูรณ์ด้วยข้าวน้ำอาหาร ฯ

กาถประดิษฐานพระธาตุ (เชือกเถาะ) เมืองชาว

จนวิบุณย์

ต่อมา จึงกล่าวถึงพระจุพนินเขปาคิดถึงธรรมเป็นพระภิกษา (พี่ชาย) ของพระนาง
วิหารเทวี คือ อยู่มาวันหนึ่ง ท่านได้พิจารณาอายุสังขารของพระเจ้ากาควนณคิณคิณหาราช
ทรงเห็นว่า อายุสังขารของพระเจ้ากาควนณคิณคิณจะเหลืออีกน้อยแล้ว ครั้นรุ่งขึ้น จึงไปถวาย
พระพรแก่พระราชว่า มหาบพิตร เมื่อพระกษัตริย์ทรงพระชนม์อยู่ ครีดีพยากรณ์ไว้ว่า
พระธาตุธิดา มหาบพิตร จะเป็นผู้รักษา คือคือไปในอนาคต จะมีภักดีพระองค์หนึ่ง
ทรงพระนามว่ากาควนณคิณ จะประดิษฐานพระธาตุธิดาไว้เหนือเขื่อนนารชวราชดีอยู่สุด
สระเสด็จขึ้นขวาแม่น้ำมหาอุคคกคา (ฉักการทวีป) พระผู้มีพระภาค ทรงหมายถึงมหาบพิตร
แล้วพระองค์เขื่อนนารชวราชดี มหาบพิตร ควรคำนึงถึงทุกพยากรณ์นั้น อันที่จริง พระเจ้า
กาควนณคิณคิณ แม้จะร่ำถึงคำทูลพระราชบิดาของพระองค์ครั้งนั้นพระแทนมรณะ แต่มิได้ทรง
ไม่พระทัยจะประดิษฐานพระธาตุ ครั้นมาได้ยินคำของพระเถระ ก็ทรงรำลึกถึงคำพระราชบิดา
ครีดีดังได้ จึงทรงรับคำพระเถระว่า ธาตุ (คัมภีร์)

ความจริง พระเจ้าตากวณณคดีนั้น เป็นใหญ่กว่าชัยทัต ๓ พระองค์ คือพระเจ้า
อโธเรแห่งนครเดรุ พระเจ้ามหาศากแห่งนครโสณ พระเจ้าคิริภักย์แห่งนครโสณ เมื่อพระองค์จะ
ประคิษฐานพระราชกิจประชุมกันชัยทัต ๓ พระองค์นั้น ครั้นถึงวันเพ็ญเดือนวิสาข พระจันทร์
ประคอบด้วยวิสาขฤกษ์ จึงทรงวางอธิษฐานมงคลฤกษ์ และเมื่อท้องประคิษฐานพระราชกิจรุ่ง
เช้าแล้ว พระเจ้าตากวณณคดี จึงทรงหารือกับพระเถระว่า ท้องประคิษฐานพระราชกิจรุ่ง
เช้าแล้ว พวงนโคฤกษ์โรหิต ข้าพเจ้าจะบรรจุพระราช แต่พระคุณเจ้าทราบเรื่องพระเถศา
บ้างไหม ครั้นแล้ว ทรงมอบหมายให้พระอุปัชฌายาปากคิธเถระ อัมพาพระเถศาฤกษ์ต่อไป
ฝ่ายพระเถระ ได้ตั้งพระอธิเถระเป็นตั้งอธิวาหิกของท่านว่า มีราชานาคทรงพระนามว่ารัชเสน
ประทับอยู่ในนิมิตถนทรนาค ชัยเสนนาควราชนั้น บุราพระเถศาฤกษ์ซึ่งคู่กับภักธกะพ่อ
๒ คนพี่น้องรักษาไว้ พวงน เสด็จไปอธิษฐานพระเถศาฤกษ์มาถวายพระมหาชัยทัต ครั้น
วันรุ่งขึ้น พระอธิเถระ ไปยังถนทรนาคพิภพ อธิษฐานพระเถศาฤกษ์ในด้านกระของรัชเสน
นาควราชน มาถวายแก่พระเจ้าตากวณณคดี พระอุปัชฌายาปากคิธเถระ พระมหาธาคอเถระ
และพระมหิตนเถระ ทั้ง ๓ ท่านนี้ ต่างมีบิณฑบาตของคตหลายร้อย กับทั้งพระมหาชัยทัต ๔
พระองค์ มีพระเจ้าตากวณณคดีเป็นประธาน ได้ประคิษฐานพระธาคุณธาคของพระผู้มีพระภาค
ณ เหนือแอ่งน้ำช่ออรภักธอยู่สุดสระช่อเดรุด้านขวาแม่น้ำมหาอุคคองศา ครั้นประคิษฐาน
เสร็จแล้ว พระเจ้าตากวณณคดี โปรดให้สร้างสถูปใหญ่ทรงค่อมหน้าหรือทรงยอดเขาไกรลาส
(ครอบไว้) และพระองค์ทรงกระทำกัณฑ์กวรรพทำทั้งหมดแล้ว ทรงบูชาต่อคมาด้วยการ
แสดงราชการจะเป็นขอประการ ๖

พระกัณฑ์ราชการนี้ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคำกา แปลความว่า

พระเจ้าคิธ ผู้ผู้เสียดดา ได้รวชาภิเษกอยู่ในวิหิตนชนบท ทรงเดือนใสใน

พระพุทธรูป ได้ประคิษฐานพระธาคุณธาค ซึ่งเป็นพระบรมสารีริกธาตุของ

พระพุทธรูป ผู้ประเสริฐ

พระเจ้าตากวณณคดี ทรงนำเพ็ญพระราชฤกษ์คตเป็นอันมากคตชเวจา ๖๔ มี แล้ว
อวัตรคต

ทางมาของพระธาคุณธาค

จนวิบุณย์ ด้วยประการฉะนี้

[เรื่องมหิยังคะละคร]

เมื่อพระเจ้ากาจฉณมิตต์ลงดับไปแล้ว พระราชบุตรองค์เล็กของพระองค์ ทรงพระนามว่า เจ้าคิด เสด็จมาจากทมิฬวามี (หมองขาว) ทรงจัดการพระศพพระราชมิตาเสด็จแล้ว จึงพาพระมารดา (พระนางวิหกรเทวี) กับช้างสี่ขา ถูบเท้า ไปยังทมิฬวามี เพราะเกรงกลัวพระเชษฐา

พระกุมารทูลูฐคามินน้อยกับ พระราชบุตรองค์ใหญ่ ได้เสด็จไปอยู่ณประเทศ ชนระ เมื่อพระชนม์ ๑๖ ปี เพราะเกรงกลัวพระราชบิดาจึง ชนระนั้น พระกุมารทูลูฐคามินน้อยกับ เสด็จจากชนระประเทศมาทรงกระทำราชภิเษก ณ คามอนหาคาม พระกุมารพี่น้องทั้ง ๒ นั้น วิญจนาทนต์ครองเมืองช้างช่อ ถูบเท้า เจ้าคิดเป็นพระอนุชาทรงพระยศก่อน ในคราวทำยุทธสงคราม ที่อนามบุพพิงกมูฏี แต่ในครั้งที่ ๒ เจ้าคิดยกเป็นพระเชษฐาคุมพล ๖๐,๐๐๐ ออกรบชนะ

พระเถระทั้งหลาย ยังพระกุมารพี่น้องทั้ง ๒ พระองค์ ให้ระงับโทษซึ่งกันแก่กัน เจ้าคิดว่า พระเจ้าอภัยทูลูฐคามิน บรรจุพระบรมราชาไว้ในพระแสงหอก แวดล้อมด้วยพลพาหะเสด็จไป วัตถุประสงค์าราม ทรงนมัสการพระองค์แล้ว ครั้นว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า ข้าพเจ้าจักข้ามฝากไป มั่งนั้น เพื่อจะยังพระศาสนาให้รุ่งเรือง ขอพระคุณเจ้าได้โปรดอนุญาตให้พระภิกษุทั้งหลายไป กับข้าพเจ้า เพื่อเป็นเพื่อนาบุญของข้าพเจ้า พระองค์จึงอนุญาตให้พระภิกษุ ๕๐๐ รูปไป พระราชา พาพระภิกษุลงมาถึงแล้วขึ้นทรงช้างถูบเท้าถ่มทหาร ๑๐ กองพลแวดล้อม เสด็จออกสงครามด้วย จุฑงคพลเสนา เสด็จไปสู่อนามนมหิยังคะ ทรงรบกับพวกกนิพ ในสนามนั้นได้รับชนะแล้ว โปรดให้สร้างถ้ำกัญชุกถูป^(๑) ในสนามมหิยังคะนั้น โดยเห็นว่า พระผู้มีพระภาค หลังจากครีตุนแล้ว ได้ ๘ เดือน ได้เสด็จมาเกาะอังกาม ทรงประทับยืนอยู่บนอาภาคัมเบของนครงัดทานแทนหิยังคะ ถูป^(๑) ในมหานาควันอุทยาน ริมฝั่งแม่น้ำคงคา (ลังกา) ทรงปรามยักษให้ฉันทพิศราย แล้วเสด็จกลับไป ครั้นพระศาสดาปรินิพพานแล้ว ยังมีพระเถระองค์หนึ่งชื่อธรรมา เป็นอันเถรวาทิก ของพระดำริบุรพเถระ ได้อัญเชิญพระคัมภีร์ (กระดุกก้านคธ) จากเริงคะถอนแล้ว ห้อมล้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์มาประดิษฐานไว้ในถ้ำ ถ้างถูปสูง ๑๒ ศอกกรอบไว้แล้วก็ไป พระเจ้าจุฬาลงกูฏพระภาดาของพระเจ้าเทวณามันยัคฆ์ ได้ทรงสร้างเสวียนองค์เจ้ายันต์สูง ๑๐ ศอก มา ครั้นพระเจ้าทูลูฐคามินน้อยกับไปโปรดให้สร้างถ้ำกัญชุกเจ้ายันต์สูง ๘๐ ศอก (ดูรูปที่ ๘)

ถ้ำกัญชุกกนิพกนิพ

จนบุรี

๑. กัญชุกถูป ถูปเล็กเกาะ คือ เจดีย์ครอบเจดีย์องค์ใหญ่

[เรื่องมัจจุเรศย์]

ฝ่ายพระเจ้าอุฏฐคามินชัย ขับตัวฉกศกทัพที่ถ่วงหนมิยังคะเนนได้แล้ว จึงจับราชา
ทัพทั้งหลาย คือ ราชาอัมพตนิพ ไร่เวลา ๔ เดือนจึงจับได้ ราชาภักดาทัพ ไร่เวลา
๔ เดือนจึงจับได้ ราชาวิสิณกร ไร่เวลา ๔ เดือนจึงจับได้ ราชาเมณฑนิพ ไร่เวลา ๔ เดือน
จึงจับได้ ทรงไร่เวลาจับราชานิพหังละ ๔ เดือนโดยลำดับ จากนั้นก็เสด็จไปอนุราชปุระ
ครัดสั่งให้พักกองทัพที่ภูเขาลือแล้ว แล้วรับสั่งให้ขุดสระในทันใด ทรงว่าอย่าเอาดินในคันเคียนเรือ
(ราวเคียน ๘ โหล) แล้วโปรดให้สร้างโบสถ์นครนในทันใด พระองค์ทรงประหารเจ้าทัพ
เอฬารราชกับทหารทั้งหลายแล้วเสด็จเข้าอุณคร พระเจ้าอุฏฐคามินชัย ได้ทรงประหารเจ้าทัพ
เสีย ๓๒ พระองค์ โปรดให้ยกเศวตฉัตรขึ้นเป็นเศวตฉัตรเดียวตามการดองดา เมื่อพระราชนิ
ษัทรบกลดลงไปแล้ว ๘ วัน พระราชาโปรดให้สร้างมัจจุเรศย์ที่ถ่วงหนมิเรศย์ (ดูรูปที่ ๕)
สร้างอยู่ ๓ มีจึงเสร็จ ครั้นเสร็จแล้ว พระราชาทรงฉลองเป็นการใหญ่

เรื่องมัจจุเรศย์

จบ

[เรื่องโลหปราสาท]

ต่อมาภายหลัง พระเจ้าอุฏฐคามินชัย ทรงครวญ ถึงทอดพระเนตรเห็นอักษราภักใน
อุฬารณนิมิต्तอยู่ในมือในพระราชนิพ จึงอ่านจารึกนั้น ได้ความกันว่า ในอนาคต เมื่อ ๓๔๐ มี
มานไปแล้ว พระราชาบุตรของพระเจ้ายาจิณเณตส์ ทรงพระนามว่า พระเจ้าอุฏฐคามินชัย
จักโปรดให้กระทำการอย่างนั้น จึงทรงพระราชดำริว่า ตัวเรา พระเป็นเจ้ามหินทรเทพผู้เห็นกาลไกล
ได้มองเห็นออกดังแล้ว ทรงพระโสมนัสขึ้นค้อยนัก ครั้นนั้น พระองค์ทอดพระเนตรเห็นแบบเขียน
ทัพพินา จึงโปรดให้สร้างโลหปราสาทตามแบบนั้น ด้านกว้างและด้านสูงแก่ละด้าน ๓๐๐ คอก
มีชน ๗ ชน มีทอง ๓,๐๐๐ ทอง อื่นต่าง ๆ เช่น อธิบาย (หน้าต่าง) มีถนัดดาชีวิตระคน
เป็นชน (ดูรูปที่ ๖) แล้วทรงหอน้ำที่กลืนเทกถวายเป็นพระภิกษุสงฆ์

เรื่องถกถวายเป็น มีหลายคนก็รู้ เช่น คนที่รับหาของก็เป็นคน แม้ในบทกวีที่ ๓
ท่านก็กล่าวไว้ พระเจ้าเทวานมิตยก็เท่านั้น จักทรงสร้างโลหปราสาท แลชนที่วัง ในสมัย
ของพระเจ้าเทวานมิตยคนนั้น ไม่มีโลหปราสาทเลย ท่านได้ใช้คำว่า “จัก” ซึ่งมิ่งถึงอนาคต

เรื่องโลหปราสาท

จบ

[เรื่องสุวรรณมาลิกเจ็ย]

อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าทูลุฐคามิน้องยัย เด็จไปบูชามหาโพธิ์แล้ว เมื่อเด็จเข้านคร
ทอดพระเนตรเห็นเจ้าคิดา ซึ่งพระราชธิดาครั้งได้ราชาภิเษกแล้ว ๖ ปีโปรดให้บอกไว้ที่ฐาน
ตูป จึงทรงรถถ่วงช้างของพระมหินทเร ครั้นถ่วงจนอยู่ในเขตเพณเคื่อนนวิธราช พระจันทร์
ประกอบด้วยนิจาตฤกษ์ ทรงเริ่มศกแก่ทนต์เพณธำรงมหาตูป ครั้นถ่วงถ่วงอยู่ในเขตเพณเคื่อน
ธาดำพระ พระจันทร์ด้วยอุคคราธำพฤกษ์ จึงทรงวางธูปมงคลฤกษ์ในองค์เจ็ย พระราชา
ทรงทำกิจที่ควรทำในห้องบรรพพระธาตุเสร็จแล้ว ทรงนมัสการพระภิกษุสงฆ์แล้วครั้นสมอบหมาย
ว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า ถิการในห้องบรรพพระธาตุเสร็จเรียบร้อยแล้ว พงษ์เป็นนิจาตูปในเขต
เคื่อนธาดำพระ จักบรรพพระธาตุ ขอพระคุณเจ้าโปรดรับทราบเรื่องพระธาตุด้วยเถิด ดังนี้
พระองค์ทรงมอบหมายให้แก่พระภิกษุสงฆ์เรียบร้อยแล้ว เด็จจากถือนคร พระองค์จึงมอบงานให้แก่
โสดมกกระดามเนเรอ้านถิธรบบริเวณชาย ๑๖ ปีว่า พ่อเนเรโสดมกกระ พงษ์จักบรรพพระธาตุ
จริงอยู่ เมื่อพระศาสดามรรมบพระแท่นปฐิพพาน ครั้นเรียกท้าวธักกะเทวราชมาเฝ้า แล้ว
ครั้นว่า ธาตุของคถากคมีอยู่ ๔ ทะนานใหญ่ กษัตริย์โกหิยะเชิญไปบูชา ๔ ทะนานใหญ่ คือไป
ภายหลัง เราจะเอาไปประดิษฐานในเจ็ยใหญ่ที่ถักทอไว้ ครั้นพระผู้มีพระภาคปฐิพพานแล้ว
กษัตริย์โกหิยะได้บรรพพระบรมสารีริกธาตุไว้ในเจ็ยใหญ่ที่ถักทอตามคาม ครั้นเจ็ยถูกกระแ
่น้ำใหญ่เซาะ ลอบพระบรมสารีริกธาตุจึงลงทะเลไป พญามหากาถนาค นำพระบรมสารีริกธาตุ
นั้นไปมัญเรวณาคพิภพ เก็บรักษาไว้จนกระทั่งถึงทุกวันนี้ เพราะฉะนั้น พ่อธามเนเรจึงไป
มัญเรวณาคพิภพ แล้วเรื่องราวนี้ให้พญามาคทราบ แล้วเชิญพระบรมสารีริกธาตุมา
โสดมกกระดามเนเรอ้านแล้ว รุ่งขึ้นทราบบว่า พระมหากษัตริย์เด็จจากถือนคร เพราะได้ขึ้นเคื่อน
ตนครประโคมถักทอ จึงเข้าคุกคถามมัญญะเป็นทรวงรับ คำนึงลงไปแล้วโสดมครพหน้า
พญามหากาถนาคมัญเรวณาคพิภพ ธามเนเรได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุที่พญามหากาถนาค
ถวาย มามอบให้แก่พระราชทูลุฐคามิน้องยัย ฝ่ายพระราชทนต์ทำการบรรพพระบรมสารีริกธาตุ
เมื่อวันเพณเคื่อนธาดำพระ พระจันทร์ประกอบด้วยอุคคราธำพฤกษ์ ครั้นบรรพพระบรมสารี
ริกธาตุเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงโปรดให้ธำรงมหาตูปชื่อสุวรรณมาลิกตั้ง ๑๖ คอก ทรอบ
พระบรมสารีริกธาตุนี้ไว้ (ดูรูปที่ ๔) พระเจ้าทูลุฐคามิน้องยัยทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นนิจา
เถวราชธมมคัย ๒๔ ปี ทรงมอบพระธำรงกายของพระองค์ถวายสำหรับพระองค์ ทรงรถถ่วง
ถ่วงบุญกุศลเต็มอัมมิได้ขาด จุติแล้วได้บังเกิดในรตพิภพที่มาจากคฤคคพิภพ มีพระองค์ประทับด้วย
เครื่องธามรณพิภพ เมื่อมหาชนกาดำคัย ได้ทรงทำประตักษิณตูปใหญ่ ๔ รอบนมัสการ

พระภิกษุสงฆ์แล้วแต่ก็จากอับไปยังคฤคิณิกภพ ส่วนพระเจ้าตากวณณคิณิกได้เป็นพระพุทธรูปของ
พระผู้มีพระภาคเมคโคโรย พระนางวิหารเทวี จักได้เป็นพระพุทธรูปของพระเจ้าทัญญูคามินีน้อยนั้น
จักได้เป็นพระอวตารองค์ที่ ๓ ส่วนพระเจ้าอัคราติศ ผู้เป็นพระราชนุชาจักได้เป็นพระอวตารองค์รอง
พระนางอนุพาเทวี ผู้เป็นพระมเหสี (ฮาวี) ของพระเจ้าทัญญูคามินีน้อยนั้น จักได้เป็นพระอัคร
มเหสีของพระเมคโคโรย เจ้าอัคราติศกุมาร ผู้เป็นพระราชนุชาของพระเจ้าทัญญูคามินีน้อยนั้น จัก
ได้เป็นพระราชนิรอรธของพระเมคโคโรย รุกคังหรืออัมมาตย์ จักได้เป็นยศพระอัครปุริชา วิลา
ของอัมมาตย์ จักได้เป็นยศพระอัครปุริยา ได้ยินว่าคนทั้งหลายเหล่านั้น อ้วนแถมอัคร
อันทำไว้แล้วทั้งด้วยประการฉะนี้แล

ส่วนพระเมคโคโรยบรมโพธิสัตว์ ได้รับคำพยากรณ์ ในสำนักพระพุทธองค์บ้างฉบับ
บ้างเพี้ยบารมี ๑๖ องค์ไรยะเด่นกัมมาแล้ว ขณะนั้นยังเกิดอยู่ในคฤคิณปุระ คือไปภายในหน้า จักได้
ครีดีเป็นพระพุทธในโลกโดยแท้

ท่านได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระราชาทัญญูคามินิ ก่อสถาปนาพรหมมณีนั่ง ๑๒๐ คอก แล้วชวนอยู่
เมืองมคิย พระวรราชภักย์ (ทัญญูคามินิ) เป็นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียว
ประเสริฐยิ่งในเกาะอันประเสริฐ (ลังกา) ทั้งหมด ทรงสะสมบุญบารมี
อันประเสริฐ ทรงครอบครองราชสมบัติอันประเสริฐ ๓๔ ปี และเสด็จไปสู่
สวรรค์เทวประเทศอันประเสริฐ ฯ

กาลก่อนเจ็ดสุวรรณมณิก

จนบริบูรณ์

[เรื่องกาลพระไตรปิฎกขึ้นสู่โลกาน]

เมื่อกาลกถิตมหาสมุทรยังไม่เสร็จ พระเจ้าทัญญูคามินีน้อยส่งพรรคเสนาแล้ว พระราชา
ทรงพระนามว่า พระเจ้าอัคราติศ ผู้เป็นพระอนุชาของพระเจ้าทัญญูคามินีน้อยนั้น ได้ทรงอารา
ธมมิก และพระเจ้าอัคราติศนั้น ทรงยกฉัตรและฉาบทาปูนขาวของกัมมาเจ็ดอันแล้ว ทรง
ตั้งมณูมณการเป็นมณการ ของราชธมมิกอยู่ ๑๔ ปี ได้ยินว่า พระเจ้าอัคราติศ มีพระราชนุชา
๔ พระองค์ คือ เจ้าอัญชิตังคะ เจ้าอุตถนะ เจ้าธัญญาท และเจ้าอัญญูคามินิ เมื่อพระเจ้า
อัคราติศล่วงลับไปแล้ว เจ้าอุตถนะ พระอนุชาของพระเจ้าอัญชิตังคะ ได้ทรงอาราธมมิก ๑ เดือน
กับ ๑๐ วัน เจ้าอัญชิตังคะพระเชษฐาได้ปองพระนามให้พระเจ้าอุตถนะนั้นแล้ว ครองราชธมมิก

ได้ ๗ ปีกับ ๘ เดือน เมื่อพระเจ้าอัญมณีสวรรคตแล้ว เจ้าราชานุภาพ ได้ทรงราชสมบัติอยู่ ๖ ปี และเสวยมโหรีของพระเจ้าราชานุภาพนั้น โปรดพระชนม์พระองค์ด้วยยศเอานคร เจ้าอัญมณีสวรรคตขึ้นพระอนุชาของพระเจ้าราชานุภาพนั้น ได้มาเสวยมโหรีด้วยยศแล้วครองราชสมบัติอยู่ ๕ เดือน มีทมิฬหรือ ปุ่อก็คือ ซึ่งเอาราชสมบัติแล้วครองอยู่ ๑ ปี ทมิฬหรือ พาทิยะ กับทมิฬปุ่อก็คือได้แล้วครองราชสมบัติอยู่ ๒ ปี ทมิฬหรือจนะมารกะ กับทมิฬพาทิยะได้แล้วครองราชสมบัติอยู่ ๑ ปี ทมิฬหรือ มีถิษมารกะ กับทมิฬจนะมารกะได้แล้วครองราชสมบัติอยู่ ๑ เดือน ทมิฬหรือ ทาวิยะ กับทมิฬถิษมารกะได้แล้วครองราชสมบัติอยู่ ๒ ปี

ครั้นนั้น พระราชาวัญมณีสวรรคตแล้ว ทรงทอดพระเนตรอยู่ในมณฑลประเทศ ๑๔ ปีกับ ๘ เดือน จึงเสด็จไปเมืองอนุราชปุระ กับทมิฬหรือทมิฬได้แล้วเสด็จขึ้นครองราชสมบัติอีก แล้วโปรดให้สร้างวิหารอภัยคีรี

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า
เมื่อพระเจ้าอัญมณีสวรรคตขึ้นราชสมบัติในเมืองอนุราชปุระ พระภิกษุรุ่นก่อนมีบุญญามาก ได้จำพระไตรปิฎกและสรรพถกถาพระไตรปิฎกนั้นไว้ด้วยปากเปล่า พอตกมาถึงสมัยนั้น (รัชสมัยพระเจ้าอัญมณีสวรรคต) พระภิกษุทั้งหลายมองเห็นความเสื่อมแห่งสติปัญญาของสัตว์ทั้งหลาย (คน) จึงประชุมกันเชิญพระธรรมไว้ในใบลาน เพื่อให้พระธรรมนั้นถาวรตลอดกาลนาน พระราชาวัญมณีสวรรคตขึ้นราชสมบัติอยู่ ๑๒ ปี นับถึงครั้งแรก ๕ เดือน รวมเป็น ๑๒ ปีกับ ๕ เดือน ด้วยประการฉะนี้ ๗

อาศัยเหตุนี้ คัมภีร์ดำรงังคะ (ของพระมัทธวจารย์) จึงกล่าวถึง ตั้งแต่พระเจ้าอานันทปรัศนมา ได้ ๔๕๐ ปี พระภิกษุทั้งหลายยังประกอบไปด้วยปัญญา จำพระพุทธรูปของพระองค์พร้อมทั้งสรรพถกถาด้วยอนุสาฐ (คือ ว่าปากเปล่าได้) ครั้นต่อมา พระอรหันต์ ๔๐๐ องค์ ซึ่งปลดปล่อยอภยารได้แล้วมองเห็นความเสื่อมแห่งสติปัญญาของสัตว์ทั้งหลาย (คน) จึงประชุมกันที่หุบเขาอาโลกเจดในมณฑลประเทศเกาะลังกา พระผู้เป็นใหญ่ในชนบท คือพระเจ้าอัญมณีสวรรคตขึ้นราชสมบัติครอง ได้เขียนพระพุทธรูปพร้อมทั้งสรรพถกถาลงในใบลาน คำที่กล่าวอ้างถึงคายนานอยู่ในใบลานถือเป็นเหมือนกับคำอ้างคายนานพระธรรมครั้งที่ ๔ ที่หมายถึงการกระทำอันนั้นเอง

กถาแห่งพระธรรมอันอยู่ในใบลาน
จบบริบูรณ์

[เรื่องมหาวงศ์กษัตริย์ในลังกาทวิป]

เมื่อพระเจ้าอัฐกษัตริย์องค์สวรรคตแล้ว พระราชบุตรของพระเจ้าอัฐกษัตริย์ พระนามว่า
เจ้ามหาสุทนต์ ครองราชสมบัติโดยความเป็นธรรมอยู่ ๔ ปี ครั้นสิ้นพระชนม์เจ้ามหาสุทนต์แล้ว
พระราชบุตรของพระเจ้าอัฐกษัตริย์องค์ พระนามว่า เจ้าโอรสาค ได้ครองราชสมบัติอยู่ ๒ ปี
และพระเจ้าโอรสาคนั้น ถูกวางยาพิษถึงกาลตริยา โดยพระนางอนุสาหรารของพระเจ้าองค์
ครั้นสิ้นพระราชบุตรของพระเจ้ามหาสุทนต์ พระนามว่าติดกุมาร ครองราชสมบัติได้ ๒ ปี
พระนางอนุสาหรารเกิดพ้อพระทนต์นายปรีชธรรมา จึงปลงพระชนม์พระเจ้าติดกุมารด้วยยาพิษแล้ว
มอบราชสมบัติให้นายปรีชธรรมาปกครองต่อไป นายปรีชธรรมาครองราชสมบัติอยู่ ๒ ปี ๒ เดือน
ครั้นสิ้น นายปรีชธรรมาหนึ่งรัชกาล อัฐกษัตริย์ เป็นราชไม่วางงานครุ และเป็นคนอันทรนของพระเจ้าองค์
พระนางอนุสาหรารเกิดพ้อพระทนต์นายปรีชธรรมา จึงปลงพระชนม์พระเจ้าติดกุมารด้วยยาพิษแล้ว
มอบราชสมบัติให้ราชไม่วางงานครุปกครอง ราชไม่วางงานครุ ครองราชสมบัติได้ ๒ ปี ๒
เดือน ครั้นสิ้น นายปรีชธรรมาหนึ่งรัชกาล พอดี พระนางอนุสาหรารเกิดพ้อพระทนต์นายปรีช
ธรรมาจึงประหารอัฐกษัตริย์ทนต์นายปรีชธรรมาด้วยยาพิษแล้ว มอบราชสมบัติให้นายติช
ผู้กลายเป็นพระเจ้าแผ่นดินไปนั้น ครองราชสมบัติได้ ๒ ปี ๒ เดือน ครั้นสิ้น นายปรีชธรรมา
ไปไว้ที่คฤหาสน์ของพระนางอนุสาหรารเกิดพ้อพระทนต์นายปรีชธรรมาออก จึงสามารถ
หนีด้วยยาพิษ แล้วมอบราชสมบัติให้พระนางอนุสาหรารหนึ่งรัชกาล ครองราชสมบัติอยู่
๒ ปี ๒ เดือน ครั้นสิ้น พระนางอนุสาหรารเกิดพ้อพระทนต์นายปรีชธรรมา
นิตยพราหมณ์ไปไว้ที่คฤหาสน์ของพระนางอนุสาหรารแล้ว ครองราชสมบัติอยู่ ๔ เดือน

ทราบว่า ครั้นนั้น พระเจ้าสถาปนาพิพาทแล้วได้ ๕๐๐ ปี มีบริวาร พระราชบุตรองค์ที่ ๒
ของพระเจ้ามหาพุทธ พระนามว่าเจ้ากนิณเกิดสุภพร มีความกลัวพระนางอุษาสวดี ทนไปขอ
แล้วร้องอุททิงใจให้พระกนิชม จึงประหารพระนางอุษาสวดีเสียแล้วครองราชสมบัติอยู่ ๒๒ ปี
พระมารดาของพระองค์ได้บวชเหมือนกัน พระราชาโปรดให้ตั้งราชธิดาประคองมา ในสำนัก
ภิกษุณีถวายให้เป็นพี่เลี้ยงของพระมารดา เมื่อพระเจ้ากนิณเกิดด้วยราชธิดาในอุษาราช
ทางคานนมพุทธวิป (อินเดีย) มีพระมหากษัตริย์เมืองสาคร ทรงพระนามว่า พระเจ้ามณฑ
และมีพระมหาเถรชื่อ พระนาคเสน ท่านทั้ง ๒ เป็นพี่เลี้ยง ปรารถนากันด้วยความรัก
แห่งคำสอนของพระศาสดาให้รู้เรื่องด้วยถ้อยคำโดยสมบูรณ์ทางทอเยย สมกับทพรมหาภิมุข
ภิกษุทรงจำใจในมณฑปัญหาวา ในกาลเมื่อสถาปนาพิพาทแล้วได้ ๕๐๐ ปี ราชธิดา
และนาคเสนเจ้ากนิณ

เมื่อต้นพระเจ้านั่นคิดแล้ว พระวราษฏรองค์ใหญ่ของพระองค์ พระนามว่า เจ้าอภัย ได้ครองราชสมบัติ ๑๑ ปี เมื่อต้นพระเจ้าอภัยแล้ว พระอนุชาของพระองค์ พระนามว่า เจ้ามหานาค ได้ครองราชสมบัติ ๑๒ ปี เมื่อต้นพระเจ้ามหานาคแล้ว พระวราษฏรของพระองค์ พระนามว่า เจ้าอัมมิตถคามินี ครองราชสมบัติ ๘ ปีกับ ๘ เดือน เมื่อต้นพระเจ้าอัมมิตถคามินีโดย พระอนุชาของพระองค์พระนามว่าเจ้ากัณฐาณคิดปลงพระชนม์พระองค์แล้วครองราชสมบัติอยู่ ๒ ปี เมื่อต้นพระเจ้ากัณฐาณคิดแล้ว พระวราษฏรของพระเจ้ากัมมิตถกษัตริย์ พระนามว่า เจ้าจุฬภักย์ ได้ครองราชสมบัติอยู่ ๔ ปี เมื่อต้นพระเจ้าจุฬภักย์แล้วพระกนิษฐภคินี (น้องหญิง) ของพระเจ้า จุฬภักย์พระนามว่า เจ้าหญิงฉัตรเทวี ได้ครองราชสมบัติอยู่ ๔ เดือน พวกอัมมิตถกนิษฐเทวีหาย ครองราชสมบัติอยู่ ๓ ปี พระภาคิไนย (หลาน) ของพระเจ้ากัมมิตถกษัตริย์ พระนามว่า เจ้าอัทธนาคร ครองราชสมบัติอยู่ ๖ ปี เมื่อต้นพระเจ้าอัทธนาครแล้ว พระวราษฏรของพระองค์ พระนามว่า เจ้าจันทะอุชเชนครองราชสมบัติอยู่ ๘ ปีกับ ๘ เดือน พระอนุชาของพระองค์ พระนามว่า เจ้าฉัตรกิตติ ปลงพระชนม์พระเจ้าจันทะอุชเชนแล้วครองราชสมบัติอยู่ ๘ ปีกับ ๘ เดือน บุตรชายทศทิศ นายประตู ชื่อสุระ ปลงพระชนม์พระเจ้าฉัตรกิตติแล้วครองราชสมบัติอยู่ ๖ ปี ต่อจากนั้น บุตรของ พวกอัมมิตถกนิษฐเทวีชื่อ วสุธระ ปะหารนายสุระบุตรนายประคูนเลี้ยงแล้วครองราชสมบัติ และพระเจ้าวสุธระนั้นทรงสืบต่อมาตลอด ๘ วัน ระหว่างงานพระราชพิธีศพพระองค์ได้รับ ต่อจากนั้น พระองค์ได้ระหอบกำหนดพระชนมายุของพระองค์ เสด็จประทับนั่งในห้องกับโหรพยากรณ์ ครีดีตามโหรพยากรณ์ว่า เราอยากรู้กำหนดอายุของเรา นอกเราพิณดิศ โหรพยากรณ์ได้พูด ทักตามใจ เมื่อถูกรับเข้าบิณฑบาต โหรพยากรณ์จึงพูดกำหนดพระชนมายุของพระองค์ในห้อง บานคำวโรกาสักว่า ขอเถระ พระธรรมาไม่พ้นเกล้า ๆ กำหนดพระชนมายุของพระองค์ ยังเหลืออีก ๑๒ ปี พระเถระ เมื่อโหรพยากรณ์พูดดังนี้แล้ว พระวราชจึงครีดีถามว่า จะมีทาง แก้ไขเพื่อให้อายุยืนบ้างไหม? เมื่อโหรพยากรณ์พูดว่า พระภิกษุทั้งหลายยอมทรมาน พระองค์ จึงประทานเงินให้โหรพยากรณ์ ๔,๐๐๐ เพื่อให้ปลุกบิณฑบาตเป็นความอัปมงคล แล้วโปรดให้ประทุม พระภิกษุสงฆ์ เสด็จเข้าไปหา นมัสการแล้ว ครีดีถามว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า มีไหม เหตุที่จะ ให้อายุยืน?

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถาว่า

อุคคัถิ สงฺโฆ อาจุจฺจิ
ปรีสวานทานญฺช
กิลานวคฺคทานญฺช

อนุตรบิ วิโมจฺนํ
อวาสาทานเมว จ
ทาคพฺพุ มนุชาธิป

กาคพหุ ชินณการวส
ปญจสัถสมทาน
อุโปสถูปวาโส จ

ปฏิสัขณม คดา
กคฺวา ทํ สาธุ รมุขิย
กาคพโโปสเถ อิติ ฯ

แปลว่า

พระสงฆ์ ได้ถวายพระพรว่า เหตุที่จะให้อายุยืนนั้นมีอยู่ แล้วจึงบอกวิธีแก่
อัมมรายนว่า มหาบพิตร การถวายเครื่องกรองน้ำเป็นทาน ถวายธาวาสเป็นทาน
ปฏิบัติคนเจ็บป่วยเป็นทาน ปฏิบัติขจรณ์ซ่อมแซมธาวาสที่ชำรุดทรุดโทรม
สมทานคือ ๕ รักษาไว้ให้ดี และการรักษาสุโขปสถิตในวินัยุโปสถ นั้นแหละ
เป็นเหตุที่จะให้อายุยืน ขอถวายพระพร ฯ

พระราชาธิบดีรับว่า ด่าน แล้วยทรงกระทำตามที่พระภิกษุทั้งหลายขอให้ทั้งหมด และ
ทรงบำเพ็ญกุศลอื่น ๆ อีกด้วย

พระราชนานเดวราชธมมกัตติโยธุมหาราชา ๔๔ ปี ได้ทรงทำหรือธามุราชตลอด ๔๔ ปี
L.k
คงนถ

เมื่อสิ้นพระเจ้าอโศกแล้ว พระราชมุตรของพระองค์พระนามว่าเจ้าอังกษนาถกัตติ
ครองราชธมมกัตติอยู่ ๒ ปี เมื่อสิ้นพระเจ้าอังกษนาถกัตติแล้ว พระราชมุตรของพระองค์ พระนามว่า
ศททาทุคามินิ ครองราชธมมกัตติอยู่ ๒๐ ปี เมื่อสิ้นพระเจ้าศททาทุคามินิแล้ว เสด็จมาตั้งของ
พระองค์คร่อมหัตถถกนาค ครองราชธมมกัตติอยู่ ๖ ปี เมื่อสิ้นพระเจ้ามหัตถถกนาคแล้ว พระราชมุตร
ของพระองค์ พระนามว่า เจ้าภากกัตติ ครองราชธมมกัตติอยู่ ๒๔ ปี เมื่อสิ้นพระเจ้าภากกัตติแล้ว
พระอนุชาของพระองค์พระนามว่าเจ้ากนิษฐกัตติ ครองราชธมมกัตติอยู่ ๓๘ ปี เมื่อสิ้นพระเจ้า
กนิษฐกัตติแล้ว พระราชมุตรของพระองค์พระนามว่าเจ้าอุชุนนาค ครองราชธมมกัตติอยู่ ๒ ปี
พระอนุชาของพระเจ้าอุชุนนาค พระนามว่าเจ้ากุนทนาถ ปดุงพระชนมพรรษาแล้วครองราช
ธมมกัตติอยู่ ๓ ปี เสด็จมาตั้งเป็นพี่ชายพระเทวีของพระองค์ศรีอติวินาทโจร รับได้พระเจ้ากุนทนาถ
โคธยธมมแล้วครองราชธมมกัตติอยู่ ๓๘ ปี เมื่อสิ้นพระเจ้าอติวินาทโจรแล้ว พระราชมุตรของ
พระองค์พระนามว่าเจ้าคัตติ ครองราชธมมกัตติอยู่ ๒๒ ปี พระอนุชาของพระเจ้าคัตติพระนามว่า
เจ้าอภัย รับได้พระเชษฐาไปแล้ว ครองราชธมมกัตติอยู่ ๘ ปี เมื่อสิ้นพระเจ้าอภัยแล้ว พระราชมุตร
พระเชษฐาของพระองค์ พระนามว่าเจ้าอติวินาท ครองราชธมมกัตติอยู่ ๒ ปี เมื่อสิ้นพระเจ้าอติวินาทแล้ว
พระราชมุตรของพระองค์พระนามว่าเจ้าวิชัยกุมาร ครองราชธมมกัตติอยู่ ๓ ปี โดยย่นว่า พวก

พระเจ้าขนมวาทะเจ้าทิพครองราชสมบัติ ๘ ปี พระเจ้ามัยยमारव (๑) เจ้าทิพครองราชสมบัติ ๗
 เดือน พระเจ้าทวยะเจ้าทิพครองราชสมบัติ ๒ ปี พระเจ้าอัญญคามินีครองราชสมบัติ (ครึ่งหลัง)
 ๓๒ ปี พระเจ้ามหาพิศครองราชสมบัติ ๓๔ ปี พระเจ้าโอรนาคครองราชสมบัติ ๓๒ ปี
 พระเจ้าดิลกครองราชสมบัติ ๑ ปี พระเจ้าดิฐ (๒) ที่เคยเป็นนายประจักษ์ครองราชสมบัติ ๓ ปีกับ ๒ เดือน
 พระเจ้าอัญญะเจ้าทิพครองราชสมบัติ ๓ ปีกับ ๒ เดือน พระเจ้าดิลกที่เคยเป็นคนรับจ้างแบกหิน
 ครองราชสมบัติ ๓ ปีกับ ๓ เดือน พระเจ้าฉะปะปะเป็นพรหมณ์ครองราชสมบัติ ๖ เดือน พระนาง
 อัญญาทวยะครองราชสมบัติ ๔ เดือน พระเจ้ากนิณนดิศครองราชสมบัติ ๒๒ ปี พระเจ้าภาติกาภิ
 ครองราชสมบัติ ๒๘ ปี พระเจ้ามหาภักครองราชสมบัติ ๓๒ ปี พระเจ้าชามนณาคามินีครอง
 ราชสมบัติ ๘ ปีกับ ๘ เดือน พระเจ้ากิริรานดิศครองราชสมบัติ ๑ ปี พระเจ้าสุพากย์ครอง
 ราชสมบัติ ๑ ปี พระนางอโงตเทวี (๓) ครองราชสมบัติ ๔ เดือน พงกัณณ์พลกนิณนครองราชสมบัติ
 ๑ ปี พระเจ้าอโชนาครครองราชสมบัติ ๖ ปี พระเจ้าคันทูลอโงตเทวีครองราชสมบัติ ๘ ปีกับ ๘ เดือน
 พระเจ้าอโงตเทวีครองราชสมบัติ ๘ ปีกับ ๘ เดือน พระเจ้าอโชนะครองราชสมบัติ ๖ ปี พระเจ้า
 อโงตเทวีครองราชสมบัติ ๔๔ ปี พระเจ้าอโชนะอโงตเทวีครองราชสมบัติ ๑ ปี พระเจ้าคหพา
 คามินีครองราชสมบัติ ๒๐ ปี พระเจ้ามหิตถอนาครครองราชสมบัติ ๖ ปี พระเจ้าภาติกาภิ
 ครองราชสมบัติ ๒๔ ปี พระเจ้ากนิษฏดิศครองราชสมบัติ ๑๘ ปี พระเจ้าอโชนาครครอง
 ราชสมบัติ ๒ ปี พระเจ้ากนิษฏนาครครองราชสมบัติ ๑ ปี พระเจ้าอโชนาครครองราชสมบัติ ๑๘ ปี
 พระเจ้าดิลกครองราชสมบัติ ๒๒ ปี พระเจ้าอโชนาครครองราชสมบัติ ๘ ปี พระเจ้าอโชนาคร
 ราชสมบัติ ๒ ปี พระเจ้าอโชนะครองราชสมบัติ ๑ ปี พระเจ้าอโชนะดิศครองราชสมบัติ ๔ ปี
 พระเจ้าอโชนะดิศครองราชสมบัติ ๒ ปี พระเจ้าอโชนะดิศครองราชสมบัติ ๓๐ ปี พระ
 เจ้าอโชนะดิศครองราชสมบัติ ๓๐ ปี พระเจ้าอโชนะครองราชสมบัติ ๒๘ ปี

กษัตริย์ครองราชสมบัติ ในอังกาทวีป ตั้งแต่บัดพระเจ้ายะยงถึงพระเจ้านันทะเป็นที่สุด
 รวม ๖๐ พระองค์ ถิ่นเจ้าถึง ๘๓ ปีกับ ๓ เดือน ๓๐ วัน ขอให้ทราบดังนต

กาดแม่พระพุทธรูปสำคัญการกาดอังกาทวีปแห่งนครกษัตริย์ ในอังกาทวีป

จนบริบูรณ์ คือประการดังนี้

[เรื่องพระเชษฐาแก้วประดิษฐานในลังกาทวี่]

บัดนี้ ถึงตอนที่พระกาดอังกาทวีปหาสมเด็จพระราช (พระเชษฐาแก้ว)
 เมื่อพระเจ้านันทะสวรรคตแล้ว พระราชบุตรของพระองค์พระนามว่า เจ้ากษัตริย์เมธ เป็น

๑. ที่เดิมมาเป็นมัยยमारव

๒. ที่เดิมเป็นอโงต

๓. ที่เดิมเป็นอโงตเทวี

กษัตริย์ครองราชสมบัติในเมืองอูราชูระ ครั้นนั้น พระพันศรานุเบียงซ้ายของพระผู้มีพระภาค
ได้มาถึงดงกาทูป

เรื่องนี้ จะได้เล่าตามลำดับ ดังต่อไปนี้

โดยนว่า เมื่อพระอัมมาตย์พุทธเจ้าของราชวงศ์หลายป็นสหพันธแล้ว พระมหาเถร
ธรรมาภิกขุทั้งหลายชื่อ เชมเถร ได้เชิญเชิญพระพันศรานุเบียงซ้ายจากกิจการ (เชิงตะกอน)
แล้วมอบให้ไว้แก่พระเจ้าพรหมทัต นครพันธปุระ แคว้นก้องค์ ฝ่ายพระเจ้าพรหมทัตได้บูชา
พระศาคุเบียงซ้ายนั้นตลอดคืนตลอดวัน ด้วยเครื่องสักการบูชาเป็นอันมาก ในหอพระศาคุนั้นจึง
อย่างยิ่ง เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเห็นพระชนม์ ก็ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ ครั้นแล้ว พระราชบุตร
ของพระองค์จึงเป็นกษัตริย์แคว้นก้องค์ได้ทรงบูชาพระศาคุนั้น (ต่อมา) เมื่อสิ้นพระชนม์ ก็ได้
บังเกิดในสวรรค์ ครั้นแล้ว พระราชบุตรเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า พระเจ้าอัมมัท ทรงแบะ
พระศาคุเบียงซ้ายนั้นโดยเคารพ เมื่อพระเจ้าอัมมัทแตกกายทำลายชนธแล้ว ก็ได้บังเกิดในสวรรค์
คือแคว้นนมา พระพันศรานุเบียงซ้ายได้ตกอยู่ในนครพันธปุระนานโดยอัมมัทของกษัตริย์คือ ๆ
กันมา เมื่อพระเจ้านามแห่งครองราชสมบัติอยู่ในดงกาทูป ทางนครพันธปุระ กษัตริย์ทรง
พระนามว่า พระเจ้าอุทโธระ ทรงครองราชสมบัติด้วยอัมมัทเดียวกัน กษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์เป็น
พระอภัยของไม่เคยเห็นกัน ฝ่ายพระเจ้าอุทโธระทรงพระนามว่าบุรุษพวกกษัตริย์ พระองค์ไม่บังเกิดพระ
พุทธเจ้าแล้ว เพราะทรงถือพระรัตนตรัยไว้แล้ว แต่ชาวนครทั้งหลาย ได้กระทำการบูชาพระ
พันศรานุเบียงซ้ายด้วยพระบูชาเป็นอันมากเนื่องกัน เพราะเป็นการดำเนินไปทางคามาก่อนแล้ว เมื่อ
มหาชนปฏิบัติอยู่อย่างนั้น จนเห็นพระราชทรงเสด็จขึ้นนิรุติ (มหาตม) ทอดพระเนตรเห็น
เครื่องบูชาอันใหญ่ยิ่ง จึงสดับถามอำมาตย์ว่า คนทั้งหลายเขามั่นใจอะไรกัน อำมาตย์เหล่านั้น
เป็นพุทธมานกะ (ผู้มีถือพระพุทธศาสนา) จึงอรรถเจริญพระคุณของพระพุทธอย่างมากมาย
แล้วทอดพระมหาหฤทัยว่า ขอเถระ พระบารมีปกเกล้า ๆ พระมหาหฤทัยของกษัตริย์ ๆ ทรง
ปฏิบัติกันมาอย่างทอดพระเนตรเห็น เมื่อทรงกายแตกดับแล้ว ก็ได้บังเกิดในสวรรค์ ครั้น
พระราชได้ทรงสดับคำทูลนั้นแล้ว ได้ทรงปลดปล่อยแคว้นความเห็นที่เป็นมอหะด้วยได้ (กลอน)
ทรงเลื่อมใสในพระรัตนตรัย จึงทรงรับได้พวกกษัตริย์ทั้งหลายเหล่านั้นไปเสียจากแคว้นของ
พระองค์ ครั้นนั้นพวกกษัตริย์ทั้งหลายพากันเข้าไปหาพระเจ้านามอุทโธระได้ทรงอภิเษกเป็นเอกธรร ใน
ชมพูทวีป ซึ่งประทับอยู่ในนครปาดัมบุตร แล้วทูลยุยงว่า มหาพรหม เจ้าประเทศธรรมา
พระเจ้าอุทโธระ ให้พระรัตนตรัย ศักดิ์พระเป็นเจ้าทั้งหลายมีพระศิวะและพระพรหมเป็นต้น
ซึ่งเป็นทนต์บูชาของพระองค์ ฝ่ายพระเจ้านามอุทโธระ ได้สดับคำของกษัตริย์ทั้งหลาย ก็มีความ

โทธธัณมา จึงรีบวิ่งตามเจ้าประเทศราชองค์หนึ่งพระนาม จิตตยาน ว่า ท่านจะไปแคว้นก้องค์
 ไปนำเอาเจ้าकुหื้อซึ่งกับกระตุกซากศพที่เขามูรณามา พระเจ้าจิตตยานจัดแจงจัดแจงแล้ว
 เสด็จไปแคว้นก้องค์ แม้เรื่องเหล่านี้แก่พระเจ้าकुหื้อแล้ว นำพระเจ้าकुหื้อซึ่งกับพระทันต
 ราชคุพระเจ้าकुหื้อซึ่งมูรณามาแสดงแก่พระเจ้านั้นๆ ฝ่ายพระเจ้านั้นคุหื้อซึ่งกับครนถ์ว่า
 พระคุณเจ้าจึงเฝ้ากระตุกซากศพในกองไฟ^(๑) เอ็งเกิด นิครนถ์เหล่านั้นคึกโครม กระทำตาม
 พระกระแสดำรงสั่ง ในขณะนั้นครนถ์กับจิตตธัณธรรณรอนับพระทันตราชไว้ คนทั้งหลายเห็น
 อัจฉริยะนั้นแล้ว ต่างก็ร้องตำหนิกันว่า ร้อยกว่าพันจะได้สดับเจริญบุรชาด้วยเครื่องสักการเป็น
 อเนก เมื่อเป็นดังนี้ พระราชเจ้าจึงทรงพระทันตราชไว้บนหน้าท่งแล้วครัดสั่งให้อาชัณเฑธัก
 ดงไป พระราชคุได้จนดงไปในหนทางประมาณถึงองค์ โฉมให้เห็นก้องอัน ปรากฏเห็นอันดง
 จันทรไม่ออกจากยอดเขาประมาณถึงดง พระราชธาตพระนครเห็นอัจฉริยะนั้นแล้ว ทรง
 หอกลพระทัยเป็นกำลัง ครั้นนั้นครนถ์หนึ่งมีใจริษยา ได้กล่าวคำแก่พระเจ้านั้นว่า มหา
 ราช ทันตราชคุณเป็นส่วนหนึ่งของพระนารายณ์ จึงได้มีอาญาพามาขอขาน ถ้ามีฉนวน
 อาญาพระนั้นจะมีโดยอย่างไร พระราชเจ้าจึงครัดสั่งนิครนถ์ทั้งหลายว่า ถ้ากระนั้น ท่านจง
 ทันตราชคุณนั้นออกจากหน้าท่งด้วยอาญาพของพระนารายณ์สักทิวี่ พวกนิครนถ์เหล่านั้น
 พยายามด้วยประการต่าง ๆ ก็ไม่อาจชิงพระทันตราชคุณให้ออกจากหน้าท่งได้

ครั้นนั้น พระราชา นักรบทั้งหลายนิครนถ์เหล่านั้นขึ้นมา ทรงดำริหาอุบายที่จะไป
 โห่พัน จึงนำประกาศท่อนครว่า ผู้ใดสามารถเอาทันตราชคุออกได้เยี่ยมร้อย ชั่วชนะได้ทิวี่
 ทอนใหญ่ ครั้นนั้น ยังมีราชคุดกไม่อยู่หนึ่งช่อ สุกทิวี่ เป็นบุตรเศรษฐี มีความเลื่อมใสในพระ
 พุทธ จึงทำธำจัญญ (อธิษฐานอุบาสก) เป็นอันมาก แล้วจึงพระทันตราชคุออกจาก
 หน้าท่งโดยได้อำนาจปาฏิหาริย์ต่าง ๆ กัน พวกนิครนถ์ได้รู้ของพระราชาว่า นนั้นด้วยกำลังวิชา
 ของเรา พระราชาจึงได้เกณฑ์ผู้ทิวี่ราชคุดกไม่ว่า เจ้าจงทำให้คนเหล่านั้นรอดให้จงได้ นาย
 สุกทิวี่ราชคุดกไม่ได้พาให้สาธุชนเรือกัดด้วยปาฏิหาริย์อัจฉริยะต่าง ๆ แค่นิครนถ์ทั้งหลายยังพา
 ให้คนศรัทธาบุญญาขึ้นมาเจ้าว่า นนั้นเป็นการเลื่องลือของเรานั่นนำพระทันตราชคุไปทิ้งในคุตถักปรก
 อย่างขึง ทนโค่น คนนั้นคนใดดกไม่ว่า ๆ ชวนมารองรับมกถนหมอนที่คุตถักปรกนั้นว่า สรรพ
 โภกธรรม (ในสวรรค์) ครั้นนั้น อุปปัฐิชนทั้งหลายได้พากันร้องรำทำเพลงหลายร้อยหลายพัน
 และก็เป็นดังอัจฉริยะมีไร่น้อย ชำนาญทั้งหลายเห็นดังซึ่งเป็นอันโดย (ซึ่งคิดไม่ถึง) นั้นแล้ว

๑. คำนี้สันนิษฐานพิพม์ว่า อสุภกรรมวิภัติ แปลว่าในอุ้งมือในฝ่ามือ แต่ในฉบับโบราณจะเป็น อสุภกรรมวิภัติ
 แปลว่าในกองไฟ

จึงพากันเข้าเฝ้าพระราชา กราบทูลเหตุคดีความต่าง ๆ นั้นให้ทรงทราบ พระราชาทรงตั้งค่านิยมเหตุนี้ของอำมาตย์เหล่านั้นแล้ว ก็ตั้งความกัณฑ์แห่ง ทรงเออมนิให้พระมหากษัตริย์ นัพระกรแต่บัดนี้ตั้งว่า ถ้ากระนั้น เจ้าจงนำเอาพระมหากษัตริย์จากคุณเลี้ยงไว้ เราจะยอมบูชาบังเอิญกันว่า ครั้นนั้น โดยที่พระมหากษัตริย์แต่งตั้งป้าหรือเป็นขอเนก เป็นเหตุให้พระราชาทรงเออมนิได้ดังประมาณ โปรดให้ประณามไว้ ในพระมหากษัตริย์หรือจะขอยกเออมนิ แล้วทรงบูชาด้วยพระบูชาต่าง ๆ แด่ทรงบูชาด้วยราชธัมมคิระของพระองค์ ก็กล่าวกันว่า ครั้นนั้น นัพระราชาองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระเจ้าธรรม ได้คิดกระบวนรวมพร้อมด้วยศุภมงคลเช่นเดิมาดอมมนครปากอันครุไว้ ฝ่ายพระเจ้าบดินทาก็คิดกระบวนรวมประกอบด้วยกำลังศุภมงคลเช่น เดียวเดิมาดอมออกไปพิชิตเจ้าพระเจ้าธรรมด้วย ทรงใช้ยชนะ พระเจ้าบดินทาก็ได้ทรงเออมนิด้วยศุภมงคลด้วยราชธัมมคิระเป็นขอเนก แด่พระราชาทรงพระมหากษัตริย์ขึ้นไป ในบ้านนั้นกาด พระเจ้าบดินทาทรงมอบราชธัมมคิระให้แก่พระธำมมคิระของพระองค์ (ลุคเซม) ครั้นนั้นกาดท้าวธรรมนั้น แด่ก็ไปเกิดในสวรรค์

ฝ่ายพระเจ้าสุทโธทนะ อนุเชษฐพระพันศรราชูปเฐยพระพันศรราชูปเฐย พระอนุชาเป็นเจ้านาม และ พระองค์ได้ทรงประทานพระธิดาของพระองค์พระนามว่า เจ้าหญิงเทวีมาตา ให้แก่พันศรราชูปเฐย ของพระองค์ ซึ่งเป็นพระราชอนุชาของพระเจ้าอชเชน ครั้นนั้น พระราชกุมารหลานของพระเจ้า สุทโธทนะ ของสมเด็จพระนางมัลลิกาได้เกิดมาแล้ว จึงยกทูลนามครุฑนาคประ เสด็จมาเชิญเจ้าพระพันศร ราชูปเฐย พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบข่าวก็ยินยอมแล้ว จึงทรงตั้งเรียกทูลนามว่า เจ้าหญิง มาตา เมื่อครั้งของมัลลิกายังอยู่ บิดาจะไม่ยอมให้พระพันศรราชูปเฐยไป แต่บิดามิได้สามารถจะขัดขวางกุมารหลานได้ พอลงปลงมคังเป็นพราหมณ์เชษฐพระพันศรราชูปเฐยไปเองภายหลัง เพราะว่า ท้องภายหลัง พระเจ้ามหาเสนเป็นพระสหายรักของมคัง ครั้นแล้วพระองค์ก็จัดกระบวนมหรสพประกอบด้วยกองทัพล่จากออกไปรับพระราชกุมารหลาน พระองค์ก็ทรงตั้งพระศก

ฝ่ายทัตตภูมิฯ ได้ทราบข่าวร้าย ถึงมณเฑียรพระที่นั่งซึ่งจะปลงศพเป็นพรหมณ
ไปสู่ทัตตภูมิประเทศ(๘) ด้วยอำนาจพรองเทพฯ พระองค์เจ้าสามเมฆาใหญ่ที่ฆ่าคนเขม
ได้แล้ว วางพระราชโอรสองค์ที่ห้า ครั้นแล้ว พระองค์ทอดถอนใจไปยังเมืองทัตตภูมิฯ พ
พระราชารองพระองค์ซึ่งจะปลงศพเหมือนคนไปยังทัตตภูมิฯ โดยมณเฑียร แล้วพระองค์กับพระราช
ธิดาอยู่ ในที่นั้นไม่ห่างห่าง ใกล้ ๆ พระที่นั่ง

๕. อิมพัลส์ภาคใต้ ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช DECCAN เข้าใจว่าผลิตภัณฑ์จะไปจากตัวพ่อค้าที่จัด

ครั้นนั้น ยังมีพระเถระองค์หนึ่ง จำเริญอายุญา ๖ กัณโณมาทางอากาศ เห็นกองทราย
ถูกเรื่องขึ้นมา กองไปนมัสการพระรัตนตรัยใน วาสถานารามาริธซึ่งดำรงนิพพานเห็นพระเถระ
จึงนมัสการแล้วแล้วความเป็นมาทางนั้นคนให้พระเถระทราบ พระเถระบอกซึ่งดำรงนิพพานว่า
ถ้ากระไร หากเกิดอันตรายใด ๆ ขึ้นในทางเดิน ขอให้ระอังก้องเข้ามา พระเถระแจ้งธรรม
พอควรแก่ดำรงนิพพานแล้วก็กลับไป

ครั้นนั้น ราชาแห่งนาคธิด มีนาคหระ ออกมาจากเมืองนาคเทวณเฑียรอยู่ ใกล้ฉนวน
แก้วบรรพตพระรัตนตรัยในที่นั้น ก็ไปนอนช้อนมิ่งเรือดินเรือดวยธรรมาของคณ ในฉนวน
ซึ่งดำรงนิพพานไว้จะเดินทางต่อไป จึงไปทักกองทรายซึ่งประคองฐานพระรัตนตรัยไว้ ไม่เห็น
พระราชมณเฑียรนั้น ก็ร้องไห้คร่ำครวญคร่ำครวญ แล้วระอังก้องพระมหาเถระในขณะนั้น ฝ่าย
พระมหาเถระทราบความระอังก้องของคณทั้งต้องนั้น เสด็จทักคณเห็นราชานาคจึงฉนวนบวร
พระราชมณเฑียรไปนอนช้อนมิ่งเรือดินเรือดวย จึงนิมิตว่าเงาเห็นนาคพญากุฎาใหญ่ มีนาค
มหาสมุทรด้วยกำลังตนบวรของคณ ครั้นนั้น ราชานาคก็ใจถวิลอย่างเงา ธรรมานาคแล้ว เขาไป
หาพระมหาเถระด้วยเพื่อกัน พัดอย่างเงา ข้าแต่พระคุณเจ้า ทราบว่าพระรัตนตรัยมา ก็
เพราะคิดว่า ด้วยอำนาจแห่งพระราชมณเฑียร ขอให้ข้าพเจ้าจากอศกภาพมากไปสู่อังคาร พระ
มหาเถระกล่าวแก่ราชานาคว่า มหาเถระ พระราชมณเฑียร ควรแก่ศรัทธาธรรมเท่านั้น จัก
ประคองไว้ไม่ลังกาทั้งนี้ เพราะฉะนั้น ขอจงไปเถิดนาคมาเถิดเร็ว ๆ ราชานาคก็ถวาย
ฉนวนบวรพระราชมณเฑียรแก่พระมหาเถระ พระมหาเถระก็เชิญพระรัตนตรัยนั้นมาฉนวน ให้แก่ดำรงนิพ
พานซึ่งนอนแล้วจากไป ดำรงนิพพานก็มอญทวนพระราชมณเฑียรเห็นอังก้อง ด้วยอำนาจของพระ
รัตนตรัย เทวดาทั้งหลายก็มอญทวนรักษาความเงาเป็นอันดี ดำรงนิพพานเดินทางมาโดยลำดับ
ถึงทางนิพพานแล้ว ฤทธิศรัทธาทั้งต้องซึ่งทรงเพกเป็นพรหมณ ถัดเรือกบพอกพอก
แล้วข้ามมหาสมุทรไป ฝ่ายนาคทั้งหลายออกจากนาคพิภพ ก็กราบราชพระราชมณเฑียรใหญ่
เรือกบพอกได้หยุดลงที่กลางสมุทร ๘ วัน ฝ่ายพอกขาวเรือกบพอกด้วยความตายด้วยกันทั้ง
ครั้นนั้น ต้องดำรงนิพพานไว้ระอังก้องพระเถระ ทนทศพระเถระทราบเหตุแล้วก็แปลงตัวเป็น
พญากุฎา ขยับเข้ามาทักทอยให้เห็นแล้วจากไป ส่วนเรือกบพอกทั้งต้องทั้งพอกในขณะ
ด้วยอานุภาพของพระเถระ

คือเห็นว่า ในครั้นนั้น พระราชมณเฑียรของพระเจ้านาคเห็น พระนามว่า เจ้ากบคณิน
เป็นกบคณินนาคแล้วได้ ๘ ปี ในขณะนั้นที่เรือกบพอกดำรงนิพพานได้พักอยู่ที่กลางเทวณ
พรหมณบุรีไว้ทักของพระราชา เห็นต้องดำรงนิพพานซึ่งเป็นคณคณทางนาคแล้วคณเป็นพรหมณ

[เรื่องพระพทฺธิในสาครยี่โป่งกาท่วป]

ต่อมาในภายหลัง พระมหาเถร ๒ องค์ คือ พระพุทธทศศาวรีย์ และ พระพุทธ
โฆธสวรีย์ เสนอขึ้นในรัชกาลที่ ๒ ทางพระบาทสมเด็จพระพุทธทศศาวรีย์โปรดเกล้าฯ ให้
สมภาร ๓ คน คือ สมภารวัดบวรนิเวศวิหาร - สมภารวัดสุทัศน์ - และ สมภารวัดทองหล่อ - แล้ว
กล่าวยุติในรัชกาลที่ ๒ และพระพุทธทศศาวรีย์นั้น เมื่อท่านมรณภาพแล้ว ท่านโฆธสวรีย์
สมภารวัดสุทัศน์ - สมภารวัดบวรนิเวศวิหารพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว - และสมภารวัดสุทัศน์
พุทธทศศาวรีย์ - ส่วนพระพุทธโฆธสวรีย์ โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อของพระพุทธทศศาวรีย์
ชื่อ (เป็นภาษาบาลี) ได้พบกับพระพุทธทศศาวรีย์ที่กลางทะเล เมื่อพระพุทธโฆธสวรีย์
ถึงแก่กรรมแล้ว ก็เปลี่ยนชื่อของพระพุทธทศศาวรีย์ให้ตรงกับชื่อของพระพุทธโฆธสวรีย์
และคำสั่งของพระพุทธทศศาวรีย์ว่าให้จารึกไว้ในใบลาน แปลจากภาษาบาลี
เป็นภาษามคธเรื่องนปรัการอยู่ในที่พระพุทธโฆธสวรีย์ เจ้าคณะฯ มาแล้ว แต่ในรัชกาล
ที่ ๓ ได้มีการ ประพันธ์เป็นคำกลอน แปลความว่า

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จแล้วได้ ๑๐๐ ปี มีพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ชื่อ
พุทธภิกขุ เกิดในสุริยวงศ์ในเทวชนบท ตั้งแต่นั้นมา มีชื่อเสียงแพร่หลาย
เป็นคณาจารย์สอนพระภิกษุทั้งหลาย และมีความรู้เชี่ยวชาญในพระอภิธรรม
เหมือนลมพัดเขียวในพุ่มฟ้า ท่านได้เอาเครื่องประดับชื่อว่า ชินาลังการ ประดับ
ตกแต่งพระพุทธรูป ทรงพระนามและพระนาม ด้วยดาบอันคมกล้าคือพระญาณ "

เมื่อพระคําสถาปนาพระรัตนตรัย ๓๑๘ ปี ทรงกบฏกษัตริย์ ๕๐๕ เป็นใหญ่
ในนครอินทปัตถนคร คือหม่อมขุนเนลมหา ทรงแท้งว่า พระเจ้าองค์น้อย เป็นพระราชนคร
ของพระนางทศรถนาถ อัครมเหสีของพระธรรมราชา ทรงพระนามว่า พระเจ้าศรีไตรภวนาถ
ได้โปรดให้ขุนฉก (ลาธม) ทนกรโอรสของตนไว้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าว

ท่านประพนธ์ใจเป็นศาตา แปลความว่า

เลขพระศาสนาของพระเถระเจ้ากัณฐกเถรแห่งอโยธยาเมืองมณฑลพายัพ พ.ศ. ๑๓๔๘
 มีตรงกับคำจารึกบนผิวนาม (๑) (เมืองปทุมธานี) ดังไว้แล้วได้ ๖๕ ปี

ก่อนจะถึงบพวน ครึ่งเมื่อพระคำสัตยาภิเษกตามเสด็จ ๓๒๔ ปี ตรงกับจุลศักราช
ของเมือง (ปทุมธานี) ๒๒ ปี ในวันเพ็ญเดือน ๔ ยามฤกษ์คนหนุ่มสาว วาดเทพ โคธรีวง
เมืองหริภุญไชย (นครลำพูน) - ครึ่งพระชนก ๒ จากบพวนเมืองหริภุญไชยตอน

๘. ๗๗๑๘๐๖๙๐๗๐๖๗๑

คนผู้ร้ายชื่อ กุณรณัฐ คนผู้หญิงชื่อ มิคุปมิกิ ท่านว่าอุเททไคด้ร้างเมืองชื่อ มิกังกร^(๑)
แล้วให้กุณรณัฐครองราชสมบัติในเมืองนั้น และให้คนทั้ง ๖ ที่ใดในรอยเท้ากว้าง ๆ ซึ่งสมสู่
คู่ใครคนหนึ่ง อยู่ในเมืองนั้นด้วย

ฝ่ายราชกุณรณัฐ ตั้งอยู่ในโอวาทของท่านว่าอุเททไค ครองราชสมบัติในเมืองมิกังกร
๗๘ ปี พระเจ้ากุณรณัฐมีพระราชบุตร ๓ องค์ คือ เจ้ากุนวิ ๑ เจ้ากุนวิโอะระ ๑ และ
เจ้ากุนวรีคินาซ ๑

ฝ่ายท่านว่าอุเททไค ถัดวันนครให้พระราชบุตร ๓ องค์ครองพระเจ้ากุณรณัฐอยู่คนละแห่ง ๆ
บรรดาพระกุมารเหล่านั้น เมื่อพระบิดาองค์ดับไปแล้ว เจ้ากุนวรีคินาซ ก็ได้ครองราช
สมบัติในเมืองมิกังกร แล้วกลับไปครองราชสมบัติในเมือง วันนปุระ^(๒) ที่ท่านว่าอุเทท
ไคร้างให้เก็บดินนั้นอีก พระเจ้ากุนวรีคินาซนั้น ยังเมืองวันนปุระให้รบพ่ายด้วยความอยู่ดีธรรม
คดีอันศักดิ์สิทธิ์แม้ช้างอุปมาเหมือนไม้ค้ำชั่ง (ว่าไม่มีความผิด)

ครั้นนั้น ท่านว่าอุเททไคทอดพิจารณาตุณสถานทรงมีชัยภูมิ ได้เห็นสถานเป็นที่ประทับ
ของพระพุทธแห่งเราทั้งหลาย จึงคิดลงใจว่า สถานที่มีชัยภูมิคดียกนาคอน จึงได้สร้างเป็น
นครรัตนกรทหนึ่ง ในทวันนปุระฝั่งแม่น้ำคงคา^(๓) ครั้นสร้างเสร็จแล้ว จึงมาคิดว่า คนอื่นนอกจาก
ท่านผู้ยกทนต์ภัยของเรายุ่งประกอบด้วยคุณเด่นมีศักดิ์คุณเป็นต้น ย่อมไม่มี นครสมควรแก่
ท่านผู้ยกทนต์ภัยของเรานี้โดยแท้ จึงจารหนังสือลงในใบลานผูกติดไว้ทศกัณฐ์ให้ลอย
ตามน้ำแม่คงคาไปยังเมืองอวปุระ ท่านผู้ยกทนต์ได้อ่านหนังสือ ใบลานนั้นแล้ว รนกล่
อชยทวนน้ำแม่คงคามาถึงโดยลำดับ ท่านว่าอุเททไคเล่าเรื่องท่งป่อง ให้ท่านผู้ยกทนต์ฟัง
ท่านผู้ยกทนต์จึงกล่าวว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า ถ้าได้น้ำเรอถ่ายของพระเจ้าจักรพรรดิเมืองอวปุระ
มาจนหมดแล้ว ก็ระมีความสุจริตความเจริญ ครั้นแล้วท่านทั้งสองจึงส่งทูตธรรมาศ^(๔) พร้อม
กับชายฉกรรจ์ ๕๐๐ คนไป ทูลถวายไปถึงแล้ว ทวาทย์คนพระราชจักรพรรดิเห็นให้ญี่ปุ่นในเมือง
อวปุระแล้ว ทูลเรื่องราวท่งทนต์ท่านว่าอุเททไคทั้งมา ทูลถวายทูลอยู่ในเมืองอวปุระนั้น ๑ ปี

๑. แปลตามศัพท์ว่า สัตตฺวาตบเนือหรือกิ่ง คงหมายเอาว่า ท่านว่าอุเททไคมีศักดิ์ทั้ง ๒ ไว้แล้ว สัตตฺวาว่าโคจีน
จะให้คร่อมเมือง ครั้นตั้งกันไว้เป็นท่อนยาว ได้กับแอมแล้ว จึงสร้างเมืองไว้ตามสัตตฺวา แต่ในหนังสือ
จอมเทววงศ์ เรียกชื่อเมืองนี้ว่า มิคังกรนคร ได้คำอธิบายเป็นภาษาบาลีว่า "ที่ ๆ ปะเทอ มีกคณฉาวาณญติ
มิกคฺสาณกรนุติ บุคฺคิ" แปลว่า ที่ประเทศนั้น เป็นที่ตั้งของสัตว์ของมนุษย์ ประเทศนั้น จึงเรียกว่า มิกคังกร
เมืองนี้อยู่ที่จังหวัดสุพรรณ

๒. เมืองนี้อยู่ที่จังหวัดสุพรรณ

๓. ท่านผู้ยกศัพท์บาลีว่า พุคฺคณเทิ เจ้าใจว่าหมายถึงแม่น้ำแม่

๔. ท่านผู้ยกศัพท์บาลีว่า ควณิ นาม บุคฺคิ ปนหุติ แปลว่าส่งทูตข้อความ

พระอัครพรหมมหาราช จงทูลถวายพระเจ้าจักรพรรดิกับ พระเจ้าจักรพรรดินีพระชนนีของข้าพเจ้า
พระนามว่า พระนางจันทิมา เป็นขัตติยราชแห่งเมืองจำปาสักในสมัยของข้าพเจ้า (๑) ข้าพเจ้าทรง
ครองสิริราชสมบัติ ๓ เดือน พระเจ้าจักรพรรดิทรงส่งพระนางจันทิมาแห่งพระนครของพระองค์ ให้มาครอง
ราชสมบัติในทมิฬ (ทวีป/อุษาย) ฝ่ายพระนางพร้อมด้วยบริวารหมู่ใหญ่จำพวก ๕๐๐ คน
กับพระมหากษัตริย์โคตรปุก ๕๐๐ องค์ องค์พระนามว่าคานนคานาพิงค ๗ เดือนจึงบรรลุล่วง
ตามวาระแห่งการเสด็จกลับพร้อมด้วยชาวเมืองทั้งปวง ได้เชิญเชิญพระนางจันทิมาแห่งพระนคร
ของทมิฬ (๒) แล้วอภิเษก อภิเษกที่พระนางนั่งบนหลังของทมิฬคานาพิงค นครนั้นจึงชื่อว่า
ทวีป/อุษาย (๓) อันมาจนทุกวันนี้

พระนางจันทรเทียรทรงครองราชย์ได้ ๑๖ ปี ก็ประสูติพระโอรส ๒ พระองค์ในวสันตเพ็ญเดือน ๓ พระโอรสองค์แรกพระนามว่า นพชาติ องค์ที่สองพระนามว่า ชินทว หรือ ชนคยอ เมื่อพระกุมารทั้งสองชนมพระชนมายุได้ ๑ ปี พระกุมารมหาหยดก็เสด็จราชภิเษกในราชสำนักด้วยพระนางจันทรเทียรได้สมณะการกุศลเป็นอันมากในพระพุทธศาสนา ทรงอุทิศส่วนบุญแก่เทพเทวาทั้งหลายผู้รักษาพระนคร และทรงถวายเครื่องสักการแก่สิ่งทั้งหลายในวรมหาพิภพ ด้วยธำมัญญะของพระนาง เทพเทวาทั้งหลายมาสร้างมโหรีมา ให้พระนางเป็นราชพระทองขึ้นเป็นมโหรี ในครั้งนั้น ชนมหาสมุทร^(๔) ชื่อ พิลังคะ ห้อมล้อมด้วยทหาร ๑๐,๐๐๐ คน ขมวดเพื่อจะสังหารหญิงผู้ประเสริฐ เจ้ามหาสมุทรประทมนต์นางสาวงาม ความงามทวยหาญ แล้วลอบลอบด้วยเผ้าทหารเป็นอันมาก เดี๋ยวซอกไปสู้รบทางประตูทิศตะวันตก ครั้งนั้น พญามังละเห็นรัศมีอันดังถูกไฟองสมุทรปลาวงาสร้างเผือก ตกใจกลัวตาย นินทาตนอยู่ในสนามรบได้ ก็หนีไป พอลทหารทั้งหลายทวงปวงก็แตกฉานข้ามเขื่อนหนีไป ถึงแคว้นนครหริภุญชัย ก็เกษมธำมัญญะปราศจากอันตราย

กาดอวบค่างนครทรีปญฺช

91555555

๑. เจ้าพระยาพรหมมุนีเมืองรามัญ อาศัยเป็นเมืองรามบุรีอยู่ใกล้ ๆ กับเมืองทพบุรีก็คิด ทำบุญแต่งหนังสือนิมิต
เจ้าโสมคณธรรมาธิบดีให้คิดเป็นเมืองรามัญ จึงทำให้เจ้าเป็นเมืองมอญไปเสีย
๒. บณตขององค์ ท่านอุทิศที่นาแก้ว ทรัพย์สินของ แผลว่า บณตของ หลาน “ทวี” แผลว่า พองคำ
ก็คิด จึงหนังสือ หลาน แผลว่า พรหมมุนี ก็คิด อาศัยเป็นว่า ได้ยินเจ้าพระยาบางก็เห็นบณตของเจ้าหนังสือ
นิมิต บณตของพรหมมุนี ก็คิด
๓. ตามแต่เมืองทพบุรีเมืองรามัญ ในหนังสือบันทึกสาธิต คำว่าพระพรหมมุนีเจ้าพระยาบดินทรสมเด็จเจ้าเมือง
ทพบุรีหรือ หลานแผลว่าสมอ กุญชรแผลว่านิมิต สมเด็จเจ้าเมือง เพราะดูนิมิตสาธิตในหนังสือว่าให้ที่
นาแก้วที่นาแก้ว อาศัย ต่อมากลายเป็นเมือง ขวาเหนือเมือง ระบุน
๔. นิมิตของ แผลว่าตามศัพท์ว่า คนป้า, คนวัย แต่เฉพาะรามบุรี ท่านไม่บอกว่าจะรามบุรี หรือจึงรามบุรีมาแต่
ปรกติคนป้าหรือ ปู่ จึงน่าจะให้เจ้าใจไว้ เป็นพวกใหญ่ใหญ่ตามเมืองมอญ หรืออย่างเมืองมอญและพวก
เมืองรามบุรี ตามนั้น แผลว่า คนป้า

[เรื่องรัชสมัยของพระนางจันทิมา]

ฝ่ายพระเจ้าอินทรวร พระโอรสของพระนางจันทิมา ใ้พระเจ้าครองราชสมบัติแยกไปต่างหาก จึงแจ้งความประสงค์ของคนแก่พระมารดา พระนางจึงให้เจ้าอินทรวรไปบอกญาติว่าดูเถิด ท่าน วาสุเทพได้^๕แข็งแรงดังต่อไปนี้ว่า มฤคชนก^๕ รอดพุทธะภูติ อาศัยอยู่^๕ที่คอกขรหะบรรพต รีมังแม่น้ำลำ คำนึกที่สะดวกออกแห่งนครทริปุรัย^๕ ถัดนั้นไป^๕พรานผู้หนึ่งชื่อเรอาจ^๕ อาศัยอยู่^๕ที่คอกขรหะ บรรพต^(๑) ถัดนั้นไป^๕มฤคชนก^๕ รอดพุทธะภูติ อาศัยอยู่^๕ที่คอกขรหะบรรพตริมแม่น้ำลำ^๕ ถ้าเจ้าอินทรวร ไ้พระเจ้าครองราชสมบัติขอ^๕ให้ไปกราบ^๕ให้^๕มฤคชนก^๕ ถัดนั้นทางจากนั้น ไปหาพรานเรอาจ^๕ เป็นมฤคชนก^๕ แล้วเดิน^๕คืบจากนั้นไปกราบ^๕ให้^๕มฤคชนก^๕ รอดพุทธะภูติ^๕ ขอนครกับท่าน เจ้าอินทรวร ได้^๕พิจารณา^๕แล้ว กราบลาพระมารดาของ^๕ท่าน พาบิหาร^๕อ่อนด^๕ไป^๕ตามกำหนดที่ญาติว่าดูเถิด^๕ ร้าง^๕ ได้^๕กราบ^๕มฤคชนก^๕ แล้วจึง^๕วอน^๕ขอ^๕นคร^๕ คือ^๕แดน^๕นั้น มฤคชนก^๕ กับ^๕พรานเรอาจ^๕ จึง^๕สร้าง^๕ นครขึ้น^๕ตาม^๕นคร^๕หนึ่ง มอบ^๕ให้^๕เจ้าอินทรวร^๕ครอบครอง^๕ เพราะ^๕อาศัย^๕พรานเรอาจ^๕ คน^๕นั้น จึง^๕มี^๕ชื่อว่า^๕ เรอาจนคร^(๒) คือ^๕แดน^๕นั้นมา พระเจ้าอินทรวรไ้^๕พระเจ้าครอง^๕กราบ^๕ให้^๕พระมารดา^๕ จึง^๕ตรัส^๕สั่ง^๕ ให้^๕อำมาตย์^๕หนึ่ง^๕เชิญ^๕เสด็จ^๕พระมารดา^๕ของ^๕พระองค์^๕เข้ามา^๕นคร^๕เรอาจ^๕นั้น^๕ อำมาตย์^๕นั้น^๕มา^๕ถึง^๕ นครทริปุรัย^๕กราบ^๕ทูล^๕เรื่อง^๕ราช^๕กิจ^๕ของ^๕พระนาง^๕จันทิมา^๕ พระนาง^๕มี^๕พระทัย^๕ยินดี^๕ไ้^๕พระเจ้า^๕ เด็จ^๕ไป^๕เยี่ยม^๕พระ^๕เจ้า^๕อินทรวร^๕ จึง^๕พร้อม^๕ด้วย^๕บริวาร^๕เป็น^๕อัน^๕มาก^๕เสด็จ^๕ออกจาก^๕นครทริปุรัย^๕ไป^๕โดย^๕ ลำ^๕กับ^๕จนถึง^๕นคร^๕เรอาจ^๕ แล้ว^๕ทรง^๕อภินิหาร^๕พระ^๕เจ้า^๕อินทรวร^๕ ใน^๕นคร^๕เรอาจ^๕ก็^๕ด้วย^๕อิทธิ^๕ย^๕ก็^๕มี^๕ให้^๕ญ^๕ ฝ่าย^๕พระ^๕เจ้า^๕อินทรวร^๕ทรง^๕รับ^๕สนม^๕ย^๕นี้^๕ ก็^๕กระทำ^๕ดี^๕การ^๕อื่น^๕ใหญ่^๕ยิ่ง^๕ของ^๕พระ^๕มารดา^๕ของ^๕พระองค์^๕ และ^๕พระ^๕ นาง^๕จันทิมา^๕นั้น^๕ประทับ^๕อยู่^๕ใน^๕เรอาจ^๕นคร^๕ ๖ เดือน^๕ จึง^๕เสด็จ^๕ไป^๕เข้า^๕อา^๕ณ^๕มฤค^๕ชนก^๕แล้ว^๕เสด็จ^๕กลับ^๕นคร

๑. อุททบรรพต แปลว่า อุทธารณที่ต่อสู้ของชนทมิฬหรือ คนวีรยดา หมายถึงหาวงศ์สัตว์ อุททบรรพต แปลตามความว่า คอกพราน

๒. คำ "เรอาจนคร" นี้ ผู้แปลเข้าใจว่าเป็นภาษาบาลี ในภาษาบาลีมีคำออกเสียงพิศมัยคือ เรอาจ^๕ อยู่คำหนึ่ง คือ สุอาจ หรือ รุอาจ คำนี้เมื่อเขียนอักษรบาลีแล้วออกเสียงผิดกันเป็นสองเสียงเป็นคำนี้ "สุกิจ" แต่เมื่ออ่านออกเสียงจะเพี้ยนเป็นเสียง สุอาจ หรือ รุอาจ และเมื่ออ่านออกเสียงจะเพี้ยนเป็นคำนี้ในภาษาบาลี ให้อธิบายจะออกเสียงไม่ชัด จึงกลายเป็น เร - อาจคำนี้ไป คำว่า สุกิจ อ่านแบบให้อธิบาย เพราะมีอิ สระ อี สระ อุ แต่คำนี้ตามอักษรวิธีมีอยู่เป็น สุอาจ หรือ รุอาจ แปลว่า "จีน" หรือ "โอ" ชาวเมืองเหนือจึงอุปมาเป็นชื่อคนจีนว่า "สุกิจ" นี้จะมาจาก "สุกิจ" นี้ก็ได้ คำ "สุกิจ" หรือ "รุกิจ" กลายเป็น "เรอาจ" ได้ เรอาจคำนี้จะแปลว่า จีน หรือ โอ ซึ่งหมายถึงคนออกหว่านมีดีฐานเหมือนโอคำนี้ คอชอุกนีอยู่ตัวไว้กับข้างหว่าน พระราชครูเจ้าใหญ่ประดิษฐานอยู่บนยอดคอชอุกนี ถ้าคอชอุกนีหว่านถึงคอชอุกนีพรานคนนั้นคือ พรานคนนั้นก็จะได้ชื่อมาจากคอชอุกนี เพราะฉะนั้นว่า "เรอาจ" เพี้ยนมาจากภาษาบาลีว่า "สุกิจ" หรือ "รุกิจ" ซึ่งแปลว่า จีน หรือ โอ พรานเรอาจก็คือพรานที่อาศัยอยู่ที่คอชอุกนี คอชอุกนีคือคน

หริภุญชัย เมื่อพระนางจันทิมาเสด็จมาถึงแล้ว ทรงกระทำกองการกุศลเป็นชเนก ประทับอยู่ได้ ๒ เดือนก็สวรรคต^(๑) (ศุภปฏิทิน ๑๓ และ ๑๔)

พระรัตนปัญญาเถร ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลว่า
พระมหากษัตริย์พระนามมหายศ ทรงเลื่อมใสพระรัตนตรัย ได้ครองราช
สมบัติอยู่ในมครหริภุญชัย ๔๐ ปี^๒

ถ้าว่าดูเทพธิดาวังนครหริภุญชัยแต่เจ้าแล้ว รุ่งชนบท ๒ ก็ได้กระทำพิธีอภิเษกพระนาง
จันทิมา และพระนางได้ครองราชสมบัติในนครหริภุญชัยด้วยพระองค์เอง ๘ ปี พระเจ้ามหันตยศ
(มหายศ) ได้ครองราชสมบัติต่อจากพระนาง ๘๐ ปี

ถาดบังเกิดแห่งพระนางจันทิมา

จบบริบูรณ์

[เรื่องตำนานกษัตริย์เมืองหริภุญชัย]

เมื่อพระเจ้ามหันตยศต้องดับไปแล้ว พระราชบุตรของพระองค์ พระนามว่า พระเจ้า
กมุณี ครองราชสมบัติอยู่ ๔๐ ปี เมื่อพระเจ้ากมุติต้องดับไปแล้ว พระราชบุตรของพระองค์
พระนามว่า พระเจ้าสุทนต์ ครองราชสมบัติอยู่ ๒๘ ปี เมื่อพระเจ้าสุทนต์ต้องดับไปแล้ว พระเจ้า
โสธรมัญจุตถ์ ครองราชสมบัติอยู่ ๓๐ ปี เมื่อพระเจ้าโสธรมัญจุตถ์ต้องดับไปแล้ว พระราชบุตร
ของพระองค์พระนามว่า สังสาร ครองราชสมบัติอยู่ ๓๐ ปี เมื่อพระเจ้าสังสารต้องดับไปแล้ว
พระเจ้าปทุม ครองราชสมบัติอยู่ ๓ ปีกับ ๓๐ เดือน เมื่อพระเจ้าปทุมต้องดับไปแล้ว พระเจ้า
กุดเทพ ครองราชสมบัติอยู่ ๘ ปี

ครั้นนั้น มีกษัตริย์องค์หนึ่งเรียกกันว่า นพาราช มีพ่อพาหนะมากมายมาจากนคร
ตปปาล^(๓) มีนครหริภุญชัยได้ช่วยการรบ ครองราชสมบัติอยู่ได้ ๓ ปี

๑. ตามพงศาวดารโยนกว่า พระนางจันทิมา ครองราชสมบัติอยู่ได้ ๔๒ ปี สวรรคตเมื่ออายุ ๔๒ ปี
๒. นครตปปาล นี้ พระยาศรีราชดิศวรจักรกล่าวไว้ในพงศาวดารโยนกว่า เป็นเมืองชดฆาสา ได้แก่เมืองแสนหริ
ญชัยเก่าเจ้าว่า เป็นเมืองนั้น อยู่ในสหภาพพม่าปัจจุบันนี้ เมืองนั้นเป็นเมืองโลธา ไทยเรียกเมืองนี้ว่า รัฐพนา
จึงอาจเพี้ยนเสียงมาด้วยกับคำว่า ปาล ก็ได้ คือเดิมจะเรียกคล้ายกันชื่อว่า "ตปปาล" นานเข้าก็เพี้ยนเหลือแต่
"ปาล" โยธออกเสียงกันจึงเรียก "ปิ่น" ไทยเรียกตามเสียงเดิม แต่ออกเสียงตัว ป เป็นตัว พ จึงเรียก
"พนา" คำที่ชาวเมืองนั้นออกเสียงเป็น ป นั้น ไทยทางใต้ก็ออกเสียงเป็น พ เช่น ปัด ว่า พัด เมืองนี้ ว่า
เมืองพว เพราะฉะนั้น เมืองปาล จึงอาจออกเสียงว่าเมืองพนา คือ รัฐพนาก็ได้

เป็นระยะเวลา ๖ ปี ชาวเมืองทั้งหมดไม่สามารถจะมีชีวิตอยู่ได้ จึงหนีไปอยู่สุพรรณนคร^(๑) แล้ว
 ครั้นแล้ว ก็ถูกกษัตริย์เมืองบุณณนา^(๒) ครอบงำแล้ว ชาวทมิฬหนีไปอยู่สุพรรณนคร
 จึงหนีไปเมืองหงสวดี^(๓) เมื่อท้าวคอกโคกในนครทมิฬขึ้นตั้งบองแล้ว คนทั้งหมตกกอด
 มาขึ้นนครทมิฬ เพราะเหตุนี้ จึงกล่าวกันว่า เด็กอ่อนชาวทมิฬขึ้นทั้งปวงได้ทำพิธี
 ถวายพระเครื่องตั้งการทุก ๆ ปี คือนั้นมา พระเจ้าจักรพรรดินาจากเมืองอติคูปูระ^(๔)
 ขึ้นนครทมิฬขึ้นได้แล้วครองราชสมบัติอยู่ ๘ ปี จากนั้น พระเจ้าวสุเทพครองราชสมบัติอยู่
 ๑ ปีกับ ๒ เดือน จากนั้น พระเจ้าไญยครองราชสมบัติอยู่ ๑๐ ปี จากนั้น มหาราชา^(๕)
 ยกจากเมืองอติปาดมาขึ้นนครทมิฬขึ้น ขึ้นได้พระเจ้าไญยขึ้นไปแล้วขึ้นนครทมิฬครองราช
 สมบัติอยู่ ๓ ปี จากนั้น พระเจ้าจระครองราชสมบัติอยู่ ๑ ปี จากนั้น พระเจ้ากัญจะ
 ครองราชสมบัติได้ ๖ ปี จากนั้นพระเจ้ารังนกมาครองราชสมบัติอยู่ ๑๐ ปี จากนั้น พระเจ้า
 พันธครองราชสมบัติอยู่ ๒๐ ปี จากนั้น พระเจ้าอินทวศครองราชสมบัติอยู่ ๑๐ ปี จากนั้น
 พระเจ้าทศครองราชสมบัติขึ้นสืบต่อมา พระเจ้าทศคณมนทรมณูกอ้าหาญแคว้นอ้อมได้ไป
 เมืองอวปุระ ทรงทำสงครามรบยุทธ^(๖) กับพระเจ้าอระโดยแย่งกันต่อพระเจดีย์ พระองค์
 ปรายขึ้นแล้วได้ตั้งถ้ำขึ้น พระราชบุตรของพระเจ้าอระ ถัดมาครั้งมีการรบ ได้เข้ามาถึงนคร
 ทมิฬขึ้น ทรงทำสงครามรบยุทธกับพระเจ้าทศโดยแย่งกันถ้ำขึ้นของ พระองค์ปรายขึ้นแล้ว
 หนีไป หนีองค์ทหารชาวอวปุระชุด ยังมีชื่อปรากฏอยู่ถึงเดี๋ยวนี้ว่า หนีองค์ทหาร เพราะถูกชุดโดย
 พงกทหารไว้ แต่หนีองค์ทหารทมิฬชุด ยังมีชื่อปรากฏว่า หนีองค์ทหาร เพราะถูกชุดโดย
 พงกทหารฉลาด

[เรื่องกัณหาเจดีย์เมืองทมิฬ]

เมื่อทหารพระเจ้าอระหนีไปแล้ว พระเจ้าอระก็หวาด จึงตั้งอำมาตย์ผู้หนึ่งชื่อศรี มาถัก
 เหยือกเขานครทมิฬให้ได้ อำมาตย์ผู้หนึ่งมีชื่อว่าทหารหาญแคว้นอ้อมออกจากเมืองอวปุระ
 มาถึงนครทมิฬขึ้น หอดทางด้วยอำมาตย์ท้าวคอกโคกแยกแยะกระจัดกระจายไปคนละทิศละทาง

๑. สุพรรณนคร เจ้าใจว่า เป็นเมืองสะเทิม ในประเทศพม่าสมัยนั้น

๒. เมืองบุณณนา นี ในยุคปัจจุบันชื่อ หน้า ๓๓ ข้อ ๑

๓. เมืองหงสวดี เป็นเมืองหลวงของประเทศพม่าในสมัยนั้น และเจ้าใจว่าคือเมืองพะโคในสภาพพม่าปัจจุบันนี้

๔. อติคูปูระ ในหนังสือจากหลวงศรี เรียกว่า อตุมนคร พระเจ้าปราชญ์จักรกัณฐ์กล่าวไว้ในพงศาวดารโยนก
 ว่า น่าจะได้แก่เมืองเชียงรุ่ง

๕. มหาราชา แปลว่า เจ้าหลวง เป็นคำชาวเมืองเหนือเรียกพระมหากษัตริย์

๖. สงครามรบยุทธ คือ รบกันทางรบรบ ปราบกด หรือ แย่งชิงสิ่งของอันหนึ่งอย่างใด ใครจะมีผู้กล่าววิธีจะ
 มากกว่ากัน หรือ ใครจะทำได้กว่ากัน แล้วจึงตัดสิน

ครั้งนั้น พระเจ้าทศกัณฐะทรงทราบการมาของปुตรีอำมาตย์ จึงเสด็จออกพร้อมด้วยอาวุธกรุงลงกา^(๑) ชาวกัมพูชา^(๒) ได้ทราบข่าวพระเจ้าทศกัณฐะเสด็จออกมา ก็ตกใจกลัวพากันหนีกระจัดกระจายไป ฝ่ายพระเจ้าทศกัณฐะมีพระทัยกรุณามาก ประทานอภัยเรียงทั้งหลายเหล่านั้น และครั้นได้ให้เรอ เหล่านั้นสร้างเจดีย์มหาพุด^(๓) แล้วโปรดให้มหาอำมาตย์ปुตรี พร้อมทั้งกองพลคณาอำมาตย์ และโปรดอนุญาตให้เขาเหล่านั้นกลับไปเมืองอวปุระ มหาอำมาตย์ปุตรีพร้อมทั้งกองพล ถวาย มังคมลาพระเจ้าทศกัณฐะแล้วกลับไปเมืองอวปุระ ยังมีอำมาตย์นักเลงธรรมาคนหนึ่งชื่อ อีรักุก ถูกพระเจ้าอวปุระฆ่าเสีย จึงมาพร้อมด้วยกองทัพบกบรรดุงนครหริปุณฺธิแล้วหลงทางด้วยธรรมาภาพ เทพศา ก็แตกแยกกระจัดกระจายไปคนละทิศละทาง ทหารหาญของนครหริปุณฺธิได้ทราบการมาของอีรักุกอำมาตย์ จึงได้คิดตามพดกทหารชาวเมืองอวปุระเหล่านั้น ฝ่ายทหารชาวเมืองกัมพูชามีความกลัวเป็นที่สุด จึงหลบหนีกระจัดกระจายไป ต่ลงเข่นนั้นมา นครหริปุณฺธิเป็นนครสุเขมร ดำรงอยู่อย่างพินาศได้ พระเจ้าทศกัณฐะครองราชสมบัติในนครหริปุณฺธิอยู่ ๓๐ ปีเต็ม

กาลก่อนมหาเจดีย์

เจดีย์ปุน

[เรื่องพระมหาธาตุปรากฏขึ้นที่หริปุณฺธิ]

ตั้งแต่พระนางจันทิมาเป็นต้นจนถึงพระเจ้าทศกัณฐะเป็นที่สุด รวมกันด้วยได้ ๓๓ พระองค์ นับได้ ๓๓๓ ปีเต็ม

เมื่อพระเจ้าทศกัณฐะสวรรคตไปแล้ว ในบัดนี้เป็นยุคศักราช ๕๐๘ พระเจ้าชาทิศาได้รับ ถูกราชภิเษกในนครหริปุณฺธิ พระองค์ประเสริฐกว่ากษัตริย์ทั้งหลายองค์ก่อน ๆ เป็นผู้มีบุญมาก โปรดให้สร้างปราสาทหินองค์หนึ่งท่ามกลางนคร ทรงถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธ^(๔) เป็นประธาน ตลอด ๗ วัน เมื่อวัน ๗ วันไปแล้ว ทรงขายปราสาท^(๕)

๑. กรุงลงกาเสนา คือ อังคิหาร ๔ เหล่า ได้แก่ เหล่าช้าง เหล่าม้า เหล่ารถ และเหล่าธรรมาภาพคือพลคนทั่วไป

๒. กัมพูชา ในที่นี้ หมายถึงลพบุรี ลพบุรีสมัยที่กล่าวถึงนี้ คงเป็นเมืองของขอม ชาวขอมเรียกว่า ชาวกัมพูชา ลพบุรีจึงเป็นกัมพูชาไปเสีย

๓. เจดีย์มหาพุด คงจะหมายถึงเจดีย์ทุ่งมหาพุดคือวันนี้อยู่ที่วัดทุ่งมหาพุด ในจังหวัดลำพูน

๔. พระพุทธ หมายถึงพระพุทธรูป

๕. สร้างปราสาทแล้วขาย ทำนองเดียวกับนางวิสาขาเธอคือองค์ประสพของตัว ผู้ซื้อไม่มีผู้ใดอื่น เจ้าเธอเดิมมีนางซื้อเป็นจำนวนเงินทำได้อีกแล้วขอเงินจำนวนนั้นมาทำบุญต่อไป

นั้นเขาจึงมาขอขมขื่นกับข้า^(๑) ถวายสิ่งนี้ เถิดกว่า วันหนึ่ง เมื่อพระราชารุ่งเช้าไม่ตื่น
พระบิณฑ^(๒) ยืนภาควัฒนธำมรงค์นามพระเคียร พระองค์แห่งนุ โดยกันวานอะไร
พอพระองค์ข้าพระโอรสองค์ให้ข้ามาเร็ว ๆ ถ้าถ้ามองอังกษหนึ่ง เจ้าพระโอรสองค์
แล้วมันไป ฝ่ายพระราชาทรงโหม่นอึ้งมาก ครองตั้งราชบุรุษให้ข้ามาทูลหาให้ได้ ราชบุรุษ
รับกระแสดพระดำรัสองค์ก็เที่ยวแหวกหา จับได้ภาควัฒนธำมรงค์ จึงนำมถวายพระราชาทรงกริ้วมาก
ใครจะฆ่ากันแน่ จึงครัดถามข้ามาคืบทูลหาว่า ภาควัฒนธำมรงค์จะฆ่าเสียหรือไม่ ฝ่าย
ข้ามาคืบทูลว่า ขอเดชะ ขอใต้ทรงพระกรุณาโปรดอย่าเพิ่งฆ่า ขอให้ครัดถามผู้ตำรา
ไทรศุก่อน พระองค์จึงครัดถามไทร พวกไทรทูลถวายพยากรณ์ว่า ขอเดชะ เหตุการณ์แห่ง
ความอึดอัดกันแก่พระองค์ พระราชโอรสโปรดให้เลี้ยงรักษาภาควัฒนธำมรงค์ไว้ไม่ว่า พอลกกลางคืน ก็ทรง
พระอุณ^(๓) พระอุณนั้นเห็นว่า เสด็จมาด้นหน้าออกพระองค์ว่า ถ้าปรารถนาจะทรงทราบ
เหตุการณ์นั้นแล้ว ให้เอาเหล็กเกิดได้ ๗ วันเอียงไว้ โดยให้มันอยู่ใกล้ ๆ ถ้า พระองค์จะตำรากร
เหตุการณ์นั้นได้ พระราชารุ่งเช้าก็ขึ้นบรรทมแล้วทรงกระทำคานหั้นพระอุณ เด็กนั้นได้รับเอียงอยู่
ใกล้ ๆ ภาควัฒนธำมรงค์และภาษาคน มารดาเด็กก็ให้บุตรไปเอาเหตุการณ์ถวายแก่พระราช
พระราชารุ่งเช้าให้เด็กถามภาควัฒนธำมรงค์ เด็กด้นหน้ากับภาควัฒนธำมรงค์แล้วให้เด็กนั้นฟังว่า
หนูเอ๋ย หนูเล่าบรรพบุรุษต้นตระกูลของเราเป็นพญากาเผือกเล่า ท่านบอกเราว่า สัตว์นั้นเป็น
ที่บรรพบุรุษบรรพบุรุษของเราอยู่ แล้วจึงให้เรารักษาตัวมันไว้ เคียงวัน ท่านไปอยู่ป่าหิมพานต์
ถ้าพระราชามีพระประสงค์จะทราบเหตุการณ์นั้นโดยพิสดารแล้ว เราจะเชิญปู่เฒ่าของเรามา
เด็กฟังคำนั้นแล้วทูลเรื่องทูลถามออกทูลทูลถามแก่พระราช พระราชารุ่งเช้าให้ภาควัฒนธำมรงค์
ของถาพามา ถาพินไปป่าหิมพานต์บอกเรื่องราวทั้งหมดแก่พญากา ฝ่ายพญากาจึงให้กาห่ม
๒ ตัวคาบไม้ธำมรงค์แล้วเกาะมาในอากาศ ๗ วันถนัดนครทวีปยุช ฝ่ายพระเจ้าอาทิตย์
จึงเชิญพญากาให้เกาะที่พระอาสน์หลวง ประทานอาหารกาให้บริโภคนแล้ว ครองตั้งให้เด็กรักษา
การรักษากาเหตุการณ์นั้น ฝ่ายพญากาจึงเอาให้เด็กนั้นฟัง ดังต่อไปนี้

ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงมาทางหลวง เมื่อครั้งดำรงพระชนมายุ ประทับในนครพาราณสี
เช้าวันหนึ่ง ทรงบาตรและจีวรแล้ว เสด็จจากนครพาราณสีอ้าพระองค์เสด็จมาทางอากาศ
ออกจากอากาศแล้วเสด็จเข้าเพ็ญนิมิตตามากในหมู่บ้านคงแห่งหนึ่ง คนที่อยู่ในหมู่บ้านคงนั้น ได้

๑. กับยี่ภักดิ์ หมายถึงสิ่งของที่พระภิกษุใช้ไม่ได้ไม่พึงห้ามด้วยพุทธบัญญัติ เช่น จีวร ข้าวหรือกับข้าว ธนบัตร
เป็นต้น

๒. ที่สำหรับดำรงอุ้งพระเบ็สสาร

๓. นิน

พระองค์ พากันถวายของบริโภคนแก่พระพุทธรูป พระผู้มีพระภาคทรงแต่งตั้งพระภิกษุสงฆ์
 นั้นแล้ว ให้คนเหล่านั้นตั้งอยู่ในโครธรัณนาคมน์และศีล ๕ แล้วเสด็จมาจากถนนทางอากาศ
 เสด็จมาลง ในที่นั้น ทรงวางบาตรไว้บนพื้นหินแห่งแล้วทรงกระทำภิกขา (บริโภคอาหาร)
 เสร็จภิกขาแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสพยากรณ์อย่างนั้นว่า เมื่อศกาศกบปรีณพพานแล้ว
 ในอนาคตกาล ถิ่นทางนั้นจักเป็นมหานคร กษัตริย์พระนามว่า อากัษั ครองราชสมบัติในนคร
 เมื่อพระเจ้าอากัษัครองราชสมบัติอยู่นั้น ชาติของศกาศกจะประคินฐานอยู่ในที่นั้น เติ่งคำ
 พญาภาแล้ว จึงทอดเรื่องทงหมตแก่พระราชานันยัทถถาแล้ว ฝ่ายพระราชาทรงฟังคำ
 เติ่งแล้ว ก็พระทัยเป็นอย่างขิง ครีต้องให้เรือหอยพระมิ่งคนแล้วปรามพันให้รานเดิม เฝาคือ
 เฝาทนกลอนหมอม กระทำถากถางให้สะอาดบริสุทธิ แล้วให้ป้าบประกาศทั่วนคร ถิ่นพระองค์
 ตรึงนาคถาถาประทับด้วยราชาภรณ์แล้วครีต้องให้พระราชนัดดเครื่องสักการเป็นอันมาก เสด็จ
 ไปในที่นั้น พระองค์กับพระภิกษุตั้งตระหง่านถาถาแล้ว ยกพระหัตถ์บนพระมณฑปนิมิตการ
 แล้วอาราธนาพระบรมสารีริกธาตุว่า

อนนกกปเป กุสเล จินิควา
 อสุสาหะขิวา จ สุจิรกาล
 เหวญจ กควา ภควา เทยล
 ทสุเสถ ใน ปาณิหาริ สุวิมิต
 ทาเกน ธญญา ทถิตินุขุ ยิ ยิ
 พุทธานกตา วิตถา ตถา เจ

โลกานุกมปายมเนกทุกขิ
 พุทฺธคุตทาว สกถิ อคณฺณิ
 ทุกฺขา ปโมเจติ ขิเล จ อมฺเห
 เตหยา กุขิ สกถิ ชนสุส
 คั คั อธิติ วิตถิ คถิ เจ
 ทสุเสถ วิมิต นชนสุส ในปเ

แปลว่า

พระผู้มีพระภาค มากไปด้วยพระมหากรุณา ทรงสะสมการกุศลอันกับ
 เป็นอนนกก และทรงอดทนด้วยทุกขเป็นอันมาก สันกาลนานนักหนา เพราะ
 ปรานีสงสารสัตว์โลก ทรงบรรลุแล้วซึ่งภาวะ คือ ครีธรรมทั้งอัน พระองค์
 ทรงกระทำดังนี้แล้ว ทรงปลดเปลื้องข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายให้พ้นจากทุกข
 ของพระองค์ ได้โปรดแสดงปาฏิหาริย์อันน่าอัศจรรย์แก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
 เพื่อดัดความสงสัยทั้งอันของมหาชน และคำใด ๆ อันพญาภาได้กล่าวแล้ว
 ขอให้คำนั้น ๆ ทั้งหมดจงเป็นจริงตามนั้นอย่าได้คลาด พระวาจาใด ๆ อันพระองค์
 ตรัสไว้ พระวาจานั้น ๆ ขอให้เป็นจริงตามนั้นอย่าได้คลาด ขอให้พระองค์ทรง
 แสดงปาฏิหาริย์อันน่าอัศจรรย์แก่นันนิตาของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายด้วยเถิด ฯ

เมื่อพระเจ้าอาทิตย์กำลังธำรณายอยู่ ผอมนทองอินทร์เจ้าโศกธรรมราชโปรดให้ทำไว้
พร้อมด้วยพระบรมสารีริกธาตุ ^๑ ถัดขึ้นไปประมาณ ๓ ศอกด้วยเทวัญภาพ ^๒ เบื้องพระ
ฉัพพรรณรังสีอยู่ ^๓ ณ ที่นั้น พระราชาและชนชาวพระนครทั้งปวงเห็นปาฏิหาริย์ของพระบรม
สารีริกธาตุ ^๔ รู้สึกแปลกประหลาดอัศจรรย์ใจ มีความยินดียิ่งนัก ถวายดำรงการบูชาบัง
ตั้งการบูชาด้วยเทียนรูปของหอมพวงมาลัยและเครื่องประดับทั้งหลาย ^๕ ด้วยเจตนาอันแรง
พระอาทิตย์เจ้า ^๖ ไรจะอนุญายัมผสมพระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐานที่อื่น จึงคิดสั่งให้
อโณณทัณ ^๗ ทนโณณเธง ^๘ ด้วยอาญาพิทก ^๙ ผอมนพระบรมสารีริกธาตุไว้ ณ ที่นั้น ^{๑๐} ในแผ่นดิน
จอมมอไม่เห็น พระราชาทรงตั้งการบูชา ธำรณายพระบรมสารีริกธาตุอีก ^{๑๑} เมื่อธำรณาย
พระบรมสารีริกธาตุด้วยประการต่าง ๆ ^{๑๒} พระบรมราชาเห็นพร้อมทั้งผอมนกับบุตรจากแผ่นดิน
สูงประมาณ ๓ ศอก ^{๑๓} เบื้องพระฉัพพรรณรังสีอยู่ ^{๑๔} ณ ที่นั้น ^{๑๕} ครั้นนั้น พระราชาทรงบรรจุผอม
พระบรมสารีริกธาตุที่พระเจ้าโศกธรรมราชโปรดให้ ทำไว้ลงในตุ่มกษัตริย์ด้วยวิริยะเป็นอัน
มากประการต่าง ๆ ^{๑๖} แล้วประดิษฐานบนแผ่นดินแห่งหนึ่ง ^{๑๗} โปรดให้สร้างตूपทรงปราสาท ^{๑๘} สูง
๑๒ ศอก ^{๑๙} มี ๔ เสา ^{๒๐} ประดับ ๔ ด้าน ^{๒๑} พระเจ้าโศกธรรมราชทรงเมตตาพระบรมราชาไปพร้อมหมู่บริ
พิน ^{๒๒} ในบัดนี้ จากบัดนั้นมาได้ ๑๑๑๑ ปี ^{๒๓} เป็นปีที่พระเจ้าอาทิตย์ทรงอภิเษกแล้วได้ ๑๖ ปี ^{๒๔} พระราชา
เจ็ดยี่สิบองค์ปรากฏขึ้นในนครทริปุฏฐี ^(๒๕) (ครุปที่ ๓) ^{๒๖} และบัดนี้ เป็นปีที่พระเจ้าดาบวิมลพนา
แล้วได้ ๑๖๐๘ ปี ^{๒๗} ส่วนพระอัครมเหสีของพระเจ้าอาทิตย์ ^{๒๘} พระนามว่า ปทุมวดีเทวี ^{๒๙} ก็ทรงสร้าง
ตूपปรีธธรรมเจดีย์ (ครุปที่ ๑๒) ^{๓๐}

ท่านได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระเจ้าอาทิตย์เสวยราชสมบัติในนครทริปุฏฐีได้ ๔๐ ปีเต็ม ทรงสะสม
บุญกุศลามิทานเป็นอันมากติดต่อกันไม่ได้ขาด ถึงความเป็นอมิโรจ ^{๓๑} เพราะ

ทำลายขันธ์ (สวรคต) ๑

กาลปรากฏขึ้นแห่งพระมหाराชา ในนครทริปุฏฐี

จบบริบูรณ์

[เรื่องราชวงศ์พระเจ้าอาทิตย์]

เมื่อพระเจ้าอาทิตย์องค์ต่อไปแล้ว ยังมีกษัตริย์องค์หนึ่ง พระนามว่า รัชมังการ
ครองราชสมบัติต่อมา ทรงสร้างพระพุทธรูปสูง ๑๘ ศอก ดำรงอยู่ในราชสมบัติ ๕ ปี ^{๓๒} สวรรคต

๑. พระธาตุเจดีย์ทององค์นี้ ชื่อที่เรียกว่า พระธาตุทริปุฏฐี ^{๓๓} หมายถึงต่อมาพระเจ้ามังรายได้ปฏิสังขรณ์เปลี่ยน
จากรูปทรงปราสาทบนชั้นพระกลอน ดังปรากฏในรูปที่ ๑ ^{๓๔}

ต่อจากนั้น พระเจ้าวิศรุตครองราชสมบัติอยู่ ๕ ปี ต่อจากนั้น พระเจ้าฉัพพัชราชิทธิทรงราชภิเษก
 เมื่อพระชนมายุ ๑๗ ปี และพระองค์ก่อเอวมีพระราชบุตรธิดาที่พระเจ้าอาทิตย์เจ้าตั้งไว้เป็น
 ดั่ง ๒๔ คือ ทรงแรงธัมมบุญเป็นอันมาก ครองราชสมบัติอยู่ ๔๕ ปี ต่อจากนั้น พระวราบุคร
 ของพระองค์ทรงพระนามว่า เรฐูวราช ครองราชสมบัติอยู่ ๑๕ ปี ต่อจากนั้น พระวราบุครของ
 พระเจ้าเรฐูวราชทรงพระนามว่า จุลกษัตริย์ ครองราชสมบัติอยู่ ๒๒ ปี ต่อจากนั้น พระเจ้า
 ศุวณญะ ครองราชสมบัติอยู่ ๒ ปี ต่อจากนั้น กษัตริย์ทรงพระนามว่า กังคา ครองราช
 ธัมมิตอยู่ ๑๒ ปี ต่อจากนั้น กษัตริย์ทรงพระนามว่า อธิราช ครอบครองราชสมบัติอยู่ ๒ ปี
 ต่อจากนั้น พระเจ้าอุเทน ครองราชสมบัติอยู่ ๒ ปี ต่อจากนั้น พระเจ้าพันโคญะ ครอง
 ราชธัมมิตอยู่ ๑๐ ปีเต็ม และอำนาจของพระเจ้าพันโคญะคนหนึ่งชื่อไทยะอำนาจ ยกกาง
 กองทัพมาจากนครธองค์ ปองพระชนม์พระเจ้าพันโคญะ แล้วยึดครองนครทวิญชัย
 ต่อจากนั้น กษัตริย์ทรงพระนามว่า อากานะ เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ไม่เอื้อนโง่พระรัตนตรัย
 ครองราชธัมมิตอยู่ ๒ ปี ต่อจากนั้น พระเจ้าหองม ครองราชธัมมิตอยู่ ๑๐ ปี ต่อจากนั้น
 กษัตริย์ทรงพระนามว่า ครังคาธ ครองราชธัมมิตอยู่ ๑ ปี ต่อจากนั้น พระเจ้าโคญะ
 ครองราชธัมมิตอยู่ ๑๐ ปี ต่อจากนั้น กษัตริย์ทรงพระนามว่า ภูมา ครองราชธัมมิตอยู่ ๑๐ ปี
 กษัตริย์องค์นั้นแต่พระเจ้าอาทิตย์เจ้าถึงพระเจ้าภูมาองค์สุดท้าย รวมเป็นกษัตริย์ ๑๗(*) พระองค์
 ครองราชธัมมิตนับมีได้ ๒๔๕ (๒) ปีบริบูรณ์

กษัตริย์องค์นั้นแต่พระนางจันเมถถึงพระเจ้าภูมาเป็นกษัตริย์รวมทั้งหมด ๕๐ พระองค์
 จำนวนนับได้ ๖๑๑ ปีบริบูรณ์ ฯ

กล่าวถึงเรื่องวงศ์ของพระเจ้าอาทิตย์

จนวิบุณย์

[เรื่องพญามังราย]

มีดังนี้ จะกล่าวถึงเรื่องวงศ์ของพระเจ้าอาทิตย์

เด่ากันมาแล้ว ในกาลก่อน มีสัตว์คนหนึ่งได้ทำบุญไว้มากเกิดบรรดาศักดิ์อุปปาติกรปฏิสนธิ(๑)
 ปราภฏฐนิก ได้ค้นพุทธาภรณ์หนึ่ง ในท้องเป็นธรรมาสน์สถานในนครบางกรุงระ (เมืองเจมขวง) และ

๑. นักบวชชื่อได้ ๑๑ พระองค์ จะว่าตนเป็นนักบวชไม่ได้ เพราะชอบดูแล้ว บาปไว้ เสนอวิบัติ แปลว่า ๑๑ เหมือนกันทั้ง ๑๑ ฉบับ
๒. บาปไว้ บัญจะเหตุหาที่บาปแล้ว เหว่ วสุธสพณ แปลว่า ๒๕๕ ผลของความเจริญนั้นดูแล้วเป็น ๒๕๕ ท่านผู้ทรง
 ทรงอำนาจแล้ว ๕๕ เว้น ๕๕ จึงบอกศัพท์บาปไว้เช่นนี้
๓. อุปปาติกรปฏิสนธิ คือ เกิดปราภฏฐนิกภายในมาของ ไม่ได้อาศัยบิดามารดาเกิด หรือนัยหนึ่ง จะถือว่าบิดา
 มารดาไม่ปราภฏฐนิกเป็นบิดา จึงเรียก อุปปาติกร

ด้^๒ตัวคนนั้น เพราะได้กระทำบุญไว้มาก จึงเป็น^๒ผู้มี^๒เดช มีฤทธิ์ ประกอบด้วย^๒เร็วว่องไว ความบากบั่น^๒บากบั่น มีวาจา^๒คน^๒เชื่อถือ และมี^๒กระษัตริย์^๒เคร่งครัด^๒ต่อหน้า^๒ เพราะประกอบด้วย^๒คุณ^๒อัน^๒มี^๒๗ อย่าง^๒ดังนี้ จึงเป็น^๒หัวหน้า^๒ของ^๒มหาชน ได้^๒สร้าง^๒นคร^๒บาง^๒กรุง^๒วรมัน เป็น^๒กษัตริย์^๒ของ^๒คน^๒ครอง^๒ราช^๒อัน^๒มี^๒กษัตริย์^๒ก่อน^๒ใน^๒นคร^๒นั้น พระองค์^๒ปรากฏ^๒ทั้ง^๒แคว้น^๒โยน (โยน) ว่า ดาว^๒จักร^๒ราช^๒ได้^๒ยิน^๒ว่า ดาว^๒จักร^๒ราช^๒นั้น มี^๒พระ^๒ราช^๒บุ^๒คร มี^๒พระ^๒ราช^๒นั^๒คั^๒า มี^๒พระ^๒ราช^๒ปณ^๒คั^๒า อับ^๒คั^๒อ^๒กั^๒น^๒มา ๒๓ พระองค์^๒ ครอง^๒ราช^๒อัน^๒มี^๒๒๒ โดย^๒ลำดับ ใน^๒จำนวน^๒กษัตริย์^๒เหล่านั้น กษัตริย์^๒องค์^๒สุดท้าย ทรง^๒พระ^๒นาม^๒ว่า มี^๒ราช ประ^๒สู^๒ติ^๒มี^๒กุน จุล^๒ศั^๒ก^๒ร^๒า^๒ว ๖๐๓ (พ.ศ. ๑๗๘๓)^(๑) เมื่อ^๒พระ^๒มิด^๒จาง^๒ดับ^๒ไป^๒แล้ว พระองค์^๒ทรง^๒กระทำ^๒ราช^๒าภิ^๒ษัต พระ^๒นาม^๒มี^๒พระ^๒มา^๒ไค ๒๒ ปี ในปี^๒ที่ ๒ จาก^๒ราช^๒าภิ^๒ษัต พระ^๒เจ้า^๒มี^๒ราช^๒พระ^๒นาม^๒ไค ๒๒ ปี ทรง^๒สร้าง^๒เมือง^๒ชียง^๒ราย เมื่อ^๒จุล^๒ศั^๒ก^๒ร^๒า^๒ว ๖๒๔ (พ.ศ. ๑๘๐๖) ในปี^๒นั้น พระองค์^๒เกิด^๒พระ^๒ราช^๒บุ^๒ครพระ^๒นาม^๒ว่า เจ้า^๒แก้ว^๒ศรี^๒คั^๒อ^๒มา ในปี^๒ที่ ๔ เป็น^๒มี^๒ล^๒ธู เจ้า^๒กรม^๒เกิด พระ^๒เจ้า^๒มี^๒ราช^๒ได้^๒ตั้ง^๒เมือง^๒ชียง^๒ราย^(๒) เมื่อ^๒จุล^๒ศั^๒ก^๒ร^๒า^๒ว ๖๒๓ (พ.ศ. ๑๘๐๕) ต่อ^๒จาก^๒นั้น พระองค์^๒ทรง^๒สร้าง^๒กุด^๒น^๒คร^(๓) เมื่อ^๒จุล^๒ศั^๒ก^๒ร^๒า^๒ว ๖๒๕ (พ.ศ. ๑๘๐๗) ในปี^๒นั้น พระองค์^๒เกิด^๒พระ^๒ราช^๒บุ^๒ครอีก^๒องค์^๒หนึ่ง^๒พระ^๒นาม^๒ว่า เจริ^๒ง^(๔) จาก^๒นั้น^๒มา ๒ ปี พระองค์^๒ทรง^๒ทำ^๒สงคราม^๒กับ^๒พญา^๒กา^๒ว แล้ว^๒ยึด^๒เมือง^๒ทพ^๒บุรี^(๕)ได้ จาก^๒นั้น^๒มา ถึง^๒มี^๒กุน จุล^๒ศั^๒ก^๒ร^๒า^๒ว ๖๔๗ (พ.ศ. ๑๘๓๑) กษัตริย์ ๓ พระองค์^๒ คือ พระ^๒เจ้า^๒มี^๒ราช ๓ พระ^๒เจ้า^๒จัน^๒เมือง ๓ พระ^๒เจ้า^๒โว^(๖) ๓ เป็น^๒พระ^๒อภัย^๒กัน นั^๒คั^๒ประ^๒ชุม^๒กัน ใน^๒สถาน^๒ที่^๒เน^๒น^๒าการ แพ^๒การ^๒รณะ ผู้^๒มี^๒ศรั^๒ทธา^๒ซึ่ง^๒กัน^๒และ^๒กัน^๒แน^๒แน^๒น แล้ว^๒ต่าง^๒ก็^๒ได้^๒ศั^๒ก^๒า^๒ด^๒ับ^๒นคร^๒ของ^๒กัน^๒ๆ คำน^๒าน^๒เค^๒มี^๒ปรากฏ^๒ดังนี้ จาก^๒นั้น^๒ออก ๒ ปี พระ^๒เจ้า^๒มี^๒ราช^๒ได้^๒ตั้ง^๒เจ้า^๒ชาย^๒ให้^๒เป็น^๒เจ้า^๒คั^๒ใน^๒นคร^๒ทพ^๒บุรี^(๗) ลำ^๒คั^๒นั้น^๒น พระ^๒เจ้า^๒มี^๒ราช^๒ซึ่ง^๒มี^๒พระ^๒ชน^๒มา^๒ยุ ๕๓ ปี ในปี^๒มะ^๒โรง จุล^๒ศั^๒ก^๒ร^๒า^๒ว ๖๕๔ (พ.ศ. ๑๘๓๖) พระ^๒องค์^๒

๑. พุทธศักราชที่กล่าววินหนนีสือนี่ทุกแห่งนับอย่างคติลังกา คือ นับในปีมีจุลจุณ ไม่ใช่นับปีที่ล่วงแล้ว จะเห็นได้ว่า พุทธศักราชของลังกามากกว่าของไทย ๑ ปี เช่น พุทธศักราชของไทยปี ๒๕๐๐ ปี พุทธศักราชลังกาต้องเป็น ๒๕๐๑ ปี

๒. ทำนุดอกฟ้าเขาแก้ว ขาบุรี คฤทิ ฆ่าแล้ว ยึดเมืองชียงราย

๓. กุดนคร แปลตามศัพท์ว่า นครทพบุรี ตามภายหลังเข้าใจว่า เมืองเฝร

๔. ในหนังสือจินดามณีปริกษณ์เขียนด้วยบาลีว่า พสุส ปุตุโล เจริง นาม ราชชาโต คำว่า เจริง น่าจะคัดลอกจากที่ละฉบับผิด เพราะเห็นฉบับกรมเป็นอักษรขอม ในต้นฉบับกรมจะเขียนด้วยอักษรขอมว่า เจริง แต่ผู้อักษรจะอ่านตัว ค เป็นตัว ค และอ่านตัว ง เป็นตัว ข ไป เจริง จึงกลายเป็น เจริง นามที่แท้จึงมีง คือ เจ้าหญิง ซึ่งเป็นธำมณีของชาวเหนือได้ชื่อ "เจริง" ตามธำมณีนี้ได้ และคำว่า เจริง นี้ ก็มีในที่นี้แห่งเดียว ในเรื่องต่อไปเมื่ออ้างถึงพระเจ้ายาบุตรองค์นี้ให้คำว่า เจริง ตลอด จึงเห็นได้ว่าที่เขียนว่า เจริง นั้นมีต้นที่ถูกต้องเป็น เจริง ตอนต้นฉบับโบราณเดิมเป็น เจริง

๕. ทพบุรี เข้าใจว่าได้แก่เมืองมอญ คำว่า ทพ แปลว่า ไม้, ละ, มอญ, เมืองมอญเป็นชื่อเมือง

๖. พระเจ้าโว คือ พระเจ้ารามคำแหง ระหว่าง พ.ศ. ๑๗๒๐ ถึงประมาณก่อน พ.ศ. ๑๗๕๓

มัทหาร ๑๒ แล่นแคว้นอันได้แก่จำนวนครหิปัญชั ทรงทำสงครามกับพระเจ้าญีบา รับได้
พระเจ้าญีบาหนีไปแล้ว ทรงได้ชัยชนะ ไปรักให้ยกแคว้นอันได้แก่จำนวนหนึ่งอันตั้งอยู่ใน
แคว้นโยน (โยน) ทั้งสิ้นและในครหิปัญชั จากนั้น พระองค์ทรงสร้างนครขึ้นใหม่^(๑)
ในท้องที่ระหว่างภูเขาอุคคิ^(๒) (คอสสุเทพ) กับแม่น้ำพิงค^(๓) เมื่อมีวอจกฏการ ๖๘๗ (พ.ศ.
๑๘๔๐) เมื่อพระเจ้ามั่งรายกับพระเจ้าญีบาได้ชัยชนะแล้ว พระเจ้าญีบาพร้อมด้วยบริวาร
ได้เข้ามาในนครของตน ถึงแม่น้ำคิโยนันนครของตนแล้ว ไม่อาจข้ามยังอยู่ได้ จึงได้เข้ามาใน
ทางทิศใต้พร้อมกันกับเจ้านครของตน ผู้เป็นพระราชอนุชาของพระองค์ เมื่อหนีหนีทั้งสองหนีไป
ทางทิศใต้ พระเจ้ามั่งรายได้แก่กรุงราชคฤกษ์^(๔) ผู้หนึ่งให้เป็นใหญ่ในนครของตน และ
มอญะผู้เป็นใหญ่ของนครได้ราชชนนราชนครทั้งหมดนครของตน^(๕) เดียว แล้วสร้าง
เมืองของตนใหม่ขึ้น เมื่อมีวอจกฏการ ๖๖๑ (พ.ศ. ๑๘๑๘) ตั้งแต่นั้นมาจนถึงมี
วอจกฏการ ๗๗๗ (พ.ศ. ๒๐๖๐) นครของตนนั้นเจ้าครุฑราชธัมมิก ๕๕ พระองค์โดยลำดับ
นับจำนวนเมืองแล้วได้ ๒๕๕ ปี

ต่อมาได้ชัยชนะพระเจ้าญีบาแล้ว พระเจ้ามั่งรายได้สร้างนครกุมาน^(๖) เมื่อ
วอจกฏการ ๖๖๕ (พ.ศ. ๑๘๑๘) แล้วไปรักให้สร้างเขตนคร^(๗) ขึ้นในนครนั้น เรียงรายไป
ด้วยพระพุทธรูป ๖๐ องค์ พระเจ้ามั่งรายมีพระชนมายุ ๗๒ ปี^(๘) เป็นราชกุมารอยู่ ๒๒ ปี
ครองราชธัมมิกในแคว้นโยน (โยน) แห่งเดียว ๑๑ ปี และครองราชธัมมิกในแคว้นโยน
(โยน) บ้าง ในแคว้นพิงค^(๙) บ้าง ๑๑ ปี ดำรงราชสมบัติวอจกฏการ ๖๗๑ (พ.ศ. ๑๘๒๔)

เรื่องพระเจ้ามั่งราย

จบ

๑. ท่านอุคคิพิณยาสีว่า นครอินทรี

๒. คือ แม่น้ำคิโยน

๓. จนชาติมอญะโยนนี้ เจ้าโจวเป็นชนชาติไทยใหญ่ คือ เจ้า

๔. นครของตนเก่า เดิมชื่อเวียง ล้างหลวง อยู่ในท้องที่อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

๕. นครกุมาน ในพงศาวดารโยนของพระยาประชาติจักรจักร เวียง นครกุมาน ปัจจุบันเป็นท้องที่อำเภอเกาะคา
ในจังหวัดเชียงใหม่ และในหนังสือเล่มนี้ หน้า ๑๐๕ มีชื่อเวียงนครกุมาน

๖. เขตยี่เก็ด อยู่ในท้องที่อำเภอเกาะคา จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ใกล้ที่ว่าการอำเภอมังราย บัดนี้เหลือแต่ฐานเจดีย์
อันเหลือเพียงเท่ากลายไปแล้ว

๗. และ ๘. ในพงศาวดารโยนกล่าวว่า "อยู่เจ็ดปีธรรมาวุธการ ๖๑๕ ปีเมื่อเสด็จมณฑล เจ้าพระยาเมืองรามมีพระชนมายุ
ได้ ๗๐ ปี อยู่มาวันหนึ่ง เสด็จไปประพาสตลาดกลางเมือง อยู่มาเสด็จถึงเจ้าพระยาเมืองรามถึงคณ
ทามกลางเมืองนั้น อยู่ในราชสมบัติได้ ๖๐ พรรษา เมื่อลำดับได้ ๒๕ นับแต่การจักรการ"

๘. แคว้นพิงค คือ แคว้นเชียงใหม่

[เรื่องพระสุนทรเทพได้พระธำม]

เมื่อพระเจ้ามั่งมีราชต้องออกไปแล้ว พระราชนุครของพระเจ้ามั่งมีราช พระนามว่า เจ้าคราม ประสูติได้ มีพระชนม์ ๔๖ ปี ครองราชสมบัติในนครพิงค์ (เชียงใหม่) ได้ ๔ เดือน แล้ว ทรงแต่งตั้งพระราชนุครขึ้นเป็นพระราชโอรสของพระองค์พระนามว่า เจ้าแสนภู^(๑) ไว้ในนครพิงค์ แล้ว พระองค์ได้เสด็จไปแคว้นโยน (โยนก) เจ้าเกริง (เจ้าเคือง) พระอนุชาของพระเจ้าคราม ทรงข่าวพระบิดาสวรรคต จึงยกพลเสนามาจากเมืองน่าน ยึดนครหริภุญชัย ฝ่ายพระเจ้าแสนภูทรงทราบข่าวว่า เจ้าเกริง (เจ้าเคือง) ยกทัพมา ก็เสด็จไปแคว้นโยน (โยนก) เจ้าเกริงประสูติมีพระรา เณรมโกลีในพระรัตนคฤย์ ยึดนครหริภุญชัย เมื่อจุลศักราช ๖๗๔ (พ.ศ. ๑๔๕๖) ครองราชสมบัติอยู่ ๗ ปี เมื่อพระเจ้าเกริงต้องออกไปแล้ว พระราชนุครของพระองค์ พระนามว่า เจ้าโครม ครองราชสมบัติอยู่ ๒ เดือน และสิ้นรัชกาลที่ ๖๗๕ (พ.ศ. ๑๔๖๕) ต่อจากนั้น พระเชษฐาของพระเจ้าโครม พระนามว่า เจ้าชักร^(๒) ได้ครองราชสมบัติอยู่ ๓ เดือน ต่อจากนั้น พระราชนุครของพระเจ้าคราม พระนามว่า เจ้าน้ำทอน^(๓) พร้อมด้วยทหารมาจากเมืองคาก ยึดนครหริภุญชัย ฝ่ายพระเจ้าชักรมีความกลัว หนีไปนครธำม (ลำปาง) เจ้าน้ำทอนเป็นกษัตริย์ กระทั่ง มีโอรสเจ้าไปเจ้าพระนิศา พระราชธำมณีให้ พลพาหะ รวบรวมไพร่พลพาหะแล้วเสด็จมาแคว้นพิงค์ ด้วยกับพระเจ้าน้ำทอน พระเจ้าแสนภู จับพระเจ้าน้ำทอนได้ทั้งเป็น จึงส่งไปถวายพระเจ้าคราม พระเจ้าครามเห็นเจ้าน้ำทอนพระราช บุตรของพระองค์ ก็เกิดความรักอย่างลุ่มลึก จึงส่งไปเลี้ยงแคว้นเชียงคอง^(๔) ได้ย่นว่า เจ้าน้ำทอนครองราชสมบัติอยู่ ๗ เดือน พระเจ้าครามครองราชสมบัติในแคว้นโยน (โยนก) ด้วยพระองค์เอง โปรดให้พระเจ้าแสนภูครองราชสมบัติในนครพิงค์ ในบัดนั้นเป็นมา พระ เจ้าแสนภูมีพระชนมายุ ๑๖ ปี ครองราชสมบัติอยู่ในนครพิงค์ แต่พระเจ้าแสนภูยังอยู่ในคร พิงค์ไม่ได้นาน ทรงแต่งตั้งเจ้าคำฟู^(๕) พระราชนุครของพระองค์กับพระมารดาของพระองค์ ให้ ปกครองแทนแล้ว ส่วนพระองค์เสด็จไปปฏิบัติบำรุงพระเจ้าครามที่แคว้นโยน (โยนก) ต่อมา

๑. เจ้าแสนภู ท่านถูกศัพท์ยาชื่อว่า แสนภู

๒. เจ้าชักร คือ เจ้าแสน พานล้านเมืองชาวเหนือ อันนี้ชื่อไว้ว่า เจ้าพรต

๓. เจ้าน้ำทอน ท่านถูกศัพท์ยาชื่อว่า นุจิขุชอุไร

๔. แคว้นเชียงคอง ท่านถูกศัพท์ยาชื่อว่า ระฆัง

๕. เจ้าคำฟู ท่านถูกศัพท์ว่า หริปุริ เป็นศัพท์ทูลอารักขา แสดงว่านับสิริกรรม คือผู้ถูกทำหามหัดโรยารักข์ อันเป็นผู้ทำก็เช่น หริปุริไย ผู้คิดจากคณณินได้ทำเป็นทูลว่า หริสุณนิตปี ทิสสุติ แปลว่า ปราบกลัวว่า หริสุริ คัง นิปาร สอดคล้องกับโบราณคัมภีร์เป็น หริปุริ คือ หริ แปลว่า คำ (ทองคำ) ปุริ แปลว่า ฟู ลอสนี้ เพราะฉะนั้น จึงน่าจะเป็น หริปุริ ตามคัมภีร์โบราณ

พระเจ้าครามสวรรคต เมื่อจุลศักราช ๖๘๗ (พ.ศ. ๑๔๖๘) ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินอยุธยาสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในแคว้นโยน (โยนก) และแคว้นพุกเก๋ ในปัจจุบัน พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างนครหนองคาย ๕๖๗ (พ.ศ. ๑๔๗๑) พระองค์โปรดให้สร้างเมืองเชียงแสน^(๑) ค่อนมาอีก ๕ ปี ทรงสร้างมหาวิหาร ในท่ามกลางเมืองเชียงแสน ค่อนมาอีก ๓ ปี ทรงสร้างพระพุทธรูปงามคือของคันทอง ค่อนมาอีก ๒ ปี ทรงกระทำการสมโภชฉลองพระพุทธรูปงามคือา พระเจ้าแผ่นดินพระชนมายุได้ ๔๗ ปี เสด็จสวรรคตเมื่อจุลศักราช ๖๙๖ (พ.ศ. ๑๔๙๘)

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินองค์ต่อไปแล้ว พระเจ้าคำฟู พระราชบุตรของพระองค์ได้รับราชสมบัติ พระเจ้าคำฟูนั้น เมื่อพระบิดาของพระองค์ทรงพระชนมายุ ได้ต้อนรับพระยาขาว^(๒) ยึดเมืองแพร่ได้^(๓) และพระเจ้าคำฟูนั้น ประสูติปีระกา พระชนมายุ ๒๗ ปี ได้ครองราชสมบัติ จำพรรษาอยู่ ๒ ปี สวรรคตในแคว้นโยน (โยนก) เมื่อจุลศักราช ๖๙๘ (พ.ศ. ๑๔๙๐)

เมื่อพระเจ้าคำฟูองค์ต่อไปแล้ว พระราชาทรงพระนามว่า^(๔) ผู้เป็นพระราชบุตรของพระเจ้าคำฟู ได้กระทำราชภิเษกเมื่อเดือน ๕ (มีนาคม) และพระเจ้าผายนั้น ทรงสมภพเมื่อจุลศักราช ๖๙๘ (พ.ศ. ๑๔๙๙) พระชนมายุได้ ๓๒ ปี ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ประทับอยู่ในแคว้นโยน (โยนก) ๓ ปี จึงเสด็จมาทัน (เชียงใหม่) อีก นครเชียงใหม่นั้นพระเจ้าผายทรงสร้างโพนยาว ๓,๐๐๐ วา กว้าง ๙๐๐ วา และขุดคูกว้าง ๘ วา ก่อกำแพงอิฐ และ โปรดให้สร้างเจดีย์ทอง(รูปสี่เหลี่ยมและ๓๖)ท่ามกลางนครนั้น สูง๑๖ศอก ฐานแต่ละด้านกว้าง ๔๘ ศอก และพระเจ้าผายครองราชสมบัติได้ ๒๐ ปีเต็ม สวรรคตเมื่อจุลศักราช ๗๑๘ (พ.ศ. ๑๔๙๙)

[เรื่องพระเจ้ากษณา]

เมื่อพระเจ้าผายองค์ต่อไปแล้ว ราชบุตรของพระองค์พระนามว่า พระเจ้ากษณา^(๕) ประสูติเมื่อจุลศักราช ๗๑๓ (พ.ศ. ๑๔๙๓) ได้ทรงกระทำราชภิเษก เมื่อพระชนมายุ ๑๖ ปี และพระเจ้ากษณาโปรดให้จำนพาทพหมันผู้เป็นพระอนุชาของพระองค์ครองเมืองเชียงราย

๑. เมืองเชียงแสน ทำนุยศัพทน์บาลีว่า ขอสณปุริ ในทศพรตโรลกกล่าวไว้ พระองค์สร้างเจดีย์ทอง ในเมืองเชียงแสน (รูปสี่เหลี่ยม)

๒. และ ๓. โองการหลวงโยนว่า พระยาขาวเป็น อีกเมืองแพร่ได้ ในหนังสือจินตนาถาธิปดรรชนี ทำนุยศัพทน์บาลีว่า การวชน สห อุตติตวา พลนทวี คณนิจา เฉพาะคำว่า พลนทวี คือ เมืองแพร่

๔. พระราชาทรงพระนามว่า "ผาย" ทำนุยศัพทน์บาลีว่า "หฺรชฺช นาม ราช" ผู้แปลเข้าใจว่า ผู้ถอดอักษรจากต้นฉบับจะอ่านผิด คืออ่านคำว่า "ผาย" เป็น "หฺรชฺช" ไป ที่ถูกต้องเป็น "ผาย" ต้นฉบับในภาษาเดิมเป็น ผฺรชฺช

๕. พระเจ้ากษณา ทำนุยศัพทน์บาลีว่า กษณา นาม ราช สอนศัพท์ฉบับโบราณเดิมเป็น กุณฺหา นาม ราช

ครั้งนั้น เมืองอุไรทยัณยามประเทศ มีกษัตริย์พระนามว่า ธรรมราชา^(๑) ครอง
ราชสมบัติอยู่

ฝ่ายพระเจ้าอโณมา มหาราช ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีพระประสงค์จะให้
พระภิกษุอรหันตญาณอยู่ไหนคร (เชิงใหม่) ทรงพระดำริมาช้านานแล้ว

โดยนั้นว่า ครั้งนั้น พระอุณณเถรราชเมืองอุไรทยัณยามเมืองอียัณยประเทศ^(๒) แด่เจ้าเรียน
พระธรรมในด้านกัศุทธายศุร แด่กัศุณณามะเมืองอุไรทยัณย ครั้นนั้น ท่านมหาอำมาตย์ อุกุมพร
มาจากถังกาทอปฏิรมมะประเทศ^(๓) พระอุณณเถรราชชวนแล้ว จึงไปรับมะประเทศกับ
พระภิกษุณณเถรราช ได้มาขอครั้งหนึ่ง ในด้านกัศุทธายศุรมหาอำมาตย์แล้วเรียนพระธรรม

ครั้งนั้น พระธรรมราชา มีพระประสงค์จะใคร่ได้พระภิกษุผู้ชำนาญการกระทำสังฆกรรมได้
ทุกอย่าง จึงส่งทุกไปหาพระมหาอำมาตย์ เพื่อขอพระภิกษุณณเถรราชมาด้วยนั้น ฝ่ายท่านมหาอำมาตย์
อุกุมพรปรารถนาที่จะให้คำสอนเจริญ จึงส่งพระอุณณเถรให้แก่พระเจ้าธรรมราชาเพื่อให้ทำ
สังฆกรรมทุกอย่างในเมืองอุไรทยัณยาม พระอุณณเถรพร้อมด้วยอัคราพระมหาอำมาตย์แล้วไปเมือง
อุไรทยัณยาม ฝ่ายพระเจ้าธรรมราชาทรงศัศุทธายศุรนั้น โปรดให้ตั้งวัดอัมมพวณาราม^(๔) แล้วนิมนต์
พระเถระให้อยู่ในวัดนั้น ทรงพระนามว่าอัมมพวณาราม ๔

อยู่มาวันหนึ่ง พระอุณณเถรไปเมืองอุไรทยัณยาม บรรลุถึงแม่น้ำปามานน^(๕) จึงอธิษฐาน
พนัน โดยนั้นว่า ในพนัน มีพระราชาองค์หนึ่ง ในวิหารเก่าแห่งหนึ่ง แด่คงปญฺญาหาริย์ในเวด
ถังกาณ มหาราชเห็นปญฺญาหาริย์นั้น จึงเอาเรื่องให้พระเถระฟัง และรุกขเทวดาได้แปลงตัวเป็น
พราหมณ์มาในเวดถังกาณ บอกละปริศนาว่าพระบรมศาสดาวิริยราชกุณณเทวาน พระเถระจึงไปยังท
นั้นแล้วให้บุตรออกไป ก็ได้พระบรมศาสดาวิริยราชกุณณเทวานทั้งผอบ พระอุณณเถรอุปัชฌาย์พระบรมศา
วิริยราชกุณณไปเมืองอุไรทยัณยาม

๑. ธรรมราชา เจ้าใจว่าหมายคือ พระเจ้าลือไทย เป็นพระร่วงองค์ที่ ๔ ถ้าคิดวงศ์พระร่วงตามศิลาจารึก มีดังนี้

(๑) พ่อขุนศรีอินทราทิตย์

(๒) พ่อขุนบานเมือง พ.ศ. ๑๙๖๐

(๓) พ่อขุนรามคำแหง พ.ศ. ๑๙๖๖ ถึงประมาณก่อน พ.ศ. ๑๙๖๗

(๔) พระเจ้าลือไทย หรือ อุทลลิตตธรรมา คือ พระยาเชน

(๕) พระยาลือไทย หรือ พระมหาธรรมราชาลือไทยที่ ๑ [ทรงแต่งโคตรกนิพทรง] ครองราชสมบัติ
ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๖๐-๑๙๖๔

(๖) พระเจ้าลือไทยลือไทย พ.ศ. ๑๙๖๔

๒. เมืองอียัณยประเทศ เจ้าใจว่า พระนครศรีอยุธยา หรือ เมืองอยุธยาเดิม

๓. รัมมะมะประเทศ ในพงศาวดารโยนกว่า เมืองมะมะคะมะ

๔. คือ วัดปามะมา

๕. ปามานนที คือ แม่น้ำป่ากระดาน ในพงศาวดารโยนกว่า พระอุณณเถรถวายพระพรลาพาพวกคำลึงไปครอง
ตุสธานที่พระยศีวัง ๗ เมืองมาจนถ้านั้น

โดยนว่า ครั้นนั้น พระเจ้าอโศก^(๑) พระราชบุตรของพระเจ้าธรรมราช ครอบครอง
 ดัชมัคคอยู่ในเมืองอัชฌาณีย์ พระองค์ทรงถามว่าพระเถระมา จึงเสด็จไปต้อนรับแล้วนำมาให้
 อยู่ ณ วัดป่าแคงทอง^(๒) ใกล้อัชฌาณีย์^(๓) พระเจ้าอโศกมีพระประสงค์จะทอดพระเนตรพระ
 บรมดรรชนี^(๔) พระเถระจึงนำมาให้ทอดพระเนตร พระราชาทรงเห็นความอัศจรรย์ของ
 พระบรมดรรชนี^(๕) ก็ทรงมีศรัทธาอย่างยิ่ง ทรงตั้งการบูชาแล้ว ถวายพระเจ้าธรรมราชทรงทราบ
 เรื่องราวพระบรมดรรชนี^(๖) ก็ทรงมีพระประสงค์จะทอดพระเนตรบ้าง จึงส่งทูตไปหาพระเถระ
 พระสุมนเถระไปให้มาอยู่ใกล้ๆ พักอยู่ทั่วคัณณพนาวัน พระเจ้าธรรมราชาใคร่จะทอดพระเนตร
 พระบรมดรรชนี^(๗) จึงเสด็จออกไปพร้อมด้วย โทณกลีธเกรียงตั้งการเป็นอเนก นมัสการ
 พระเถระแล้ว ถวายพระบรมดรรชนี^(๘) พระเถระได้แสดงพระบรมดรรชนี^(๙) ให้พระองค์
 ทอดพระเนตร พระเจ้าธรรมราชถวายนมัสการบูชาพระบรมดรรชนี^(๑๐) แล้วส่งนำทอม
 อินเคมเปียน^(๑๑) ไปส่งอาคตงทองคพระบรมดรรชนี^(๑๒) ทงมณ

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระบรมธาตุมีนี้ คงแสดงปาฏิหาริย์แก่พระราชา

เพราะไม่ยากจะประดิษฐานอยู่ในเมืองสุโขทัยนี้

ถาถพระสุมนเถระได้พระบรมดรรชนี

จนวิบุลย์

[เรื่องพระสุมนเถระมานครทวีปอุษย]

โดยนว่า ในครั้งนั้น พระเจ้ากัณหา มหาราช มีพระทัยอยากได้พระภิกษุผู้ชำนาญคำ
 อรรถกถาทั้งทมนในเนื้อเรื่องใหม่ จึงส่งทูตไปเพื่อดำนักทำมหาทานมีอุทุมพร ในริมพระ
 ประเทศ ท่านมหาทานได้อนุญาตให้พระอานนทเถระศิษย์ของท่านแก่วราชทูต พระอานนทเถระนั้น
 เดินทางกับวราชทูตอันระยะทาง ๒๐ โยชน์^(๑) ถึงประเทศไทย^(๒)

๑. ในสมัยนี้ พระเจ้าอโศก เป็นพระราชบุตรของพระธรรมราช จะเห็นได้ว่า พระเจ้าธรรมราชก็คือพระเจ้า
 เสดอโศก หรือ อชุตโรตตมราช พระร่วงองค์ที่ ๕ และพระเจ้าอโศก ก็คือ พระเจ้าอโศก หรือ พระมหา
 ธรรมราชที่ ๑ ที่เรียกตามศิลาจารึกว่า พระเจ้าศรีวิชัยพระสมัน มหารธรรมราชฉริ่ง พระร่วงองค์ที่ ๕

๒. ท่านถูกขับไล่ออกแล้ว มหาราชศุควาเทว

๓. คือ ภูเขาพระศรี (ดูรูปที่ ๑๑)

๔. ๒๐ โยชน์ = ๑๒๐ กิโลเมตร

๕. หมายถึง ถานพาลี

พระเจ้ากนิษฐา ทรงศัพทศัณยอย่างยิ่ง ปฏิบัติบำรุงพระเถระนั้นด้วยปัจจัยทั้ง ๔ ฝ่าย พระธรรมาสน์นั้น เมื่อยังไม่ได้รับอนุญาตจากสำนักอาชาเรย์ ก็ไม่ปรารถนาจะทำสังฆกรรม ในป่า และเมื่อไม่ปรารถนาจะทำสังฆกรรม จึงถวายพระพรพระราชว่า มหาบพิตร อาชาเรย์ ของอาคมาภพได้ตั้งพระเถระมารูปหนึ่งแล้วชื่อ สุนทรเถร เสด็จมาอยู่ใกล้เมืองสุโขทัย ท่านผู้นั้น แหะ สามารถทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง ขอให้มหาบพิตรอาราธนาท่านมาทัก พวกอาคมาภพ จะได้ทำสังฆกรรมร่วมกับท่าน พระราชาทรงสดับคำพระเถระแล้ว ตั้งอำมาตย์ไปคนหนึ่ง ทรง ท้าขมว่าจ้างไปเมืองสุโขทัย นมัสการท่านสุนทรเถรแล้วนำท่านมาตามคำตั้งของเรา อำมาตย์ไปเมือง สุโขทัยโดยดำทับ ไม่ได้พระสุนทรเถรตามความประสงค์ จึงนิมนต์พระเถระชื่ออัทธาภิดนมา แต่ พระธรรมาสน์นั้น ไม่ต้องการทำสังฆกรรมร่วมกับพระอัทธาภิดนเถร ฝ่ายพระราชจึงตั้งทูต เจ้าอุปนายไปเฝ้าพระเจ้าธรรมราชาอีก เพื่อขอพระสุนทรเถร ราชทูตนั้นไปถึงเมืองสุโขทัยแล้วทอด เรื่องราวนั้นให้พระเจ้าธรรมราชาทรงทราบ ฝ่ายพระเจ้าธรรมราชาทรงปรารถนาเหตุที่จะให้ท่านมา รุ่งเรือง จึงขอมอบอนุญาตให้พระสุนทรเถรไป พระสุนทรเถรถวายพระพรดาพระเจ้าธรรมราชาแล้ว ถวายปฏิญญาพระบรมสารีริกธาตุของท่านออกเดินทางมาเมืองเชียงใหม่กับราชทูต

ท่านประพันธ์ไว้เป็นโคลงกัณฑ์ แปลความว่า

เมื่อพระเถระออกจากเมืองสุโขทัย ไม่ว่าจะนอนในที่ใด ๆ พระบรมธาตุของ พระพุทธแปลงรัศมีอันประเสริฐ แสงดงปฏิกิริยาต่าง ๆ น่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง นางคราวเป็นพายุ นางคราวเป็นเหมือนลัทธิของ นางคราวเป็นเหมือนแสงดาว นางคราวแผ่รัศมีกว้างขวาง พระชินธาตุ (บรมธาตุของพระพุทธ) อันประเสริฐ ดงงาม ทำความปลานบ้อมให้เกิดขึ้นในระหว่างสาธุชน กระทำปฏิกิริยาทุกถ้วน

พระสุนทรเถรได้ปฏิบัติบำรุง (บูชา) โดยความเคารพ พระเจ้ากนิษฐาโปรดให้สร้าง พระพุทธรูป ๔ องค์^(๑) ประดิษฐานไว้ในพุทธมหาวิหาร^(๒) ซึ่งตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกนคร ตรีบุปผะ (ศุภบุรี ๓๓ และ ๓๔) เมื่อจุลศักราช ๘๐๓ (พ.ศ. ๑๓๘๓)

ภาดนาของพระสุนทรเถร

จนบุรีบุรี

๑. ศักยารัตนพระชิน จัหวัดลัทธิคุณ กล่าวไว้เดิมมีอยู่แล้ว ๔ องค์ ศักยารัตน ๔ องค์ รวมเป็น ๘ องค์

๒. วัดพระชิน จัหวัดลัทธิคุณ

[เรื่องพระสี่ทศปฐมา หรือ พระพุทธสี่ทังค์]

โดยเห็นว่า เมื่อพระศาสดาประสูติครบถ้วนแล้วได้ ๗๐๐ ปี พระเถระเป็นชนาตพ (๑) ซึ่งมีอายุในองค์กาลทวีป ๒๐ องค์ ครั้นนั้น พระเจ้าได้ทอดใจไว้ระทอดพระเนตรรูปของพระพุทธเจ้าองค์นี้ ไปบังเอิญ ทวีตธัมมพรรณาแล้วกล่าวว่า เราว่าพระพุทธองค์ของเราทั้งหลาย เมื่อทรงพระชนมายุ ได้เกิดมา มาองค์กาลทวีปนี้แล้ว ๓ ครั้ง ผู้ใดได้เห็นพระพุทธชนมายุแล้วจะมีความยินดีหรือหามิได้ ทนโศกน ด้วย อานุภาพของพระรัตนธาตุ ราชาแห่งนาคได้แปลงรูปมาเป็นคน แล้วนมัสการเป็นรูปพระพุทธ เพื่อจะเปิดองค์ความสงสัยของพระเจ้าได้ทอด พระราชาทรงบูชาพระพุทธรูป ๗ คน ๗ วัน ครั้นนั้น พระราชาจึงสั่งให้หาช่างปฏิมากรรมชั้นอาจารย์มาแล้ว โปรดให้เอาชนมายุแบบพระพุทธ มีอาการดังที่นาคราชแรมนิค และให้ทำแบบพิศุขตามแบบพระพุทธนั้นด้วย แล้วให้เททองขึ้นหล่อ ด้วยดินบุก ทองคำ และเงิน อันทอดมณเฑียรด้วยดวงใจในเมตตาพณ พระพุทธปฏิมากร เมื่อขึ้นแล้วเสร็จแล้วจึงเอาดวงใจมาเปิดป้องกันชนมายุของพระพุทธองค์ทรงพระชนมายุ

ฝ่ายพระเจ้าสีหฬ ทรงบูรณด้วยเครื่องดีการและความเป็นอันมากโดยเคารพ แม้
พระราชนคร พระราชันศิลา พระราชปณิศา ของพระองค์ ก็ได้ทรงบูรณพระดีหอปฏิมาธิป
กนิมา ต่อจากนั้น เมื่อพระอินทร์มาตั้งพุทธบริษัทพนาแฉ้วได้ ๔๐๐ ปี บุคคลก็ว่า ๔๔๗ มีกษัตริย์
องค์หนึ่งทรงพระนามว่า โรจราช^(๒) ทรงครองสมบัติอยู่ในเมืองอุไรทยประเทศสยาม ด้านทิศ
ตะวันออกเฉียงใต้ของชนพทวิ^(๓)

[illegible]

๑. วิทยาลัยการอาชีพบ้านหมี่ จ.ลพบุรี

๒. โครงการ สมัชชา พ.ศ. ๑๙๐๐ ได้แก่ พ่อขุนบางกลางท่าว เป็นปฐมนิวัติราชวงศ์พระร่วง หรือ ราชวงศ์สุโขทัย ในศิลาจารึกเรียกว่า ศรีอินทราทิตย์ ซึ่งเป็นพระราชบิดาของพ่อขุนรามคำแหง

40. 41. 42.

๘. บ้านโค อาจเป็น บ้านโคน จังหวัดกำแพงเพชร

๕. พระเจ้าลั้วะ ท่านผูกคอตายเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๖ เดือนธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘ เวลาเย็น ๓ โมงเศษ ณ บ้านเลขที่ ๑๐ หมู่บ้านหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

พระเจ้าโอรไท้จะทอดพระเนตรมหาสมุทร แวดล้อมด้วยทิวเขาอันหนึ่งเดชะต้องได้ไปตาม
อำเภอนานาจนกระทั่งถึงอิริยวรรณคร^(๑) โดยนั้นว่า พระเจ้าอิริยวรรณ^(๒) ครองราชย์นับตั้งอยู่
ในเมื่อนั้น พระองค์ทรงทราบว่าพระเจ้าโอรไท้เดชะมา จึงเสด็จออกไปต้อนรับ ทรงรับรองเป็น
อย่างดีแล้ว ครั้นได้ให้พระเจ้าโอรไท้ฟังถึงความอัศจรรย์ของพระอภัยมณีในอังกาบวิเศษตามที่ได
ทรงดัดขึ้นมา พระเจ้าโอรไท้ทรงดัดขึ้นแล้ว ครั้นถามว่า เราจะไปที่นี่ (อังกาบวิเศษ) ไດ้ไหม
พระเจ้าอิริยวรรณครก็ตอบว่า ไปไม่ได้ เพราะมีเทวดาอยู่ ๔ คนชื่อ ดุจมนเทวราช * รวมเทวราช *
อักษณเทวราช * อักษณเทวราช * มีบุตรเขนมาก รักษาเกาะอังกาบไว้อย่างดี เมื่อเป็น
ดังนี้ ต้องยกขบวนช้างออกไป ครั้นแล้ว พระเจ้าโอรไท้ก็เสด็จกลับเมืองอุไรทัย

ราชทูตไปถึงอังกาบแล้ว กราบทูลเรื่องราวทั้งหมดแก่พระเจ้าอภัยมณี พระเจ้าอภัย
มณีทรงทราบเรื่องราวแล้ว ทรงบูชาพระอภัยมณีมา ๗ วัน ๗ คืน แล้วพระราชทานให้แก่ราชทูต
ราชทูตเชิญเชิญพระอภัยมณีมาลงเรือแล้วกลับมา แลเรือขึ้นแล้วไปด้วยกำลังพายัพักกระแทกกับหิน
ในท้องทะเลแตกแตกไป ส่วนพระพุทธรูปมาประดิษฐานอยู่บน กระดานแผ่นหนึ่ง กระดานแผ่น
นั้นลอยไปไค้ ๓ วัน ถึงสถานที่แห่งหนึ่ง ใกล้อิริยวรรณครด้วยอำนาจพาหนะ ครั้นนั้นเทวดา
มาเชิญพระเจ้าอิริยวรรณในเวลาดวงคืนให้เห็นพระอภัยมณีมาเสด็จมาอย่างอัศจรรย์ รุ่งเช้า
จึงส่งเรือหลายลำไปในทิศต่างๆ แม้พระองค์เองก็ทรงเรือพระที่นั่งเสด็จไปทรงค้นหาพระอภัยมณี
ด้วยการอธิษฐานของพระอินทร์ พระเจ้าอิริยวรรณทรงพบพระอภัยมณีมาประดิษฐานบนกระดานนั้น
เข้าแล้ว ทรงนำมาดัดการบูชา ครั้นแล้ว พระเจ้าอิริยวรรณจึงส่งพระราชดำรัสถึงพระเจ้าโอร
ไท้แจ้งว่าได้พระพุทธรูปมาแล้ว พระเจ้าโอรไท้จึงเสด็จไปอิริยวรรณคร แล้วเชิญเชิญพระอภัยมณี
มาเมืองอุไรทัย ทรงดัดการบูชา

ท่านประพันธ์ไว้เป็นอันคิดถนัดนี้ แปลความว่า

พระเจ้าแผ่นดินผู้ประเสริฐนั้น โปรดให้สร้างพระปรมาภิไธยของคหบดี ในเมือง
สิขขณาลัย ล้วนแล้วด้วยศิว (สูง) และอิฐ โขกปูนขาว^(๓) (ครุปีที่ ๒๔)
หุ้มแผ่นทองแดงแผ่นหนา บัดทอง ไม่ใช้แฉเห็นเป็นหิน จมดั่งรูปพิทยพิฆาม ๗

๑. ท่านพุทธทาสภิกขุ อธิบายว่า คงหมายถึง นครอิริยวรรณราช

๒. ท่านพุทธทาสภิกขุ อธิบายว่า คงหมายถึง พระเจ้าอิริยวรรณ

๓. คงหมายถึงพระพุทธรูปมหาธาตุ หรือ พระปรางค์เมืองเขาสอง อังกาบวิเศษสิขขณาลัย จังหวัดสุโขทัย

ครั้งนี้วังเสด็จแล้ว โปรดให้ฉลองมหาวิหารเป็นการใหญ่พร้อมกันมหาชนที่มาประชุมกันจากนครต่าง ๆ มีอัครนาถย์, กำแพงเพชร,^(๑) สุโขทัย และ ชัยนาท เป็นต้น และพระเจ้าโรจทรงส่งสมณญเป็นขอแลกแก้วสุวรรณก

เมื่อพระเจ้าโรจส่งอภัยไปแล้ว พระเจ้าราม^(๒) พระราชโอรสของพระเจ้าโรจครองราชสมบัติในเมืองสุโขทัย พระเจ้ารามนั้นทรงบุรุษพระอภัยภูมิตามเดียวกัน เมื่อพระเจ้ารามส่งอภัยไปแล้ว พระเจ้าปาด^(๓) ได้รับราชสมบัติในเมืองสุโขทัยนั้นแล้ว ทรงบุรุษพระอภัยภูมิตามเดียวกัน เมื่อพระเจ้าปาดส่งอภัยไปแล้ว พระเจ้าอุทกโชดก^(๔) พระโอรสของพระเจ้าปาดได้รับราชสมบัติในเมืองสุโขทัยนั้นแล้ว ทรงจัดการพระอภัยภูมิตามเดียวกัน เมื่อพระเจ้าอุทกโชดกส่งอภัยไปแล้ว พระเจ้าอภัย^(๕) ทรงครองราชสมบัติในเมืองสุโขทัยนั้น และพระเจ้าอภัยนั้น มีชื่อเดิมปรากฏว่า พระเจ้าธรรมราชา (พระมหาธรรมราชา) เพราะทรงศึกษาเล่าเรียนพุทธทศนาถย์ไตรปิฎก เล่ากันว่า ครั้งหนึ่ง เมืองชัยนาทเกิดทุกข์ภัยภัย^(๖) พระเจ้ารามธิบดี^(๗) กษัตริย์อยุธยา^(๘) เสด็จมาจากแคว้นกันทร^(๙) ทรงยกเมืองชัยนาทนั้นได้โดยทำเป็นท้าวเจ้าราชมาชาย ครั้นได้แล้ว ทรงตั้งมหาอำมาตย์ของพระองค์ชื่อว่า วิศกเศร^(๑๐) ซึ่งครองเมืองสุวรรณภูมิ^(๑๑) ให้มาครองเมืองชัยนาท ส่วนพระองค์เสด็จกลับไปยังอยุธยา^(๑๒) ต่อแต่นั้นมา

๑. ท่านพุทธทศนาถย์ว่า วังปารว
๒. พระเจ้าราม คือ พ่อขุนรามคำแหง แต่ปรากฏตามศิลาจารึกว่า เมื่อถึงพ่อขุนรามคำแหงแล้ว พ่อขุนรามคำแหงครองราชสมบัติ และเมื่อสิ้นพ่อขุนรามคำแหงแล้ว พ่อขุนรามคำแหง ผู้เป็นพระอนุชาพ่อขุนรามคำแหง จึงครองราชสมบัติต่อมา แต่ท่านผู้แต่งหนังสือกาลมาลีปกรณ์ คงไม่ทราบเรื่อง จึงกล่าวไปเช่นนั้น
๓. พระเจ้าปาด คือ พ่อขุนรามคำแหง
๔. พระเจ้าอุทกโชดก คือ พ่อขุนรามคำแหง หมายถึงพระเจ้าเลอโยช ความจริงพระองค์เป็นพระราชโอรสของพ่อขุนรามคำแหง ไม่ใช่เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าปาด แต่เพราะเรื่องเล่ากันแต่ครั้งก่อนครั้นนี้ พระราชโอรสจึงทอดทิ้งไปเสีย
๕. พระเจ้าอภัย ท่านพุทธทศนาถย์ว่า วิชิตราชา คือ พระเจ้าเลอโยช ที่ได้เฉลิมพระนามว่า พระเจ้าวิสุทธิพงษ์รามมหาราชมหาราชเจ้า
๖. พุทธภัยภัย คือ ท่านไม่ได้เลอ ชั่วชาติพญามหาพรหม พระราชาแห่งเมืองอศุทธา
๗. พระเจ้ารามธิบดี คือ พระเจ้าอภัย หรือ ที่เรียกว่า สมเด็จพระรามธิบดี * ผู้สร้างพระนครศรีอยุธยา
๘. อยุธยา คือ เจ้าราช พระนครศรีอยุธยา
๙. แคว้นกันทร ผู้แปลเข้าใจว่า แคว้นท่งบุรี ไม่ใช่แคว้นท่งบุรีเมืองกันทร เพราะพระเจ้ารามธิบดีมีศักดิ์ทรงศรีอยุธยา จะตั้งเมืองขึ้นเมืองกันทร ข้อนั้นหาเมืองกันทรไปตั้งเมืองกันทร มีชื่อว่าจะออกจากกรุงศรีอยุธยาไปจะมาก่อนแล้วอีกกับเมืองกันทร ไม่ใช่จะขึ้นไปได้ คำว่า "แคว้นกันทร" จึงเห็นว่า เป็นเมืองท่งบุรี โดยท่านผู้แต่งหนังสือกาลมาลีปกรณ์จะคิดชื่อเมืองที่ควรเป็นเมืองของรามคำแหง แล้วจึงเรียกชื่อเดิมว่า แคว้นกันทร
๑๐. มหาอำมาตย์วิศกเศร คือ พ่อขุนหลวงพระจ้าว
๑๑. เมืองสุวรรณภูมิ คือ เมืองที่จังหวัดสุพรรณบุรี

พระเจ้าธรรมราชาตั้งราชบรรณาการเป็นอันมากไปถวายพระเจ้ารามธิบดี ทั้งขอเมืองชัยนาท
นั้นคืน ฝ่ายพระเจ้ารามธิบดีทรงทราบ (เมืองชัยนาทนั้น) แก่พระเจ้าธรรมราชา
จักคิดจะเข้ามายึดก็กลับไปเมืองสุวรรณภูมิอีก พระเจ้าธรรมราชา ครั้นได้เมืองชัยนาทคืนแล้ว
ทรงตั้งพระมหาเทวีเป็นพระกนิษฐา (น้องหญิง) ของพระองค์ให้ครองราชสมบัติในเมืองสุโขทัย
ทรงตั้งอำมาตย์ชื่อ คิปัญญา(*) ให้ครองราชสมบัติในเมืองกำแพงเพชร ส่วนพระองค์อยู่เฉย
พระอภัยมณีไปบูรพาที่เมืองชัยนาท เมื่อพระเจ้ารามธิบดีเป็นใหญ่แก่แคว้นกัมโพชและ
ชัยธรมปุระแล้ว จักคิดจะเข้ามาจากเมืองสุวรรณภูมียึดแคว้นกัมโพชได้ ครั้นพระเจ้า
ธรรมราชาเมืองชัยนาทตั้งรกรากแล้ว จักคิดจะเข้ามาจากไชยธรมปุระยึดเมืองชัยนาท แล้ว
เชิญพระเจ้าอภัยมณีไปบูรพาไชยธรมปุระ และหาอำมาตย์ชื่อพรหมไชยยกยึดเมืองสุโขทัยไป

อนึ่ง ฅบญญาฅนาคย ฅรฅงฅมบคยในฅนฅงฅาฅงฅพร ฅานไคฅงฅารฅาง
 ฅานฅวายฅาฅรฅาฅยโฅรฅนปุระ ฅารฅารฅางฅานฅน ไคฅนฅรฅกโฅรโฅรฅนฅางฅรฅา
 ฅยโฅรฅนปุระ ฅรฅงฅน ฅางไคฅงฅวยฅคฅาฅนฅรฅก ฅาฅนฅนฅงฅรฅรฅนปุฅองฅางฅรฅนฅา
 ฅวยโฅรฅนปุระฅาฅรฅงฅรฅนฅางฅนฅงฅาฅงฅพร โฅรฅวโฅร ฅายฅบญญาฅนาคยไค
 ฅนฅน ฅูรฅาฅรฅงฅรฅนฅางฅวยฅรฅงฅกฅารฅนฅงฅนฅนฅนฅวยฅวฅนฅารฅน

ชุมวณทั้ง เจ้ามหาพรหมผู้เป็นใหญ่ในเชิงราช ทรงทราบความอัศจรรย์ของ
 พระพุทธรูปนี้หือจากด้านภักทวิภักขรูปหนึ่งซึ่งมาจากแคว้น ไค้ ทงโคตทศพรเนครเห็นรูปของ
 พระภิกษุณนั้นบังเอิญมีลักษณะเหมือนพระดังหอบฏินา ทรงศัพทษย์ แก่แฉกักถันเดี่ยวพระทัยไกร
 จะทอดพระเนตรพระดังหอบฏินา (องค์จริง) จึงตระเตรียมพลนิกายเสด็จมาเมืองเชียงใหม่ ทูลขอ
 พลนิกายจากพระเจ้าโกนา พระเชษฐา แฉกพาหาร ๘๐,๐๐๐ เสด็จไปโดยอัครนิมบรรจุดังสถานท
 โกถมีธงก้าแพงเพชร ครัสตั้งให้พลก้องหฟแฉก้องทุกเข้าเฝ้าพระเจ้าคัมภฏินา ถ้านั้น ฝ่าย
 พระเจ้าคัมภฏินาถึงราชดำเนินไปด้านักพระเจ้าโยธมปุระ พระเจ้าคัคคิเศร (พ่อขุนทองระจัว)
 รับตระเตรียมพลนิกายเสด็จมาถ่งปากน้ำโพ (๒) (ศุภปีที่๘๘) พระเจ้ามหาพรหมได้ตั้งอำมาคย์
 ทศกับพระมหาสุคนธเรไปพร้อมด้วยเครื่องบรรณาการ อำมาคย์ทศและพระมหาสุคนธเร
 ท้องนั้นเขาไปถ่งนครแฉก ได้กระทำปฏิธินการด้วยอัยคำถาภาพโพระ พระมหาสุคนธเร

๙. ชามาศือชื่อ คัมภีรญาณ ในพงศาวดารโยนกกล่าวไว้ว่า คัมภีรญาณชามาศือ ชื่ออย่างหนึ่งเรียกว่า ศรีปัญญามาศือ เข้าเมืองแก้วพระเพท แต่ในตำนานพระพุทธรูปที่วัดว่า พระธาตุญาณดิส เสวยราชสมบัติในนครจักรีปาดระ คือ เมืองกำแพงเพชร

[illegible]

อยู่ในเรือท่ามกลางกษัตริย์ทั้งสองเพื่อเป็นพยาน กษัตริย์ทั้งสองประทับอยู่ในเรือ (จนมาอยู่)
๒ ข้าง พระมหาอุคคณเถรได้กล่าวคำตักเตือนไป เพื่อให้กษัตริย์ทั้งสองมีความสำนึกผิดกัน
ข้อความที่พระมหาอุคคณเถรกล่าว ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า
มหาบพิตรทั้งสองทรงมีบุญมาก มีบุญญามาก มีกำลังพลมาก ทรงตั้งอยู่ใน
ความสัตย์ แล้วแม้อยู่ในความสัตย์ ทรงนับถือพระพุทธศาสนา ทรงดำรงอยู่ใน
ฐานะเป็นบิดาของราษฎรทั้งหลาย ทรงเป็นผู้มีศีล เป็นที่รักใคร่ของประชาชน
ทั้งหลาย ขอมหาบพิตรทั้งสองพระองค์จงสามัคคี อภัยทรงพิโรธแก่กันเลย
นักเมืองกำพองเพชร ไม่นึกนครเข็ญใหม่ ขอให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อย่า
แบ่งแยกกันเลย ขอให้นครทั้งสองนั้นจงมีดีไว้ด้วยเชื้อกษัตริย์พระราชาไมตรีเกิด ฯ

กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ ได้ทรงสดับคำของพระมหาเถรอุคคณนั้นแล้ว คางกันยอมรับไว้
เป็นอันดี พระเจ้าคัมภีญาได้ประทานเครื่องบรรณาการมัญญาช้างอันเป็นของกำนัลเป็นคันท
อุปราชของพระเจ้ามหาพรหม พระเจ้ามหาพรหมก็ประทานมาเป็นคันทกับเครื่องราชาภิเษกแก่
พระเจ้าคัมภีญา พระเจ้ามหาพรหมก็ประทานเอว้าแล้ว จึงทอดพระอหิลงมัญญาคือพระเจ้า
คัมภีญา พระเจ้าคัมภีญาก็ประทานพระอหิลงมัญญาแก่พระเจ้ามหาพรหมตามพระประสงค์

ฝ่ายพระเจ้าอภิกเศรซึ่งทุกไปฝ่ายพระเจ้าคัมภีญา ให้ทูตถามว่า ขณะนี้ พระเจ้า
มหาพรหมถอยกลับไปแล้วหรือยัง เรายกชนาจากระบกับพระเจ้ามหาพรหม พระเจ้าคัมภีญา
ทรงทราบความนั้นแล้ว จึงบอกพระมหาเถรอุคคณว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า กษัตริย์ทั้งสอง
กล่าวหาญมีกำลังพลมาก ไม่มีใครสามารถที่จะห้ามได้ ขอพระคุณเจ้าได้โปรดให้พระเจ้า
มหาพรหมถอยไปให้ไกล ให้ไปตั้งอยู่ที่เมืองคาก^(๑) พระมหาเถรจึงส่งทูตไปทูลเนตความนั้น
แก่พระเจ้ามหาพรหม พระเจ้ามหาพรหมได้ทรงฟังคำทูลนั้น จึงคิดว่า พระเจ้าอภิกเศร
ขึ้นตามเรามา เราจะต้องรบกับพระองค์ แล้วจึงถอยไปจากเมืองกำพองเพชร กระเตรียม
การรบอยู่ที่เมืองคาก พระเจ้าคัมภีญาได้ทราบทูตการถอยของพระเจ้ามหาพรหม ให้พระเจ้า
อภิกเศรทรงทราบ และพระเจ้าคัมภีญาได้อนุญาตพระอหิลงมัญญาแก่พระเจ้ามหาพรหมด้วยวาจา
ตะมุตะม่อมของพระมหาอุคคณเถร พระมหาเถรนั้นได้อัญเชิญพระอหิลงมัญญาองเรือมาทางเหนือ
ถึงเมืองคาก ฝ่ายพระเจ้ามหาพรหมก็พระทัยคั่งว่าสร้างนามมฤต ทรงอัญเชิญพระอหิลงมัญญาคด้วย
วุธของไปถึงเมืองเข็ญใหม่โดยลำดับ ประคิฐฐานพระอหิลงมัญญาไว้วิหารทอง^(๒) ภายในนคร

๑. เมืองคาก พ้นยุคศักราชว่า ตาอุกขุ

๒. เจ้าใจว่า รัชเจตียหลวง ในนครเข็ญใหม่ กล่าวกันว่าประเทศฐานไว้ในฐานจะนำประจักษ์ที่องค์พระเจตียหลวง
(สุรปที่ ๑๕)

ทรงมน กษัตริย์ผู้เป็นพระเชษฐาของพระองค์ (พระเจ้าก้อนมา) ทรงปรารภจะสร้าง
ชุมชนอารามใหม่ให้เป็นที่พักพิงฐานพระดีหอยปฏิมาที่มูรคำมกได้เจดีย์ทอง ในวิหารทองนั้น
แต่เมื่อชุมชนนั้นทำไม่เสร็จ พระเจ้ามหาพรหมได้อัญเชิญพระดีหอยปฏิมาไปเมืองเชียงรายโดย
พระประสงค์จะเอาไปทำแบบสร้างอีกองค์หนึ่งด้วยทองสัมฤทธิ์ให้เหมือนองค์นั้น แล้วเจดีย์อัญเชิญ
พระดีหอยปฏิมาขึ้นไปถึงนครเชียงแสน ทรงกระทำอภิเษก^(๑) พระปฏิมาองค์นั้นที่เกาะดอนแทน^(๒)
(รูปที่ ๒๐) ด้วยสักการเป็นอันมาก แล้วอัญเชิญมาเมืองเชียงรายอีก ประดิษฐานในวิหาร
ทอง^(๓) (รูปที่ ๒๑) ที่วัดพระพุทธรูป แล้วเอาทองเหลือง คืบก ทองคำ เงิน ผสมกันหล่อ
พระพุทธรูปอีกองค์หนึ่ง มีขนาดและรูปร่างเท่าและเหมือนพระดีหอยปฏิมา แล้วทรงทำการ
ฉลองพระพุทธรูปเป็นการใหญ่

กาดมารถของพระดีหอยปฏิมา

จนบุรีรัตน์

[เรื่องกษัตริย์ชาควัฒนูปถัมภ์^(๑)]

ฝ่ายพระเจ้าก้อนมา โปรดให้สร้างราชอุทยานของพระองค์เป็นวัดคุปถามารมมหาวิหาร
(รูปที่ ๒๒ และ ๔๑) เมื่อจุลศักราช ๙๐๐ (พ.ศ. ๑๓๘๕) แล้วนิมนต์พระสุนทรเถรมาจากวัด
พระอิน (รูปที่ ๒๓) นครทวีปญชัย มอบถวายวัดคุปถามารมแก่พระเถรนั้นแล้ว โปรดให้พระ
เถรเจ้าพรรษาอุยถน คือจากถน พระสุนทรซึ่งมีพระเจ้าก้อนมาทรงอุปถัมภ์ ได้ประดิษฐานพระ
บรมสารีริกธาตุที่ฐานอัญเชิญมาจากเมืองสุโขทัยนั้น ไว้ในวัดคุปถามารม เมื่อวันพุธ เดือน ๙
จุลศักราช ๙๐๕ (พ.ศ. ๑๓๘๗) และพระบรมสารีริกธาตุนั้นได้เป็นที่กราบไหว้บูชาของประชาชน
พระมหากษัตริย์และคนพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ครั้นแก่ทุกถน ฝ่ายพระเจ้าก้อนมาพระชนมายุ
๔๐ ปี ครองราชสมบัติอยู่ ๓๐ ปีเต็ม ก็สวรรคต

กาดกษัตริย์ชาควัฒนูปถัมภ์

จนบุรีรัตน์

เรื่องพระเจ้าก้อนมา

จน

๑. การทำอภิเษก คือ ทำพิธีสวดพุทธอภิเษก ขว้างกลดพริกโรยกว่า สวคณิก

๒. เกาะดอนแทน ท่านลูกศัพย์หมายว่า ปะดุงอุทัยก มีเจดีย์มีไว้ชื่อ เกาะทอง อยู่ใ้ในแม่น้ำโขง ทางหัวเกาะ
ด้านทิศเหนือ

๓. วิหารทองแดงเมืองเชียงราย คือ วัดพระสิงห์ ในเมืองญบ

๔. วัดคุปถามารม คือ วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ ในเมืองญบ

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเมืองมอญยังไม่สวรรคต พระราชนครของพระองค์พระนามว่า เจ้าคิด^(๑) ประสูติกับพระเจ้ เดอชราชสมบัตินี้เมื่อพระชนมายุ ๓๒ ปี

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

เจ้าคิดสมุทรนั้น มีศรัทธาในศาสนาอันน้อยนัก ทรงเลื่อมใสแต่สิ่งภายนอกศาสนา
ไม่คบหาสัตบุรุษ บวงสรวงแต่กฤตมีบีฑาจ, สวง, ต้มไม้, สภาวที่ศักดิ์สิทธิ์,
ภูเข และ น้ำ พระองค์เสด็จให้บวงสรวงด้วยโคกระบือเป็นต้น ประชาชน
อาศัยอยู่ในราชอาณาจักรของพระองค์มีชื่อเสียงว่า เป็นยักษหาส^(๒) ในที่นั้นๆ
ทั่วไป พระองค์โปรดให้สร้างมหาวิหารที่ตำบลมึงแกน^(๓) อันเป็นที่ประสูติ
ของพระองค์ ปรากฏชื่อว่า วัดมุนเมือง^(๔)

และพระเจ้าคิดนั้น ได้แบ่งเอาไร่นาเป็นคันถวายให้แก่ท้าวหัวหนั้น เพื่อเป็นครัวของ
อุปการณ (ช่วยเหลือ) แก่มหาวิหาร และพระองค์ได้แบ่งเอาไร่นาเป็นคันที่เขาถวายเป็นพุทธบูชา
ในที่ต่างๆ ทั้งแคว้นมาโฮนถวายแก่มหาวิหารด้วย

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

เมื่อพระเจ้าคิดครองราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่นั้น พระเถระทั้งหลาย มี
พระเมธังกรเป็นต้นจากลังกา มาที่เมืองเชียงใหม่นี้

เรื่องนี้เป็นมาอย่างไร? (โปรดทราบดังต่อไปนี้)

ได้เห็นว่า ครั้นก่อน เมื่อพระอัมมาสัมพุทธปรินิพพานแล้ว ได้ ๓๐๐ ปี ครั้นกับมีถาวร
ยุคกักราว ๑๙๕ พระมหาเถรทูลอยู่ในเมืองเชียงใหม่นี้ ๒๕ องค์ มีพระมหาสมณัมภีร์ พระมหา
เมธังกร พระมหาญาณมังกอ พระมหาอโธวงศ์ พระมหาอำริบศร พระมหารัตนกร พระมหา
พุทธสาคร เป็นต้น กับพระมหาเถรชฎีแก้วนามโพธิ (ลพบุรี) ที่แคว้นมา ๑ องค์มีพระมหา
ญาณอัครเป็นต้น รวมทงอันเป็นจำนวน ๓๐ องค์ ได้มาประชุมกันแล้วปรึกษากันว่า เมื่อพระอัมมา
สัมพุทธยังทรงพระชนม์อยู่ พระองค์ได้เสด็จไปลังกาทั่วปทั้ง ๔ ครั้ง โดยจะให้คำสอนของพระองค์
คัมภีร์ในลังกาทั่วไป แม้พวกเราศวจะไปลังกาทั่วไป นำเอาหลักการแห่งคำสอนมาปลูกฝังใน
ประเทศของเรา พระเถระเหล่านั้นคงอดกันเป็นเอกฉันท์ จึงไปลังกาทั่วไปโดยลำดับ เข้าไปหา

๑. เจ้าคิด คือ เจ้าสมณมึงแกน คงหะมอญาคีที่ คีสุโล ที่แปลว่า สาม ฉือเอาความว่า สามสิ่งแกน

๒. ยักษหาส คือ พวกยี่บีฑาจ นัยนี้คงหมายความว่า เมื่อมีอันอุทิศยี่บีฑาจ ก็ทำกันเป็นทาส หรือ ข้าราชการของเข้าน

๓. มึงแกน ท่านอุกศัพท์บาลีว่า สารติร แฉกศัพท์แปล สาร แปลว่า แก่น, คีร แปลว่า ฝั่ง รวมศัพท์
สารติร แปลว่า ฝั่งแกน

๔. วัดมุนเมือง ท่านอุกศัพท์บาลีว่า ปุระจุนน แฉกศัพท์แปล ปุระ แปลว่า เมือง จุนน แปลว่า บุร

ท่านมหาอำมาตย์ นมัสการแล้วก็ทูลถวายปราศรัยด้วยถ้อยคำสุภาพอ่อนหวานแล้วพักอาศัยอยู่ที่นั่น
เมื่อพระเถระเหล่านั้น นมัสการพระมหาเถรชาวมัชฌิม^(๑) ๖ องค์ รวมเป็น ๑๑ องค์ด้วยกัน
พระมหาเถรทั้งหลายได้เข้าเรียนอักษรศาสตร์ การอ่านออกเสียงการถอดออกเสียงตามด้วยอักษร
ที่ใช้อยู่ในอุทกาทวีป ปราศรัยประโสมอันสูงส่ง จึงอุปสมบท และท่านทั้งหลายเหล่านั้น
ก็ได้อุปสมบท โดยคณะดังมี ๒๐ รูป มีพระบรมหาราชยุบลประพาศธรรมเป็นพระอุปัชฌาย์
พระมหาอำมาตย์เป็นพระกรรมวาจาจารย์ บวชกันในเรือนานที่พระราชวังหอกทรงจักรนาน ให้
ททาเวธยาปา เมฆากถยาน เมื่อพระศาสดาประวิฬพทานได้ ๑๗๗ ปี^(๒) ตรงกับวันเสาร์ ขึ้น ๑๒ ค่ำ
เดือนแปดหลัง ประกอบด้วยเรฎฐฤกษ์คลัทธ ๑๑ มีมะโรง อุดกักราร ๑๗๖ พระเถรทั้งหลาย
เหล่านั้น ได้อุปสมบทแล้วจึงไปนมัสการพระทณคชาตุ (ศรูปที่ ๓๐) และรอยพระพุทธรูปตาม
ยศตราตามกฎและมหาตถาณ ๑๖ แห่ง แล้วกราบลาพระอาจารย์พระอุปัชฌาย์กลับมาโดยลำดับ

ไฉนว่า พระเถระเหล่านั้นอยู่ในอุทกาทวีป ๔ เดือนเท่านั้น เพราะทุกภิกขุภณ (อศขวั)
และเมื่อจะจากมานั้น ได้ขอพระเถระ ๒ องค์ เพื่อจะเอามาเป็นพระอุปัชฌาย์ คือ พระมหา
วิกกมพาทู และ พระมหาอุคคัมปัญญา กับทั้งขอพระบรมราชาอุคคัหนึ่ง เพื่อเอามาบูรณการให้
ครั้งนั้นพระมหาวิกกมพาทูมพรรษา ๔๕ พระมหาอุคคัมปัญญามพรรษา ๑๐ เมื่อออกเรือมาถึง
กลางมหาสมุทร ได้พบกับพระพรหมเถรและพระโสมเถร พระเถระเหล่านั้นได้อุปสมบทให้
พระพรหมเถรและพระโสมเถรทั้ง ๒ กลางมหาสมุทร แล้วจึงมาอุปสมบทให้พระมหาเถรด้วยวัตร
ผู้เป็นพระอาจารย์ของพระเถระของบรมกษัตริย์ชื่อ โสมนาธิบดี ในชื่อของพระ กับพระมหาเถร
อัทธมนโกวิท

ไฉนว่า ในพรรษานั้น พระเถระเหล่านั้น จำพรรษาอยู่ในเรือท่ามกลางมหาสมุทร
ต่อมา ในพรรษาที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ได้จำพรรษาอยู่ในชื่อของพระเป็นคัน^(๓) คือจากนั้นมา
พระมหาเถรทั้งหลายไปเมืองอรัญนาคัย ได้อุปสมบทให้พระพุทธรักษาเถรในเมืองนั้น ภายหลัง
ได้มาเมืองอุไรทัญจำพรรษาอยู่ที่นั่น ในพรรษาที่ ๖ เมื่อพระศาสดาประวิฬพทานได้ ๑๗๗ ปี ตรง
กับวันพุธ อุดกักราร ๑๗๖ พระเถระเหล่านั้น มีพระมหาสมณัมภีรเถร พระมหาเมฆังกรเถร
เป็นหัวหน้า ได้ไปถึงเมืองเรียงใหม่ พักอยู่ในมหาวิหารวัดป่าแดง^(๔)

๑. มัชฌิม หมายถึงเมืองรามัญ หรือ เมะระตะนะ

๒. นมัสการคหฬิกงา ทูตศักราชของกัณโณมาถกวรของโสม ๑ ปี เช่น พุทธศักราชไทยได้ ๒๕๐๐ ปี พุทธ
ศักราชลังกาต้องเป็น ๒๕๐๑ ปี

๓. ตรงในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (พ.ศ. ๑๙๖๕-๑๙๘๐)

๔. มหาวิหารวัดป่าแดง ตำบลกุศทัฬหาวัง ฤๅศวณมหารัษฎา วัดนี้อยู่จังหวัดอุตรดิตถ์ ปัจจุบันนี้ร้างแล้ว

โดยเห็นว่า ท่านเจ้าอาวาสอยู่ในมหาวิทยาลัยป่าแดงแห่งเดียว องค์ละ ๘ มีนัง ๘ มีนัง
พระมหาเถรเหล่านั้น ได้ไปนครเขื่องแต่เมื่อมีโรค จุลศักราช ๘๘๔ (พ.ศ. ๑๔๒๖) มหา
อำมาตย์ชื่อ สุร เป็นใหญ่อยู่ในนครเขื่องก็ ถึงกับยอมตั้งพระรัตน (ตำแหน่งและอาชีพ)
ของตนอุปถัมภ์บำรุงพระเถร ท่านได้ทำอุปถัมภ์บทรกรรมครั้งแรกที่หา เรียกว่า วัดเขื่อง^(๑)
ในแม่น้ำโขง ด้านตะวันออกเฉียงเหนือของนคร พังทราบดีว่า ผู้ได้รับอุปถัมภ์บทรกรรมในครั้งนั้น
คือ พระเจ้าพนมราชเมืองมอญ ในขณะนั้น พระมหาเถรทั้งหลายไปนครทัญญูชัย ก่อนหลัง
ได้ทำอุปถัมภ์บทรกรรมครั้งที่ ๒ ที่ทัญญูชัย ในแม่น้ำโขง พังทราบดีว่า พระมหาเถรได้รับ
อุปถัมภ์บทรกรรมในครั้งนั้น คือ พระธรรมรักขิต พระธรรมรัตน และ พระญาณโหรี ต่อจากนั้น
พระมหาเถรทั้งหลาย ได้ทำอุปถัมภ์บทรกรรมครั้งที่ ๓ ที่ทวายพริ้ว^(๒) ต่อจากนั้นมา พระมหาเถร
เหล่านั้น ได้รับการอุปถัมภ์บำรุงจากเจ้าราชบุตร ที่เรียกกันว่า ท้าวไฉ^(๓) ผู้เป็นพระเชษฐา
ของพระเจ้าอริยธรรมจักรพรรดิ (พระเจ้าฟอลก) พระมหาเถรเหล่านั้นได้ทำอุปถัมภ์
กรรมครั้งที่ ๔ ที่ทากาตุมภาม^(๔) มีนังเป็นโรค พังทราบดีว่าพระยา ท่านได้ผูกพันกับ
ทวดเหนือ ซึ่งพระปิตุจฉาเทวดีสร้างไว้ เมื่อพระศาสดาประสูติได้ ๑๘๘ ปี ปลายันได้
จุลศักราช ๘๘๘ พระเถรเหล่านั้นไปเมืองเขื่องแสน แคว้นโยน (โยนก) ได้อุปถัมภ์บทรกรรม
เป็นอันมากที่เกาะดอนแทน (ครุปีที่ ๓๐) ขอให้ทราบว่า พระมหาเถรอุปถัมภ์บทรกรรม
พระธรรมเดชาปกิจจวงศ์ เป็นต้น ในปีจุลศักราชนั้นเอง พระมหาเถรทั้งหลาย ท่านให้สร้างมหา
วิหารป่าแดง^(๕) (วัดป่าแดงหลวง) (ครุปีที่ ๓๓) ในวันเพ็ญเดือน ๓ ที่เขื่องคยองกิด^(๖)
(ครุปีที่ ๓๔ และ ๓๕) ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือนครเขื่องแสน พระมหาเถรเหล่านั้นภายหลัง

๑. ที่วัดเขื่องนี้ ท่านผูกพันกับชื่อว่า วรปัญหาคิดดู ในตำนานพระธาตุคำปางหลวงออกชื่อพระเถรรัตน
พระมหาเถรเขื่องนี้ (ดูหนังสือประชุมตำนานพระธาตุคำปางหลวง หน้า ๔๔)

๒. ที่ทวายพริ้ว ท่านผูกพันกับชื่อว่า นาริระชาวจุลาคิดดู

๓. ท้าวไฉ ท่านผูกพันกับชื่อว่า พากัดเทวดี ท้าว พากัดนี้ แปลว่า ผู้ไฉ่ ส่วนคำว่า เทวดี แปลว่า สมมติพระราช
ชื่อต่อความว่า ท้าว รวมความว่า ท้าวไฉ่ แต่คำว่าไฉ่ในที่นี้ขึ้นสืบเนื่องมาจากเมืองเหนือที่พี่เขยมาจกคำว่า ไฉ่
ซึ่งแปลว่า ห้า เขาเรียกไฉ่เป็นชื่อ เลื่อนแปลไปเป็นไฉ่ ท่านจึงผูกพันกับไฉ่ให้แปลออกเสียว่า ไฉ่ หมายถึง
พระราชบุตรองค์ที่ ๕ คือ ท้าวไฉ่ ในพงศาวดารโยนกกล่าวไว้ พระเจ้าสามฝั่งแกนมีพระราชบุตร ๑๐ องค์
ท้าวอ้าย • ท้าวเอี • ท้าวสาม • ท้าวใส • ท้าววิ (คือท้าวไฉ่) • ท้าวภก (คือพระเจ้าฟอลก) • ท้าวเจ็ด •
ท้าวแปด • ท้าวเก้า • ท้าวสิบ • ท้าววิญญูอันหันั้น พระบิดาให้ถนัดพิณนา (คำขลุ่ย) เขื่องหรือก เขื่อง
เจ็ดหรือถ้าน (เขื่องหรือก คือ เขื่องกุดกาม เลื่อนไปอยู่ในท้องที่ล้านนาแล้ว จึงเรียกเขื่องว่า เขื่อง
เขื่องไฉ่ไม่ได้จัดพระที่เกาะดอนเข้ามาเมืองเขื่องที่ขึ้นกับกันอยู่จนบัดนี้ เขื่องว่า เกาะดอนหรือ จึงเรียกตาม
นั้นว่า พินชนเขื่องหรือ)

๔. ที่เกาะกุดกาม ท่านผูกพันกับชื่อว่า กุญการอาปยุตติคุณ เจ้าใจไว้ผู้คิดออกตั้งบิจะหัดนิค ที่ถูกควรเป็น
กุดกามอาปยุตติคุณ แปลว่า ที่เกาะกุดกาม ท่านได้ชวนไปมีแล้ว

๕. วัดป่าแดงหลวง มีอยู่ข้างคองจอมกิดด้านตะวันตกเฉียงเหนือ มีจุฬาริณารังสิว (ครุปีที่ ๓๓)

๖. จอมกิดนี้ ในพงศาวดารโยนกกล่าวไว้ว่า พระเจ้าฟ้างุ้มสร้อยเมืองมหาศักราช ๓๓๕ (พ.ศ. ๑๘๗) ครุปีที่ ๓๓

ได้ทำอุปถัมภ์ภทรรณในบ้นเอง ที่สุวรรณภักษามณะ^(๑) ในเมืองเชียงราย ขอให้ทราบว่า พระเถระที่ได้อุปถัมภ์ภทรรณนี้ คือ พระธรรมทินนะ เป็นต้น ต่อจากนั้นมา พระองค์ในราชอาณาจักรของพระเจ้าคัง (สามฝั่งแกน) ได้ทำอุปถัมภ์ภทรรณหลายครั้งหลายหน ครั้นพระภิกษุชาวฉว่งกายยังมีอยู่หลายองค์

ฝ่ายพระเจ้าคัง พระชนมายุได้ ๕๘ ปี มีพระราชนครของกัณฑ์พระชนมายุได้ ๓๐ ปี พระองค์ก็ทรงราชย์มกัอยู่ ๔๓ ปี จึงมอบราชสมบัติให้แก่พระอนุชาธิราชธรรมจักรพรรดิ พระราชนครของพระองค์ ชยุมมาได้อีก ๔ ปี กัฉงวรยศ

ถาอมมาแห่งคำด้นาดีทอด

จนบริบูรณ์

[เรื่องพระธาตุเจดีย์หลวง]

เมื่อพระเจ้าคังต้องอุปไปแล้ว พระราชนครของพระองค์พระนามว่า พิลิตร^(๒) ประสูติมีบุตร ได้รับราชภิเษกในนครเชียงใหม่ราชธานีในมณฑล ขณะทีพระองค์มีพระชนมายุได้ ๓๒ ปี พระเจ้าพิลิตรทรงประกอบด้วยความกตัญญู รุ่งเรืองด้วยกำลัง ความเพียรบากบั่น มีพระปัญญาเฉียบแหลมมีรักปรีชาพร้อมด้วยพระโอรสทั้งห้า มีภรรยาทรงเลื่อมใส (ในพระศาสนา) ประกอบด้วยพระปรีชาดั่งพระคัมภีร์ได้รับราชภิเษกแล้ว มีพระนามปรากฏไปทั่วทุกแห่งว่า พระเจ้าธรรมจักรพรรดิพิตรกษัตริราชธิราช ในบ้นเอง พระภิกษุสงฆ์มี พระมหาเถระในมณฑลญาณ และพระมหาเถระมีศักดิ์องค์เป็นประมุข ซึ่งได้รับการอุปถัมภ์บำรุงจากพระเจ้าธรรมจักรพรรดิ เพิ่งผ่านราชสมบัติได้ ๕ เดือน อุปถัมภ์ภทรรณประมาณ ๕๐๐ คนที่ท่าฐานทอง^(๓) ในแม่น้ำฝางคัง เมื่อครั้งนั้น ขอให้ทราบว่า ท่านทีได้รับอุปถัมภ์ภทรรณนี้ มีพระนามมงคล พระมหาสุริยะ พระมหาอาโลก เป็นต้น ต่อจากนั้นมา เมื่อเสด็จมาหาอำมาตย์กรมราชสมบัติ ในเมืองเชียงแสน พระมหาญาณมงคลเถระแลคด้อมด้วยพระภิกษุทรงไครมีอยู่ ได้ไป

๑. สุวรรณภักษามณะ แปลว่าผ่องหทัยทองคำ เข้าใจว่าเป็นชื่อบ้านวังคำ ด้านตะวันออกของเมืองหนองคายในปัจจุบันนี้

๒. พิลิตร ในหนังสืออื่น ๆ เรียก ตีโลกราช แต่ในหนังสือซึ่งกล่าวมาอีกฉบับนี้ เรียก พิลิตรราช ทุกแห่ง

๓. ท่าฐานทอง ท่าผูกค้ำที่แม่น้ำฝาง มหาสุสานหัตถ์ อยู่ตรงข้ามวัดกตการาม ในจังหวัดเชียงใหม่ปัจจุบันนี้ ไม่ได้เรียกว่า ท่าฐานทองแล้ว ตามตำนานอื่นที่กล่าวถึงในปัจจุบันนี้ คำว่าฐานนั้น เป็นชื่อคันไม้คู่ เป็นพุทธธาตุตระกูลหนึ่ง ตลอดชาวชนบทก็ติดกับคอดพุทธธาตุ กลิ่นหอมเหมือนพุทธธาตุ ส่วนใบของกลาฝางและหัตถ์กลาฝางใบนี้ ถ้ากินจากคันพุทธธาตุ ชาวเมืองเหนือเรียกคันฐาน ท่านนั้นจึงเป็นท่าให้รู้ และมีคันฐานเป็นเครื่องหมาย จึงเรียก ท่าฐานหลวง

เมืองเชียงแต่น มหาอำมาตย์อุปถัมภ์บำรุง จึงทำขันหมากให้เคาะคอนแท่น (ครุฑปีที่ ๓๐)
เมื่อบรมกษัตริย์ในพระราชานัน

ได้เห็นว่า ครั้นนั้น พระจันทร์เสวยดวงจันทร์เต็มดวง ด้วกรรมวาจาสมมติมา ในบัดนั้นเอง
พระมหาเถรเมืองเชียงใหม่ ชื่อ สุริยทัต ได้รับอุปถัมภ์ทำฐานทอง คือจากนั้นมาถึงปีเถาะ
ท่านมหาอำมาตย์เมืองกร ได้รับการอุปถัมภ์บำรุงจากพระเจ้าอริยธรรมจักรพรรดิ ให้บุตรรอบๆ
พระราชกุศลขององค์เก่า ถวายประมาณ ๑๐ คือก ถักแก้กระเชอ เพื่อทำรากฐานเจดีย์ ก่อ
ให้เป็นวัดกลุ่มหนึ่งจนแล้วให้เขาแผ่นศิลาอันเป็นผนังก่อมีค้ำของกำแพงด้วยคนเข่งแล้ว วางเป็น
ศิลาอุกฤษ ในสถานที่ทำพิธีกรรมเป็นมงคลในทิศบูรพา เมื่อวันอุโบสถแรมเดือน ๓ เดือนเดือน
เวลาเที่ยง ลำดับนั้น พระภิกษุทั้งหลาย และชายหญิงก็ปลุกเสกเครื่องประคับของคนๆ ได้
ลงไปด้วย แล้วเริ่มก่อขึ้นไป นายช่างได้รวมตั้งของที่ได้อั่ง โพนทะงหมกก่อรวมไปกับแผ่น
ศิลาอุกฤษนั้น และเจดีย์ของคน เริ่มก่อตั้งแคว้น ๑ แล้ววางเรียบร้อยในแคว้น ๒ เวลาใกล้ได้
เกิดเหตุอุกฤษเริ่มขึ้นมาก พระราชกุศลของ (ครุฑปีที่ ๓๕ และ ๓๖) เมื่อตั้งวางเสร็จ
เรียบร้อยแล้ว มีระเบียบกระทุมยศเป็นอันแล้ว ฐานกว้างยาวด้านละ ๕๒ คือก สูง ๗๒ คือก
ครั้นแล้วจึงทำแท่นวางคอกไม้แคว้นด้าน ยาวประมาณ ๕๗ คือก สูง ๒ คือกถั่วๆ แล้วให้ก่อ
กำแพงศิลาแคว้น ๔ ด้าน เพื่อยกยาศของพระธาตุไว้ ยาว ๒๒๗ คือก ถ้าง ๑๕๐ คือก โน
บัดนั้นพระอาจารย์ปัทมา^(๑) ในเมืองอัมภิกขุ^(๒) ได้บันทึกประวัติย่อไว้ เมื่อตั้งขึ้นพระ
เจดีย์แล้วในบัดนั้น พระเจ้าอริยธรรมจักรพรรดิทอดมหาพรต ไต่โปรดให้สร้างอภิสก
ปราช่าในคืนนั้นก็เห็นของพระธาตุเจดีย์ทอง แล้วห้ามเสด็จเชิญพระมหาเถรเมืองกร
พระอาจารย์ของพระองค์ มารับคณาภิเษกด้วยเครื่องบริวารมีราคามากพิเศษกว่าเครื่องบริวาร
ทั้งปวง แล้วทรงถวายนามสมณศักดิ์ว่า พระอศุสศักดิ์ยาริถนมหาสามี คือจากนั้น ถัดทรง
กระทำการฉลองพระธาตุเจดีย์ทองเป็นการใหญ่ ด้วยเครื่องสักการอันมานะ^(๓) เป็นอันมาก
คือจากนั้น โปรดให้หมู่ของพระเจดีย์ทอง ด้วยแผ่นทองแดงอันสามตัวขึ้นทำระโกทอง^(๔) ตั้ง
แต่ยศคอง ฐานธรณีแล้ว โพนทะงค้ำแปดอีกชั้นหนึ่ง

เรื่องพระธาตุเจดีย์ทอง

จบบริบูรณ์

๑. พระอาจารย์ปัทมา ชาวพม่า เป็นศิษย์คณิกายฉัฎฐิยา ซึ่งเป็นวงศ์พระสงฆ์วงศ์หนึ่งในพม่า เรียกว่า
ฉัฎฐิยาจารย์

๒. เมืองอัมภิกขุหรือ คือ เมืองพม่า

๓. เครื่องสักการอันมานะ คือ เครื่องบูชาและเครื่องแสดงความนับถือ

๔. บ้างละทอง ถวายแก่ก็เรียก บ้างละทอง คือ ถวายแก่ชานด้วยขมิ้นขาวและทองคำเป็นค้ำ สำหรับทำโอชะ
จับแผ่นกันสนิม

[เรื่องสมณศักดิ์มาของพระเจ้าฟ้างอก]

เมื่อประสูติแล้วมีแต่จะอยู่ พระเจ้าอริยวงศราชพรรดิราชาธิราช ทรงปรารถนาจะเป็น
 ทายาทแห่งพระค้ำฟ้า เพื่อดำรงพระคุณพระบรมชนกชนนี จึงทรงมอบราชสมบัติให้แก่
 พระเทวัญเป็นพระมารดาของพระองค์ แล้วทรงผนวช พระภิกษุองค์นี้ได้อุปสมบทให้พระองค์โดย
 มีพระอัครกัศยาริถนมหาอำมาตย์เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระเป็นเจ้าญาณมงคลเถระเป็นพระ
 อุปัชฌาย พระองค์ทรงผนวชอยู่ไม่นาน ทรงอาอาพระอุปัชฌาย์ออกนอกมาด้วยดีริราชสมบัติ
 พระโอรสจึงได้ประคองฐานค้ำฟ้ารักษาอยู่ตลอด ในแคว้นเชียงตุง เมื่อจุลศักราช ๘๓๓
 (พ.ศ. ๑๔๕๒) คือจากนั้นมา พระเจ้าอริยวงศราชพรรดิฟ้างอกราชาธิราช พร้อมด้วยพลนิกาย
 เป็นอันมากได้เข้าไปยึดเมืองน่าน ฝ่ายพระราชบิดาของพระเจ้าฟ้างอก คือ พระเจ้าติโล (สามฝั่งแกน)
 มอบราชสมบัติให้แก่พระเจ้าฟ้างอกแล้ว อยู่ต่อมาได้สัก ๔ ปีถึงสวรรคต เมื่อบัดนี้ พระราชา
 ธิดาฟ้างอกได้ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระราชมิตา ท้าวค้ำแกมท้าวหวีหวี ด้วยอัครการ
 เป็นอันมาก คือแค้นมา พระราชเทวีเป็นพระมารดาของพระองค์สวรรคตในรัชกาลพระองค์
 ได้เมืองน่าน พระองค์ถวายพระเพลิงพระศพของพระราชเทวีมารดาใน ที่แห่งเดียวกับพลถวาย
 พระเพลิงพระบรมศพพระราชมิตา แลพระองค์ทรงกระทำบุญมีประการต่าง ๆ เพื่อประโยชน์
 แก่พระมารดา พระเจ้าอริยวงศราชพรรดิฟ้างอกราชาธิราช โปรดให้สร้างโรงอุโบสถหลังหนึ่ง
 ในอารามวัดค้ำแกมท้าว ซึ่งเป็นที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระราชมิตาพระมารดาของ
 พระองค์ เมื่อมีมะแม จุลศักราช ๘๓๓ ตรงกับพระค้ำฟ้าปฏิพัทธนาโคก ๘๔๕ ปี เพื่อเป็น
 บุญถวายเป็นพระราชมิตาพระมารดา จากนั้น รุ่งขึ้นอีก ๒ เป็นบวชออก ในวันมหาวิสาขมา
 พระเจ้าฟ้างอกราชาธิราช ทรงตั้งเนืองประมาณ ๒๐ วา รอบโรงอุโบสถ เนืองจำนวนนั้นเต็มไปด้วย
 ด้วยพลนิกายลือหลอกกันล้อมรอบค้ำฟ้าราชวัด ทรงครีดีค้ำฟ้าตั้งขึ้นมาในอรธกลางว่า “อิห
 วิสุคามภูเขตติ โหตุ” แปลว่า “สถานที่แห่งนี้ขอให้เป็นที่ประดิษฐาน คือ เขตแยก
 จากหมู่บ้าน” ถ้าเช่นนั้น พระเถระผู้ทักถามนิมิต (เครื่องหมาย) ถิ่นถามว่า “ในทิศบูรพา
 มีอะไรเป็นนิมิต” ครั้นนั้น พระเจ้าฟ้างอกทูลตอบว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้า ในทิศบูรพา
 มีแผ่นหินเป็นนิมิต” พระเป็นเจ้าอัครกัศยาริถนมหาอำมาตย์ ได้ทักถามนิมิต ในทิศ
 ทิศปัจจิมอย่างว่า “แผ่นหินนั้นเป็นนิมิตหรือ” แล้วท่านก็ตั้งกรรมวาจาตั้งมาสมณศักดิ์ด้วย
 ตนเอง ครั้นตั้งมาสมณศักดิ์เสร็จแล้ว พระธรรมราชาทรงฉลองใหญ่ถึง ๗ วัน คือจากนั้น
 พระมหาเถรทั้งหลาย เมื่อครั้งก่อน ๆ เคยทำอุปสมบทกรรมอุทกทุกเขปัดมา (เขตสัมพัชร์
 ล้อมรอบ) ในแม่น้ำพิงค์ แต่พอสมณศักดิ์มาของพระเจ้าอริยวงศราชพรรดิฟ้างอกแล้ว

ในบวชตนเอง พระผู้เป็นเจ้าทรงทอผ้า ก็ให้อุปถัมภ์ทออุบาสกเป็นอันมาก มีพระมหานพรที่เป็น
ประมุข จึงอยู่ บรรดาท่านเหล่านั้น พระภิกษุสงฆ์ได้อุปถัมภ์พระนพรทเถร โดยมีพระ
ผู้เป็นเจ้าอุบลกตักตยาธิกรณมหาสามีเป็นพระอุปัชฌาย์ และมีท่านมหาเมธียเถรเป็นพระ
กรรมวาจาจารย์ ค่อยจากนั้น พระมหาเถรเหล่านั้น ได้บวชอุบาสกเป็นอันมากในบิระกา และใน
บิระกานพอง อุบาสกทรงทอผ้ามีพระอภยธำรงมหาสามีเป็นประมุข ได้รับอุปถัมภ์ในวัดป่าแดง
มหาวิหารนั้น ตั้งแต่นั้นมาจนกระทั่งถึงบัดนี้ (พ.ศ. ๑๘๕๖ ถึง พ.ศ. ๒๐๖๐) พระภิกษุ
ผู้ท่องปวง ในนครของพระเจ้าเชียงใหม่ ได้ทออุบาสกเป็นอุปถัมภ์ทอ (ผู้แต่งคือ
อุปถัมภ์) จากนครทั่วๆ ไป มาเชียงใหม่เชียงใหม่ แล้วอุปถัมภ์ให้ในสำนักพระเจ้าอริยธรรม
จักรพรรดิพลัดอยู่ไว้แล้วทุก ๆ ปี

กาลต้นคืนวันที่พระเจ้าอริยธรรมจักรพรรดิพลัดทรงอยู่ไว้

จนบัดนี้

[เรื่องพระรัตนปฏิมา]

ค่อนจากนั้น ฝ่ายพระเจ้าพลัดราชาริบัติ ทรงตั้งบรมมหาราชจากด้านทิศพระภิกษุผู้ทอด
เรื่องอาณัติปลุกกันโพธิ์ มีพระราชนัดดั่งใดจะปลุกกันมหาโพธิ์ ทรงพิจารณาหาสถานที่
อันควร ถึงทรงเห็นสถานอันควร คือ ที่วัดมหาโพธาราม^(๑) (รูปที่ ๓๔) ครั้นแล้ว พระเจ้า
พลัดราชาริราชจึงโปรด ให้สร้างอารามขึ้นแห่งหนึ่ง เพื่อเป็นที่อยู่ของพระมหาเถรผู้อุตุน
ปัญญา^(๒) ในพนทิเบญจพนนาวันอันมีมิ่งแม่น้ำราชทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือราชธานีเชียงใหม่
ในปีนั้น จุดศักราช ๙๘๘ (พ.ศ. ๑๘๕๕) แล้วโปรด ให้ปลุกกันโพธิ์ในอารามนั้นในปีเดียวกัน
จึงอยู่พระภิกษุก่อนๆ ไปดีทอดแล้วนำพิชจากทั้งโพธิ์เบื้องขวาจากต้นนั้น เอามาปลุกไว้ใน
อารามเรียงคอกอุเท (วัดร้างเดิมมหาวิหาร) ครั้นนั้น พระราชาโปรด ให้นำพิชจากมหาโพธิ์
ต้นเรียงคอกอุเทนั้นแล้วปลุกไว้ในอารามที่สร้างนั้น เพราะเหตุที่คนมหาโพธิ์ปลุกในอาราม
จึงปรากฏชื่อว่า วัดมหาโพธาราม ครั้นทรงปลุกกันมหาโพธิ์เสร็จแล้ว พระองค์โปรด ให้จัด
พิธีบวง คือ สร้างเจดีย์ให้เหมือนกันมหาโพธิ์ที่พระพุทธทรงผจญมาร และสร้างอีกคนมหา

๑. วัดเจดีย์เจ็ดอตุล ที่เวียง

๒. พระมหาเถร ชื่อ อุคคณินธุชา เจ้าโง่นขึ้นพระเถระสังคายนาที่มหาโพธิ์เชียงใหม่ ๒๐ องค์ ครั้งไปบวชที่ลังกา
เมื่อเวลาอันใด จึงชื่อพระเถระสังคายนาว่า ๒๐ องค์ คือ พระมหาวิคกณพาทย์ กับ พระมหาอุคคณินธุชา
เมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๖ หน้า ๑๐๗

สถาน^(๑) ต่อจากนั้น ในปีจอ รุกศักราช ๒๓๘ (พ.ศ. ๒๐๒๐) โปรดให้ตั้งวังมหัศจรรย์
ในอารามนั้น

ต่อจากนั้น ในปีจอ รุกศักราช ๒๔๐ (พ.ศ. ๒๐๒๒) พระเจ้าทิศกรราชาราช
โปรดให้ตั้งโศกเสนาบดี^(๒) ก่อตั้งมรรคา^(๓) องค์เก่า ครั้นพระเจ้าแผ่นดินเมืองมณฑลบุรี
ราชกุมารก่อก่อตั้งใหม่ขึ้น ทั้งใหญ่ทั้งสูงกว่าองค์เก่า จึ่งอยู่ มรรคาใหม่ขึ้นฐานกว้างคันฉะ
๑๕ วา สูง ๕๕ วา มีระเบียบกระพุ่มยอกเป็นอันเดียว^(๔) นำเดนม ไชยงัก เป็นจุดเด่น
แห่งราชธานีเชียงใหม่ จมเพียงตั้งพระราชอุทยานแค่นี้ ในตัวรกรกเป็นทิวเขายาว
พระบรมมหารักรากษัตริย์มหาสมณภิกษุเถรนามจากองศาทางปี เพื่อนมัสการกราบไหว้
เวลานั้น ตั้งโศกเสนาบดีไปบูชาด้วยดอกไม้ ตั้งโศกเสนาบดีจึ่งบรรจุพระบรมมหารักรากษัตริย์
ไว้ในราชฐานนี้ ตั้งแต่เริ่มก่อก่อตั้งมรรคาจนกระทั่งเสร็จ เกิดอภัยพิบัติอย่างมหัศจรรย์
ด้วยเคราะห์ทางแห่งพระบรมมหารักรากษัตริย์ พื้นแผ่นดินใหญ่ใหญ่อยู่บ่อยๆ เมื่อราชกุมารตั้งแล้ว
พระเจ้าทิศกรราชาราชได้อัญเชิญพระรัตนปฏิมา ซึ่งมีฤทธิ์เดชหาประมาณมิได้ (รูปที่ ๓๕)
มาเกณฑ์กระบวนกระบี่ฐานไว้ที่ราชฐาน^(๕) (รูปที่ ๓๖) ในคราวนี้ใหม่ขึ้น เมื่อมี
รุกศักราช ๒๔๑ (พ.ศ. ๒๐๒๕) [ในตำนานพระมหากษัตริย์]

การมณฑลเทศาภิบาลแห่งพระรัตนปฏิมาภาพ บันดาลตั้งทราบดังต่อไปนี้
เมื่อพระคำสถาปนาปฏิมาได้ ๕๐๐ ปี ยังมีพระเถระองค์หนึ่งชื่อว่า ชรรณวิสุทธิ ธาตุ

๑. สักกตมสถาน คือ สถานที่สำคัญด้วยพระพุทธรูป ๑ แห่ง ได้แก่ (๑) โขมโธสถิตี ตั้งอยู่ที่พระพุทธรูป
ประทับครุฑ (๒) อนันตมณฑล สถานที่จะพระพุทธรูปเสด็จออกตรวจพระนครไว้บิณฑิกร ๑ วันเรียกว่า อนันตมณฑล
(๓) จันทมณฑล สถานที่จะพระพุทธรูปเสด็จออกตรวจพระนครไว้บิณฑิกร ๑ วัน เรียกว่า จันทมณฑล
(๔) วรณมณฑล สถานที่จะพระพุทธรูปประทับเสวยวิมุตติสุขตลอดสามปี ๑ วัน ในเรือนแก้วที่ทองคำนิมิตถาวร เรียกว่า
รัตนมณฑล (๕) อชปาลนิโครธ สถานที่จะพระพุทธรูปประทับเสวยวิมุตติสุขตลอดสามปี ๑ วันให้ต้นโพธิ์ปลูก
เสด็จออกตรวจพระนครไว้บิณฑิกร เรียกว่า อชปาลนิโครธ (๖) มุจลินท สถานที่จะพระพุทธรูปประทับเสวยวิมุตติสุขตลอด
สามปีได้ต้นจิก เรียกว่า มุจลินท (๗) ราชคฤห์ สถานที่จะพระพุทธรูปประทับเสวยวิมุตติสุขตลอดสามปี
ไว้ต้นเกด เรียกว่าราชคฤห์
๒. สักกตมสถาน ในหนังสือพงศาวดารโยนก เรียกชื่อว่า ท้าวคำมอญ
๓. ราชฐาน คือ เจดีย์หลวง ที่วัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่ ปัจจุบันนี้ยังปรากฏอยู่ แต่ยอดหักพังเหลือแต่
คอร่องอันงาม (รูปที่ ๓๖)
๔. จมปทุมวิภาตนาถา คือ เจดีย์สูงๆที่มหาเถรเจ้าจะคิดกลอุบาย พระศาสดาว่า มาอีก แปลว่า ขึ้นที่สวรรค์คือ
ไม่มีความ พึงกลัวความเป็น เจดีย์สูงๆที่มหาเถรเจ้าจะคิดกลอุบาย พระศาสดาว่า มาอีก แปลว่า ขึ้นที่สวรรค์คือ
ไม่มีความ พึงกลัวความเป็น เจดีย์สูงๆที่มหาเถรเจ้าจะคิดกลอุบาย พระศาสดาว่า มาอีก แปลว่า ขึ้นที่สวรรค์คือ
๕. เจดีย์หลวงอันเป็น ที่มานามเชียงใหม่ พระเจ้าติโลกราชโปรดให้ตั้งขึ้นที่วัดพระธาตุนคร นามว่าเจดีย์
เจ็ดยอด เป็นที่สถิตพระพุทธรูป มีฐานฐานแบบพระธาตุนคร มีพระพุทธรูปประทับเสวยวิมุตติสุข (พระแก้วมรกต) ที่ฐาน
พระพุทธรูปประทับเสวยวิมุตติสุข ในรัชกาลพระเจ้าติโลกราช โปรดให้ประดิษฐานพระรัตนปฏิมา (พระแก้วมรกต) ที่ฐาน
บนองค์เจดีย์ด้านตะวันออก ปัจจุบันนี้จะมองเห็นฐานนี้ที่วัดศรีสุทนต์วัดโพธิ์ช้างมงคลวัดศรีดอนคำได้ บริเวณ
ภายในเป็นโพรง มีแท่นประดิษฐานพระรัตนปฏิมา (พระแก้วมรกต) อยู่บนนั้น (รูปที่ ๓๖)

เมืองปฐวัต (คือเมืองปัทมปุตร) อยู่ในไธการาม และยังมีพระเถระองค์หนึ่งเป็นศิษย์ของ
ท่านชื่อว่า นาคเสน พระเถระนาคเสนนี้เป็นที่เคารพของพระเจ้ามัตถิเก เมื่อพระธรรมวชิรเถระ
ต้องลงไปแล้ว พระเถระนาคเสนคิดว่า ทำอย่างไรดี เราจะต้องค้นหาให้รู้เรื่องใน
ภายใน แล้วจึงทราบว่าจะค้นหาจักรวาลเรื่องใดด้วยรูปจำลองของพระพุทธรูปโดยแท้ และว่าพึง
ต่อไปอีกว่า ถ้าเราจะสร้างรูปจำลองของพระพุทธรูปด้วยทองคำหรือเงิน มนุษย์ในอนาคต
เป็นคนที่ฉลาดหาแก่ความโง่ มีฉันทาเป็นคณาปทาน จักกระทำอันศรัทธาด้วยรูปจำลองของพระพุทธรูป
อย่างกระนั้นเลย เราจะทำรูปจำลองของพระพุทธรูปด้วยแก้วมณีโดยฤทธและมนต์เกิด ชนนั้น
ท้าวอักษะเทวาร (พระอินทร์) ทราบความปริวิตของพระเถระนั้น จึงลงมาจากดาวดึงส์
พิภพ ไปสู่สำนักพระเถระพร้อมด้วยวิสูตรมณฑปบุตร เว้นถามพระเถระว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า
พระคุณเจ้าจักสร้างรูปจำลองของพระพุทธรูปด้วยแก้วมณีโดยฤทธและมนต์ให้หรือ พระเถระตอบ
รับว่า จังคณ ครังณ ท้าวอักษะต้องวิสูตรมณฑปบุตรว่า ไม่เกิด พ่อจะไปหาแก้วมณีไรดี
ที่ราชกุมารมูณมา ฝ่ายวิสูตรมณฑปบุตรว่า เหนะ พวกคุณภักดีจะไม่ยอมมอบให้ข้าพเจ้า
ครังณ ท้าวอักษะได้ไปกูหาวิสูตรมณฑปบุตร บอกราชาคุณภักดีว่า ข้าพเจ้ามาโดยหวัง
จะใคร่ได้แก้วมณีไรดี ท่านจงอนุญาตแก้วมณีไรดีให้แก่ข้าพเจ้าเถิด ฝ่ายราชกุมารมณฑป
บุตรว่า แก้วมณีไรดีนั้นเป็นพระบรมโลกไรดีของพระเจ้าจักรพรรดิ เพราะฉะนั้น จึงไม่
อาจจะให้ไม่ได้ แต่ว่ายังมีแก้วอยู่ดวงหนึ่ง คือ แก้วอมรกล (แก้วตาโดยเทวดา) วัตถุรอบ
ประมาณ ๒ ศอก ๑ นิ้ว มีแก้ว ๑๕๐ ดวงเป็นบริวาร มีอยู่ใกล้กำแพงแก้วมณีไรดีมหาราช
ของพระองค์จึงหาแก้วมณีไม่ได้ ครังณ ท้าวอักษะ จึงเอาแก้วมณีมาแต้นำไปถวาย
พระเถระ ฝ่ายพระเถระ คิดว่า ใครจักทำพุทธานุภาพ (รูปจำลองของพระพุทธรูป) ด้วยแก้วมณีได้
ทันใดนั้น วิสูตรมณฑปบุตรจึงเป็นรูปการวิชัย คือ สร้างทำรูป มาตถกแต่งด้วยตนเองไม่ใช่
ศกแต่งด้วยอิทธิฤทธิ์ และวิสูตรมณฑปบุตรทำพุทธานุภาพได้องค์หนึ่ง สูง ๑ ศอกกับ ๑ นิ้ว
เสร็จแล้วเอา ๑ คืน ๑ วัน ครั้นแล้ว พระเถระ (นาคเสน) ร่วมกับพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย
และท้าวอักษะร่วมกับเทพาทั้งหลาย บูชาพระรัตนปฏิมา ตลอด ๑ วัน ๑ คืน ครังณ พระ
รัตนปฏิมาได้ทำปฏิหาริย์มีประการต่าง ๆ พระเถระ (นาคเสน) ได้อธิษฐานอธิษฐานพระบรม
ดำรัสวิเศษ ๑ องค์เข้าไปในองค์พระรัตนปฏิมา องค์ ๑ อยู่กับพระนาค องค์ ๑ อยู่กับพระนาค
องค์ ๑ อยู่กับพระนาค ๑ องค์อยู่กับพระนาคองค์ที่สอง และอีก ๑ องค์อยู่กับพระนาค (เจ้า) ทั้งสอง
พร้อมกับคำอธิษฐาน

พระเถระ (มอละสุม) มองเห็นกาลอนาคต ได้พยากรณ์ไว้ว่า พระรัตนปฏิมาองค์นั้น
จะรุ่งเรืองในวงศ์ทั้งสาม คือ วงศ์กัมโพธิ์^(๑) วงศ์อรัญญิก^(๒) และ วงศ์สยาม^(๓)

ฝ่ายพระมหากษัตริย์หลายพระองค์ ทรงบูชาพระรัตนปฏิมาขึ้นดั้น ๆ กันมา ครั้นทำ
พุทธศาสนาล่วงได้ ๘๐๐ ปี กษัตริย์เหล่านั้นมีพระมหากษัตริย์รุ่นสุดท้าย ๓ องค์ คือ พระเจ้า
พันธุ และพระราชนิกบุตรของพระองค์ คือ พระเจ้ากัณฐกรรม กับ พระเจ้าอิริยธรรมกัตติ แต่ใน
สมัยพระเจ้าอิริยธรรมกัตติเป็นสมัยมหากษัตริย์^(๔) (บ้านเมืองร่มเย็นไม่สงบ) เพราะฉะนั้น
พระรัตนปฏิมา จึงมีผู้นำไปประดิษฐานอยู่ในถ้ำกาทูป ครั้นเมื่อพุทธศาสนาล่วงแล้วได้ ๘๐๐ ปี
นั้น ในเมืองอรัญญิกพบ ได้เกิดมีพระธรรมราชาของกัณฐ เมื่อพระธรรมราชาล่วงลงดับ
ไปแล้ว พระราชนิพนธ์ของพระองค์พระนามว่า ธนุทธ^(๕) เป็นผู้มีฤทธิ์พาได้ ย่นฟ้าวิ่ง
พระราชาพระองค์นั้น ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนา มีพระประสงค์ใคร่จะเกิดออกพระไตรปิฎก
จึงทรงตั้งถามนักปราชญ์ทั้งหลายว่า ไตรปิฎกในประเทศของเรากาลาเลือนหรือไม่กาลาเลือน
เมื่อทรงทราบจากนักปราชญ์เหล่านั้นกราบทูลว่า ไตรปิฎกของเรากาลาเลือน แต่ในถ้ำกา
ทูปไม่กาลาเลือน พระองค์ทรงตั้งพระราชนิพนธ์ว่า จะไปรับไตรปิฎกจากถ้ำกาทูป แล้ว
เสด็จขึ้นทรงม้าชาในเอหาไปตั้งถ้ำกาทูป ถิ่นอารามบริวารได้ถนัดเร็วไป ครั้นเสด็จไปถึงแล้ว
ได้ทูลพระเจ้ากรุงอังการว่า ข้าพเจ้าจะมาขอรับไตรปิฎก พระเจ้ากรุงอังการาทูลตอบว่า ถ้า
กระนั้น ข้าพเจ้าจะเขียนคัดให้ ฝ่ายพระเจ้าธนุทธทูลว่า พระองค์เขียนไม่ถูกให้ข้าพเจ้า
ข้าพเจ้าขอเขียนเอง แล้วทรงเขียนคัดไตรปิฎกและนวิคคิปิฎก^(๖) (รวมเขียน ๔ ปิฎก) แล้ว
เขียน ๒ ปิฎกลงเวือธำหัง อีก ๒ ปิฎกกับพระรัตนปฏิมาลงเวือธำหัง แล้วเสด็จกลับมา
เมือเวือ ๒ จำเอนไปถึงกลางทะเล เวือธำหังถึงเมืองอรัญญิก เวือธำหังทมนวทุกพระพุท
ธิปฏิมาถูกกำลังพายุลูกพัดไปถึงมหาสมุทร^(๗) ต้องมีปิฎกกับพระรัตนปฏิมา จึงประดิษฐานอยู่ใน

๑. วงศ์กัมโพธิ์ ในหนังสือจินตกรรมที่มีพระเถระนี้ ตอนต้นเข้าใจว่า ได้แก่มืองกบฏี แต่มาจึงตอนนี้อาจไม่ใช่
เมืองกบฏี จะเป็นเมืองเขมรหรือเมืองใด ไม่ทราบแน่

๒. วงศ์อรัญญิก พระเจ้าใจใจขึ้นเมืองพญา

๓. วงศ์สยาม คือ เมืองไทย

๔. ในขณะนี้ ห้างหริภคจารี ศาสนาพราหมณ์มีอำนาจพละ ได้สถาปนาศาสนาพราหมณ์ขึ้นในประเทศอินเดีย
เมื่อ พ.ศ. ๘๐๐ พุทธศาสนารุ่งเรืองสาธอนลุกลามไปจากอินเดีย

๕. ใน History of Burma ของ G.E. Harvey ว่าเกิดวิริยบุรุษพระนามว่า พระเจ้าธนุทธ หรือ อโมรา
ครณะกรุงพุกาม ระหว่าง พ.ศ. ๑๕๗๑-๑๖๑๐

๖. นวิคคิปิฎก คือ สมบัติวิภววิเสส เช่น ตำราไสยศาสตร์และตำราพิถกต่างอ้างว่าด้วยศัณฐะของค่านี้นั้น
มีมาอย่างไรเป็นต้น

๗. มหาสมุทร แปลว่า นครหลวง หรือ นครธม ในภาษาเขมร

มหานครมานาน ฝ่ายพระเจ้าอนุตรทรงทราบเรื่องนั้น จึงเสด็จฯทรงม้าอาชาไนยเหาะไปมหานคร
 ถึงวัดพระธัมมแห่งหนึ่ง เสด็จออกจากหลังมา ทรงพระบังคนเบาที่แผ่นหินแผ่นหนึ่ง พระบังคนเบา
 ของพระองค์ระเคว้งแผ่นหินหล่นลงไปยังข้างล่าง ครั้นนั้น ยมมพระภิกษุองค์หนึ่ง เห็นการกระทำนั้นแล้ว
 จึงพูดว่า อุบาสก ท่านเป็นใคร มีบุญหนัก ครั้นนั้น พระราชาไม่ทราบชื่อกพระนามจริงของ
 พระองค์ แต่ทว่าชื่อกว่า พระคุณเจ้า ข้าพเจ้าเป็นราชบุรุษของพระเจ้าอนุตร พระภิกษุนั้น
 ถวายว่า ท่านมาด้วยประสงค์อันใด พระราชาทูลตอบว่า มาเพื่อขอรับเอา ๒ มีฎกไป พระภิกษุ
 นั้นจึงแจ้ง ให้พระธัมมราชทราบ ฝ่ายพระธัมมราชก็แจ้งให้พระเจ้ามหานครทราบว่า พระเจ้า
 อนุตรของพวกเราเพื่อขอรับเอา ๒ มีฎกทั้งสองทมิฬมา ทมิฬมีมหานครทราบเรื่องนั้นแล้ว
 ครั้นนั้น มีฎกทั้งสองนั้น ได้มาด้วยบุญของเรา เราไม่ให้ใคร พระเจ้าอนุตรทรงทราบความ
 นั้นแล้ว จึงเอาไม้เท้าเป็นรูปดาบปลงลงเป็นเครื่องลงดา แล้วอาณัติของพาทกตามเสด็จ
 ษณมาอาชาไนย ทรงพาประตักขึ้นกำแพงเมือง ๒ รอบ เมื่อชาวเมืองมีพระมหากษัตริย์เป็นต้น
 ถัดลงไปอยู่ พระเจ้าอนุตรเสด็จตามทำเป็นพื้นลงที่กองคนทั้งหลายเหล่านั้นแล้วรู้ดำรับว่า ถ้าพวก
 ท่านไม่ให้มีฎกแก่เรา เราจะชักคอท่านด้วยวิธีนี้ ท่านทั้งหลายจงถอยกลับของพวกท่านเสีย ฝ่ายชาว
 เมืองถอยกลับแล้ว เห็นธงคันทของ ถัดลงมาลงมา จึงทราบเหตุการณนั้นแก่พระเจ้า
 มหานคร ครั้นนั้น พระเจ้ามหานครจึงให้ตั้งมีฎกทั้งสองถวายแก่พระเจ้าอนุตร ครั้นแล้ว
 พระเจ้าอนุตรทูลรับเอาแล้วมีฎกมายังเมืองของพระองค์ ทรงตั้งพระคนปฏิมา

พระคนปฏิมา ปรากฏใจองค์กัมโพธิ์ ด้วยประการฉะนี้

ได้เห็นว่า ครั้นนั้น พระราชบุรุษของพระราชามหานคร เสด็จมาลงวันเร็วไว้คันทหนึ่ง
 ส่วนบุตรของปุโรหิตพระราชาเสด็จมาลงวัน (มณฑลมุขมนตรีหนึ่ง) ไว้คันทหนึ่ง ครั้นแล้ว
 เสด็จมาลงวันของบุตรปุโรหิตได้ก้มลงวันทพระราชบุรุษของไว้ ฝ่ายพระราชบุรุษก็ร้องให้
 ติเตียนต่อหน้าหน้า เพราะเสียดายมาลงวัน ครั้นนั้น เสด็จได้กราบทูลให้พระราชทรงทราบ
 พระราชทานมหานครทรงตั้งเรื่องนั้นแล้ว กราบบุตรปุโรหิต ทูลสั่งให้นามบุตรปุโรหิตนั้นไปว่า
 เสด็จที่ระแห่งหนึ่ง ชื่อว่า ทะเลดำ^(๑) ปุโรหิตจึงไปทูลพระราชามหานคร ทูลว่ากษัตริย์ของกัน
 ไม่ยุติธรรมอย่างยิ่ง จึงพาภรรยาของตนหนีไป ครั้นนั้น ทพนาทปุโรหิตพระราชามหานคร
 จึงบันดาลให้คนรันทนาคนจมน้ำด้วยน้ำทมนครใหญ่ คนทั้งหลาย เว้นแต่อยู่ใหลเรือ นอก
 นั้นตายหมด ได้เห็นว่า ในครั้งนั้น คนทั้งหลายเอาเรือมาขัญเรือพระคนปฏิมาไปประดิษฐาน

๑. ถ้าศัพท์ว่า มหานคร หมายถึงนครหลวง หรือ นครวม ทะเลดำ ในที่นี้ น่าจะหมายถึง ทะเลสาบ ใน
 ปรัชชาภิเษก

ไว้ ณ ที่ชายเรศเสนแห่งหนึ่ง ต่อจากนั้นมา กษัตริย์อโยธยาประ เพรณามว่า ธาติศตราว
เสด็จไปเยี่ยมหานครหรืออโยธยาพระรัตนปฏิมาไปประดิษฐาน ในอโยธยาประ เพรมหาณกษัตริย์
และชาวเมืองได้บูชาพระรัตนปฏิมาในอโยธยาประ เพรเป็นเวลานาน ต่อจากนั้นมา ยังมีพระราช
องค์หนึ่งเป็นใหญ่อยู่ในเมืองกำแพงเพชร เสด็จไปอโยธยาประ เพรแล้วอโยธยาพระรัตนปฏิมา
มาบูชาในเมืองกำแพงเพชรเป็นเวลานานเหมือนกัน ต่อจากนั้นมา พระเจ้าชัยภูมิภครอราช
สมเด็จพระรัตนปฏิมา ครั้นนั้น พระราชา ทรงพระนามว่า มหาพรหม
เป็นพระอนุชาของพระเจ้ากือนา ครองราชสมบัติอยู่ในเมืองเชียงาย พระเจ้ามหาพรหมนั้น
ทรงทราบความอัศจรรย์ของพระรัตนปฏิมาและพระรัตนปฏิมา จึงยกพลณาย ๘๐,๐๐๐ เสด็จไป
เมืองกำแพงเพชร อโยธยาพระรัตนปฏิมาพาไปบูชาที่เมืองเชียงาย

เรื่องทั้งหมดนี้ โปรดทราบความกษัตริย์แสดงมาแล้ว ในเรื่องภาณมารของพระรัตนปฏิมา

ฝ่ายพระเจ้าแสนเมืองมา รมกับพระเจ้ามหาพรหมผู้เป็นพระเจ้าอาว์ของพระองค์ ได้
ชัยชนะแล้ว เสด็จเข้าเมืองเชียงาย ทรงได้แก่พระรัตนปฏิมาอย่างเดียวกัน พระรัตนปฏิมาหาได้ไม่
ทั้งเป็นเพราะเหตุไร? ตอบว่า เป็นเพราะคนเขาไปซ่อนเสีย จึงอยู่ในสมัยกบฏ (บ้าน
เมืองวุ่นวาย) พระรัตนปฏิมานั้น คนเขาไปซ่อนตลอดไว้ จึงไม่ปรากฏในคราวนั้น เมื่อพระเจ้า
พิทักษ์ของราชสมบัติในราชธานีเชียงใหม่แล้ว พระรัตนปฏิมา จึงปรากฏขึ้นที่เมืองเชียงาย
(รูปที่ ๕๒) พระเจ้าพิทักษ์ได้ขึ้นครองราชธานีแล้ว โปรดให้อโยธยาพระรัตนปฏิมานั้น มาจากเมือง
เชียงาย พระรัตนปฏิมานั้นไม่ประสงค์จะไปตามทางใหญ่ จึงแสดงความอัศจรรย์โดยทำให้หนัก
ขึ้นขึ้น เจ้ากือนา ในครั้งนั้น มหาชนใคร่จะอโยธยาไปตามทางใหญ่ แต่ไม่อาจระยอพระรัตนปฏิมา
นั้นขึ้นได้ เพราะเหตุไร? เพราะในระหว่างทางใหญ่ ไม่มีนครหลวง มีประสงค์จะอโยธยาไป
ตามทางเดินที่ไปนครหลวงที่เพียงคนเดียว ถ้ามาโดยถนนได้ เพราะนครหลวงเป็นนครหลวง
เพราะฉะนั้น มหาชนจึงอโยธยาพระรัตนปฏิมาไปนครหลวง แล้วประดิษฐานไว้ในนครนั้น
(รูปที่ ๕๔) ในนครหลวงก็มีอำนาจยิ่งใหญ่ ดุจรัตนอำมาตย์ ครองราชสมบัติอยู่ พระเจ้า
พิทักษ์มหาพรหมโปรดให้อโยธยาพระรัตนปฏิมานั้นจากนครหลวงมาประดิษฐานไว้ที่เขตรองซึ่ง
ใกล้วังเสด็จแล้ว (รูปที่ ๕๖) พระรัตนปฏิมานั้น ปรากฏพระนามว่า นครนิมิตปฏิมา เพราะ
เหตุที่เขตรองซึ่งประดิษฐานอยู่ในนครหลวงมาแล้ว และเพราะเหตุที่มาจากนครหลวงนั่นเอง

พระรัตนปฏิมาปรากฏในวงศ์สยาม

จนบริบูรณ์ แล้วประการจะนิล

ภาณมารแห่งพระรัตนปฏิมา

จนบริบูรณ์

[เรื่องพระเจ้าพิต]

ต่อมา^๒ มีเกาะ จุดศักราช ๔๔๕ (พ.ศ. ๒๐๒๘) วันพุธขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๘ จันทรเสวยตักสิณฤกษ์ พระเจ้าอิริยวรรจักรพรรดิทิดกรราชริราช ทรงมอบการให้ตั้งโคตเดนามัคและธานกัจจารับคัมภีร์อำมาตย์^(๑) ทอดพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์องค์ใหญ่ ทองหนักประมาณสามสิบสามแสน^(๒) ให้มีลักษณะเหมือนพระพุทธรูปแบบอวปุระ (รูปที่ ๔๐) ทอดที่วัดป่าคณมหาวีร^(๓) ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ราชธานีเชียงใหม่ ครั้นทอดเสร็จแล้ว พระมหาทศกัณฐ์ทรงอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุประมาณ ๕๐๐ องค์กับพระพุทธรูปแก้ว ทอง และเงินจากหอพระธาตุอันพระองค์ มาบรรจุไว้ในพระเศียรพระพุทธรูปสัมฤทธิ์องค์ใหญ่ โดยินว่า ครั้นพระมหาเถรในอารามนั้นชื่อ ธรรมทินนะ ได้เป็นเจ้าคณะและและเป็นพระอุปัชฌาย์ด้วย ฝ่ายพระเจ้าอิริยวรรจักรพรรดิทิดกรราชริราช ทรงครองชนมายุได้ ๔๕ ปี สวรรคตในบั้นเฒ่า และพระองค์มีพระชนมพรรษาได้ ๗๘ ปี

เรื่องพระเจ้าพิต

จบ

[เรื่องพระพุทธรูปใหญ่ในวัดบุปผาราม]

เมื่อพระเจ้าอิริยวรรจักรพรรดิทิดกรสวรรคตแล้ว พระราชันติศาของพระองค์ พระนามว่า เจ้ายอชเชียงราย^(๔) ประสูติเมื่อมีชวด (จ.ศ. ๔๑๔ พ.ศ. ๒๐๐๐) มีพระชนมายุได้ ๓๓ ปี ครองราชชนมายุในบั้นเฒ่า พระเจ้ายอชเชียงรายนั้น ทรงมีความพินิจถวิลหาอำมาตย์ เอาหีบทองคำไปอัญเชิญพระบรมศพพระเจ้าพิต พระราชอัยกาของพระองค์ ไปถวายพระเพลิงที่วัดมหาโพธาราม (รูปที่ ๔๓) ครั้นถวายพระเพลิงเสร็จแล้ว ทรงสร้างสถูปใหญ่^(๕) (รูปที่ ๔๔) ในวัดนั้นแล้วบรรจุพระอัฐิในสถูปนั้นบูชาตลอดมา พระเจ้ายอชเชียงรายโปรดให้สร้างวัดคันทาราม เมื่อมีชวด จุดศักราช ๔๔๕ (พ.ศ. ๒๐๓๖) พระองค์โปรดให้ข้าราชการห้าคนที่พระญาณมงคลเถร ชนมายุได้แล้ว ทศเกาะดอนแพนเมืองเชียงแสนนั้น เมื่อเดือน ๓ มีชวด ใครบ้างช่วยกัน

๑. ท่านผู้นี้ ในพงศาวดารโยนกเรียกชื่อไว้ว่า หมื่นคัมภีร์อำมาตย์การ ทงทนายอภัย อาตมกิจจารับคัมภีร์อำมาตย์

๒. ทองหนักประมาณสามสามแสนบาท เท่ากับ ประมาณ ๓,๓๖๐ กิโลกรัม

๓. คือ วัดคันทาราม

๔. เจ้ายอชเชียงราย ท่านถูกศัพท์ว่า ช้างยอชเชียงราย

๕. ยังมีพระสถูปใหญ่และที่ถ้ำพระเพลิงปราสาทอยู่จนบัดนี้

ข้าระ? คอมอ่านหาอำมาตย์มีศักดิ์เป็นลุงของพระมหากษัตริย์และพระเถระเหล่านั้น คือ พระเจสุวน
เถร พระญาณโพธิมหาอำมาตย์ พระสุธัมมเถร พระนารทเถร พระธัมมมัตถนันทเถร (ช่วยกัน
ข้าระ) พระเจ้ายอชเรียงราชขึ้นทรงบูชาพระมหาธาตุวิปุลยชัย ด้วยธนะ ๓๐๐,๐๐๐ และพระองค์
ทรงกรณาราชสมบัติอยู่ ๘ ปี ทรงมอบราชสมบัติให้แก่พระราชบุตร^(๑) ของพระองค์เมื่อมีการ
กรรมมอบราชสมบัติเสร็จแล้ว มีพระชนมายุต่อมาได้ ๓๓ ปี ถัดพระชนม์ไม่ช้า^(๒) พระเจ้า
ยอชเรียงราชมีพระชนมายุ ๕๐ ปีบริบูรณ์ ฝ่ายพระราชบิดาเป็นพระราชบุตรของพระเจ้ายอช
เรียงราชองค์หนึ่ง ประสูติมีราชโอรสทั้งหมดว่าเป็นพระปนัดดา(เหลน) ของพระเจ้าพิตอกและพระองค์
มีพระชนมายุ ๓๐ ปี ทรงกระทำราชภิเษก เมื่อเพ็ญเดือน ๘ จุลศักราช ๘๕๘ (พ.ศ. ๒๐๐๓)

จึงอยู่ พระองค์คงแก่ได้ราชภิเษกแล้ว ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนา ประกอบด้วย
ศรัทธาอย่างยิ่งยวด มีพระมณฑปคานาแบบแผนไปด้วยเจดีย์ที่จะทรงบรรจุจากศุภปัจจัยทานนั้นเป็น
ร้อย ๆ เหมื่อนมหาสมุทรตั้งด้วยหิ้งน้ำใหญ่หาประมาณมิได้ พระเจ้าพิตอกปณิธการีราชองค์
หลังจากได้อภิเษกแล้ว ในปี ๒ ได้โปรดให้สร้างอารามขึ้นสามแห่งในหมู่บ้านที่พระราชบิดา
ครั้งเป็นบุพการ และพระบิดาของพระองค์เคยประทับมาก่อน เมื่อวันอังคารวัน ๘ ค่ำ เดือน ๕
ปีมะโรง จุลศักราช ๘๕๘ (พ.ศ. ๒๐๐๔) และพระองค์ทรงสร้างอารามนั้นว่าพุทธาน^(๓) (ดูรูป
ที่ ๓๘) แปลว่าอารามก่อน โดยหมายถึงอารามนั้นอยู่ด้านทิศบูรพา (ทิศตะวันออกชั้นต้นก่อน)
แห่งราชธานีนครเชียงใหม่ คือแคว้นมา ย่างเข้าปีที่ ๔ แห่งมะเมีย พระองค์ทรงสร้างปราสาท
องค์หนึ่งท่ามกลางมหาวิหารในอารามนั้น เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปงาม คือแคว้น ย่าง
เข้าปีที่ ๔ แห่งมะเมีย พระเจ้าพิตอกปณิธการีราชทรงฉลองพระไตรปิฎกฉบับทองและหอพระ
มณฑปธรรมบทพระองค์โปรดให้สร้างไว้ ในวัดพุทธาน แล้วทรงฉลองวัดกุญาราม ซึ่งพระองค์
โปรดให้สร้างขึ้น ในตำบลบ้านเกิดของพระนางสิริยอช^(๔) พระราชชนนีของพระองค์ ใน

๑. กษัตริย์องค์นี้ ในจีนกล่าวว่ามีประวัติเรื่องชื่อในโลกสถไปไว้ พิลิตปณิธการีราช (พิลิตปะนุฑการีราช) แปล
ว่า เทพบุตรพระเจ้าพิตอก ส่วนในพงศาวดารลาวเรียกชื่อไว้ รัตนวงษุมาร หรือ ห่อแก้วแก้ว ภายหลังมีชื่อว่า
พระเมืองแก้ว หรือ พระอุททวิปุลยราช

๒. ในพงศาวดารลาวกล่าว ถูกส่งไปไว้ยังเมืองหลวงเมืองน้อยได้ ๓๓ ปี ถัดพระชนม์สิ้น

๓. เดิมมีชื่อตามประวัติว่าวัดเมือง

๔. พระนางสิริยอชวดี ในพงศาวดารลาวเรียกชื่อไว้ นามเพี้ยนชื่อ แต่ที่ถูกต้องว่าเป็นนามเพี้ยนชื่อ คำราชทานชื่อไม่มี
อักษร ท ถ

เมืองกุสาวดี^(๑) ก่อนนั้นมา พระเจ้าพิงดพนดิศาธิราชโปรดให้เริ่มดำเนินการหล่อพระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่วัดบุปผาราม^(๒) (ตรงกับปี ๒๒๕๕) เมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๘ ปีระกาคุดกักราช ๗๖๒ (พ.ศ. ๒๒๕๔) พระจันทร์เสวยบุพผณีคุณฤกษ์เป็นวันแต่ง จากณนย่างเข้าปีที่ ๒ เป็นมัตถุ จ้างหล่อพระพุทธรูปองค์ใหญ่ เมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๘ พระจันทร์เสวยบุพผณีฤกษ์เป็นฤกษ์แต่ง โดยอ้างว่า พระองค์โปรดให้หล่อพระพุทธรูปใหญ่ของกันนโรทของแคว้นท่งใหญ่^(๓) มหาคชัง ๘ แห่ง^(๔) ฐานสูงชันเป็นฉัตรปรากฏในเมืองเจ้ากุ่มหัว (คือเมืองเชียงใหม่) เมื่อวันอาทิตย์ขึ้นเดือน ๘ เป็นวันแต่ง ก็การเกี่ยวกับพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ๘ เดือนจึงเสร็จ (ตรงกับปี ๒๒๕๖ และ ๒๒๕๗) พระราชาราชพิธีด้วยเสนาบดี, ข้าราชการ, ราษฎร, คณะสงฆ์ และราชทูตแห่งทั่วพระยาเมืองสิบสองจุไทย โดยัญเชิญพระพุทธรูปองค์ใหญ่จากถ้ำถ้ำถ้ำไปประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถวัดบุปผาราม^(๕) เมื่อวันพุธ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๘ คุดกักราช ๗๗๑ ครั้นประดิษฐานเสร็จแล้ว จึงถวายมหาทานมหาสังฆทานราชวงศาทนแต่ง ผ้าแพร และผ้าธรรมดาเป็นคัน แก่คณะสงฆ์ ๒ คณะประมาณ ๑,๐๐๐ รูป ทรงกระทานห้ามหกรรม คือ การฉลองพระพุทธรูปองค์นั้นเป็นการใหญ่

ถากถ้างถึงพระพุทธรูปองค์ใหญ่บังเกิดในวัดบุปผาราม
จนบริบูรณ์

[เรื่องหล่อพระปฏิมาทองคำองค์ใหญ่]

ต่อจากนั้นมา ในปีมะเมีย คุดกักราช ๗๗๒ (พ.ศ. ๒๒๕๔) จันทาปวารณา (กลางเดือน ๑๑) พระราชากับพระชนนีเสนาบดีของเจ้าเมือง^(๖) ทกหมื่น^(๗) เพื่อหล่อพระพุทธรูปปฏิมา

๑. เมืองกุสาวดี แปลตามศัพท์ ได้แก่เมืองมีหญิงคา ในพงศาวดารโยนกกล่าวไว้ "ให้มีนครทรรณฉล่องพระไตรปิฎกเอววิคบุปผารามและวิคบุปผารามเมืองกุสาวดี (เจด) อันเป็นที่เกิดแห่งพระชนนีของพระองค์" ฉะนั้นเมืองกุสาวดีหมายถึงเมืองเจด อาจอยู่ใกล้เจดใหญ่ หรือ เจ็ดวัดทางเมืองฝ่าย เพราะในเจดนี้มีเมืองขึ้น
๒. วัดบุปผาราม ปัจจุบันมีชื่ออีกคำสมาธิว่า วัดสวนดอก
๓. ทักหมื่นใหญ่ เท่ากับ ๑๒,๐๐๐ กิโลกรัม
๔. พระพุทธรูปองค์นี้ คือพระเจ้าแก้วมณี ปัจจุบันนี้อยู่ในวัดพระแก้วที่วัดวัดสวนดอก กล่าวกันว่า ในครั้งเดิมวัดพระแก้วมีเจดีย์ เป็นวัดที่สวนกับวัดสวนดอก เมื่อหล่อพระใหญ่องค์นี้แล้วเคลื่อนที่ไปมีวัด พระเจ้าทกพนดิศาธิราช จึงโปรดให้สร้างเป็นวัดขึ้นอีกวัดหนึ่ง คือวัดพระแก้วแก้วมณี คำว่าแก้วคือ แปลว่า ตัวใหญ่เป็นเจ้าหรือหลักใหญ่
๕. ที่ว่าประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถวัดบุปผาราม คือวัดสวนดอกนั้น อันที่จริงถูกต้องแล้ว เพราะเวลานั้นเป็นวัดที่ขุดค้นออกมาหลายแห่งแยกอุโบสถนั้นออกมาเป็นอีกวัดหนึ่ง และเรียกว่า วัดพระแก้วแก้วมณี ดังที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ (ตรงกับปี ๒๒๕๖)
๖. ทกหมื่น คือ ทนที่ใส่ถ้ำถ้ำถ้ำถ้ำ ถ้างอกเหลือแต่เปื้อนของบริสุทธิ ถ้างอกเหลือแต่เปื้อนของบริสุทธิ ถ้างอกเหลือแต่เปื้อนของบริสุทธิ ถ้างอกเหลือแต่เปื้อนของบริสุทธิ
๗. ทกหมื่น เท่ากับ ๑๒ กิโลกรัม

ทรงตั้งด้วยตราธุรองท่ามกลางธัมม ๓ คณะ (โทย, รมัญญ, ลักกา) เพื่อพิจารณาสร้างให้
ขนาดเท่าร่างของพระองค์ ครั้นถึงวันศุกร์ ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๑๒ พ้นเที่ยงคืนไปแล้ว พระจันทร์
เสวยวิသัมภักตฤกษ์ ฉ่นแจ้ง โปรดให้เอาทองคำเลี้ยงนั้นสร้างเป็นพระพุทธรูปนิมิตขององค์หนึ่ง
จึงอยู่พระพุทธรูปนิมิตสร้างด้วยทองคำแผ่นใหญ่องค์หนึ่ง เป็นพระพุทธรูปนั่ง ส่วนอุ้งมีขนาดเท่า
พระมหากษัตริย์ทรงขึ้น และทองคำนั้น โปรดให้แผ่นแผ่นทนมแล้วจึงเอาไปปู ในไร่อ้อย
เป็นแท่งทองคำ^(๑) (ครูปที่ ๕๐)

กาลห่อพระปฏิมาทองคำองค์ใหญ่

จนบริบูรณ์

[เรื่องสมมติสมาวัตมหาโพธาราม]

คือนานมาแล้ว พระเจ้าทิดกษัตริย์ราชาร โปรดให้สร้างโรงอุโบสถขึ้นหลังหนึ่งทรง
อุทิศทักษ์ ทวาร ๑๒ ค่อยกับ ๓ คับ ส่วนยาว ๗๘ ค่อยกับ ๓ คับ ในวัดมหาโพธาราม
ซึ่งพระเจ้าทิดกษัตริย์ราชาร พระราชบิดาทรงสร้างไว้ในสถานที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระราชบิดาของ
พระองค์ (พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗) ที่ตั้งป่าด้านนิมิตของโรงอุโบสถนั้น ทวาร ๔๓ ค่อย
ยาว ๓๓๖ ค่อย ส่วนเขตที่ดินนั้น ทวาร ๑๐ วา ยาว ๔๘ วา โดยพระองค์ประทาน
ที่แปลงหนึ่งแก่กษัตริย์ราชารเพื่อทิดกษัตริย์ราชาร ยังเป็นทิดอยู่ ยาว ๖๐ วา ทวาร
๔๐ วา พระมหากษัตริย์ราชารประทานแก่กษัตริย์ราชารเพื่อทิดกษัตริย์ราชารนั้น เมื่อรวม ๘ ค่ำ
เดือน ๕ ขึ้น ๖ ค่ำ จุลศักราช ๘๘๓ ตรงกับพุทธศักราชปรัญพินทวิน ๒๐๕๕ ปี และในเวลา
นั้น พระองค์ทรงนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดมาจากทุกวัดในนคร (เขียงใหม่) ประชุม
กันที่วัดมหาโพธาราม พระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดเป็นพระวินัยธร (วิมังสา) ได้กระทำนิมิตกรรมซึ่งเป็น
กัจจายน์ในพระอุโบสถนั้น คือนาน ในบัด ๒ พระองค์ผู้กษัตริย์ราชาร ตั้งสมาวัตมหาโพธาราม^(๒)
อันถนัดกันทางทิดกษัตริย์ราชาร เมื่อวันอาทิตย์ขึ้นแปดค่ำ พระจันทร์เสวยวิသัมภักตฤกษ์ ขึ้น
๓ ค่ำ เดือน ๖ ขึ้น ๖ ค่ำ จุลศักราช ๘๘๓ (พ.ศ. ๒๐๕๕) จึงอยู่ ในครั้งนั้น พระเจ้าทิดกษัตริย์
ราชาร ครีดีว่า สถานที่นั้นขอให้เป็นเขตแยกจากเขตบ้าน ครีดีคอบสั่งว่า ปาสาโณ
ภณเต แปลว่า ข้าแต่ท่านเจ้าจารย์ หลีกเขตนี้ คือแผ่นดิน พระอภัยมหาสมุทรมหาอำนาจกับพระ
มหาเอกราชอาวธวาทมหาโพธาราม ถัดสมาวัตมหาโพธาราม ในกาลเมื่อทำพิธีสมาวัตมหาโพธาราม

๑. พระพุทธรูปองค์นี้ ประดิษฐานอยู่ที่พระประธานในวิหารวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่

๒. สมาวัตมหาโพธาราม คือสวตปะสาตสมมติสมาวัต มหาโพธาราม

เงินพันกัปรมาณต้องแต่งต้องหมั้น^(๑) และเอาเงินจำนวนนั้นแลกเปลี่ยนเป็นมูลค่าทองคำ หรือ
ทองคำกัวยเงินจำนวนนั้น ให้ทองคำจำนวนต้องหมั้นห้าพัน^(๒) แล้วแต่เป็นแผ่นทับหมันองค์พระ
ราชาเจ็ดพระองค์ โดยเห็นว่า จำนวนทองคำหมันองค์พระราชาเจ็ดพระองค์มีอยู่เกินก่อนหมั้นเพิ่มเติม
รวมกับจำนวนใหม่ทั้งหมดด้วยกัน มีหนึ่งตำหนักแผ่นแปดหมันห้าพันด้วยกับเศษอีกสิบสอง^(๓)
พระองค์โปรดให้สร้างเขยทวกลองศาอ (ตรากรม) เมื่อวันพุธ รน ๙ คำ เดือนเดียวกัน
(เดือนมี) นั้นเอง พระจันทร์ประคบด้วยดาวนักษัตรฤกษ์ คือจากนั้นมา ในปี ๒ พระเจ้า
พิศณุปัตติราชโปรดให้สร้างราชมณเฑียรที่บันศรีบุญ^(๔) ในที่แม่น้ำ (ต่งสอ) เข้า
มาหากัน ด้านทิศเหนือนครหริภุญชัย เมื่อวันวัน ๙ คำ เดือน ๙ ปีวอก พระจันทร์ประคบ
ด้วยอุกครรพิศณุณนักษัตรฤกษ์ รุ่งขึ้นปี ๒ พระเจ้าพิศณุปัตติราชโปรดให้สร้างพระตำหนักพระราชม
ณเฑียรบันศรีบุญ^(๕) เมื่อวันศุกร์ รน ๓๐ คำ เดือน ๙ พระจันทร์ประคบด้วยอนุราชนก
ษัตรีฤกษ์ คือจากนั้น ในปี ๓ พระองค์โปรดให้สร้างศาลามหาวิชฌยซึ่งพระองค์ในราชัน
เรียง โหม่น และโปรดให้สร้างวิหารใหญ่วัดพระธาตุหริภุญชัยในนครหริภุญชัย เมื่อวัน
พฤหัสบดีรน ๓๐ คำ เดือน ๖ ปีจอ (พร้อมกัน) การก่อสร้างศาลามหาวิชฌยและสร้างวิหาร
ใหญ่วัดพระธาตุหริภุญชัย เป็นเวลาเดียวกันไม่ก่อนไม่หลัง

พระองค์เสด็จไปเมืองเรียงแสน เมื่อวันวัน ๙ คำ เดือน ๙ จุติศักราช ๙๙๐ (พ.ศ.
๒๐๔๔) นั้นเอง และเมื่อเสด็จไปนั้น ทรงนิมนต์คณะสงฆ์ ๓ คณะไปเมืองเรียงไหมไป
ด้วย คณะสงฆ์ ๓ คณะนั้น พระภิกษุทั้งหลายตั้งหอดำนวน ๒๐ องค์ มีพระมหาเถรเจ้าธรรมาธิปัตติมหา
โพธารามเป็นประมุขไปด้วย ครั้นถึงเมืองเรียงแสนแล้ว พระราชารับคัมพระประสงค์กระทำ
อุปสมบทกรรมในเมืองเรียงแสน จึงนิมนต์คณะสงฆ์ทั้งหมด ๓ คณะที่จะออกเมืองใหม่เมืองเรียงไหม
ให้ไปประชุมกันที่เมืองเรียงแสน

ครั้นถึงวันศุกร์ รน ๙ คำ เดือน ๙ พระราชารับคัมประสงค์ให้รื้อฐานเจดีย์ใหญ่ใหม่หาวิหาร
กลางเมืองเรียงแสน แล้วให้ก่อเจดีย์องค์ใหญ่ เมื่อวันศุกร์เป็นขยานปลอด แรม ๙ คำ
เดือน ๙ และเจดีย์องค์ใหญ่นี้ ฐานกว้าง ๙๕ วา (๙ หอยม) สูง ๒๕ วา^(๖) พระภิกษุซึ่งมี

๑. ต้องแต่งต้องหมั้น เท่ากับ ๒๒๕ กิโลกรัม

๒. ต้องหมั้นห้าหมื่น เท่ากับ ๑๐ กิโลกรัม

๓. พะณินถัมสนนแปดหมันห้าพันด้วยกับเศษอีกสิบสอง เท่ากับ ๒,๘๒๒ กิโลกรัม ๓๐๘ กรัม

๔. บันศรีบุญขึ้น ทางออกทิศเหนือวัง ฤกษ์จรกาน ศักราชนี้ปัจจุบันนี้มีวัดชื่อ วัดศรีบุญขึ้น ในท้องที่จังหวัดลำพูน
และที่พัฒน์มณเฑียรพิศณุณนักษัตรีบุญขึ้น เมื่อครั้งเจ้าไปวัดก็แม่ไปก่อ

๕. ธงสี ๓ คณะ คือ คณะไทย คณะรามัญ คณะฉวลา

๖. เจดีย์องค์นี้ อยู่ในวัดอาทิตย์แก้ว อำเภอเขื่อนขันธ์ (สุปที่ ๕๓)

ทรงโปรดพระราชทานเงินค่า พร้อมด้วยราษฎรทั้งอื่น ได้ประชุมกันในเมืองเชียงแสน พระราชทาน
รับสั่ง ให้ผูกเรือขนาบนหัวเกาะดอนแทน^(๑) เพื่อพระภิกษุทั้งหลายกระทำอุปสมบทกรรม
ในขณะตั้งฆ้อง ๓ วัน เฉพาะขณะตั้งฆ้องจำนวน ๓๐๘ รูป มีพระมหาเถระเจ้าชาวอ่าวต๋องคัมหา
โพธารามเป็นประธาน ลงเรือขนาบแล้ว ยังอุกบุตรทั้งหลาย ให้อุปสมบทจำนวน ๒๓๕ คน
ด้วยอุกทุกเขปด้า^(๒) เมื่อวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๕ พระจันทร์เสวยอุกตราดาพระจันทร์ครุฑ
มีกุน กุดก็กวร ๑๘๘ ตรงกับพระค่ำดศารัณห์พาดแล้วได้ ๒๐๕๘ มี และอุปสมบทกรรม
จนอันอุกตั้งเมื่อวันแรม ๓ ค่ำ ลำดับนั้น ขณะตั้งฆ้องเรือขนาบด้านนั้นแล้ว
ยังอุกบุตรให้อุปสมบท ๓๐๐ คน ลำดับนั้น ขณะตั้งด้านกุดกับนาราม^(๓) ยังอุกบุตรให้อุปสมบท
๓,๐๓๓ คน ฝ่ายพระราชโปรดให้ประทับฐานพลับพลาพระที่นั่งของพระองค์ยกให้เป็นหอโศ
ไวโณทน์ป่าแดงทอง จังอยู่ พระมหาภคย์กับพระมารดาทรงบริจาคเงินจำนวนแสนและ
ผ้าด้านพันผ้าพร ผ้านี้ดอคำป่าเป็นต้นมากมายไว้ในเมืองเชียงแสน โดยถือเอาทางเป็น โหฏ
และพระองค์ก่อสร้างกองการกุดเป็นอันมาก ในพระรัตนศรัยมีพระพุทธรูปเป็นชาติ ไว้ในเมือง
เชียงแสน แล้วเสด็จกลับมาเมืองเชียงรายอีก ในเมืองเชียงราย พระองค์ทรงกระทำบุญกุด
เป็นอันมากแล้วเสด็จกลับมาเมืองเชียงใหม่ พระองค์เสด็จมาจากเมืองเชียงแสนแล้ว โปรดให้
กระทำอุปสมบทกรรมในราชธานีเชียงใหม่ เมื่อวันอาทิตย์ วัน ๑๔ ค่ำ เดือน ๑ พระจันทร์
เสวยเรฐฐันท์ครุฑ มีกุนนั้นเอง (พ.ศ. ๒๐๕๕)

เรื่องเสด็จไปเมืองเชียงแสน

[เรื่องพระศิรพุทธปฏิมา]

ในมีกุนนั้น กษัตริย์ชโยธมปุระ^(๑) ยกพลถิณยานนครเขื่องคี่ จังอยู่ กษัตริย์
ชโยธมปุระนั้น เสด็จมานครเขื่องคี่ เมื่อวันอังคาร เดือนธันวาคม แล้วเสด็จเอาพระพุทธรูป
ชโยธิ์ ไปจากวัดกัฏฐาว รัชเจ้าเมืองการอุบคัฐของพระพุทธรูปปฏิมา ชื่อ ศิร ซึ่งตั้งคัฐอยู่ในวัดกัฏฐาว
คัฐไป

๑. เกาะดอนแทน คนลาวมีชื่อเรียก เกาะหลวง อยู่ในแม่น้ำโขงตรงที่ว่าการจันทเขตจิฆอมแสน (ดูปีที่ ๒๐)
๒. อุกทุกเขปด้า คือ สี่พันห้าร้อยรอบ
๓. เวียงคัว ปู่ลาวเรียกหรือเรียกชโยธมปุระ พระสุนทรนรราชในสำนักพระอุทุมพรมหาเสนาธิราชราชวงษ์ ราชหลัง
ท่านมาอยู่วัดนาราม จึงเรียกพระภิกษุคณะนี้ว่าปู่ลาวเสียดะ
๔. ชโยธมปุระ เจ้าใจว่า พระนครศรีสุทธา ตรงในบริเวณกลบตั้งพระรามาริมคี่ที่ ๒ ของกรุงศรีสุทธา
(พ.ศ. ๒๐๐๔-๒๐๐๖) มีถ้ำในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงพระบางว่า ๖ ไร่ ศักราช ๑๘๑๒
วัน ๓ ค่ำ ๑๐ ค่ำ เพลาเย็นแล้ว ๔ ไร่ ๓ ฤกษ์ ๔ ฤกษ์ สมเด็จพระรามาริมคี่เสด็จไปเมืองนครเชียงใหม่

ได้เห็นว่า ยังมีหินคำก้อนหนึ่ง ทางด้านฝั่งตะวันตกแม่น้ำ ไม่ไกลชโยชัยปุระ ครั้นหนึ่ง
พระมุนีพระภาครองเฝ้า เมื่อคำวังพระชนม์อยู่ แวดล้อมด้วยพระธิดาสี่พระองค์หาย เอ็ดดามา
ทางอากาศแล้วลงมายังพื้น ประทับนั่งบนก้อนหินคำนั้น ครีฑาทารกษัตริย์รูปสัตว์(๑) แก่
พระภิกษุทั้งหลาย ตั้งแต่นั้นมา หินคำก้อนนั้น เทวดาแถมมนุษย์ทั้งหลาย กราบไหว้บูชาเป็นนิตย์
ตลอดมา เพราะฉะนั้น หินคำก้อนนั้น จึงมีชื่อปรากฏว่า อากะธิดา(๒) และหินคำก้อนนั้น
แต่มาอยู่แก่ชาวรามันประเทศ(๓) ทั้งหลายเรียกด้วยภาษาของตนว่า อิดาธิม เพราะเหตุเขาเหตุ
ที่ได้นามมีนามบถบูชา คือจากถนนมา มีพระราชาราชวงศ์หนึ่ง ในรามันประเทศ เป็นใหญ่แก่
เจ้าประเทศราชทั้งหลาย ทรงพระดำริอย่างว่า หินก้อนนี้ แม้เป็นเพียงมีฐานะเป็นเครื่องใช้สอย
แต่ก็ยังเป็นไปเพื่อบุญใหญ่หลวงแก่เทวดาแถมมนุษย์ทั้งหลายได้ ชยอักระณเอย เราจะทำหิน
ก้อนนั้นให้เป็นพระพุทธรูปได้ และพระพุทธรูปองค์นั้น จะได้เป็นไปเพื่อบุญใหญ่หลวงของ
ชนในเทวดาแถมมนุษย์ทั้งหลายจนกว่าศาสนาจะอันตรธาน ครั้นทรงดำริอย่างนั้นแล้ว จึงครี
ดิ่งให้ประมุขช่างปฏิมากรรมทั้งหลาย แล้วโปรดให้ร่างทำหินก้อนนั้นให้เป็นพระพุทธรูปจำนวน
๕ องค์ ครั้นทำเสร็จแล้ว องค์หนึ่งประดิษฐานอยู่ในมหานคร องค์หนึ่งอยู่ในอวปุระ(๔)
องค์หนึ่งอยู่ในเมืองสุธรรม(๕) อีก ๒ องค์ประดิษฐานอยู่ในรามันประเทศโพ้น พระพุทธรูป
ทั้ง ๕ องค์นั้นมฤคเศรณนิก ฝ่ายพระราชผู้เป็นใหญ่ในรามันประเทศ ทรงดำริการบูชา
พระพุทธรูป ๒ องค์เช่นมาจนชั่ววรกค

กษัตริย์เป็นพระราชโอรสของพระองค์ ก็ได้ทรงบูชามาเช่นเดียวกัน และกษัตริย์
พระองค์นั้น มีพระราชโอรส พระนามว่า โมโหรรราช(๖) ครองราชสมบัติในรามันประเทศนั้น
และเมื่อครองราชสมบัติอยู่ ก็ได้ทรงบูชาเป็นนิตย์

ได้เห็นว่า ครั้นนั้น ในเมืองชวิมัททปุระ(๗) มีพระราชองค์หนึ่ง พระนามว่า
อนุรุธ(๘) ครองราชสมบัติอยู่ พระเจ้าอนุรุธนั้น มีบุตรมาก เหาะได้ และพระองค์อยู่ทุกไป
ยังดำเนินพระจ้ามโนหาร รอรบเอาพระปฏิมาหินคำองค์หนึ่ง ฝ่ายพระจ้ามโนหารไม่ยอมถวาย

๑. ทารุกษัตริย์รูปสัตว์ ในศาสนาฮินดู สัตว์ชนิดต่าง

๒. อากะธิดา แปลว่า หินที่เขานั่ง

๓. รามันประเทศ เจ้าใจว่า หมายถึงเมืองรามัญ

๔. อวปุระ เจ้าใจว่า เมืองนอกบุรี

๕. เมืองสุธรรม ตามที่พระมหาอติ เมืองสระปทุม

๖. โมโหรรราช ในพงศาวดารโยนกว่า มนุหะเม็ง ในพงศาวดารรามัญว่า มนุหะ มเหสีชื่อ นังหลอนทวี

๗. ชวิมัททปุระ เจ้าใจว่าหมายถึงอาณาจักรสุทกมาของพม่า

๘. อนุรุธหรือชื่อ ๕ ในหน้า ๑๑๖

เพราะพระองค์เป็นพุทธมามกะเหมือนกัน พระเจ้าอนุตรทงกั้วพระเจ้ามโนหาร ยกพลยกย
เด็จเจ้าไปมีนมะประเทศ ทรงรบกับพระเจ้ามโนหาร จับพระเจ้ามโนหารได้ทั้งเป็น แล้วเด็จจากอับ
ธรมัทททนปุระ ฝ่ายพระเจ้ามโนหารประทับอยู่ในธรมัทททนปุระ ทรงสร้างพระพุทธรูปปฏิมา
ได้ยาศ์องค์หนึ่งมีขนาดใหญ่มาก แล้วทรงบูชาต่อศมา ไฉยวันว่า พระเจ้ามโนหารอวรรคใน
เมืองธรมัทททนปุระนั้นเอง ฝ่ายกษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ในมหานคร ทรงทราบข่าวว่า พระเจ้าอนุตรทงกั้ว
พุทธมามกะ จึงถวายพระปฏิมาหินคำที่พระองค์รักษาไว้แก่พระเจ้าอนุตรทง พระเจ้าอนุตรทง
ทราบเข้า จึงตรัสสั่งให้มหาชนธัญเรณูพระปฏิมาหินคำนั้นมาจากมหานคร แล้วทรงอภการบูชา

พระนางจันทรเทียรทรงธัญเรณูพระปฏิมาหินคำจากเมืองอวปุระมาครองราชธมมัตถิ ใน
นครหริปัญธิ เมื่อพระเจ้าอชตาปวิณฑพานแล้วได้ ๓๒๐๐ ปี และพระนางไปรดให้ธวัชวัด
อมกการาม^(๑) (ครุบท ๔๔) ในเวลาพุทธนางบรรดถึงอมกการาม^(๒) แล้วประคิษฐานพระ
ปฏิมาหินคำนั้นไว้ ในวัดอมกการามนั้น ธาตุเหล็กนั้น เคี้ยวได้ วัดนั้นเรียกกันว่า ธาตุ
พุทธาราม^(๓) ฝ่ายพระนางจันทรเทียรไปรดให้พระเจ้าสุธรรม (พระเจ้าเมืองสะเทิม) ครอง
ราชธมมัตถิในเมืองศาก ไฉยวันว่า ครั้งนั้น พระเจ้าสุธรรม เมื่อครองราชธมมัตถิอยู่ในเมืองศาก
ได้ธัญเรณูพระปฏิมาหินคำที่พระองค์รักษาไว้นั้น มาจากเมืองสุธรรมด้วย แล้วประคิษฐานไว้
ในวัดสุธรรมารามในเมืองศากัน ครั้นอยู่ พระปฏิมาหินคำนั้น พระเจ้าสุธรรมธัญเรณูมาจาก

๑. อมกการาม ในพงศาวดารโยนกว่า วัดพุทธาราม คือ วัดละโว้เมืองลำพูนไชย ชาวลำพูนเรียก วัดอุมก
ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อใหม่เรียกว่า วัดมณีนาราม คำว่า อมก มาแต่เมืองสะเทิมเขียนเป็น อมก แปลว่า ชู
หรือ คู่รัก พิจารณาจากความคล้ายกับชื่อเรื่อง ในดินฉบับโบราณเดิม สอดเทียบกับฉบับพิมพ์ ดังนี้

ฉบับโบราณเดิม — ธา จอจกฤฐานี สมบุตตกลล มฤการามิ การศรวา ๔ ๒ ๔

ฉบับพิมพ์ — ธา จ อมกฤฐานี สมบุตตกลล มฤการามิ การศรวา ๔ ๒ ๔

คำแปลว่าธรรมาธิบดีนั้นให้แปลกับศัพท์คำแปลจากอุปัชฌาย์ เพราะไม่อาจอธิบายความอย่างไหน
ส่วนฉบับโบราณเดิมนั้นขอแปลว่า "พระนางจันทรเทียรนี้ ไปรดให้สุธรรมวิชัย มฤการาม (มณีน แปลว่า โป
หรือ ถึง คือ วัดละโว้) ในเวลาพุทธนางไปถึงสถานที่อุปัชฌาย์ไปดิ้ง หรือ จักรกลั่นไปดิ้ง" พิจารณาแล้ว
มีคำความเมื่ออุปัชฌาย์ เพราะในพงศาวดารโยนกกล่าวไว้ว่า พระนางจันทรเทียร เมื่อเสด็จจะถึงนครหริปัญธิหยุดเรือ
พักอยู่ฝั่งหนึ่งแล้วทันจะมาถึงเรืออุปัชฌาย์ไปดิ้งนครหริปัญธิแล้วความผาสุกที่อุปัชฌาย์ จงไปรดให้สุธรรมวิชัยและ
หมู่บ้านขึ้นขึ้นขึ้นก่อน เพื่อสร้างความสะดวกก่อนจะเสด็จเข้าเมือง และบ้านนั้น ในพงศาวดารโยนกเรียกว่า
ธมมทาน คนที่รักษาเรียกว่าบ้านอมก

๒. อมกการาม แปลว่า สถานที่แห่งชู หรือ คู่รัก ผิดตามฉบับโบราณเดิมว่า จอจกฤฐานี แปลว่า สถานที่
อุปัชฌาย์ไปดิ้ง หรือ จักรกลั่นไปดิ้ง คือความหมายว่า จักรกลั่นไปดิ้งโดยกำลังชีวิต จะหมายถึงเรือ หรือ จะใช้
จักรจักรไป อุปัชฌาย์ หรือ จักร ไปดิ้งที่ไหนก็สร้างวัดที่นั่น ดังนี้ ก็ได้ความไปดิ้งอีกหนึ่ง

๓. ธาตุพุทธาราม แปลว่า วัดที่สร้างพระพุทธรูป

เมืองสุพรรณ เพราะฉะนั้น จึงได้ถามว่า พระสุพรรณ ฝ่ายพระเจ้าสุพรรณมีพระประสงค์จะให้
พระปฏิมาหินคำของอินทราพร ทรงจัดการและขอขมาแล้วจึงเอาเทียนทองพระพุทธรูป
องค์ใหญ่ แล้วเอาพระปฏิมาหินคำของอินทราพรไว้ในพระพุทธรูปองค์ใหญ่ แล้วเอาปูนขาว
พอกทำให้เป็นรูปปรกติตามเดิม และตั้งแต่นั้นมา พระปฏิมาหินคำของอินทราพร เป็นเชิงกวักจัดการบูชา
เป็นพิเศษของพวกลาวและมนุษย์ทั้งหลายกราบเท่าถึงวันนี้อ

ฝ่ายพระเจ้าสุพรรณ ทรงทราบความรุ่งเรืองแห่งพุทธศาสนาในนครหริภุญชัย มีพระทัย
สนมยินดี ทรงปรารถนาจะให้ศาสนารุ่งเรืองยิ่งขึ้น จึงส่งพระปฏิมาหินคำประทานแก่
พระนางจันทิมาเทวีในนครหริภุญชัย พระปฏิมาหินคำของอินทราพร เป็นพระอัครพุทธ(*) องค์ที่พระมหา
กษัตริย์เจ้าเมืองมหานครถวายแก่พระองค์ (พระเจ้าสุพรรณ)

ในขณะนั้น พระนางจันทิมาเทวีได้เสด็จไปนครเขื่องที่เยี่ยมพระราชมารดาของพระองค์
พระนามว่า มหันตยอ(๒) ฝ่ายราชทูตจึงตามไปนครเขื่องถวายพระอัครปฏิมาแก่พระนาง
ในนครเขื่องนั้น เจ้ามหันตยอทรงรับพระอัครปฏิมาจากพระมารดาของพระองค์ในเวลาที่พระนาง
เสด็จมา ทรงจัดการบูชาในนครเขื่อง โดยเห็นว่า ครั้งนั้น ฤๅษีคนหนึ่งชื่อ อุตฺรทรม มองเห็น
อนาคตจึงพูดกันว่า ถ้าหากพระอัครปฏิมาของอินทราพรอยู่ทางฝั่งน้ำด้านตะวันตกนอกแม่น้ำจันแล้ว
คนทั้งหลายจะไม่ได้รับความเจริญอันยิ่งใหญ่ แต่ถ้าประดิษฐานอยู่ทางฝั่งน้ำด้านตะวันออกนอกแม่น้ำจัน
แล้ว คนทั้งหลายจะได้รับความสำเร็จรุ่งเรืองยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น ในเวลาสร้างเมืองเขื่อง
พระอัครปฏิมาประดิษฐานอยู่ใต้วัดกู่ขาวด้านทิศตะวันตกนครเขื่องนี้ โปรดทราบไว้ดังนี้ด้วย

กาตอุปนิษแห่งพระอัครปฏิมา

ฉบับปริวรรต

[เรื่องกาตอุปนิษแห่งพิณเสนาในนครหริภุญชัย]

ครั้งนั้นมา พระมารดาพระนามว่า อิริยอัครเทวี ทรงปรึกษากับนางซึ่งเป็นพี่ชื้อของ
มหาอำมาตย์ที่มามีใหญ่อยู่ในหนองขาว(๓) เพื่ออุทิศให้เป็นอัมมาราม (วัดพระสงฆ์) ครั้น

๑. พระอัครพุทธ คือ พระพุทธรูปองค์หนึ่งในสมัยก่อนการสถาปนา ทรงพระนามว่า พระพุทธสิริ (คูนนี้ ๒๑) ส่วนคำว่า
อัคร คือสองพระ แปลว่า แปลงไฟ หรือ นกยูง

๒. มหานตยอ องค์นี้ในหน้า ๗๗ ชื่อว่า คนนครส คงจะผิดออกนิตย

๓. หนองขาว ท่านอุทิศที่มามีวัด ชื่อว่า

ทรงบริจาคแล้ว ในวันข้างขึ้นเดือน ๘ ปีชวด (พ.ศ. ๒๔๖๐) นี้เอง พระเจ้าพิทักษ์มณีรัตนราช
 โปรดให้ตั้งวังสะพานใหญ่ที่ท่าสะพานทอง แล้วนิมนต์พระสังฆ ๓ คณะ มีพระพุทธรูปเป็นประธาน
 ทรงถวายมหาทานคือ ผ้าจีวรพันขาว ผ้าจีวรพันแดง ผ้าแพร อาหารบริณชาบาค ที่สะพานใหญ่
 ในปีนี้ (พ.ศ. ๒๔๖๐) วันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือนยี่ พระนางสิริยศวดีศรีมารมาตา
 โปรดให้ยกฉัตรออกเจ้ายศวงศ์ซึ่งพระนางได้สร้างไว้ ณ ตำบลบ้านอยู่ของมหาอำมาตย์ผู้เป็น
 ใหญ่ในพระองค์นาง และให้ยกมหาวิหารขึ้นด้วย

ในปีนี้ (พ.ศ. ๒๔๖๐) พระเจ้าพิทักษ์มณีรัตนราช ทรงเริ่มก่อกำแพงศิลาแดงอัน
 นครหริภุญชัย เพื่อบริเวณกึ่งของทิศของราชที่ครุฑด้วย ครั้นอยู่ ครั้นนั้น พระราชาตรัสสั่งให้พมิกาย
 สามล้านคน มีใจหริศมหาเสนาเป็นหัวหน้าก่อกำแพงศิลาแดงในยามฝนแล้ง เวลาอาทิตย์ตกแล้ว
 วันพฤหัสบดี ขึ้น ๕ ค่ำ เดือนยี่ ประกอบด้วยยุศคราธาพหุณกันศรฤกษ์ เมื่อจะก่อ เริ่มดินก่อ
 ตั้งแต่ประตูด้านตะวันตก (ตรงกับที่ ๑๕)

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระธรรมราชา รักษาพระมหาราชหริภุญชัย ครุฑสั่งให้พมิกายก่อกำแพงศิลา
 แดงในครั้งนั้น วาหุอยู่ราศีกิรฤก ขังครุฑอยู่ราศีเมษ พุทธสันคืออยู่ราศีสิงห์
 สุภรอยู่ราศีศุภ อาหุอยู่ราศีพิจิก พุทธอยู่ราศีธนู ลัคนาอยู่ราศีเมษ
 จันทรอยู่ราศีมังกร

วัน ๕๑๒ ค่ำ ปีชวด จุฬศักราช ๙๗๙ (พ.ศ. ๒๔๖๐)

กาดก่อกำแพงศิลาแดงนครหริภุญชัย

เจนนิษฐ์

[เรื่องกตแห่งพุทธศาสนิกายสี่หลวงเรื่อง]

[illegible]

ทำนุบำรุงจิตใจเป็นสำคัญ แปลความว่า

พระธรรมราชา ปรีดิโยภก (สรวง) มณฑปและบริเวณในวัดป่าแดงมหาวิหาร
เพื่อให้พุทธศาสนารุ่งเรือง ครั้นนั้น อังคาร จันทร์ อังคาร อธิษฐานถึงพระ
อธิษฐานถึงพระ เพราอธิษฐานถึง พุทธสันคือนามอันมี ศักดิ์อธิษฐานถึงพระ พุ

วันที่ ๑๐ : ๖๑๔ ตำบล บึงบัว อำเภอบึงสามพัน (พ.ศ. ๒๕๖๐)

ณ วันนั้นได้มีการตั้งหน้าเกล้าพระมหาพุทธพิมพ์ (พระพุทธรูปองค์ใหญ่) ที่วัดเกาะ
กุ่มกาม ต่อจากนั้นมา โปรดให้ยก (สร้าง) เรือนทองจนเป็นที่ประทับแรม เมื่อวันอังคาร
ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๕ ประกอบด้วยอัฐฉันทน์กับศรฤกษ์ ต่อจากนั้น พระราชาทรงก่อสร้างคูใหญ่
เมื่อวันอาทิตย์ยามปลดออก ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖ จนกระทั่งราตรีกรกฎ ปุณณพศุต้นกัศกร

อนึ่ง พระเจ้าฟักกษัตริย์ราช โปรดให้เอาอิฐมาก่อกำแพงเมืองเชียงใหม่ เมื่อฤกษ์
ยามก่อนจะวันขึ้นประกอบด้วยมาสน์กับศรฤกษ์ วันพฤหัสบดี ขึ้น ๓๓ ค่ำ เดือน ๖ ย่างเข้าปีชง
จุลศักราช ๙๘๙ (พ.ศ. ๒๐๖๓) พระราชาทรงปลูกศาลามหาวันจตุรชนใหม่ในเขตของวันนั้น

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระราชาโปรดให้ก่อกำแพงเมืองเชียงใหม่ด้วยอิฐ เพื่อรักษากำแพงไว้พร้อม
สรรพ และเพื่อให้เมืองเชียงใหม่สวยงาม ครั้นนั้น ศุภและอัศนา อยู่ยวาคิม
พฤตัสติราชอยู่ยวาคิกรกฎ อาทิตยอยู่ยวาคิเมฆ จันทรอยู่ยวาคิสังห อังคาร
อยู่ยวาคิมิถุน พุธอยู่ยวาคิพฤษภ เสาร์อยู่ยวาคิธร

วัน ๕ ๑ ๖ ค่ำ ปีชง จุลศักราช ๙๘๙ (พ.ศ. ๒๐๖๓)

อนึ่ง อุปถัมภ์กรรม (การอุปสมบท) โศกัศวรทำในรัชชกัณห์วันมหาไพวาราม ตั้งแต่
ปีมะแม (จ.ศ. ๔๘๓) แต่ต้องมาทำเอาในปีชง (จ.ศ. ๔๘๔) เพราะเป็นระหว่างทำฝน
แม่กระนั้น พระเจ้าฟักกษัตริย์ราช ก็โปรดให้กระทำอุปถัมภ์กรรมนั้น ในวันอาทิตย์
พระราชาบัญชาโปรดให้ทำไว้ ทั้งนี้โดยพระองค์มีพระประสงค์จะให้วัดป่าแดงมหาวิหารเจริญ
รุ่งเรือง และจะให้การธำรงคำหนักพระมหาสำนักแล้วเร็วเข้า จึงโปรดให้กระทำ (อุปสมบท
กรรมนั้น) ในสำนักพระเจ้าอริยวิฑรรณจักรพรรดิพิศอก พระราชาบัญชาทรงถูกไว้แล้ว คือ ทำใน
วัดป่าแดงมหาวิหารนั้น ในปีชงด้วยเถยทีเดียว โดยคกแห่งกระเบื้องมุงให้เป็นกระเบื้องนาคนะ

เมื่อคิดแปลงปราสาทขอมเมืองให้เป็นหอไตรเสร็จแล้ว จึงทรงอาราธนาพระมหาเถรผู้ทรงพระ
 ไตรมีภูิกำนวน ๔๐ รูป นัพระเถระผู้ใหญ่ในวัดมหาโพธารามเป็นพระครู ให้จัดพระ
 ไตรมีภูิกำนวนทั้งสามเรือนของเป็นการใหญ่ ดังแคว้น ๔ คำถึงวันศุกร์เดือนห้า พระองค์พร้อม
 ด้วยราชบุตรเจ้าแม่พรหมเจ้าขันหมากเป็นต้นและเจ้าธรรมคามี้นหมาก คอมนหาตูป (ภูตลวง)
 จมนิค เพื่อกองทัพกำแพงเขามาเป็นกองคมนาตูป (ภูตลวง) ซึ่งพระราชบิดาของพระองค์
 ดำรงให้เป็นพันบรรพชระ^(๑) ของพระวราธิยา คือจากนั้นมา พระราชาธิบดีทรงจัดกับ
 พระธรรมเทศนาเรื่องพุทธวงศ์ ดังแคว้น ๔ คำถึงวันเพ็ญเดือน ๓ ทรงบูชาพระธาตุเจดีย์ทอง
 หริวัญชัย แล้วอัญเชิญกำแพงเงินหนักกำนวนหลายแสน^(๒) ย่น พระองค์โปรดให้ยกวิหาร
 หนึ่งพันหกในคันทักเหนือแห่งพระธาตุเจดีย์ทองหริวัญชัยนั้น เมื่อวันพุธแรม ๔ ค่ำ เดือน ๓
 ประกอบด้วยข้าราชการ

ดังนั้นท่านอภัยธารมหายาห์ได้มรณภาพเมื่อบัดนี้ คือมาดั่งมีตูลงใจทำบุญงานศ
 ษานมหายาห์ ตามว่า เพราะเหตุไร จึงทำบุญงานศษานมไม่มีผล ไม่ทำเสียไม่มีศษาน
 มรณภาพ คือว่า เพราะท่านหมิ่นนาในโทษของศษานมหายาห์ทวดบ้านแดงยังไม่เสร็จกิจ
 เรียบร้อย เพราะฉะนั้นในระยะเวลา ๒ ปี ข้าพเจ้า^(๓) ผู้รียนกรของพวงมลายก็ยกกรมกรณการ
 มาตีปรณ จึงต้องไปบอด้งความยุ่งยาก^(๔) โดยอนุมัติของพระมหาเถรผู้เป็นใหญ่ในวัด
 มหาโพธาราม

๑. พระธรรม ในที่นี้หมายถึง พระธรรมภายหลังจากถวายพระเพลิงแล้ว คือ พระอัฐินั่นเอง และภูตลวงนี้
 ยังปรากฏอยู่ในนิพนธ์มหาโพธาราม หรือ วิเศษคดีเจ็ดยอด (ดูปีที่ ๔๔)

๒. หนักกำนวนหลายแสน หนึ่งแสน เท่ากับหมื่น ๑,๐๐๐ ตีโดยวัน หรือ ถ้าจะเทียบเป็นปริมาณเงินบาท หนึ่งแสน
 เท่ากับ ๔,๐๐๐ บาท

๓. คือ พระพรหมปัญญา

๔. "จึงต้องไปบอด้งความยุ่งยาก" ท่านพุทธศัพนบาอีว่า มาหากษัณ อตุลย์ ขอแปลว่า สบด้งความยุ่งยาก
 ศักดิ์ว่า มาหากษัณ = ความยุ่งยาก, อตุลย์ = อนาลัง, กิริยาศัพท์มาจาการศศ คร แปลว่า ไป, ถึง, กลับ, ทำให้
 หายไป เป็นคำหนึ่งกับกิริยาอตุลย์ อีกคในบท อุตคณบุญ เออจะระ บอกลดคณ ๐ ศัณธุอันวิญญเป็น
 อตุลย์ แปลว่า ทำให้หายไป หรือ สบด้ง แต่ศัพท์บิบบิลาณคณเป็นว่า มาหากษัณ อตุลย์ แปลว่า ให้โศก
 เกิดความยุ่งยากทั้งนี้ รวมความทั้งประโยคว่า "เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าผู้รียนกรของพวงมลาย คือ สมบัติจีนกลาง
 มาตีปรณ ได้โศกเกิดความยุ่งยากคำถึง ๒ ปี โดยอนุมัติของพระมหาเถรผู้เป็นใหญ่ในวัดมหาโพธาราม"
 ซึ่งมีอีกท่านหนึ่งคือ ศาสตราจารย์ ออช เซเดส์ ท่านแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสลงพิมพ์ในหนังสือ Bulletin de
 l'École Française d'Extrême-orient, Tome XXV ท่านแก้คำว่า มาหากษัณ เป็น มาหากษัณ ได้ความ
 ในภาษาไทยว่า "เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าผู้แต่งคณกรณมาตีปรณนั้นแล้ว ๒ ปี ได้ไปกระทำการฉลอง
 โดยได้รับฉันทะจากพระเถระผู้เป็นใหญ่ในวัดโพธาราม" ท่านแปลว่า มาหากษัณ ว่าการฉลอง และคำว่า
 "๒ ปี" ท่านอ่านว่า กัณเรื่องคณคณคณ คือ สมบัติจีนกลางมาตีปรณนี้ แต่ใน ๒ ปี เสร็จแล้วจึงฉลอง ความ
 ความที่ท่านศาสตราจารย์ ออช เซเดส์ แปลไว้ว่า "เพราะฉะนั้น" ต้นประโยคพึงไม่สัณ ความประโยคหลัง
 ไปต้นพจน์กับความประโยคต้น คือ ประโยคต้นความว่า ท่านพวงมลายยังไม่เสร็จ ประโยคหลังความว่า
 เพราะฉะนั้นจึงทำการฉลอง

ฝ่ายพระราชวังราชกับพระเทวโอรสมารดา ทรงบริจาคเงินจำนวนหลายพัน ตำลึง
มหาพนาลัย เพื่อให้เป็นที่อยู่ของพระมหาเถรซึ่งเป็นใหญ่ในวัดมหาโพธาราม กับบริเวณรอบ
ด้านประกอบด้วยขุนประเทศ ทำรูปเป็นพนาลัยน้อย ๆ ขึ้น ๔ ด้าน มีเวท คือ มีโคธงเป็นรั้ว ๆ
แวดล้อมด้วยโรงช้าง เรือนใหญ่ เรือนทอง มหาพนาลัยนั้น สร้างเสร็จสมบูรณ์ครบทุกอย่าง
เมื่อปีชวด (จ.ศ. ๘๔๐) งานจึงว่าถ่ายทอดนิพัทธาวธรมิถุ์ราชย์ (พระอินทร์)

ครั้งนั้น พระราชาธิบดี เมื่อจะทรงอภิเษกพระมหาเถร (คือ พระสัทธัมมสังฆปุริส
วัดมหาโพธาราม) ในตำแหน่งครูของพระองค์ จึงทรงนิมนต์พระมหาเถรทั้งหลายจากเมือง
ทวิปญฺช, เชียงแสน, เชียงแสน,^(๑) เชียงราย, เวียงคัก, ขาง, มอญ, อัง และ เชียงของ

พระมหาเถรเหล่านั้น ได้มาประชุมกันในเมืองเชียงใหม่ และพระมหาเถรก็รับพระ
ราชประสงค์จะให้ตำแหน่งนั้น และให้ความเจริญของพระมหาเถร (สัทธัมมสังฆปุริส)
มีความยิ่งใหญ่ใหญ่โต จึงนิมนต์พระภิกษุ ๒๐ รูปมาช่วยคุมกองบริกร, ธรรมจักษุปัดตน,
อุครและมหาณัฎฐกร ๓ วัน โดยถวายเครื่องสักการบูชาเป็นอันมาก คือทั้งแก้วแว่น ๒๒ คำ
ถึงวันแรม ๔ คำ ซึ่งเป็นวันอุโบสถ (สัปดาห์เดือน) เดือน ๕ ปีชวด ขุติศักราช ๘๘๐ คอดอกเอา
ทั้งสามวันเป็นเวลาสวดพระปริตร ครั้นถึงวันอาทิตย์เดือน ๖ ซึ่งเป็นวันถัดจากวันต้นเดือนนั้นไป
(วัน ๓ คำ) เมื่อวันพรุ่งนี้พร้อมด้วยอริยธรรมาภิเษกในเรือนศุกร์ อันถือกันว่าเป็นอริยธรรมาภิเษก
พระราชาธิบดีจึงนิมนต์พระมหาเถร (สัทธัมมสังฆปุริส) พร้อมด้วยพระภิกษุ ๘๐ รูป กระทำ
ภิกขุภิกขา (นริโคธอาหาร) ในพระราชนิเวศน์ ครั้นเวลาครั้นมาบ่ายยามเย็นแห่งวิภาต (ระหว่าง
เที่ยงถึง ๑๑.๐๐ น.) พระราชาธิบดี ทรงถวายสารพัดพระมหาเถร (สัทธัมมสังฆปุริส) ในพระ
ราชนิเวศน์แล้ว อัญเชิญพระมหาเถร (สัทธัมมสังฆปุริส) ขึ้นกุฎบรรพชา^(๒) มีคตอง มีพระ
ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูปเป็นบริวาร พร้อมด้วยเครื่องสักการบูชา (เครื่องบูชาแสดงความ
นบถ) เป็นอันมาก นิมนต์เข้าในปราสาท^(๓) อันวิจิตรงดงามในโรงธรรมณานพวิภาตวิภาต
มหาวิหาร ซึ่งพระเจ้าอริยธรรมจักรพรรดิโปรดให้ปลูกมาไว้แล้ว ครั้นถึงให้พระบรม
วงศานุวงศ์ มหาพราหมณ์ มหาเศรษฐีทบตทั้งหลาย ไตร่ตรองพระมหาเถรด้วยน้ำอภิเษก
และในลำดับนั้น พระราชาทรงกตเลื่อมพระมหาเถรหัวหน้านั้นองค์หนึ่งได้ ๘๐ รูปให้เข้าไปใน

๑. หันมุกคหบดีชื่อว่า ขอเซท คือ เมืองเชียงแสน ในพงศาวดารโยนกกล่าวว่าพิชิตอริยเมืองเชียงแสน กล่าวไว้
เมื่อจะเขียนจะอยู่ในจำนวนสิบสองพันนามคว้นราชันกับเมืองเชียงแสน

๒. กุฎบรรพชา คือ กุฎที่ไว้สำหรับบวชชีวะ มีรูปพระเป็นประธาน ถ้าพระภิกษุซึ่งบวชไปอยู่ในกุฎนี้ แล้วสำหรับพระ
มหาเถรนั้น คงจะให้คนพาไปให้เหมือนหรือ เสด็จ ไม่ให้วางลงบนหลังช้าง คงเป็นขันนอนบนคานเป็นรูป
อุบาสัง เช่นที่สร้างเป็นรูปประดิษฐานพระประธานในอุโบสถวัดบรมวงศ์ จึงให้พระนครหรืออุบาสัง

๓. คงเป็นที่พักนอนสำหรับรับวันทรงบำเพ็ญกุศลมาภิเษก

มหามณฑป ครั้นนพพระราชาทรงบูชาด้วยเครื่องอันธมณวิธารหาคำนี้ได้ (มีความมาก) อันแต่
เป็นราชูปโภคสุทนต์ให้เป็นเครื่องอภิศการอันมาเนมาทนาย แล้วโปรดให้อาษาประกาศพระราชนาม
ของพระมหาเถร ซึ่งจาริกถึงในแผ่นดินทองคำหนักคำณหนึ่งร้อย^(๑) พระราชทินนามนั้น มี ๑๗
พยางค์ ดังต่อไปนี้

สมเด็จพระพนมहांถัม คร์โลกนาถราชครูจุฑามณี ศัทธิธรรมวิมลศีลวิสูตร บุกตมุกต
วาทิ มหาภววิหังวณัง สังฆปริณายก วิทกวนาริบัติ วิธธุณมคฺคย ปุญฺจวันโคฬาริณาดัย
โคธมฺมิกุทธ จรมะจกัรณมคฺคโลกาจารย์^(๒)

เมื่อจบคำอ่านประกาศ พระมหาเถรทั้งหลายก็พร้อมกันสังคายนาทางหลายแห่งนั้น เพื่อ
อนุโมทนาซึ่ง ๆ อันแก่นหาทานของพระราชาธิราช

และศาตาเหล่านั้น (เป็นภราดาชาติ ดังต่อไปนี้)

๑. วาสิณฺหาณํ จิลาณํ สุกนกกมฺภญฺเฐ สุตถาเสณ ภาส
วากุปฺปโคโต ภูปานิ อสทิสฺสวณฺณํ เนกสาตํ นิยาตี
เสฏฺฐเจมํ ราชวเส สุวิมลนคฺคเต ยาว จจุลาจิราชา
คสุเสวาลลิกโกโต ปุณฺณวระชโย ภูคฺคเลโก วิภาตี ฯ
๒. รมฺมุณา เตนฺนสฺสสมฺพุทฺธาสุวปติภาวนํ ภาสยณฺนคฺคณ พุชมุหํ
ทานนนานคฺคฆทานา สุวิมลนคฺคสา ปุชฺชเต โภยตฺติโน
ยสฺสสณฺเณสํ อสนฺนํ กุสฺสณฺนปคฺคํ เทนฺนคฺคิ วามาทีนํ
ลจุลาทีปคคฺคณคฺคิ มุนิวิวจฺจํ ไรคคฺคณคฺคิ มุโกปี ฯ
๓. นรवरปติ เหนโส วนฺนทณฺเฆยฺยาหุณฺเฆยโย
คฺคณเวรณิกโร ภาวนนฺนโย อายตฺติณํ
สกลทิสสมเสสเส ติคฺคติมุนฺนโค ชลนโค
วิมลสสรทกเล ภาณฺนมาถิว ฆมฺพิตี ฯ
๔. สกลชนเทคฺคโส พุทฺธพินฺนคฺคเรโส
วรณกวิจิตฺเต พุชมุหเสฏฺฐเจ คโยปี
สกลคฺคณนิวเส ฆมฺมณราชา ฆเชตี
อิตรมฺมคฺคณามปฺมุช ทินนํปี เสฏฺฐิ ฯ

๑. หนักหนึ่งร้อย เท่ากับประมาณ ๑๒ ตัน

๒. ศัพทฉบับโบราณฉบับหนึ่งมีดังนี้ สมเด็จพระพนมहांถัม คร์โลกนาถ ราชครูจุฑามณี ศัทธิธรรมวิมลศีลวิสูตร บุกตมุกต
วาทิ มหาภววิหังวณัง สังฆปริณายก วิทกวนาริบัติ วิธธุณมคฺคย ปุญฺจวันโคฬาริณาดัย โคธมฺมิกุทธ จรมะจกัรณมคฺคโลกาจารย์

๕. ราชนิเทศปจิดคฺ กุสลจิตฺว โมหมานา มขมปี
สพฺพํ ภูมํ ชินิตฺวา ทสพลปยุตฺ พุทฺธภาวํ นรินโท
เทวํ มาตา อโรคี ทสพลชนนนาเคเต สวํ โหตุ
ทักขาทุทายิตสาคี สกตปัสสเค วาขกุโร โส ปยาตุ ฯ

๖. สิริธรรมกฺุณเฑ ราชนิเส ปุเรส
อิกหยพลกาเบ วาขโยเค อเสเส
อมิตพหฺลเสว ราชนานิ อเสส
กุสลมฺปจิตฺนุตฺ ราชนาวภิวาคฺติ ฯ

๗. โย โส โพธาย โพธิ อตุลกุสสิวิวัฑฺธิมา ราชนฺเฏโร
ปฺยุณณนโนโท ชนินโน สห จ สิริมหาเทวีย สขุชนฺคยา
เถวํ ทูลลทฺฐคฺคฺลํ ชิตฺสคฺคิมคฺคิมํ มนฺทกนฺคาคิกนฺค
อณฺณเฑ รณฺณเฑ จ ททฺทํ อคฺคิพฺพทฺทํ อคฺคกาวํ ปเรสํ ฯ

๘. อุทฺทิสฺโสภาสฺโสภํ รตนวรุชฺลํ จิตฺตํจฺจุจฺจํกิกณฺณ
มาเปคฺวา วาสฺสฺเฏฐํ ทิทิทคฺคคฺคฺลํ ราชนฺเทหาชิกเท
มณฺเฑจฺจคฺวา ปณฺเฑจฺจคฺวา สขุชมคฺควรํ สมนฺปวิภาชราชนํ
ทินโน ทินโนภิกิโพธิ สกตชนนเว โคสยฺนโค อโหสิ ฯ

๙. รณฺณเฑณฺเฑสํ มกฺกสิคฺคปาทสฺส ภูมฺยาสปฺยุณ
สคฺคเต ฉคฺคเต พลคฺคคฺคเก สามเมวานโนโก
โลกคฺคโค โลกสนนรํ รณฺณชนนฺคารณโค
เทวา วา เทววิชนททา สาทรํ โสวเชชนฺคิ จ ฯ

แปลความว่า

๑. มหาบพิตรพระราชสมภารเจ้า ซึ่งสืบสันตติวงศ์มาในวงศ์^(๑)พระเจ้ามังราย อัน
ประเสริฐ บริสุทธิ์หาที่เปรียบมิได้ ตั้งแต่พระเจ้าลาวจิงคธริราช ทรงส่งแสง
สว่างเหนือสุวรรณภูมิแห่งจอมราชทั้งหมด เสมือนดวงอาทิตย์ส่งแสงสว่าง
เหนือยอดภูเขา ทรงถึงแล้วซึ่งศวคณันทร^(๒) (นครราชสมบัติ) ทรงมอบความสุข

๑. ในฉบับพิมพ์ปราชญ์อุปศัพท์ว่า เฏฐเจมฺ ราชนิเส อาจแปลได้ว่า ในพระวงศ์อันประเสริฐ ในที่นี้แปลตาม
ต้นฉบับโบราณเดิมซึ่งปราชญ์โบราณว่า เฏฐเจ มังราย

๒. ในฉบับพิมพ์ปราชญ์อุปศัพท์ว่า วาขปฺยุคโค อาจแปลได้ว่า ประทับบนบัลลังก์พระเมณฑา ในที่นี้แปลตามต้น
ฉบับโบราณเดิมซึ่งปราชญ์อุปศัพท์ว่า ฉคฺคปฺยุคโค

เป็นเมกอินประเสริฐ ให้เป็นที่พึ่งพำนักแก่กษัตริย์ทั้งหลายหาที่จะเสมอเหมือน
มิได้ ทรงเป็นเสมือนธงการครองแผ่นดินของราชตระกูลนั้น และทรงเป็น
เสมือนธงชัยฉันทใหญ่อันประเสริฐ ทรงจำจำเป็นเอกอยู่เหนือพื้นแผ่นดิน

๒. พระมหากษัตริย์เป็นจอมสงฆ์องค์เอก อันพระมหากษัตริย์นั้น ทรงบูชาด้วยทานมี
ค่ามาก โดยถวายมหาผดุง^(๑) ดังว่าทิพย์นิมาซึ่งเป็นที่สุดดีขององค์อินทร์
ด้วยน้ำพระทัยอันบริสุทธิ์ผ่องใสว่าแจ้ง พระมหากษัตริย์ซึ่งมีกษัตริย์ทั้ง ๒ พระ
องค์ (พระราชาธิบดีพระราชมารดา) ถวายทานอันจัดเข้าในบุญกุศลที่คนอื่น ๆ
หาไม่ เพื่อยังศาสนาของพระพุทธ ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงพระนามว่า
รามราช^(๒) ทรงนำมาแสดงกาพย์นั้นให้รู้เรื่อง

๓. จงอยู่ พระมหากษัตริย์เป็นเจ้านันประเสริฐของนรชน เป็นผู้ควรกราบไหว้และ
ควรรับจุบจิบไชยธรรม เป็นที่ประชุมคุณธรรมอันประเสริฐ ควรแก่ความ
สรรเสริญแห่งพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย มีเกียรติยศชื่อเสียง มีความรุ่งเรืองไป
ทั่วทุกทิศ เหมือนแสงพระอาทิตย์รุ่งเรืองบนฟ้าทุกแห่งในอุคสาธกาลอันตลอดไป

๔. พระมหากษัตริย์เป็นผู้แสวงหาประโยชน์แก่ลูกแก้วนรชนทั่วไป เป็นพ่อพี่
แห่งพระพุทธ^(๓) พระธรรมราชา (พิภพนักคณาธิราช) ทรงบูชาคณะสงฆ์ทั้ง
๓ ซึ่งเป็นแหล่งอาศัยแห่งคุณธรรมทั่วถ้วน ดังว่าทิพย์นิมาอันเลิศ จงมาวิจารณ์
ไปด้วยทองคำอันประเสริฐ ทรงบำเพ็ญทานที่พระองค์ได้ถวาย^(๔) แล้วเป็นทาน
อันประเสริฐ ในนามแห่งทานซึ่งไม่มีผู้อื่นเทียบเทียม^(๕) ได้

๕. เมื่ออาตมาภาพทั้งหลาย ขออนุโมทนาบุญกุศลที่มหาพินธุระสมาไว้แล้วเป็นกุศล
กรรมอันประเสริฐกว่าสิ่งอื่นทั้งหมด ขอให้มหาพินธุระทรงชนะทั่วแผ่นดิน ขอ
จงได้ถึงความ เป็นพระพุทธ (คือบรมโพธิสัตว์ อันจะตรัสเป็นพระพุทธ ในอนาคต)

๑. ทานบุญห้าทวีก เสนอคุณบูชาสุบรรพตวิภาว แต่ในศัพท์ฉบับโบราณเดิมเป็น เสนอคุณบูชาสุบรรพตวิภาว แปลได้ความ
อย่างเดียวกัน

๒. หมายถึงพระเจ้ารามคำแหง แห่งกรุงสุโขทัย

๓. ในฉบับพิมพ์หัว หุทธที่จุฬาราช แปลว่า เป็นเจ้าใจแห่งพระพุทธ ในที่นี้แปลตามรูปศัพท์ฉบับโบราณเดิมว่า
พุทธที่จุฬาราช แปลว่า เป็นพ่อพี่ของพระพุทธ

๔. ฉบับพิมพ์คำพิชัยเล่าว่า ให้นับมี เสฎฐี แต่ในฉบับโบราณเดิมว่า ให้นับมี เสฎฐี แปลว่าทานที่พระองค์ได้ถวาย
แล้วทนเป็นทานอันประเสริฐ

๕. ในที่นี้แปลตามฉบับพิมพ์คำพิชัยเล่าว่า อิศรณสุคนาณ แต่ในฉบับโบราณเดิมว่า อิศรณสุคนาณ แปลว่า ใน
นามซึ่งผู้อื่นประคอบไม่ได้ คือ คนอื่นทำไม่ได้

ประกอบไปด้วยถัถฐิ ๑๐ ประการ พระเทวราชมารดาฉันนั้น ขอให้ปราศจากโรคพยาธิ จงได้เป็นพระชนนีของพระมหากษัตริย์ในอนาคต พระมหากษัตริย์เป็นพระราชกุมารนั้น ขอจงปกครองคณะสงฆ์แห่งทั้งสี่ชั้น โดยมีความสุขสำราญบัง ๆ ขึ้น เช่นมีอายุยืนนานเป็นอาทิ ฯ

๖. มหาบพิตรทรงสมภพในราชวงศ์อันเป็นใหญ่กว่ามนุษย์ผู้ทรงไว้ซึ่งสิริ^(๑) ในพระบุรีอันมีช้างนำพลนิภายเครื่องราชูปโภคครบทุกอย่าง ขอให้บุญกุศลที่มหาบพิตรทรงสะสมไว้นั้น จงรักษา^(๒) ซึ่งพระราชาบุคาพลธรรมาภิบาลทั้งหมดค้ำมีอิสรภาพหนาแน่นหาประมาณมิได้ ฯ

๗. ผู้ซึ่งมีความรู้ด้วยปัญญา มีตระกูล, สมบัติ, และอำนาจหาที่เปรียบมิได้ เป็นพระราชอาณัติประเสริฐ มีน้ำพระทัยยินดีในบุญกุศล, เป็นใหญ่แก่ประชาชน, และพร้อมด้วยพระสิริมหาเทวี ผู้เป็นพระราชชนนีอันดีงาม ทรงศรัทธาปัญญาไว้อย่างแข็งแรงกับพระมหากษัตริย์ ผู้มีความมั่นคง, มีสติ, มีปัญญา, อ่องพ้นจากโมหะและตัณหา และศรัทธาปัญญาไว้กับพระราชาทั้งหลายอันด้วยว่าจะส่งเสริมการบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น ฯ

๘. พระมหากษัตริย์ อันมหาบพิตรทรงสร้างมหามณฑปอันรุ่งเรืองสูงไกลดงามอันร่วมไปด้วยวิริยะ ความสำเร็จไปด้วยจิตรกรรม ถวายให้เป็นที่อยู่อันประเสริฐ เพี่ยมเท่าภาคพื้นสวรรค์ ประกอบด้วยเรือนใหญ่ เรือนหลวง ประดับตกแต่งรวบรวบให้เป็นทานพร้อมด้วยเครื่องบริวารอันประณีตอย่างคึกคัก ท่านยังชนผู้ประเสริฐทั้งสี่ชั้นให้ยินดีด้วยปัญญาครุสรี (คือพระธรรมของพระพุทธ) ฯ

๙. มหาบพิตร เสวยราชสมบัติด้วยพระองค์เอง ในฉัตตมี ๗ ชั้นหาที่เปรียบมิได้^(๓) ในแผ่นดินของพระองค์ผู้มีพระบาทอันขำขันมีกฎของราชาอื่น ๆ ด้วยบุญญาภิบาลของพระองค์เอง พระพุทธผู้เลิศในโลก ทรงยังโลกคือ เทวดา

๑. โฉฉบับพิมพ์รูปศัพท์ว่า สิริรวมบุญทุกแห่งไว้ซึ่งสิริ ในที่นี้แปลตามฉบับโบราณคดีว่า สิริรวมบุญทุกแห่ง เป็นใหญ่กว่ามนุษย์ผู้ทรงไว้ซึ่งสิริ

๒. โฉฉบับพิมพ์รูปศัพท์ว่า ราชภาวิกาทุก แปลว่า จงครอบงำราชบุคาพล ในที่นี้แปลตามฉบับโบราณคดีว่า ราชภาวิกาทุก ของเริกนาซึ่งพระราชาบุคาพล

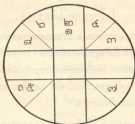
๓. โฉฉบับพิมพ์รูปศัพท์ว่า ฉัตต แปลว่า สวรรค์ จตุศต แปลว่า โฉฉัตต ๑ ชั้นอันเข้มแรงหาที่เปรียบมิได้ ในที่นี้แปลตามฉบับโบราณคดีว่า สวรรค์ จตุศต แปลว่า สวรรค์ ๑ ชั้นหาที่เปรียบมิได้

พร้อมด้วยมนุษย์ ให้มีศรัทธาและให้ข้ามไปสู่ฝั่งโพ้น^(๑) (คือถึงโลกุตตรธรรม)
 อนึ่งเทพดาทั้งหลายมีเทพวิชัย (ความชนะของเทวดา) ย่อมเชื้ออำนาจ
 พระองค์ให้ทรงชัยชนะเป็นอันดี ฯ

เมื่ออนุโมทนาอันดังกล่าวดังนี้ พระมหากษัตริย์ทรงเล็งถกพระภิกษุที่มีเดียงดา ๓๑ ใน
 พญัชนะและพฤทธิ^(๒) เล็งได้ ๘ รูป ธาราณาให้ตั้งคนหาเมตตปริตร

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

ดาวพระเคราะห์ที่อยู่ในราศีดังนี้ คือ พุธสถิตกับฉัตรชราวุธสังข์ อาทิตย์
 กับจันทร์อยู่ราศีเมษ ศุกร์อยู่ราศีพฤษภ เสาร์อยู่ราศีเมถุน ราหูอยู่ราศีมิถุน
 พุธอยู่ราศีมีน อังคารอยู่ราศีถูภัก ในวันศุกร์ประสูติด้วยอัฐมฤกษ์ ขึ้น
 ๓ ค่ำ เดือน ๖ ปีชวด เวลาบ่ายถึงคยาม^(๓) พระราชาธิราชทรงปรารถนา
 ความเจริญแห่งพุทธศาสนากายสิทธิ์ จึงอธิษฐานพรหมมหาเดรมีพรพรมา ๕๔
 มาจากวัดโพธาราม ทรงแต่งตั้งในตำแหน่ง ครู อยู่วัดบ้านคงมหาราหาร

ณ วัน ๖ ค่ำ ๖ ปีชวด เวลาบ่าย จุลศักราช ๙๘๐

จึงอยู่ ในเวลาเมื่อพระเจ้าพิตกบัณฑิตราชาธิราชทรงปรารถนาอุพพรรณภูติราชวงศ์พระราชมาร
 ให้แก่พระมหาเดรมัน พุทธศาสนา นับถึงแก่พระศาสดาปริณิพพานแล้วได้ ๒๐๖๒ ปี พุทธ

๑. ในฉบับพิมพ์รูปศัพท์บาลีว่า ธรณชยโครชโยด แปลว่า ใต้มีศรัทธาและข้ามทั้งสี่ดาวฤกษ์ ในที่นี้แปลตามสัน
 ฉบับโบราณเดิมว่า ธรณชยโครชโยด ใต้มีศรัทธาและให้ข้ามไปสู่ฝั่งโพ้น คือ (โลกุตตรธรรม)
๒. จลาคในพญัชนะและพฤทธิ คือ จลาคในพญัชนะและพระ
๓. ถึงคยาม เวลาบ่ายประมาณตั้งแต่ ๑๒.๓๔ น. ถึง ๑๕.๑๒ น.

คำสอนนิกายตั้งหอมาถิงเมืองเขื่องใหม่ได้ ๑๘ ปี ส่วนพระวราชมัธยมพระพรหมได้ ๑๖ ปี พระ
ราชณมิตมาได้ ๒๒ ปี

จากวันที่พระราชปธานอุทิศพระบฏตราตั้งให้แก่พระมหาเถรแล้วถึงวันที่ ๔ พระองค์
โปรดให้พระสงฆ์นิกายตั้งหออุปสมบทกรรม พระภิกษุสงฆ์พระวราชมัธยมพระพรหมเป็นประมุข
ได้ยังอุบลนครให้อุปสมบทจำนวน ๑๑๐ คน และอุปสมบทกรรมนั้น ขึ้นตั้งคณะใหม่ (ชั้น) ๔ คำ
ตั้งแก่แรม ๘ คำ เดือน ๖ ไปจนถึงกลางเดือน (๘) พระราชารับคัมภีร์พระวราชมารดา
ทรงคัดเลือกพระมหาเถร ผู้ทรงศีลมีอายุได้ ๒๒ รูป มีพระมหาพรหมเป็นประมุข ทรงบูร
ด้วยเครื่องอัฐการบูรอันใหญ่ยิ่งแล้ว ธาราณาให้ภิกษุสามัคคีภิกษุสามัคคี และพระพรหม
ตั้งขึ้นนั้น ได้มีพระภิกษุจำนวน ๖๐ รูป ให้ตั้งอยู่ในศาลาตามหาวันจันทรของพระองค์ด้วย

กาลแห่งพุทธพระคำสอนตั้งหอรุ่งเรือง

จนวิบุณย์

[เรื่องกาลบังเกิดช้าง]

เดือนมา ถึงวันแรม ๓ คำ เดือน ๘ ประกอบด้วยบุพผาธำพรหมกันดั พระราชารับคัม
ทรงถวายคำปลงนาคัน ให้เป็นที่อยู่ของพระสังฆราช ถวายวัดบุพผาราม ให้เป็นที่อยู่ของ
ท่านมหาเถร ถวายวัดเจติยหลวง ให้เป็นที่อยู่ของพระญาณโพธิเถร ต่อจากนั้นมาถึงวันศุกร์
๕ ๓๐ คำ เดือนธันวาคม ประกอบด้วยอุคตภิกษุสามัคคี เวลานั้น พระราชาโปรดให้ยก (สร้าง)
มหาวิหารในวัดเจติยหลวงและวัดสหธรรม^(๑)

ท่านประพนธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

ณ วันศุกร์ ขึ้น ๓๐ คำ เดือนธันวาคม จันทรเสวยอุคตภิกษุสามัคคี
เวลาเที่ยง ควพระเคราะห์สถิตอยู่ในราศีคังคังไปนี้ อังคารกับราหูอยู่ราศี
มิถุน จันทรอยู่ราศีเมษ พฤหัสบดีกับศุกร์อยู่ราศีศีล อาศิตกับพุธอยู่ราศี
พิจิก เสาร์อยู่ราศีธนู และอังคารอยู่ราศีเมษกร ครั้งนั้น พระเจ้าแผ่นดินแห่ง
เวททั้งหลายโปรดให้ยกวิหารในวัดเจติยหลวงและวัดสหธรรม ฯ

๑. วัดสหธรรม หมายถึง วัดเจติยเจ็ดยอด คือ วัดมหาโพธาราม (ดูปีที่ ๑๘)

ณ วัน ๖^{๑๐} ๑ ค่ำ ปุศาส จุลศักราช ๙๙๐ เวลาเที่ยง

ต่อจากนั้นมา ณ วันจันทร์ ๕ ค่ำ เดือน ๕ เวลาเช้า ๖ โมงเศษณิกายดีหลด มีพระเถรบรรพชเป็นประมุข ได้ก่อกำแพงแก้วในวัดป่าแดง ซึ่งพระเจ้าอริยธรรมจักรพรรดิโปรดโปรดให้ปลูกสร้างไว้ ฝ่ายพระอัครมหาราชได้สร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่ง สูง ๑ ศอกในวัดพุทธาราม^(๑) เมื่อวันศุกร์ ๕ ค่ำ เดือน ๕ นั้นเอง ซึ่งเป็นวันเสด็จ แม้ในคืนนั้น ณ วันเสาร์ แรม ๒ ค่ำ ได้ทรงมหรสาธิตพระราชนัดด้วยนาฏกนิเทศอันเป็นเหตุให้รุ่งเรือง และด้วยอาณาเขตพุทธมณฑลอันใหญ่ของพระราชารบคัมภีร์ด้วยการคมนาถของเทพคณาวิธานพระนคร ได้มีพญาช้างวิเศษเชือกหนึ่ง มีสีเหมือนเขาไกรลาส เมื่อทรมลคางคัง มีขั้วจะส่งมรรณด้วยอักษรนครบทุกอย่างบังเกิดชนแถบทิศเหนือของเมืองเชียงใหม่ เมื่อวันจันทร์ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๓

กาดบงเกิดสร้าง

จนวิษุณ

[เรื่องพระพุทธรูปแก่นจันทร์]

แต่ก่อนหน้านั้น พระราชารบคัมภีร์ด้วยพระเทวีอารามารดา ทรงกระทำการบวรพุทธมณฑลวิธานในพระอัฐปญาใหญ่ทั่วทิศทั่วทิศ^(๒) เมื่อวันพุธ ๕ ค่ำ เดือน ๓ ต่อจาก

๑. พุทธาราม แปลว่า วัดอารามของคางคังหรือวัดมหาโพธารามหรือวัดเจดีย์เจ็ดออด ซึ่งเป็นที่ถาวรของพระเจ้าพิไล

๒. ท่านผู้กล่าวถึงว่า พุทธอาราม แต่ครั้งนั้นยังโบราณคัมภีร์เป็น พุทธอาราม ในพงศาวดารโยนกเรียกว่า วัดพิชัยหรือวัดอาราม

ณัณมา พระวราฯโปรดให้ยกแก่งควมไม้เครื่องปรุงอาหารของวัดป่าแดงหาวิหาร เมื่อวันพุธ
๕ & ๖ เดือน ๖ เวลาเที่ยงยามปอดต มีถาว รุดคักวรา ๑๑๑ แต่พอถึงวันวัน ๑ คำ พระ
องค์นั้นภายดีทอดได้กระทำอุปสมบท

จริงอยู่ พระองค์มีดีทอด ได้กระทำอุปสมบทตามแบบแรก ๓ ครั้ง นาคที่จะบวชมี ๒๔ นาค
เข้าบวชคราวละ ๒ นาค แต่ ในบั้นมี ๔ ครั้งนาคที่จะบวชทั้งหมด มี ๑๐๐ นาค เข้าบวชคราวละ
๓ นาค บวชได้วันละ ๓๒ นาค และการอุปสมบทนั้น อันดีทอดเมื่อวัน ๑๔ คำ (*)

คิงแคว้นวัน ๑ คำถ่วงเพญเคียน ๑ พระวราฯราชฯ พร้อมด้วยราชทูตานุทูตของเจ้า
ประเทศราชทั้งหลาย ได้ส่งนำพระอภัยภูมิจา แล้วส่งเงินหลายหมื่นเพื่อตกแต่งมหาภิวัน
แจ้งทรงตั้งบิณฑบาตเรื่องมหาเวสสันดรและธรรมบรรยายเรื่องมหาเวสสันดร ซึ่งพระองค์โปรดให้
เขียนกัณฑ์ คือจากนั้นมา พระองค์โปรดให้ยกมหาภิวันวัดบุปผาราม เมื่อวันพฤหัสบดี เป็น
ที่ทราบ ว่า จันทร์ประกอบด้วยปฐมนักขัตติยธิดาโรต รัน ๖ คำ เดือนแปดคั่น ครั้นถึงเดือน
แปดคั่น คิงแคว้น ๑ คำถ่วงเพญ พระวราฯกับพระวราสมารคาพร้อมด้วยทอนภายในพระราช
ทูตานุทูตของเจ้าประเทศราช ได้เข้าเงินทำเป็นกำแพงล้อมมหาธาตุวิสุทธิ เพื่อจะเข้าเงินไป
ซื้อทองใบไม้คองคันทาธาตุ แล้วทรงตั้งบวชธรรมบรรยายซื้อทองวัด พระองค์ทรงทำวิ
ทองเพื่อตั้งล้อมรอบของคันทาธาตุ เมื่อวันเพญเคียนแปดคั่นตนเอง และเมื่อวันพฤหัสบดี รัน
๕ คำ เดือน ๑๒ พระองค์ทรงตั้งให้เชิญพระปฐมมาทองคันทาหนักประมาณสามล้าน (๒) รัน
ประดิษฐานบนแท่นวัดกุ่มกามที่ป่าราม (วัดเกาะกุ่มกาม) และโปรดให้ยก (สร้าง) ประตุน
นครเรียงใหม่ (ครุฑที่ ๔๘) เมื่อวันศุกร์ รัน ๓๓ คำ เดือนอ้าย และได้ทรงบรรจุพระบรมสารี
ริกธาตุในมหาเจดีย์วัดเวฬุวันวิหารอุทุมม์ทิศวันคกเคียง ได้เมืองเรียงใหม่ เมื่อวันอาทิตย์
รัน ๓๐ คำ เดือน ๓ และโปรดให้ยกปราสาท ๔ องค์ กับกำแพงแก้วภายในพระราชวัง เมื่อวัน
พุธ รัน ๓๐ คำ (เดือน ๓) เวลาเช้าตรู ครั้นถึงวันพฤหัสบดี รัน ๑๔ คำ โปรดให้ยก (สร้าง)
อุโบสถหลังเก่าในวัดป่าแดงมหาวิหาร ในเวลาเที่ยงวัน คือจากนั้นมา พระวราฯโปรดให้
คณะสงฆ์ภายในวัดทำอุปสมบทกรรม เมื่อวันศุกร์ รัน ๑๒ คำ เดือน ๕ จันทร์ประกอบด้วย

๑. เจ้าใจว่าวัน ๑๔ คำ เดือน ๑ คือ เริ่มทำการอุปสมบทแต่วันนั้น ๑ คำ เดือน ๖ วันละ ๑๒ นาค ถึงวันแรม
๑๕ คำ เดือน ๖ อุปสมบทได้ ๒๒ วัน ได้นาคจำนวน ๒๑๖ นาค เริ่มตอนเช้าขึ้นเดือน ๑ คติความสงฆ์พระ
พุทธรูปและพิธีกรรม เริ่มอุปสมบทตอนวันแรม ๑ คำกับแรม ๑๔ คำอีก ๒ ครั้ง ๆ ละ ๑๒ นาค ได้นาค ๒๔ นาค
ทั้งหมดรวมวันอุปสมบท ๒๔ วัน ๆ ละ ๑๒ นาค รวมเป็นนาค ๑๐๐ นาค

๒. สามล้าน เท่ากับ ๓,๐๐๐ กิโลกรัม

บุพผณักคุณนักษัตร บีมะโรง จุติศักราช ๗๗๒ (พ.ศ. ๒๐๖๔) ฝ่ายพระราชาธิบดีพระราชมารดาได้โปรดให้ทำงานยกฉัตรมหาเศวตฉัตรมาประดิษฐาน ณ เมืองฉะเชิงเทรา เมื่อวันอาทิตย์ รน ๑ ค่ำ เดือน ๔ เวลาเที่ยง และโปรดให้ราชวงศ์ไมเคิลประสูติพระโอรสขึ้นในวัดป่าแดงมหาวิหาร เมื่อวันอาทิตย์ รน ๑๐ ค่ำ (เดือน ๔ บีมะโรง) และโปรดให้ตั้งสมณศักดิ์พระญาณองค์ใหญ่ ทำด้วยแท่นจันทร์ เมื่อวันอังคาร แรม ๑๑ ค่ำ

ครั้น ณ วันพุธ ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ โปรดให้พระสังฆาจารย์พระพุทธรูปมณฑลคอปัรในพระราชวัง และการเจริญพระพุทธรูปมณฑล จบองเมื่อวันพฤหัสบดี (สวด ๓ วัน) พอลงวันอังคาร แรม ๒ ค่ำ (เดือน ๕) จันทร์ประกอบด้วยผู้ส่งนักษัตร พราหมณาจารย์และปโรหิตทั้งหลายก็กระทำพิธีราชาภิเษกพระองค์เพื่อให้เป็นราชาธิบดี

อนึ่ง พราหมณาจารย์และปโรหิตเหล่านั้น ได้อภิเษกพระองค์เพื่อเป็นพระราชาธิบดี ณ วันศุกร์ แรม ๓ ค่ำ เดือน ๖ จันทร์ประกอบด้วยผู้ส่งนักษัตร อีกครั้งหนึ่ง นับเป็นครั้งที่ ๒ พระราชา ครั้นทรงอภิเษกแล้ว ณ วันนั้นเอง ทรงถวายจตุรพิธพรหม คือ ผ้าแพรและผ้าสีน้ำเงินจำนวน ๕๐๐ คู่แก่คนละองค์ ๖ นิกายจำนวน ๕๐๐ รูป

ณ วันศุกร์ รน ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ พระราชาธิบดียังให้สร้างฐานเจดีย์ทองในวัดพระเจ้าแผ่นดินเมืองมา (ครุฑที่ ๓๕) ครั้นแล้วโปรดให้ยกฉัตรเศวตฉัตรไป เมื่อวันอาทิตย์ รน ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ องค์เจดีย์นั้นกว้างด้านละ ๗ วา ๒ ศอก สูง ๑๔ วา ๒ ศอก^(๑) และในชั้นพระองค์ยังให้สร้างการนาครังค (เขียงใหม่) เรียงพระโคมีปฏิมาในวัดป่าแดงมหาวิหาร

ต่อจากนั้นมา พระราชาโปรดให้คณะสังฆนายกจัดการทำอุปสมบทกรรม เมื่อวันจันทร์ แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ ประกอบด้วยสาวกนักษัตร บีมะเส็ง^(๒) จุติศักราช ๗๗๓ (พ.ศ. ๒๐๖๕) ฝ่ายพระสังฆการีทำอุปสมบทกรรม คงแคว้นนามจากถึงวันอุปสมบทกรรม ๑๔ ค่ำ จึงเสร็จ นาคทบวชครบถ้วนจำนวน ๒๒๐ นาค ลำดับต่อจากไป พระราชาและ

๑. ตามตำนานพระราชนิพนธ์เรื่องเมืองวิเศษไชยชาญ เล่าว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๔ ว่า ฐาน ๔ เหลี่ยมกว้างด้านละ ๒๔ วา สูง ๑๔ วา ส่วนในหนังสือจินตนาการนิพนธ์นี้ ในตอนที่ได้กล่าวมาแล้ว พระเจ้าพิลกทละเริ่มเจดีย์องค์เก่าสร้างเมื่อสมัยพระเจ้าแสนเมืองมา เมื่อเสร็จแล้วฐานกว้างด้านละ ๑๑ วา สูง ๒๒ วา ดังนั้นที่ว่าในครั้งนั้นกว้างด้านละ ๗ วา ๒ ศอก สูง ๑๔ วา ๒ ศอก คงจะเป็นเสริมสร้างของเดิมขยายให้ใหญ่ และสูงขึ้นมาจำนวนดังกล่าว

๒. ตามที่ฉบับพิมพ์ที่เป็น สาส์นสมุททิ แปลว่า บิณฑู ในฉบับโบราณฉบับเป็น สาส์นสมุททิ ผู้แปลเห็นว่าผิดถึงสองฉบับ ที่ถูกต้องเป็น สบปัสวสมุททิ แปลว่า บิณฑู และ ตรงกับจุติศักราช ๗๗๓ ด้วย

พระราชเทวี (พระราชมารดา) พร้อมด้วยพระนาคูหาหลวงและคณะเสด็จ ๓ นิภาย มีพระมหาเถรราชครูเป็นประมุข ทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในองค์เจดีย์ทอง ในวัดที่พระเจ้าแผ่นดินเมืองมาทรวัง (วัดเจดีย์ทอง) เมื่อวันพุธ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๘ จันทรเดือนบุพผาสาพระพุทธนักษัตร ถึงยาม (ยามบ่าย)

อนึ่ง ศาลาหาวิณัจฉนัยห้องเก่า ตั้งแก่ครั้งพระเจ้าบึงการวราช (พระเจ้าพลิก) นั้น พระราชารทรงสังเกตเห็นว่า เป็นเหตุแห่งความเจริญ จึงทรงปฏิสังขรณ์ยกขึ้นในด้านทิศตะวันตกของหลวง^(๑) ทำให้เป็นโรงหอยชกหาคด้วยดี

ในวันบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้น พระองค์ทรงนิมนต์พระเถรทั้งหลาย มีพระมหาเถรราชครูเป็นประมุข ให้ส่งคพระปริตรในหอยชกนั้น การส่งคพระปริตรนั้นจุดลงในวันอุโบสถ (๑๕ ค่ำ กลางเดือน)

อนึ่ง พระองค์โปรดให้จุดธรรมกองโบราณไว้เป็นก่อกำประพาสสำราญพระราชฤทัยของพระองค์ ทรงนิมนต์พระมหาเถรทั้ง ๓ นิภาย ๒๗ รูป มีพระมหาเถรราชครูเป็นประมุข ให้ส่งคพระปริตรคอนข้าวอบธวัชโบราณนั้น เมื่อวันอาทิตย์เพ็ญเดือน ๑๐ นั้นเอง และในวันนั้น เมื่อส่งคอบธวัชในทานกาศาหารอันเป็นมงคลแล้ว พระองค์ทรงส่งรายใต้ประจำนคร เพื่อเป็นคำกับนิยมาณที่แก่พระมหาเถรราชครู และพระองค์ทรงบูชาพระบรมราชาธาตุหิริปัญชัยด้วยประทีปเครื่องบูชา กล่าวคือ จานประทีปอันวิจิตรเป็นจำนวนไม่น้อย ตั้งเกวณน ๘ คำ จนถึงวันเพ็ญกลางเดือน ๓ จานประทีปอันวิจิตรได้เอาไปขายแล้วซื้อทองคำเปื่องมาบิณฑพระบรมราชาธาตุหิริปัญชัย

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคำกา แปลความว่า

ในปัณเฑ^(๒) วันอาทิตย์ แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ดาวพระเคราะห์มาวมกันอยู่

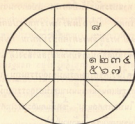
ในราศีมังกรถึง ๑ ดวง คือ อาทิตย์ จันทร อังคาร พุธ พฤหัสศั ศุกร และเสาร์

พระเคราะห์ทั้ง ๗ นี้ อยู่ใ้ในราศีมังกร ราศีอยู่ราศีนั้น

๑. ข้างหลวง คือ สนามหลวง

๒. ในฉบับพิมพ์ที่ทางหอสมุดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมวสุส แปลว่า ในปัณเฑนั้น ไม่ได้ความว่ามีอะไร สอดดูกับพื้นฉบับโบราณเดิมปรากฏว่าเป็น อปุปุสส แปลว่า ในปัณเฑนี้ ตั้งได้ความดี จึงแปลตามความในพื้นฉบับโบราณเดิม

ณ วัน ๑ ๆ ๑ คำ ปีมะเส็ง จุลศักราช ๙๗๓

ณ วันอังคาร (จัน) ๙ คำ เดือน ๔ พระองค์ทรงจัดการกักตัวไม้เคียวปลุกตั้งวงกุญ
หัดใหญ่ในวัดบ้านแดงและสร้างวิหารในวัดของพระบรมเสนาบดี (คือ วัดมหาโพธาราม)

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

ณ วันศุกร์ ขึ้น ๔ คำ เดือน ๓ จันทรเสวยภรณ์นักษัตร พระบรมธรรมิกราช
โปรดให้อัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทน์มาจากที่อยู่เดิมประดิษฐานไว้ใน
วัดโพธาราม^(๑)

[เรื่องตำนานพระพุทธรูปแก่นจันทน์]

ในรัชชนัน ขอเล่าเรื่องพระพุทธรูปแก่นจันทน์ ตั้งแต่แรกเริ่มเป็นลำดับมา ได้ยินว่า
หลังจากที่พระพุทธทรงอนุญาตให้พระพุทธเจ้าได้ ๑ อย่าง^(๒) แก่พระอานนท์เถระแล้ว พระเจ้า
บิณฑกโกศลในเมื่องสาวัตถี ทรงปรารภจะหาว่าพิษ คือ บุญกุศลโดยจะให้คนทั่วโลกกราบ
ไหว้พุทธเจ้านั้น จึงโปรดให้สร้างพระพุทธรูปแก่นจันทน์องค์หนึ่ง^(๓) คือนามเนื้อพระเจ้าอัญญา^(๔)
ครองราชสมบัติ (ในเมื่องสาวัตถี) กษัตริย์เมืองสุวรรณภูมิได้อัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทน์
นั้นมาบูชาเสียแล้ว

๑. ในพงศาวดารไทยกล่าวไว้ จุลศักราช ๙๗๓ ปีมะเส็ง สัปตศก วันศุกร์ เดือน ๔ หุติมาส ๗ คำ เจ้า
พระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทน์และถอดมาจากรูปปฏิมา (ในจินกอมาลิกรณ์ว่า วัดโพธาราม) ไป
ประดิษฐานไว้ในพระมณฑปที่วิหารซึ่งสร้างสำหรับพระเจ้านันทนที ณ วัดโพธาราม คือวัดเจ็ดยอด
(รูปที่ ๕๔)

๒. พุทธเจดีย์ ๑ อย่าง คือ (๑) บริโณกเจดีย์ (๒) ชนวนเจดีย์ (๓) อุทเทสิกเจดีย์

๓. ตามแห่งเรียก วิสุทธิ คัมภีร์ในลานคัมภีร์ วิสุทธิ ฉบับโบราณจะเป็น วิสุทธิ

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระราชาธิบดีเสนทโกศล โปรดให้สร้างพระพุทธรูปแก่นจันทร์ เมื่อปีใด
ต่อจากนั้นมาอีก ๘ ปี พระผู้มีพระภาคก็ปรินิพพาน กษัตริย์ในเมืองสุวรรณ-

ภูมิได้บูชาสืบต่อกันมาจนพุทธศาสนาอวสานได้ ๑๐๐๐ ปี

พระเจ้าอากัจ เกิดในวงศ์ของกษัตริย์เมืองสุวรรณภูมิ เป็นพระราชโอรสของพระเจ้า
นรบดี ทรงอัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทร์นั้นมาแต่เมืองสุวรรณภูมิ แล้ววัดร้างนครนบพิต
เรวดีเชฟในชนบทวิเรก^(๑) ในประเทศสยาม ซึ่งเป็นคนละประเทศกับเมืองสุวรรณภูมิ^(๒) ทรง
บูชาพระพุทธรูปแก่นจันทร์ในชนบทวิเรกจนช้านาน^(๓)

ถ้าวัดนั้นว่า พระพุทธรูปแก่นจันทร์ประดิษฐานอยู่ในวิเรกนครนั้น เป็นเวลานาน
ประมาณ ๑๐๐ ปี ฝ่ายพระพุทธรูปวิเรกนคร ได้อัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทร์นั้น มาให้แก่
พระเจ้าสุวรรณธามในวิเรกนคร นับว่าพระเจ้าสุวรรณธามนั้น ทรงบูชาอยู่ ๑๐ ปี ต่อئ้นมา
ฝ่ายพระราชามหากนิเศร ทรงอัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทร์นั้นมาบูชาในสุพรรณนคร ๑๐ ปี
ต่อจากนั้น พระอริยเดวได้อัญเชิญพระพุทธรูปองค์นั้น มาให้แก่พราหมณ์หนึ่งในตำบลบ้านพล
แก้ววิเรก พราหมณ์นั้นนามว่า ๑๐ ปี ต่อจากนั้น พระอภัยเดวได้อัญเชิญพระพุทธรูปองค์นั้น
มาบูชาในนครพอลิม แต่ไม่นานเท่าไร พราหมณ์นั้นได้อัญเชิญจากนครพอลิมกลับไปบูชาในตำบล
บ้านพลอ็อก จากนั้นมา ยังมีอุปาสถุหนึ่งชื่อ โมถ เป็นคนอยู่ในแคว้นพะเยา ได้อัญเชิญพระพุทธรูป
องค์นั้น มาบูชาในวัดปทุมมาราม ๖๐ ปี ต่อจากนั้น เจ้านครพะเยาพระนามว่า บุทธธัมมฐิระ^(๔)
ทรงอัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทร์องค์นั้นมาประดิษฐานบูชาในวิหารวัดคณธชัย^(๕)

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

ณ ปีชวด จุศกักราช ๔๘๔ พระศาสนาปรินิพพานล่วงแล้วได้ ๒๐๐๐ ปี

พระพุทธรูปแก่นจันทร์ประดิษฐานอยู่ ในวิหารวัดคณธชัย ๒๒ ปีแล้ว

๑. ชนบทวิเรก เจ้าใจว่าหมายถึง แฉกคาถา หรือ เมืองตาก เมื่อสร้างนครขึ้นแล้วก็กลายเป็นเมืองคนคร
๒. ข้อความตอนที่ว่า "เป็นคนที่ประเทศกับเมืองสุวรรณภูมิ" นั้น ท่านใช้ศัพท์บาลีว่า วิเทส ข้อความดังกล่าวนี้
ไม่มีในศิลาฉบับโบราณเดิม
๓. ในฉบับพิมพ์เก่าบางฉบับว่า จิระ ฟูเจติ แปลความพ้องกันว่า บุษายังจิระ ไม่ได้ความเข้าใจว่าพิมพ์ผิด สอด
กับศัพท์บาลีในภาษาเดิมเป็น จิรี ฟูเจติ แปลว่า บุษายานาน
๔. บุทธธัมมฐิระ อาจแปลว่าชื่อ ว่า บุทธธัมม หมายความว่าชื่อ พระพุทธเจ้า
๕. ท่านผู้กล่าบบาลีว่า วิชยวิหาร แปลว่า วัดคณธชัย คือวัดบ้านคลองหลวงคณธชัย อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย
(ดูรูปที่ ๕๐)

ต่อมา พระมหาเถรธรรมเด่นมาดี อัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทน์นั้นมาประดิษฐาน
บูชาในวัดโคกไธการาม^(๑) นอกกำแพงเมือง ด้านทิศตะวันออกนครเชียงใหม่

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคำกา แปลความว่า
พระพุทธรูปแก่นจันทน์ มาสู่เมืองเชียงใหม่ เมื่อปีจอ จุลศักราช ๔๔๐ เมื่อ
มาตั้งเมืองเชียงใหม่ครั้งแรก อยู่ในวัดโคกไธการามอันประเสริฐและอยู่ได้ ๕๐ ปี
เป็นรัชสมัยของพระเจ้าฟ้างอกครองราชสมบัติ ๗

ต่อมา พม่าเข้ามาทำลายเมืองหงสาวดี ปาไท^(๒) ได้อัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทน์
องค์นั้นมาประดิษฐานบูชา ในวิหารวัดคอนชัยแถวพระยา

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคำกา แปลความว่า
พระพุทธรูปแก่นจันทน์ประดิษฐานอยู่ในวิหารวัดคอนชัย ๒๔ ปี ตั้งแต่
จุลศักราช ๔๔๔

ต่อมา พระเจ้าฟ้างอกปลัดข้าราชการ ครีดีโร โหม่หาอำมาตย์ผู้ใหญ่ในทางพม่า^(๓)
เกี่ยวกับชาวนคร (เจ้ากรมพระยาอภัย) ได้อัญเชิญพระพุทธรูปองค์นั้น มาประดิษฐานไว้
ในวัดบุปผาราม เมื่อวันที่ ๔ ค่ำ เดือน ๓ (วันสุก รุ่ง ๔ ค่ำ เดือน ๓)

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคำกา แปลความว่า
พระมหาท้าวชัย โปรดให้ราชทูตเมืองไต^(๔) ซึ่งมาเจริญราชไมตรีไปนมัสการ
พระพุทธรูปแก่นจันทน์ที่วัดบุปผาราม

พระพุทธรูปแก่นจันทน์มาตั้งเมืองเชียงใหม่ เมื่อปีมะเถาะ จุลศักราช ๔๘๓ ตรงกับ
พระศักราชตามพงศาวดารเมืองไต ๒๐๖๕ ปี เป็นปีที่พระพุทธรูปมา^(๕)

บริเฉท ว่าด้วยพระพุทธรูปแก่นจันทน์โดยย่อเพียงเท่านั้น แต่เรื่องนมมาในตำนาน หรือ
ตำนานอื่นๆ โดยพิสดาร

บริเฉทว่าด้วยพระพุทธรูปแก่นจันทน์
จบบริบูรณ์

๑. วัดโคกไธการาม คือ วัดศรีภูมิ
๒. มหาอำมาตย์ ชื่อ ปาไท วิจิตรมาลี ปาไทไป นาม มหาพญา เจ้าใจว่าเรียกตามชื่อพื้นเมืองว่า ปาไท
เพราะตัวนั้นชื่อ ปาไทชื่อเมืองนี้ ชื่อใหญ่เรียกสั้นชื่อมักใช้คำว่า ปา ปาหน้าชื่อเมือง ดังนั้น คำว่า ปาไท
คือชื่อ อำเภอ หรือ เจ้าเมือง ดังที่คำว่า นานาเท สอนพื้นฉบับโบราณเดิมเป็น ปาไท นาม มหาพญา
แปลว่า มหาอำมาตย์ชื่อปาไท
๓. ในฉบับโบราณเดิมซึ่งถูกสักว่า นครปลัดาธิปัต มหาพญา แปลว่า มหาอำมาตย์ ผู้เป็นใหญ่ในนครอัน
ประเสริฐ คำว่านครอันประเสริฐ คงจะหมายถึงนครเชียงใหม่ และมหาอำมาตย์ผู้นี้คงจะหมายถึงผู้สำเร็จราชการ
๔. พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ปีที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๙๔-๒๐๙๕)
๕. ต่อมาได้นำพระพุทธรูปแก่นจันทน์องค์นี้ มาประดิษฐานไว้ในวัดเจ็ทธีเจ็ทซอก (คูปี่) ปี ๕๔

[เรื่องพรรณนาความตอนจบ]

ณ วันวัน ๔ ค่ำ เดือน ๕ พระราชกุมารอื่นพระชนม์ พระเจ้าทศกณัฏฐราชครุตั้งให้เอาหีบพระศพที่ทองมาอัญเชิญพระศพราชกุมารนั้นไปวัดจันทาราม เมื่อวันแรม ๑๒ ค่ำ รุ่งขึ้นวันแรม ๑๓ ค่ำ ทรงถวายมหาทานมีผ้าแพรและผ้าดีดอกจำปาเป็นต้น แก่พระสงฆ์ ๓ คณะ และโปรดพระราชทานเพลิง ศาสนาจากนั้นมา พระราชาโปรดให้ตั้งมีคณะดีหุดทำอุปสมบทกรรม เมื่อวันพฤหัสบดี ๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเมีย จุลศักราช ๙๙๔ ประกอบด้วยภรรยานักขัตติราชที่บวชกรรมนั้น มีจำนวน ๒๒๐ นาค และโปรดให้ยก (สร้าง) วิหารวัดธรรมเดชาาราม เมื่อวันพฤหัสบดี ๕ ค่ำ เดือนแปดห้อย(๑) จันทร์เดือนยี่แปดนักขัตติราชที่บวชจากนั้นมา พระราชาทรงบำเพ็ญกุศล เพื่ออุทิศผลให้แก่พระราชบิดาของพระองค์ ทรงนิมนต์พระมหาเถร ๑๕ รูป มีพระมหาเถรราชครูเป็นประมุข ให้แสดงธรรมคงแก่เรียน ๑๐ คำถวญเพญเดือนแปดห้อย พระองค์ทรงบวชธรรมโดยถวายจีวรอย่างดีแก่พระเถระองค์ละคู่ๆ คือจากนั้น พระองค์โปรดให้ยก (สร้าง) หอพระมนเทียรธรรมวัดป่าแดง เมื่อวันพุธขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๑๒ และเมื่อวันพุธคืนเดือนฮ้ายได้เกิดแผ่นดินไหวใหญ่

พระราชารทรงบำเพ็ญกุศล เพื่ออุทิศถวญอุทิศไปให้แก่พระราชบิดาของพระองค์ ทรงนิมนต์พระมหาเถร ๒๐ รูป มีพระมหาเถรราชครูเป็นประมุข (ให้แสดงธรรม) แอว้จกทรงตั้งบวชกรรมบวชชายชือ พุทธวงศ์ ในวัดจันทาราม คงแะขึ้น ๕ ค่ำแห่งมีภิกษุชณะทรงถวญเพญ (เดือนฮ้าย) ทรงบวชธรรมด้วยผ้าดีงามาพรอย่างดีคงแก่เรียน และเมื่อคืนช้อย พระราชาขึ้นโปรดให้อัญเชิญพระกนิโธประญา (๒) ไปไว้ใปปราสาทหอคำ ซึ่งตักแต่งด้วยทองคำตั้งดีดีตกแต่งมอวคดถาวยวิจิตรด้วยประการต่าง ๆ อันมีใญ่ใปถวญมณฑาโพธาราม พวชนด้วยเครื่องสักการธัมมานะเป็นอันมาก คงแะขึ้น ๕ ค่ำ ถวญเพญเดือนช้อย พระองค์ทรงนิมนต์พระมหาเถรบุทรจกโรมีฎก ๑๐ องค์ มีพระมหาเถรราชครูเป็นประมุขให้แสดงธรรม ทรงตั้งบวชกรรมบวชชายชือ จริยาบิฎก ทรงบวชด้วยจีวรอย่างดีคงแก่เรียน ในวันเพ็ญเดือนยี่ช้อย พระราชาโปรดให้ราชบุคเณียงได้มณัฎการพระมหาธาตุหิรัญญชัย และในวันนั้น พระองค์ครุตั้งให้เก็บรักษาหนังสืออัญญาพระราชไมตรีที่พระเจ้าฮัมมัททนะใช้ให้ราชบุคอุบาสกพระยมา เพื่อกะระบถัมพันนไมตรีกับพระองค์ ไว้ที่วังพระมหาธาตุหิรัญญชัย หนังสืออัญญาทางพระราชไมตรีของพระเจ้าหงสาวดี ก็เช่นเดียวกัน

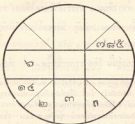
๑. วันขึ้นสิบค่ำกลางเดือน คือ เดือนแปดห้อยขึ้น ๑ ค่ำ เป็นวันสังเคลา ขึ้น ๕ ค่ำ คือเป็นวันเถลิง และแรม ๑ ค่ำ เป็นวันพุธ แรม ๕ ค่ำคือเป็นวันอาทิตย์ แต่เดือนแปดขึ้น ๕ ค่ำวันอาทิตย์ ขึ้น ๕ ค่ำเป็นวันพฤหัสบดี ดังนั้น จึงน่าจะเป็นวันขึ้น ๕ ค่ำเดือนแปดขึ้นไม่ใช่วันเดือนแปดขึ้น

๒. พระพุทธรูปเขียนสมัยสุโขทัย เรียกกันทั่ว พระเจ้าเมธีเจดม มีจุปณมีอยู่ในวัดศรีเกิด จังหวัดเชียงใหม่(รูปที่ ๔๐)

พระองค์โปรดให้เก็บรักษาไว้ที่เชิงพระมหาธาตุหริภุญชัย ในวันพฤหัสบดี ๓๓ ค่ำ เดือน ๓ พระองค์โปรดให้ยก (สร้าง) เสาธนะธำหรับพระภิกษุอาคันตุกะธรรมในวัดป่าแดง คือนั้นมา พระราชาทรงอนุญาตอุปถัมภ์กรรมแก่คณะสงฆ์ฝ่ายเถรวาท เมื่อวันที่วันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ ประกอบด้วยเรขานักขัตติย บิมะแน จุดศักราช ๙๙๕ (พ.ศ. ๒๐๖๘) อุปถัมภ์กรรมกรรมกรรมอันอุดมเมื่อแรม ๙ ค่ำ นาคทบวรมหาพนอน ๒๕๐ นาค ณ วันอาทิตย์ ๕ ค่ำ พงศกาศ (พงศกาศ) ยกพระบวงษารามาทรงให้เหนือ เจ้าราชบุตรพระนามว่า ชยภักดา เกิดในวงศ์เจ้าเชียงทองพร้อมด้วยบริวาร ได้ทำอภัยทานตามคัมภีร์พุทธมณีศึกษาต่อหน้าพระรัตนตรัยในวัดศีลหารามเมื่อวันที่ ๓๓ ค่ำ ฝ่ายพระราช ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลให้พระราชบิดาของพระองค์ ทรงนิมนต์พระมหาเถรทุกรูปที่มีอยู่ ๙ รูป มีพระมหาเถรราชครูเป็นประมุข ให้แสดงธรรมในวัดศีลหารามเมื่อวันที่ ๓๐ ค่ำ เดือน ๔ และการบำเพ็ญพระราชกุศลได้สิ้นสุดลงในวันเพ็ญเดือน ๔ พระองค์ทรงบูรณารามแก่พระมหาเถรแต่ละองค์ด้วยน้ำพระยาซึ่งองค์องค์ พระองค์โปรดให้ยก (สร้าง) มหาธาตุยอดประมาณ ๒๐ วา เพื่อให้เป็นที่อยู่ของพระมหาเถรราชครูในวัดป่าแดง เมื่อวันที่พุธ ๒ ค่ำ เดือน ๑๐ ประกอบด้วยบุพผณักขัตติยนักขัตติย เวลาเที่ยงวัน

ทำประเพณีไว้เป็นคณา แปรความว่า

พระราชโปรดให้ยกมหาธาตุ เพื่อยังศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง เมื่อวันพุธ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๑๐ สารทกาศ ประกอบด้วยบุพผณักขัตติยนักขัตติย บิมะแน เวลาเที่ยงวัน พระเถระที่อยู่เฝ้าวัดตั้งต่อไปให้ เสาร์ ราช พงศกาศนี้ อยู่ว่าศักราช ศักราชอยู่ว่าศักราช อาทิตย์ พุทธ อยู่ว่าศักราช จันทรอยู่ว่าศักราช อังคารอยู่ว่าศักราช อังคารอยู่ว่าศักราช พระองค์โปรดให้ยก (สร้าง) มหาธาตุขึ้นแล้ว ๑

ณ วัน ๔ ๒๑๐ ค่ำ บิมะแน จุดศักราช ๙๙๕ เวลาเที่ยง

พระตำหนักทองเก้าเหลี่ยมที่ประทับของพระมัยกาธิราช ซึ่งได้ทรงบูรณะให้ดีขึ้น
แล้วนั้น พระราชทานนิมนต์พระมหาเถร ๑๒ รูปมีพระมหาพรหมมุนีเป็นประมุขให้วัดพระปริตร
๓ วัน ทรงนมัสการบูชาถวายเครื่องสักการแล้วเสด็จขึ้นสู่พระตำหนักทองนั้น ด้วยพระอาการ
เยือกเย็นจนส่งเสียงอวิธยันท์ เมื่อวันพฤหัสบดีแรม ๔ ค่ำ เดือนธันวาคม ประกอบด้วยปฐมนิเทศ

ณ วันเสาร์ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือนยี่ ไปวัดไผ่ยก (สร้าง) วิหารใหญ่ที่วัดภูค้ำนครเกาะ
กุ่มกาม

ในวันเพ็ญเดือนยี่ ทรงบริจาคมหาทานถวายสมณบริวารประกอบด้วยผ้าไตร ๑๐๐
แก่พระเทพมงคลเถรพร้อมทั้งพระภิกษุบริวาร แล้วส่งพระเทพมงคลเถรพร้อมด้วยภิกษุ
จำนวน ๖๐ คนไปให้แก่พระเจ้านครด้านข้างเพื่อให้เกิดศรัทธาปสาทร

ณ วันศุกร์ ๑๐ ค่ำ เดือน ๓ พระองค์ทรงบูชาพระเถรราชาคณะด้วยเครื่องบริวาร
ราคาแพงแล้วนิมนต์ให้อยู่ค้ำบุปผารามและบุปผาราม

ณ วันพุธ ๑๑ ค่ำ เดือน ๔ พระราชาทรงตั้งให้จุลศักระโงกป่าแดงมหาวิหาร

ณ วันศุกร์แรม ๓ ค่ำ เดือนธันวาคม จุลศักราช ๙๙๖ (พ.ศ. ๒๐๖๔) พระราชา
นิมนต์พระมหาเถรบรรพชิตให้อยู่ภูมิดังใหญ่

ณ วันจันทร์ ๑๒ ค่ำ เดือน ๖ ปีระกา จุลศักราช ๙๙๗ (พ.ศ. ๒๐๖๕) พระองค์
โปรดให้กระทำอุปสมบทกรรม แล้วเมื่อวันเพ็ญเดือน ๖

ณ วันเสาร์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๗ พระราชาโปรดให้ยก (สร้าง) มหาวิหารในวัดป่าแดง

ณ วันพุธ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือนแปดหัว พระองค์โปรดให้อัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทร์
ไปไว้ในพระอุโบสถวัดมหาโพธาราม^(๑)

พระมหาภิกษุพระองค์นั้น ได้สวรรคตเมื่อขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๓ พระชนมายุได้ ๕๓ ปี^(๒)

๑. ที่วัดมหาโพธาราม หรือ วัดเจดีย์เจ็ดออร่าม เมืองเชียงใหม่ ซึ่งกำแพงแก้วด้านเหนือ มีชั้นถ้ำอยู่ชั้นบน แต่
เจ้าคุณมงคลเจ้าญาณท่านแล้ว กล่าวกันว่า รูปนี้ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปแก่นจันทร์ ณ ปัจจุบันนี้มีคนรับ
ส่วนพระพุทธรูปแก่นจันทร์ไม่มี ยังไม่ทราบว่าอยู่ที่ไหน (รูปที่ ๕๔)

๒. ในพงศาวดารโยนกกล่าวว่า ในปีละมีระกาปีชุก จุลศักราช ๙๙๗ วันพฤหัสบดี เดือน ๕ คือเดือน ๓
ขึ้น ๑๐ ค่ำ พระเมธีองค์เจ้านครทศกัณฐ์ซึ่งไปเสวยถาวรณเฝ้าด้วย ประชวรพระโรคชราจึงต้องเสด็จทิวงคต
อยู่ในราชสมบัติได้ ๑๐ ปี พระชนมายุได้ ๕๔ พรรษา หากพระราชโอรสจะสืบสันตติวงศ์มิได้

พระยุพราชผู้เป็นพระวรวงศ์ใหญ่ของพระมหากษัตริย์^๕ ได้รับราชสมบัตินั้น ณ วันแรม ๑ ค่ำ ชนระเมื่อพระองค์มีพระชนมายุ ๒๗ ปี พระองค์ประดิษฐานเสด็จ จุติศักราช ๘๕๘ (พ.ศ. ๒๐๔๑)

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคำกา แปลความว่า

พระราชบิดาประสูติบิชาล พระชนมายุ ๑๓ ปี ได้ราชภิเษกเมื่อปีเถาะ
เสวยราชสมบัติอยู่ ๓๐ ปีบริบูรณ์ สวรรคตปีระกา พระชนมายุ ๔๓ ปี
พระยุพราชผู้เป็นพระวรวงศ์ใหญ่ของพระราชชนนี ประทับอยู่ในพระราช-
นิเวศน์แห่งเดียวกัน ได้เสวยราชสมบัติเมื่อปีระกา พระชนมายุ ๒๗ ปี

อนึ่ง พระราชธิดาองค์หนึ่ง เป็นพระเจ้าราชวรินทร์โดยแท้ ณ วัน ๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีจอ
พระมหาเถรราชครูมรณภาพ

อนึ่ง ในปีขานนั้น พระราชธิดาองค์หนึ่งเสด็จไปประทับที่วัดกษัตริย์โกสุมพิสัย
โกสุมพิสัย ซึ่งเป็นวัดที่พระองค์ทรงผนวช และเสด็จไปประทับที่วัดกษัตริย์โกสุมพิสัย
ไปสถิตอยู่ในวัดบ้านคาง แล้วพระราชทานถวายอุปัชฌาย์ ครั้นถึงกำหนดที่จะเสด็จ
พระราชธิดาองค์หนึ่งเสด็จไปประทับที่วัดกษัตริย์โกสุมพิสัย ให้แก่พระมหาสุริยเถร ซึ่ง
สถิตอยู่ในวัดเหนืออันเป็นวัดของพระมหาท้าว (วัดสุธรรมากร)

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคำกา แปลความว่า

พระราชธิดาองค์หนึ่งเป็นพระวรวงศ์ใหญ่ของพระองค์ใหญ่ นั้น ทรงกางเขนดัดดี (ครอง
ราชสมบัติ) เมื่อวันพฤหัสบดี แรม ๑ ค่ำ ปีจอ จุติศักราช ๘๘๘

เมื่อสิ้นแผ่นดินไปแล้ว ถึงจุติศักราช ๘๘๘ พระราชธิดาองค์หนึ่งเป็นพระวรวงศ์
องค์ใหญ่ โปรดให้คณะสงฆ์มาถวายสวดมนต์ทำอุปัชฌาย์มรณกรรม เมื่อวันจันทร์ รน ๒ ค่ำ เดือน ๖

๑. ในพงศาวดารโยนกกล่าวว่า เสนาอำมาตย์ทั้งหลายปรึกษาร่วมกันให้ไปเชิญท้าวเกษมเจ้าผู้มา ผู้เป็นพระอนุชา
ธิราช คือ ราชบุตรพระองค์พี่ชายซึ่งอยู่ ณ เมืองน้อยนั้นมาสืบต่อพระราชวงศ์ดำรงราชสมบัติ ณ นครพิงค์
เมืองใหม่ เพื่อต่อท้าวเกษมได้มานับเมืองเชียงใหม่ในวันพุธ เดือน ๕ ค่ำ เดือน ๓ แรม ๘ ค่ำ ยังมิได้ราชภิเษก
ท้าวทั้งหลายชานพระนามว่า พระเมืองเกษมเสกขึ้นครองพิงค์เมืองใหม่

ณ วันเพ็ญเดือนอ้ายนั้น พระองค์อัญเชิญพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ซึ่งพระวราบิดา
ของพระองค์โปรดให้หล่อไว้ นั้น ไปประดิษฐานที่หอปราสาทคำ ท่ามกลางวิหารทองนก
หรืปูรุษ เพื่อให้ชาวโลกได้หว่านพืช คือ บุญกุศลกันทั่วหน้า

ทำประเพณีไว้เป็นค่านา แปลความว่า

พระเจ้าแผ่นดินพิลึก ทรงสมภพในวงศ์ของพระเจ้ามัจฉราช ปรางกุ
พระนามในท้องไปว่า พระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิ ส่วนพระราชผู้เป็นพระราช
ปนัดดา (เหลน) ของพระองค์ (คือ พระเมื่องแก้ว) ทรงดำรงอยู่
ในธรรม นับถือพระพุทธศาสนา เป็นเจ้าเหนือหัวประชาชน ทรงปกครอง
แผ่นดิน มีพระประสงค์จะให้พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง โปรดให้กระทำความค
งามไว้ในกุฎีวัดน้ำแดงหัววิหาร

พระภิกษุผู้ชื่อว่า รตนปัญญา เพราะมีปัญญาเพียงคั่งว่า รตน
ได้รับการอุปถัมภ์จากราชปนัดดาธิราชนั้น อยู่กุฎีที่พระปนัดดาธิราช
สร้างถวาย ขณะนั้น มีพรรษาได้ ๒๓ พรรษา กำลังอยู่ในระหว่างพรรษา
ได้เพิ่มเติมตกแต่งคัมภีร์ขึ้นกาลให้เป็นคัมภีร์อันงดงาม (คือ เพิ่มเติมตกแต่ง
ให้สมบูรณ์)

เพราะเหตุที่คัมภีร์นั้น เพื่อรู้ง่าย ได้รวบรวมกาลแห่งพระพุทธสืบ
ต่อตามลำดับกันมา นั้นก็ประจักษ์แจ้งไว้ในคัมภีร์ต่างๆ คัมภีร์นั้นจึงชื่อว่า
ขัมการมณี คัมภีร์ขัมการมณีนั่น มีข้อความบันทึกไว้ย่อๆ ตามความ
ประสงค์ เสนอแก่ประชาชนทั้งหลาย โดยปราศจากอันตรายนั่นใด
ข้าพเจ้าจึงหวังให้ประชาชนทั้งหมดเหล่านั้น จงปราศจากอันตรายนั่นเกิด
ขอพระมหากษัตริย์ทั้งหลาย จงมีน้ำพระทัยยินดี ในความสามัคคีกันทั่วพื้น
แผ่นดิน และขอจงทรงปกครองรักษาประจักษ์ของพระองค์ตามพระราช
กำหนดกฎหมาย^(๑) ขอฝนจงตกมาบนพื้นแผ่นดินตามฤดูกาล ขอประชาชน

๑. ในฉบับพิมพ์เดิมว่า สติ ปจี พวงฉันทาญ แต่ที่ฉบับโบราณเดิมว่า สติ ปจี พวงฉันทาญ แปลว่า
ปกครองรักษาประจักษ์ของพระองค์ตามพระธรรมวินัยอันเป็นพุทธวณะ

ทั้งหลาย จึงได้รับความสุขกันทั่วหน้า ขอให้ข้าพเจ้า ทั้งเป็นผู้สามารถรอบรู้
กาลเวลาของพระพุทธ ครั้นได้รู้เห็นกาลเวลานี้แล้ว ขอให้เกิดมีญาณคติ
(แนวความรู้) โดยง่าย เมื่อพร้อมรณอันประเสริฐของพระศรีอารยเมคไตร
ขอให้ข้าพเจ้าได้ตรัสรู้มรรคผลเป็นขีปนปัญญา (ตรัสรู้เร็วพลัน) ใน
อนาคตกาล เทอญ

คัมภีร์จินกาลมาลีปกรณ์

ข้าพเจ้ารจนไว้เพื่อให้พระพุทธศาสนาข้งยืนนาน

จบบริบูรณ์

เณร

บิณฑก จุฬศักราช ๘๗๘

ตรงกับพระศกดาปนิพพานแล้วได้ ๒๐๖๐^(๑) ปี

คังนเด

๑. คัมภีร์จินกาลมาลีปกรณ์ รจนาจบเมื่อ จ.ศ. ๑๑๗๘ (พ.ศ. ๒๐๖๐) และตกตั่งเพิ่มเติมมาถึง จ.ศ. ๑๑๘๘ (พ.ศ. ๒๐๗๐) พระเถกยกถ้ำหลวงราชสมเติได้ ๑ ปี

เรื่อง ลำดับกษัตริย์ครองนครเชียงใหม่
ตามคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์

W221911-3770

ประจักษ์	ร.ศ. ๖๐๓	ร.ศ. ๓๑๑๓	
เสวยราชย์	ร.ศ. ๖๐๓	ร.ศ. ๓๑๑๕	พระชนมายุ ๒๒ ปี
ถึง	ร.ศ. ๖๐๓	ร.ศ. ๓๑๑๕	พระชนมายุ ๒๒ ปี
สวรรคต	ร.ศ. ๖๐๓	ร.ศ. ๓๑๑๕	พระชนมายุ ๒๒ ปี

No. WTSL979571J

ประจักษ์ศิลปาคม	อ.ก. ๖๒๗	พ.ศ. ๒๕๑๗	พระวรวงศ์เธอ พระเจ้านั่งราช
เดชาวราชนิกุล	อ.ก. ๖๒๓	พ.ศ. ๒๕๑๕	พระธรรมาภ ๕๖ ปี
ฉิมนิกุล	อ.ก. ๖๒๓	พ.ศ. ๒๕๑๕	พระธรรมาภ ๕๖ ปี(*)
อรรทศศิลปาคม	อ.ก. ๖๒๗	พ.ศ. ๒๕๑๗	พระธรรมาภ ๖๐ ปี

၁၈. နေပြည်တော်

ประจักษ์ศิลปาคม	ร.ท. ๖๘๘	ท.ท. ๑๑๓๐	พระราชนิพนธ์พระเจ้ากรุงมอญ
เสวยพระราชนิพนธ์มณฑล- นิพนธ์	ร.ท. ๖๘๙	ท.ท. ๑๑๓๕	พระราชนิพนธ์ ๒๕ ปี
ดงนิพนธ์	ร.ท. ๖๙๔	ท.ท. ๑๑๔๖	พระราชนิพนธ์ ๒๖ ปี (๒)

- [illegible]

๒๕
 เสด็จราชย์ทรงทอง-

มีราช ๒.๗.๖๗๔ พ.ศ. ๒๗๖๖ พระชนมายุ ๑๖ ปี

ถึงมีราช ๒.๗.๖๗๔ พ.ศ. ๒๗๖๖ พระชนมายุ ๑๖ ปี

๒๖
 เสด็จรยศทเมอง-

เรื่องแค้น มีราช ๒.๗.๖๗๖ พ.ศ. ๒๗๖๘ พระชนมายุ ๑๘ ปี

๔. พ่อขุนนางหัวม

ประสูติมี ไม่ปรากฏ ๒.๗. ไม่ปรากฏ พ.ศ. ไม่ปรากฏ พระราชบุตรพระเจ้าคราม

เสด็จราชย์มีระกา ๒.๗. ๖๗๓ พ.ศ. ๒๗๖๕

ถึงมีราช ๒.๗. ๖๗๔ พ.ศ. ๒๗๖๖ ทรงราชย์มกับค้อย ๗ เดือน

๕. พระเจ้าคำฟู

ประสูติมีระกา ๒.๗. ๖๗๓ พ.ศ. ๒๗๖๓ พระราชบุตรพระเจ้าอณู

๒๗
 เสด็จราชย์มีระกา-

มีราช ๒.๗. ๖๗๔ พ.ศ. ๒๗๖๖ พระชนมายุ ๑๓ ปี

ถึงมีราช ๒.๗. ๖๗๖ พ.ศ. ๒๗๖๘ พระชนมายุ ๑๖ ปี

๒๘
 เสด็จราชย์ทรงทอง-

มีราช ๒.๗. ๖๗๖ พ.ศ. ๒๗๖๘ พระชนมายุ ๑๕ ปี

ถึงมีราช ๒.๗. ๖๗๘ พ.ศ. ๒๗๗๐ พระชนมายุ ๑๖ ปี^(๑)

๒๙
 เสด็จรยศมีระกา ๒.๗. ๖๗๘ พ.ศ. ๒๗๗๐ พระชนมายุ ๑๘ ปี

(มีธายุย้าง)

๖. พระเจ้าผาย

ประสูติมีระกา ๒.๗. ๖๗๘ พ.ศ. ๒๗๗๐ พระราชบุตรพระเจ้าคำฟู

๓๐
 เสด็จราชย์มีระกา ๒.๗. ๖๗๘ พ.ศ. ๒๗๗๐ พระชนมายุ ๑๓ ปี เสด็จราชย์
 ทเมองเรื่องแค้น

๑. ครองนครเชียงใหม่ได้ ๒ ปี - ไปอยู่ครองเมืองเชียงแสนประพันธ์อยู่ที่เวียงจันทน์ แห่งที่ว่าการอันทองมีเงิน
 จังหวัดเชียงราย คำนึงพระวันออก ประมาณ ๒ กิโลเมตร และสระวัดพันมีน้ำ แห่งที่ว่าการอันทองมีเงิน
 คำนึงพันมีน้ำ ประมาณ ๑ กิโลเมตร

นครหลวงกรุงเชียงใหม่

เมืองบิราต จ.ก. ๗๑๐ พ.ศ. ๑๗๗๒ พระชนมายุ ๓๓ ปี

ถึงบิระแหม จ.ก. ๗๓๗ พ.ศ. ๑๗๙๗ พระชนมายุ ๖๐ ปี

สวรรคตบิระแหม จ.ก. ๗๓๗ พ.ศ. ๑๗๙๗ พระชนมายุ ๖๐ ปี

๗. พระเจ้ากือนา

ประสูติบิเถาะ จ.ก. ๗๐๓ พ.ศ. ๑๗๖๓ พระราชบุตรพระเจ้ามังราย

เสวยราชย์บิระแหม จ.ก. ๗๓๗ พ.ศ. ๑๗๙๗ พระชนมายุ ๓๖ ปี

ถึงบิระจู่ จ.ก. ๗๕๗ พ.ศ. ๑๘๑๗ พระชนมายุ ๔๖ ปี

สวรรคตบิระจู่ จ.ก. ๗๕๗ พ.ศ. ๑๘๑๗ พระชนมายุ ๔๖ ปี

๘. พระเจ้าแสนเมืองมา

ประสูติบิราต จ.ก. ๗๒๕ พ.ศ. ๑๘๐๖ พระราชบุตรพระเจ้ากือนา

เสวยราชย์บิระจู่ จ.ก. ๗๕๗ พ.ศ. ๑๘๑๗ พระชนมายุ ๓๒ ปี

ถึงบิระเจ็ง จ.ก. ๗๖๓ พ.ศ. ๑๘๒๕ พระชนมายุ ๓๘ ปี

สวรรคตบิระเจ็ง จ.ก. ๗๖๓ พ.ศ. ๑๘๒๕ พระชนมายุ ๓๘ ปี

๙. พระเจ้าสามฝั่งแกน

ประสูติบิระเจ็ง จ.ก. ๗๕๓ พ.ศ. ๑๘๑๓ พระราชบุตรพระเจ้าแสนเมืองมา

เสวยราชย์บิระเจ็ง จ.ก. ๗๖๓ พ.ศ. ๑๘๒๕ พระชนมายุ ๓๒ ปี

ถึงบิระกา จ.ก. ๗๖๓ พ.ศ. ๑๘๒๕ พระชนมายุ ๕๒ ปี(๑)

สวรรคตบิระกา จ.ก. ๗๖๗ พ.ศ. ๑๘๒๖ พระชนมายุ ๕๗ ปี

๑๐. พระเจ้าฟ้างุ้ม

ประสูติบิระจู่ จ.ก. ๗๗๓ พ.ศ. ๑๘๕๓ พระราชบุตรพระเจ้าสามฝั่งแกน

เสวยราชย์บิระกา จ.ก. ๗๙๓ พ.ศ. ๑๘๕๕ พระชนมายุ ๓๒ ปี

ถึงบิระแหม จ.ก. ๘๔๗ พ.ศ. ๑๔๐๓ พระชนมายุ ๗๗ ปี

สวรรคตบิระแหม จ.ก. ๘๔๗ พ.ศ. ๑๔๐๓ พระชนมายุ ๗๗ ปี

๑. มอญราชสมบัติให้แก่พระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิพิลิต

๑๑. พระยอคเชษฐาธิราช

ประสูติ ^๒ มกราคม	จ.ศ. ๑๙๑๗	พ.ศ. ๒๕๐๐	พยานพระเจ้าพิก
เสวยราชสมบัติ ^๒ มกราคม	จ.ศ. ๑๙๑๗	พ.ศ. ๒๕๐๐	พระชนมายุ ๑๑ ปี
ถึงพระโรค	จ.ศ. ๑๙๑๗	พ.ศ. ๒๕๐๐	พระชนมายุ ๑๐ ปี ^(๑)
สวรรคต ^๒ มกราคม	จ.ศ. ๑๙๑๗	พ.ศ. ๒๕๐๐	พระชนมายุ ๑๐ ปี

๑๒. พระเมืองแก้ว

ประสูติ ^๒ มกราคม	จ.ศ. ๑๙๑๗	พ.ศ. ๒๕๐๐	พระราชบุตรพระยอคเชษฐาธิราช
เสวยราชสมบัติ ^๒ มกราคม	จ.ศ. ๑๙๑๗	พ.ศ. ๒๕๐๐	พระชนมายุ ๑๑ ปี
ถึงพระโรค	จ.ศ. ๑๙๑๗	พ.ศ. ๒๕๐๐	พระชนมายุ ๑๐ ปี
สวรรคต ^๒ มกราคม	จ.ศ. ๑๙๑๗	พ.ศ. ๒๕๐๐	พระชนมายุ ๑๐ ปี

๑๓. พระเกษเกล้า

ประสูติ ^๒ มกราคม	จ.ศ. ๑๙๑๗	พ.ศ. ๒๕๐๐	
เสวยราชสมบัติ ^๒ มกราคม	จ.ศ. ๑๙๑๗	พ.ศ. ๒๕๐๐	พระชนมายุ ๑๑ ปี ^(๒)

๑. มอญราชสมบัติให้พระราชบุตร แล้วอยู่อีก ๑๐ ปี จึงสวรรคต

๒. คัมภีร์จินดามณีปกรณ์ ระบุว่าเจ้านครนันทนครเกษเกล้า จึงไม่ปรากฏการสวรรคตของพระองค์

กษัตริย์ราชวงศ์มัยรายครองนครเชียงใหม่

เทียบระหว่าง

ชินกาลมาลีปกรณ์ กับ พงสาวดารโยนก

[ร. คือ ชินกาลมาลีปกรณ์ ข. คือ พงสาวดารโยนก]

อันดับที่	นาม	จ.ศ.	อายุ		รวม	หมายเหตุ
			มค	ถึง		
๑.	พระเจ้ามังกราช					
	ช.	๖๒๑	๒๒	๗๒	๕๐ ปี	มาจากเรียงราย ฐานดำพูน สร้างเชียงใหม่
	ข.	๖๒๐	๒๓	๗๐	๕๘ ปี	
๒.	พระเจ้าควม					
	ช.	๖๗๓	๔๖			ครองได้ ๕ เดือนกลับไปโยนก
	ข.	๖๗๘				ครองได้ ๕ เดือนกลับไปเรียง- ราย
๓.	พระเจ้าแสนภู ครั้งที่ ๑					
	ช.	๖๗๓	๒๕	๒๖	๓ ปี	
	ข.	๖๗๐	๔๓	๔๒	๓ ปี	
๔.	เจ้าขุนแก้ว					
	ช.	—	—	—	—	ในชินกาลมาลีปกรณ์ ไม่กล่าว ว่าครองเชียงใหม่
	ข.	๖๗๓			๓ ปี	ซ้ำ มาจากเมืองนาย
๕.	พ่อท้าวแก้ว					
	ช.	๖๗๓			๗ เดือน	ไม่ทราบอายุ
	ข.	๖๗๒	๓๐	๓๔	๔ ปี	

ลำดับที่	นาม	จ.ศ.	อายุ		รวม	หมายเหตุ
			ต้น	ปี		
๖.	พระเจ้าแสนภู ครองท ๒					
	ช.	๖๗๔	๑๖		ไม่คงปี	ไม่ทราบจากเดือน
	ป.	๖๗๖	๔๗	๕๓	๔ ปี	ไม่ทราบ
๗.	พระเจ้าคำฟู					
	ช.	๖๗๔	๑๖	๓๘	๑ ปี	ครองท ๓
	ช.	๖๗๖	๒๕	๒๖	๑ ปี	ครองท ๒ แล้วไม่ทรงเสด็จ
	ป.	๖๗๖	๒๖	๓๒	๖ ปี	ไม่ทรงเสด็จ
๘.	พระเจ้าผายู					
	ช.	๗๐๐	๓๔	๓๐	๓๖ ปี	
	ป.	๖๗๖	๒๕	๕๗	๓๒ ปี	
๙.	พระเจ้ากือนา					
	ช.	๗๓๗	๓๖	๔๖	๑๐ ปี	
	ป.	๗๒๘	๔๐	๖๓	๒๓ ปี	
๑๐.	พระเจ้า แสนเมืองนา					
	ช.	๗๔๗	๒๓	๓๘	๓๖ ปี	
	ป.	๗๕๐	๓๔	๓๗	๒๕ ปี	
๑๑.	พระเจ้า สามฝั่งแกน					
	ช.	๗๖๓	๓๒	๕๒	๔๐ ปี	
	ป.	๗๗๓	๒๓	๕๔	๓๓ ปี	
๑๒.	พระเจ้าฟ้างุ้ม					
	ช.	๗๐๓	๓๒	๗๗	๔๖ ปี	ได้รับมอบสมันต์จากพระบิดา
	ป.	๗๐๕	๓๕	๗๓	๓๖ ปี	แห่งเมืองพระบิดา

ลำดับที่	นาม	จ.ศ.	อายุ		รวม	หมายเหตุ
			มศ.	ถึง		
๑๓.	พระเจ้า บอติเชษฐวราย					
	ช.	๘๕๘	๓๓	๕๐	๘ ๒	
	ย.	๘๕๘	๓๓	๓๘	๘ ๒	
๑๔.	พระเมืองแก้ว					นามว่าว่า พดกปักษ์คำริราช ผู้แปลเรียกพระเมืองแก้วตาม พงศาวดารโยนก
	ช.	๘๕๘	๓๓	๕๓	๓๐ ๒	
	ย.	๘๕๘	๓๐	๕๘	๒๘ ๒	
๑๕.	พระเกษเกล้า					หนังสือฉบับ ไม่กล่าวถึง รัชกาล เรียกนามพระเกษเกล้าตามพง- ศาวดารโยนก แต่ในตำนาน พระราชกุฎ เรียกว่า ท้าวชัยแก้ว แปลว่าราชบุตรองค์ที่สิบ ส่วน ในรัชกาลน่าจะปกรณเรียกเป็น ภาษาบาลีว่า เรอชัยพรราชา และ รมุณิกราชา
	ช.	๘๘๘	๒๘			
	ย.	๘๘๘	๘๒	๕๓	๓๓ ๒	
			(ควร เป็น ๒๘)			

วิธีนับข้อสวด

กล่าวไว้ในคัมภีร์โมคคัลลานมหาวิยาकरण์ ดังต่อไปนี้

หนึ่ง	หนึ่ง	ตัวเดียว	
สิบ	เต็มสิบ	๑ สิบ	
ร้อย	เต็มร้อย	๒ สิบ	
พัน	เต็มพัน	๓ สิบ	
หมื่น	เต็มหมื่น	๔ สิบ	
แสน	เต็มแสน	๕ สิบ	
ล้าน	เต็มล้าน	๖ สิบ	
โกฏิ	เต็มโกฏิ	๗ สิบ	
ปโกฏิ	เต็มปโกฏิ	๘ สิบ	
โกฏิปโกฏิ	เต็มโกฏิปโกฏิ	๙ สิบ	
ปุณนหุค	เต็มปุณนหุค	๑๐ สิบ	
นิมมหุค	เต็มนิมมหุค	๑๑ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๑๒ สิบ	
พิณ	เต็มพิณ	๑๓ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๑๔ สิบ	
นิมมหุค	เต็มนิมมหุค	๑๕ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๑๖ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๑๗ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๑๘ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๑๙ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๒๐ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๒๑ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๒๒ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๒๓ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๒๔ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๒๕ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๒๖ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๒๗ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๒๘ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๒๙ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๓๐ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๓๑ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๓๒ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๓๓ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๓๔ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๓๕ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๓๖ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๓๗ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๓๘ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๓๙ สิบ	
อภิสัท	เต็มอภิสัท	๔๐ สิบ	

สารบัญต้นเรื่อง

ก	ก	๑) วรรกั	๓๖, ๓๗, ๒๕
กฏมณฑล ๕ อย่าง	๕๓	๔) จารกั	๓๐, ๓๗, ๒๐, ๒๕
กบิลพัสดุ์ — เมือง	๓๗	๕) จารมณฑลกั	๓๒, ๓๕, ๒๕
กษัตริย์ — ราชวงศ์มหันตะ	๕๐	กัปปัจจวัน — น้ำ	๓๖
— ราชวงศ์พระเจ้ามหาสมณ	๒๕	กัณโพร — แก้ว	๓๐๒
— ราชวงศ์มหาราช	๕๓	— พระเจ้า	๓๐
และเทียบระหว่างมหันตะ		— เมือง	๓๔
กับพงศาวดารโยนก	๓๕๑	กัณยาน — ประเทศ	๔๐
— ราชวงศ์โมริยะ	๕๓	— แม่น้ำ	๓๐๗
— ราชวงศ์พระเจ้าอชัฏ	๔๗	กัณณณคิ — พระเจ้า	๖๓
— ราชวงศ์พระเจ้าอชัฏ	๕๓	กัณณณณ — ท้า	๓๐๗
— อชัฏ เมืองทวิชัย	๓๕, ๓๖	กัณณณ — พญา	๓๗
— อชัฏ อังกา	๓๓	กัณณณ — พญา	๓๐, ๓๖
กัณณ ๕		กัณณณ — พระเจ้า	๓๗
๑) กัณณ	๒๒, ๒๕	กัณณณ — พระเจ้า	๓๐, ๓๐๕, ๓๕๗, ๓๖๐
๒) มณฑล	๓๗, ๓๐, ๒๕		

กฤษณ ^๕	— พระเจ้า	๗๒	กวาง	— ทูต	๗๒
กุนาม, กุนคาม	— เมือง	๗๔	กัฟ	— พระเจ้า	๗๖, ๗๕๖, ๗๖๐
กุนาราราม	— วัด	๗๖๐	เกร็ง	— พระเจ้า	๗๓, ๗๕
กุดเทพ	— พระเจ้า	๗๖	โค, โคน	— บ้าน	๓๐๐
กุดนกร	— เมือง	๗๓	โครม	— พระเจ้า	๗๕
กุดาวดี	— เมือง	๗๒๓			
กุก้า	— เจตย	๗๔			
	— วัด	๗๕๐			
กุดมก	— วัด	๗๒๗			
เกษเกอ้า	— พระ	๗๕๓, ๗๕๗, ๗๖๓			
เกากอ	— วัด	๗๒๓			
เกาะกุนคาม	— วัด	๗๓๓, ๗๔๒			
แก่นจันทน์	— พระ ศุภพระพุทธรูป				

๖

ขุนทองพวง		๗๐๒	จริยามัญญ		๗๗
เขื่องก	— พระนาง	๗๔	จรมกคคิ	— คอย	๗๐๗
เขื่องคนกร	— เมือง	๗๔, ๗๕, ๗๓๔	จันมเทว	— พระนาง	๗๓, ๗๒๗
เขื่องกใหม่	— เมือง	๗๔, ๗๒๗	จาง	— เมือง	๗๒๓, ๗๓๔
			จางรังคณนบาต		๗๗

ค

ความ	— พระเจ้า	๗๕, ๗๕๕, ๗๕๗	จักขุนบาทกาด		๓
			เจตย	— ทิวคณนบาต	๗๒๔
			เจตยคิ	— ภูเข	๕๔

เจตยเจตยอก — วัด	ศุภมหาโพธาราม	
เจตยมหาพอด		๑๗๗
เจตยหอดวง	ศุภพริชาเจตยหอดวง	
— วัด		๓๔๐, ๓๔๓
เจตยองค์ใหญ่	ทิวศธาทศนแก้ว	๓๒๔
เจ้าเมธงนาย,	เจ้าเมืองเชียงทอง	๓๑๒

จ

ฉับปทา	— พระอาจารย์	๓๓๓

ช

ชยงศา	— เจ้า	๓๔๑
ชัยนาท	— เมือง	๓๐๒
ช้างชกของเชียงใหม่		๓๓๔, ๓๓๑
ช้างเผือก		๓๔๓
ชันถาณมาดี	— คำนำหนังสือ ช.	
	— เหตุผลทศธเรน [๓] [๓๑]	
ชังก	— พระเจ้า	๑๖๐
เชอຍ	— พระยา	๓๔๖
เชียงทอง	— เมือง	๑๑๑, ๓๓๔
เชียงแขง	— เมือง	๓๓๔
เชียงคอง	— เมือง	๑๕

เชียงย	— วัด	๓๐๑
เชียงราย	— เมือง	๑๓๑, ๓๓๔
เชียงรุ่ง	— เมือง	๑๗๗
เชียงแสน	— เมือง	๑๖๐, ๓๒๔, ๓๓๔
เชียงใหม่	— เมือง	๑๔๑, ๑๖๐, ๓๐๑, ๓๓๓

ญ

ญาณคิด	— พระยา	๓๐๓
ญาณโพธิ	— พระมหาสามี	๓๐๑, ๓๒๐
ญาณเมงก	— พระมหาเถร	๓๐๑, ๓๓๐, ๓๓๒
ญนา	— พระเจ้า	๑๒๑, ๑๔๑
ไญยชด	— พระเจ้า	๑๗๗

ด

ดชกไม้ทพม	๓ อย่าง	๓๑๑
ดชนชัย	— วัด	๓๔๖
ดชนแท่น	— เกาะ	๓๐๕, ๓๓๓, ๓๒๕
ดชองาม		๑๓๑, ๑๔๑
ดชยุดเทท		๑๓๑
ดามพริภค	— พนม	๓๓๔
ดามพริภายชานกการ	— พนม	๓๓๑

ด

คโปกคาราม — วัด	๓๓๘
คาก — เมือง	๓๐๕
คามพ้านณ — เกาะคนฉานมอเตง (ฉาน) ๕.๕	
คัมพูชา ศรีพนม — พระเจ้า	๓๐๓. ๓๓๘
คโถกธาร — พระเจ้า สุธกัถกธาร	
คัถดัมพาวหารเจดีย์	๕๐

ถ

ถุปราม — วัด	๕๗
ถุปรามเจดีย์	๕๐

ท

ททบุรี — เมือง	๘๓
ททาราม — วัด	๓๕๓
ทองคำแดง — คำว่า	๓๒๓
ทกตะ — พระเจ้า	๘๗
ททวามเจดีย์	๕๐
ททวามเจดีย์ — วัด	๓๕๓. ๓๕๓
ททวาม — พระเจ้า	๖๕
ททวาม	๓๓
เทพมงคลเถร — พระ	๓๕๐

เทพมงคลเถร — พระ	๓๕๐

เทพดา ๕ คน ทนกรศรีธรรมราช	๓๐๐
เทพนามบิยคัส — พระเจ้า	๕๓
ไทย — ประเทศ	๘๘
ไทยะ — ชานาญ	๘๒

ธ

ธรรมกัมภีร์ — พระมหาเถระ	๓๐๗. ๓๓๕
ธรรมกัมภีร์ — พระมหาเถระ	๓๓๘
ธรรมกัมภีร์ — พระมหาเถระ	๓๐๗
ธรรมกัมภีร์ — พระมหาเถระ	๓๐๗
ธรรมราชา — พระเจ้า	๘๗. ๓๐๒
ธรรมดโมธาน ๘ อย่าง	๒๓
ธรรมเดชาบดีกุดอง — พระมหาเถระ	๓๐๗
ธรรมเดชาวาม — วัด	๓๕๓
ธัมมิกวรา — พระเจ้า	๘๓

น

นันทาราม — วัด	๓๐๒
นาคเสน — พระเถระ	๓๐๕
นาคเสนเจดีย์	๕๐
นาย — เมือง	๘๕

นารทชาตก	๑๗
นั้ตะโกททอง	๓๓๓
น้าทวม — เจ้า คุ้ทพธฐนนาทวม	
น้าแม่ราน	๔๓

บ

บุปผาราม — วัด	๓๐๕, ๓๒๓, ๓๕๒

ป

ปงน้อย — นาง	๓๒๐
ปทุมวดีเทวี — พระนาง	๑๓
ปรีศุเมธียงเชียงใหม่	๓๕๒
ปิ่น — เมื่อง	๑๕
ป้าจัน — เมื่อง	๕๑
ป้าแดง (หรือ) ป้าแดงทอง — วัด	๑๔, ๓๐๗, ๓๓๒
	๓๒๕, ๓๓๐, ๓๕๓, ๓๕๔, ๓๕๖

ป้าแดงทองคองชัย — วัด	๓๕๖
ป้าต๋อบุตร — เมื่อง	๕๗
ป้าเทป — มหาอำมาตย์	๓๕๗
ป้านามนท — แม่	๑๗
ป้ามม่วง — วัด ที่อุไรทัย	๑๗
ปาด — พระเจ้า	๓๐๒
ปาดิยะ — ภูเข	๕๐

ปาดิโยทะ	๕๐
ปุดณกาน, ภูกาน — เมื่อง	๗๓, ๑๗
ปุดรี — อำมาตย์	๑๗
ปุดวาดี — คณธัง	๓๒๕
ปุดพาราม — วัด	๓๒๐, ๓๕๐, ๓๕๗
โปกธรพพร — ฝน	๑๗

ผ

ผายุ — พระเจ้า	๑๖, ๓๕๖, ๓๖๐
ผบคำ — การนับถือ	๓๐๗

ผ

ผากระดาน — แม่	๑๗
ผาง — เมื่อง	๑๓

พ

พญาผ้างราย คุ้พ้างราย	
พทมโรย — มหาอำมาตย์	๓๐๓
พระแก้วมรกต	๓๓๕
พระเจ้าเกาตอ	๓๒๓
พระเจ้าแสงคิม	๓๕๔
พระเจ้าเด่นเมืองมา — วัด	๓๕๓
พระโคตรบึง — หนองน้ำ	๖๑

พระโคตมปฏิมา — ที่เชิญจากลังกาโดยทางเรือ
 แล้วตั้งอยู่แยก ไปอยู่หน้า
 และเขมร ๓๓๖

พระเถระ — รายนาม
 — ผู้มีอายุทันเห็นพระพุทธเจ้า ๕๐
 ผู้มีเกียรติในดินแดนนา ๓๐๗, ๓๐๘, ๓๒๓

พระราชาภรรยา ๕๖

พระราชาเจ็ดหัววง ๗๓, ๗๖, ๓๐๖, ๓๓๓, ๓๓๔
 ๓๒๕, ๓๒๗, ๓๔๒, ๓๔๗

พระราชาธาดา ๖๐

พระราชาทวิปัญช — เจ็ด คู่พระราชา
 เจ็ดหัววง
 — ๖๓ ๓๒๕

พระบรมดำรงวิธราช ๕๒, ๓๓๕

พระบาทสมเด็จพระอัครมุนี ๕๐

พระปฏิมาหินคำ ๓๒๖

พระปรางค์ ที่เมืองเรอียง ๓๐๓

พระพุทธเจ้า — ในอดีต คู่พระพุทธ
 — เมื่อทรงเสวยวิมุตติสุข ๓๔
 — เมื่อทรงแสดงธรรมจักร ๓๕
 — เมื่อโปรดชฎิล ๓๖
 — เมื่อเสด็จไปจำพรรษาที่ ๓๖

พระพุทธปฏิมาคีตา ๗๐

พระพุทธรูป — แกะจากหิน ๓๔๓, ๓๔๕
 — ทองคำองค์อยู่หน้าพระประธาน
 ในวัดฉนวนคอก ๓๒๒
 — ทองสัมฤทธิ์องค์ใหญ่ ๓๓๗
 — ๕ องค์ที่ทวิปัญช ๗๗

พระพุทธคำธนา — จากลังกามาเชียงใหม่ ๓๐๖
 ,, มาสุโขทัย ๓๓๗

พระโพธิสัตว์ของเรา
 ปราบปรามเป็นพระพุทธด้วยใจ ๓

,, ด้วยวาจา ๓๑
 ,, ด้วยกายและวาจา ๓๒
 เริ่มได้รับพุทธพยากรณ์ ๓๒

พระโพธิสัตว์ ๓ จำพวก ๓, ๕๕

พระมหาเถร ๓๐๓

พระมหาธาตุ ที่ทวิปัญช ๗๗

พระยี่น — ๖๓ ๗๗, ๓๐๕

พระรัตนปฏิมา ๓๐๓

พระลังกา — มายังอิโชนปุระ, สุโขทัย
 และเชียงใหม่ ๓๐๗

พระศรี — ภูเข ๗๗

พระสังฆิกายณ์ปัทมาวงศ์ ๓๓๓

พระอิฐพุทธปฏิมา ๓๒๕

พระอังกะ — จิต ๓๐๕

พระอิเหนา ประดิษฐานอยู่ — ท้องกา ๓๐๐

— ทนศรศรีธรรมราช ๓๐๓

— ทูลไวยุทธ ๓๐๓

— ทิพนานา ๓๐๓

— ทอโชนมปุระ ๓๐๓

— ทักษิณเพชพร ๓๐๓

— ทิพย์โหม ๓๐๔

— ทิพย์ราชเรียงแผน ๓๐๕

พระพุทธร

(ก) รายพระนาม

พระกฤษณ์ ๒๒

พระกฤตดิษฐ์ ๒๒

พระโกณฑัญญะ ๓๔

พระโกณฑนมะ ๒๒

พระโกกมะ ๒๒

พระกัณท์กร ๓๒

พระกัณท์ระ ๒๐

พระกัณท์กร ๕, ๓๒

พระกัณท์กร ๓๗

พระนารายณ์ ๓๖

พระนารายณ์ ๓๖

พระนารายณ์ ๓๗

พระนารายณ์ ๓๗

พระนารายณ์ ๒๐

พระนารายณ์ ๗

พระนารายณ์ ๓๔

พระนารายณ์ ๓๒

พระนารายณ์ ๓๔

พระนารายณ์ ๒๓

พระนารายณ์ ๒๓

พระนารายณ์ ๓๒

พระนารายณ์ ๒๓

พระนารายณ์ ๒๐

พระนารายณ์ ๓๗

พระนารายณ์ ๓๔

พระนารายณ์ ๓๗

พระนารายณ์ ๓๔

พระนารายณ์ ๓๖

พระนารายณ์ ๓๗

(ข) เมืองที่ทรงกำเนิด

กรีนทอร์	๑๗
กาอีเกะ	๒๐
เซมะ	๒๐
เซมวัก	๒๒
จัมทวัก	๓๔, ๓๖
จัมปเกะ	๓๖
จัมปเกะวัก	๖
ชัยญวัก	๑, ๓๗
ปุปผวัก	๓๒
พันชุมวัก	๒๓
พารานธี	๒๓
เมฆดะ	๓๒, ๓๕
รณมวัก	๓๒, ๓๔, ๓๕
เวภาระ	๒๐
อีรณะ	๓๑
อีรัมะคัก	๔
สุทธีธนะ	๓๗
สุระรวม	๓๕
สุรัญญะ	๓๗
สุรัญญวัก	๓๕
สุมนังคละ	๓๗
สุวิปุละ	๓๒

เดธัยะ	๒๓
โถกณ	๓๑
โถกวัต	๒๒
ทงธาวัก	๓๗
ธโนมะ	๒๓
ธมรวัก	๓๒
ธรุณวัก	๒๓
ตุคตระ	๓๔

(ก) ทรงครองเพศขรवास และเวลา
ทรงบำเพ็ญเพียร ๔๕

(ข) โพธิ (ต้นไม้ที่ประทัษ ณ ภายใต้
แล้วได้กวัตรู้)

กรณิการ	๒๐
ถักกูระ (กุ่ม)	๓๗
ทิงสุระ (ทองกวาว)	๓๒
จัมปเกะ (จำป่าน้ำ)	๓๑
นิโครธ	๓, ๒๓
ปากคัก (ผดุงชย)	๓๒, ๒๓
มีปณติ (เล็ชบ)	๓๒
ปุนาเทริก (มะม่วงน้ำ)	๒๓
ไผ่ใหญ่	๓๗

พินพด (มะพอข)	๓๘
มหาธาด	๒๓
มหาโธณกะ (คำออก) ๓๖. ๓๘	
มธชามนัณ	๒๐
มธเคอ	๒๒
รกพั	๓๖
ดอห (สม)	๓๘
ดเคาป้า	๓๘
ดักกมรณ	๓๒
ดากถัณณ (ชามว)	๓๕
อวิธ (ชัก)	๒๒
อธนะ (ประค)	๒๐
อธักกพณ	๓๐

(๕) สวณ (สถานทีปวันทพณ)

เกธวราม	๓๘
เรณวราม	๒๓. ๒๒
จันทวราม	๓๕
ทอธวราม	๒๓
ธรรวราม	๓๖. ๓๘
นันทวราม	๓๖. ๓๘. ๒๐

มัพพการวณ	๒๒
มิกากิรวณ	๓๐
เมธวราม	๓๘
เวธธ	๓๕
ธธวราม	๓๘
ธธวราม	๓๕
ธธิกการวณ	๒๓
ธธัพพะ	๒๓
ธธวราม	๒๐
ธธมการวณ	๓๘. ๒๐
ธธวราม	๓๘
ธธการวณ	๓๕

(๖) พระชนมายุ ๕๕

พธม	—	เมธ	๓๕๖
พธุนจมน			๓๐๒
พธุนจพม		๓๕. ๓๕๖. ๓๕๘	
พธทวนถัก			๓๒๐
พธนาธธธธ	—	คัมภ	๓๐๘
พธ	—	วิ	๕๘
พธพิธ	—	คธเจ้า	๕๖

เม่งราย — พระเจ้า ๕๗

เม่งกร — พระมหาเถระ ๓๐๗. ๓๓๓

— พระมหาอำ ๓๓๓

เม่งกรญาณ — พระมหาเถระ ๓๓๐

เมื่องแก้ว — พระ ๓๒๐. ๓๕๐. ๓๕๗. ๓๖๓

โมกข์อัมมครทิตเถระ — พระ ๕๓

ย

ยมกปาฏิหาริย์ ๓๗

ยอติเรียงราย — พระ ๓๓๗. ๓๕๗. ๓๖๓

ยงคปุระ — เมือง ๗๒

ยงพรวัว — ทำ ๓๐๗

ยุทธธัมมฐิระ — เจ้า ๓๕๖

โยน — แก้ว ๗๓. ๗๕

ร

รทมนัญญา — พระเถระ ๓๒๓. ๓๕๓

รวัง, รวง — พระ ๓๐๐

รัตนวราภุมาร — พระ ๓๒๐

รัตนปุระ — เมือง ๗๒

รัตนประปวเรศ ๗๗. ๓๒๖

รัตนยาราม — วัด ๓๒๗

รวม — พระเจ้า ๓๐๒

— เมือง ๗๓

รวมัญ — เมือง ๗๓

เรศ, แศศ — เจ้า ๗๕

โรจ, โรจราช — พระเจ้า ๗๓. ๓๐๐

โรทอนชนบท ท้องนา ๖๓

โรทอน — แม่น้ำ ๗๓

ฤๅ — ๓๗

ล

ลมห — บ้าน ๓๒๗

ลมหการาม — วัด ๓๒๗

ลวระ — พระเจ้า ๗๗

ลวปุระ — เมือง ๗๓. ๗๒

— ๗๖. ๗๗

— ถูกทพเวธธัระวิรมนทวิย ๗๖

ละโว้ — วัด ๓๒๗

ลังกา — เสด็จแล้วผ่านธรรม

มายังเรียงใหม่ ๓๐๗

ลังกาทวป ๓๖. ๕๒. ๕๓

ลัญฐิวัน — ๓๗

ลำซำ — พระเจ้า ๓๕๐

ลาวังกรราช — พระเจ้า ๗๓

ลำพูน — คำว่า ๗๓

อัครา ^ค คิ ^ค	— พระเถระ	๑๑
อัคร ^ค เกณ ^ค ทาน		๓๔
อ ^ค พ ^ค พ ^ค กาม	— พระเถระ	๕๐
อ ^ค พ ^ค พ ^ค อ ^ค ท ^ค	— พระเจ้า	๑๒
อ ^ค าม ^ค ม ^ค ง ^ค แก ^ค น	— พระเจ้า	๓๐๗
		๓๕๗, ๓๖๐
อ ^ค าร	— แม่ ^ค นา	๑๓
อ ^ค าร ^ค ก ^ค ป ^ค , อ ^ค าร ^ค ม ^ค น ^ค ท ^ค ก ^ค ป ^ค	— อ ^ค ุ ^ค ท ^ค ก ^ค ป ^ค	
อ ^ค าร ^ค ภ ^ค	— อ ^ค าม ^ค ภ ^ค	๑๔
อ ^ค า ^ค อ ^ค ว ^ค น	— น ^ค า	๓๓
อ ^ค า ^ค อ ^ค น	— ใ ^ค ร ^ค า ^ค น ^ค ใ ^ค น ^ค อ ^ค า ^ค น	๑๒
อ ^ค ิ ^ค ท ^ค ร ^ค ก ^ค	— ก ^ค า ^ค ว ^ค	๖, ๓๒
อ ^ค ิ ^ค ก ^ค ุ ^ค ค	— อ ^ค า ^ค มา ^ค ค ^ค ย	๑๗
อ ^ค ิ ^ค ร ^ค ร ^ค ิ ^ค ร ^ค ม ^ค น ^ค ก ^ค	— เม ^ค อ ^ค	๑๖, ๓๐๓
อ ^ค ิ ^ค ร ^ค ิ ^ค ย ^ค อ ^ค ว ^ค ค ^ค เท ^ค ว	— พ ^ค ร ^ค ม ^ค า ^ค	
		๓๒๐, ๓๒๗, ๓๓๒
อ ^ค ิ ^ค ว ^ค อ ^ค ุ ^ค ท ^ค	— พ ^ค ร ^ค ม ^ค ท ^ค า ^ค เถ ^ค ระ	๓๐๗
อ ^ค ิ ^ค ท ^ค โค ^ค ค ^ค เ ^ค ณ ^ค า ^ค บ ^ค ค ^ค		๓๓๔, ๓๓๑
อ ^ค ิ ^ค ท ^ค อ ^ค าร ^ค า ^ค ม	— อ ^ค ิ ^ค ท ^ค	๓๔๐, ๓๔๑
อ ^ค ุ ^ค ก ^ค ท ^ค น ^ค ค ^ค	— ก ^ค ฤ ^ค พิ ^ค ธ ^ค	๑๓, ๑๒
อ ^ค ุ ^ค โร ^ค ท ^ค ย	— เม ^ค อ ^ค	๑๗, ๓๐๐, ๓๐๗
อ ^ค ุ ^ค ณ ^ค	— พ ^ค ร ^ค ม ^ค ท ^ค า ^ค เถ ^ค ระ	๓๐๓
อ ^ค ุ ^ค ริ ^ค ค ^ค , อ ^ค ุ ^ค ริ ^ค ค ^ค ร ^ค	— พ ^ค ร ^ค เจ้า	๑๖
อ ^ค ุ ^ค ญ ^ค ญ ^ค ก ^ค ป ^ค		๒๔

อ ^ค ุ ^ค ร ^ค ร ^ค ม	— พ ^ค ร ^ค เจ้า	๓๒๗
อ ^ค ุ ^ค ร ^ค ร ^ค ม ^ค น ^ค ก ^ค	— เม ^ค อ ^ค	๑๗, ๓๒๖
อ ^ค ุ ^ค ร ^ค ร ^ค ม ^ค าร ^ค า ^ค ม	— อ ^ค ิ ^ค ท ^ค	๓๒๗, ๓๒๘, ๓๐๒
อ ^ค ุ ^ค พ ^ค ร ^ค ร ^ค ม ^ค น ^ค ค ^ค		๓๓๕
อ ^ค ุ ^ค พ ^ค ร ^ค ท ^ค ม	— อ ^ค ุ ^ค ษ ^ค	๑๔
อ ^ค ุ ^ค ม ^ค พ ^ค ญ	— อ ^ค ุ ^ค ษ ^ค	๔๐
อ ^ค ุ ^ค ม ^ค น ^ค เถ ^ค ระ	— พ ^ค ร ^ค	๑๕, ๑๗, ๑๑๑, ๓๐๕
อ ^ค ุ ^ค เม ^ค ระ	— ส ^ค า ^ค บ ^ค อ ^ค	๓๒
อ ^ค ุ ^ค ระ	— น ^ค พ ^ค า ^ค อ ^ค า ^ค มา ^ค ค ^ค ย	๓๐๑
อ ^ค ุ ^ค ร ^ค อ ^ค ิ ^ค ห ^ค	— พ ^ค ร ^ค ม ^ค ท ^ค า ^ค เถ ^ค ระ	๓๓๓, ๓๒๐
อ ^ค ุ ^ค ร ^ค ิ ^ค ย ^ค เถ ^ค ระ	— พ ^ค ร ^ค ม ^ค ท ^ค า ^ค อ ^ค า ^ค ม ^ค	๓๕๓
อ ^ค ุ ^ค ว ^ค ร ^ค ร ^ค ม ^ค เจ ^ค ต ^ค ย		๑๓
อ ^ค ุ ^ค ว ^ค ร ^ค ร ^ค ม ^ค ภ ^ค ม ^ค	— เม ^ค อ ^ค	๓๔๕, ๓๔๖
อ ^ค ุ ^ค ว ^ค ร ^ค ร ^ค ม ^ค น ^ค า ^ค อ ^ค ิ ^ค ห ^ค เจ ^ค ต ^ค ย		๖๗
อ ^ค ุ ^ค ณ ^ค ภ ^ค	— พ ^ค ร ^ค เจ้า	๑๕, ๓๕๕, ๓๕๑
อ ^ค ุ ^ค ณ ^ค เม ^ค อ ^ค ง ^ค ม ^ค า	— พ ^ค ร ^ค เจ้า	๓๐๖, ๓๕๗
		๓๖๐
โ ^ค ส ^ค ม ^ค จ ^ค ค ^ค เ ^ค ท ^ค	— พ ^ค ร ^ค	๓๓๒
โ ^ค ส ^ค ม ^ค น ^ค ค ^ค		๖๒
โ ^ค ส ^ค อ ^ค ุ ^ค ท ^ค ร ^ค น ^ค ก ^ค	— เม ^ค อ ^ค	๓๔๖

พ

พ ^ค น ^ค อ ^ค พ ^ค า ^ค ด, พ ^ค น ^ค อ ^ค ง ^ค ท ^ค พ		๑๗
พ ^ค น ^ค ค ^ค า ^ค น ^ค พ ^ค ว ^ค า ^ค ค ^ค		๓๓๔

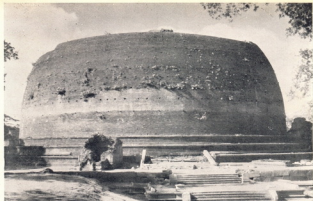

๓. เจดีย์ศรี ประเทศลังกา
หน้า ๕๕

๔. สหรัมาโพธิ ประเทศลังกา
หน้า ๕๖

๕. มริจวัตติบเจดีย์ ประเทศลังกา

หน้า ๖๖

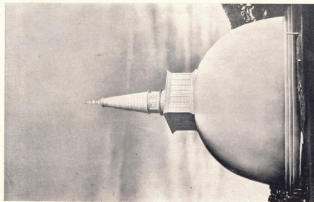
๖. โถหปราสาท ประเทศลังกา

หน้า ๖๖

๘. มหิขังคะเจดีย์ ประเทศลังกา

หน้า ๖๕

๙. สุวรรณมาลิกเจดีย์ ประเทศลังกา

หน้า ๖๖

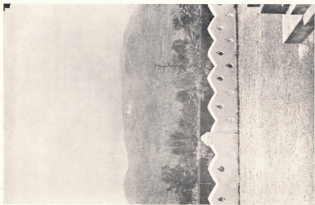
๘. ทิวทัศน์วิหารพระทันตธาตุ ประเทศลังกา

หน้า ๗๕, ๑๐๗

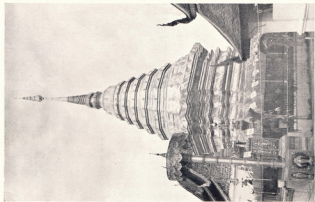
๑๐. วิหารพระทันตธาตุ ประเทศลังกา

หน้า ๗๕, ๑๐๗

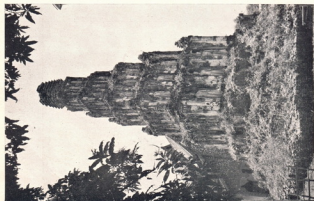
๑๑. ดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่

หน้า ๘๘

๑๒. พระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่

หน้า ๘๘

๓๓. เจดีย์เหลี่ยมวัดกู่เต่า (วัดจามเทวี) จังหวัดลำพูน
 ถ้าวัดกู่เต่า เป็นที่บรรจุอัฐิพระนางจามเทวี

หน้า ๘๕

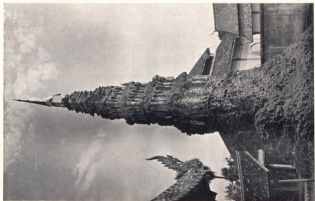
๓๔. พระพุทธรูปในซุ้มเจดีย์วัดกู่เต่า จังหวัดลำพูน
 ถ้าวัดกู่เต่า มีหินศิลาแบบเขมอร้าง

หน้า ๘๕

๑๕. กำแพงศิลาแลง กำแพงเมืองเก่าพิษณุ

หน้า ๑๒๘

๑๖. สุวรรณเจดีย์ (ภูค้ำ)

พระนางปทุมเทววงศ์ ฝั่งร้างเวียงพิภพราชบุรินทร์ จังหวัดอำนาจ

หน้า ๑๒๙

๑๗. ทิวทัศน์เบื้องหน้า คือ แก่งหลวง ถัดไป คือ ภูเขาพระศรี
ในเมืองศรีสงครามชัย อำเภอศรีสงครามชัย จังหวัดสุโขทัย
หน้า ๗๑, ๘๗

๑๘. ทิวทัศน์ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งแม่น้ำปิงกับแม่น้ำน่านมาบรรจบกัน
หน้า ๑๐๓

๑๘. คอบคาบสะ หรือ คอบ ๓ เสา

เป็นที่อยู่ของพระฤๅษีดาวงก หรือ ดาวจิงคารา อยู่ในอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย มีคอบสูงอยู่ติดๆ กัน

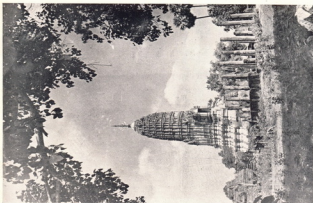
หน้า ๘๖

๒๐. เกาะดอนแท่น ในแม่น้ำโขง

มีเจดีย์นี้เรียกว่าเกาะหลวง ตั้งอยู่ที่หน้าวัดการอำเภอเมืองแสน

หน้า ๘๗, ๘๘, ๘๙, ๙๐

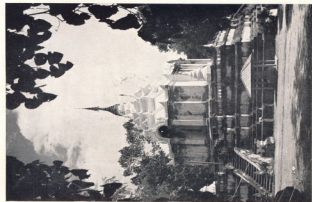

๒๑. พระศรีรัตนมหาธาตุ หรือ พระปรางค์มณฑลของ
อาณาจักรสุโขทัย จ.พิษณุโลก

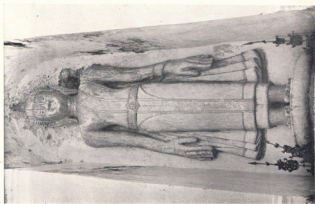
MSB ๐๐๑

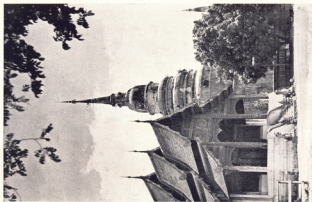
๒๒. พระเจดีย์วัดราชคฤห์
อาณาจักรอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา

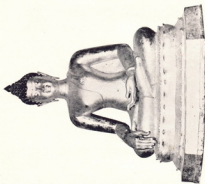
๒๓. วัดหิมาลัย กรุงเทพมหานคร
 หน้าที่ ๑๐๖, ๑๐๗
 มหาวชิราลงกรณ

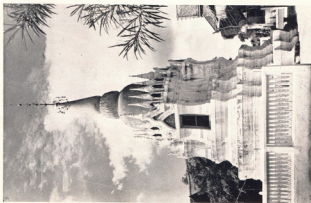
๒๔. พระพุทธเจ้าใหญ่หินปูนวัดพระเชตุพน
 หน้าที่ ๑๐๖, ๑๐๗
 กรุงเทพมหานคร

๒๕. วิหารลายคำ ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทองคำ
ในวัดพระสิงห์ จันทบุรี

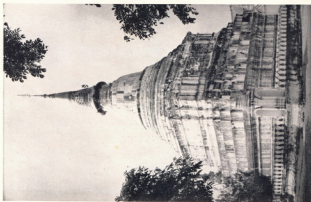

๒๖. พระพุทธรูปทองคำ
ที่ประดิษฐานอยู่ในวัดพระลายคำ
ในวัดพระสิงห์ จันทบุรี

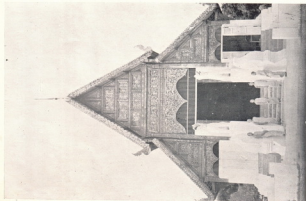
๒๗. พระธาตุหลวง วัดพระบรมธาตุ จังหวัดชัยนาท

หน้า ๑๑๒

๒๘. เจดีย์วัดพระแก้วดอนเต้า จังหวัดลพบุรี

หน้า ๑๑๔

๒๕. วิหารหลวงวัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่
พ.ศ. ๒๔๕๕

๓๐. เจดีย์หลวง วัดเจ็ดยอด หรือ วัดพระเจดีย์กลาง
อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย
พ.ศ. ๒๕

๓๑. พระธาตุจอมกิติ อำเภอเขม่งแสน จังหวัดเขมวาย

หน้า ๑๐๕

๓๒. พระเศียรพระพุทธรูป
วัดอุทุมพรนิมิตต์
(ปัจจุบันคงเหลืออยู่แต่พระเศียรส่วนเดียว)

หน้า ๑๐๕

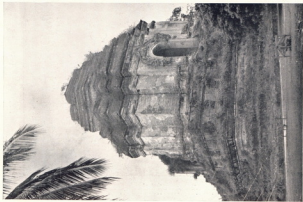

๓๓. วัดป่าแดงหลวง อำเภอเขื่องแสน จังหวัดเขื่องราย
พ.ศ. ๑๐๕

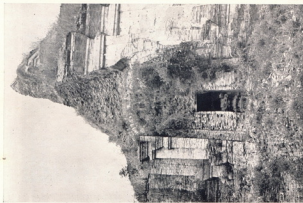
๓๔. ซากฝาผนังโบสถ์ วัดข่อยเขาแก้ว จังหวัดตาก

๓๕. เจดีย์หลวง ในวัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่
 ๕. มกุฎราชกุมารเจ้าทิพย์ประสิทธิ์ฐานประสิทธิ์มุนี

หน้า ๕๖, ๕๗, ๕๘, ๕๙, ๖๐

๓๖. ชุมประจักษ์เจดีย์หลวง หรือ ราชกุฎ
 ๕. มกุฎราชกุมารเจ้าทิพย์ประสิทธิ์ฐานประสิทธิ์มุนี

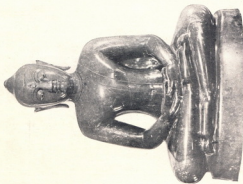
หน้า ๕๖, ๕๗, ๕๘, ๕๙, ๖๐

๓๗. วัดปทุมพาราม หรือ วัดเม่ง จังหวัดเชียงใหม่
หน้า ๑๒๐

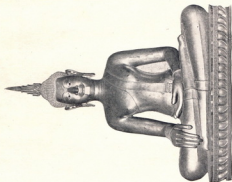
๓๘. วัดมหาโพธาราม หรือ วัดเจดีย์เจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่
หน้า ๑๑๓, ๑๕๐

๓๕. พระชินปฏิมา หรือ พระกัม

ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

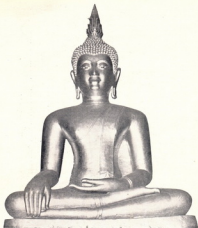
กรุงเทพฯ ฯ
หน้า ๑๑๔

๔๐. พระเจ้าแสงคอม

ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่ วัดศรีเกิด จังหวัดเชียงใหม่

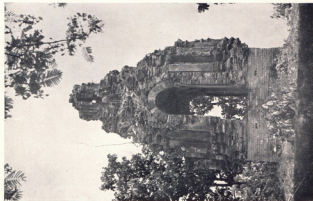
หน้า ๑๑๕, ๑๑๖

๔๑. พระเจ้าแก้ว
ในวัดพระเจ้าแก้ว
จังหวัดเชียงใหม่
หน้า ๑๒๑

๔๒. วัดพระเจ้าแก้ว ประดิษฐานพระเจ้าแก้ว จังหวัดเชียงใหม่
หน้า ๑๒๑

๔๓. เจดีย์ถ้ำคูหาสวรรค์เมืองสุโขทัย
วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

หน้า ๑๑๖

๔๔. พระที่นั่งพระที่นั่ง
วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

หน้า ๑๑๖, ๑๑๗

๔๕. วิหารวัดมหาวน จังหวัดอุทัย
ปัจจุบันเป็นกรมพระพิษฐานมหาราช

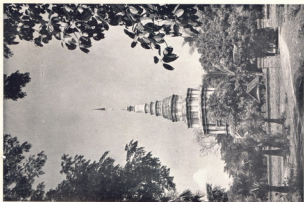

๔๖. แม่พระรอด
(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช)
ปัจจุบันเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ จังหวัดอุทัย
หน้า ๑๒๗

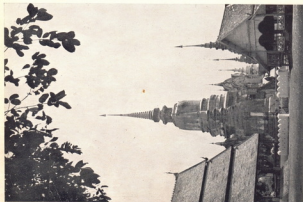
๔๗. ประชุมและกำหนดแผนแม่บทใหม่

0-2700

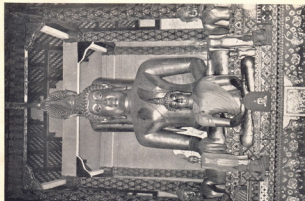
๔๘. วัฏธัมมการณ หรือ วัฏธัมมกัมม จังหวัตถุณ
ปฏินนตมเวรชชชวา จตตมมกการณ

with about

๔๕. วัดบุปผาราม หรือ วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่
(ภาพจากหนังสือปฏิสังขรวารณแล้ว ดูประวัติเพิ่มเติมกับรูปที่ ๒)

หน้า ๑๐๕, ๑๐๖

๔๐. พระปฏิมาทองในวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่

หน้า ๑๒๖

๕๑. วัดป่าแดงหลวงคอนเื้อ อำเภอบะนัง จังหวัดเขมร

หน้า ๑๑๖

๕๒. วัดพระแก้ว จังหวัดเขมร

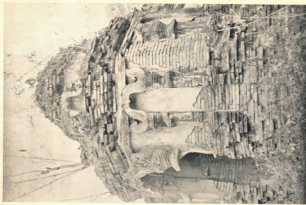
พระเจดีย์เป็นแบบของหลวง ว่าเคยเป็นพระพุทธรูปแก้วมรกต

หน้า ๑๑๗

๕๓. เจดีย์วัดอากคณแก้ว อำเภอเขมบงแสน จังหวัดเชียงใหม่
(ในภาพมีลวดสลักรูปช้างไว้ที่ฐานขององค์)

หน้า ๑๒๔

๕๔. ซุ้มที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต
วัดมหาโพธาราม หรือ วัดเจดีย์เข็ญต จังหวัดเชียงใหม่

หน้า ๑๒๕, ๑๒๖, ๑๒๗

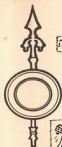

ไทยและประเทศใกล้เคียง

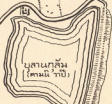
ซากโบราณสถาน

ซากโบราณสถาน

ซากโบราณสถาน

บูกังคัม (ตามนิราธิ)

บูกังคัม (เอกราธิ)

วัดบวรนิเวศ

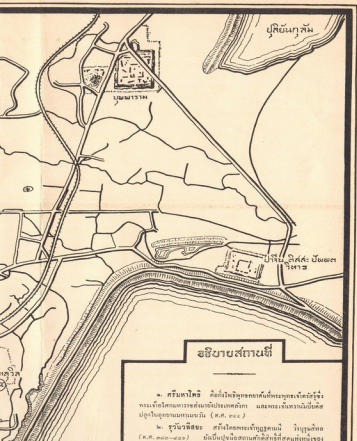

วัดบวรนิเวศ

แผ่นที่ ๒ แผนที่เมืองอนนราธปุระ ประเทศลังกา

ภูผินนก

วัดมหาโพธิ์

ปรางค์
วัด

อริยาสถานที่

๑. ศรีมหาโพธิ์ คือถ้ำโพธิ์พุทธคยาอันที่พระบุตรเจ้าโคตรภู
พระเจ้าโคตรภูพระราชทานอภัยโทษแก่ข้าศึก และพระเจ้านันทบุรี
ปกครองในอุตรดิตถ์ (พ.ศ. ๒๔๔)

๒. สุวันพิสัย สร้างโดยพระเจ้าบุญธรรมนี้ วิบุลย์
(พ.ศ. ๒๔๓-๒๔๖) ยังเป็นปูชนียสถานศักดิ์สิทธิ์ที่ศรัทธาของชาว

ประเทศสยาม

แผนที่เมืองมุกดาหาร

แสดงสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์

มาตราส่วน ๑ นิ้วฟุต - ๔๘ เซน

มุกดาหารปุระ กล่าวกันว่า เป็นคำผสมกันที่ถูกต้องของเมืองนี้ คือ
ชนเผ่าอารยันจากอินเดียภาคเหนือ ซึ่งนับนรพรพบุรุษของชาวตีหอนปัจจุบัน
ยึดครองเกาะลังกาในรัชสมัยของพระเจ้าปดุงกับ (ค.ศ. ๑๘๐๐) ย้ายมา
ตกเป็นเมืองที่ประทับของราชวงศ์สีหฬ และดำรงฐานะเช่นกับเมืองมุกดา
หารที่ราชวงศ์นี้ย้ายมาตั้งราชวงศ์ใหม่ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ราชวงศ์
ครองสืบต่อมา ได้ยกแม่เมืองนี้ไว้สำหรับเมืองหลวงสร้างพระราชวัง ปู่เจ้า
ตลอดจนสวนสาธารณะและอุทยานสำหรับพักผ่อนหย่อนใจ ทั้งในเมือง
นอก ปัจจุบันยังมีซากความงามของเมืองอันมีลักษณะคือป้อมปราการ
สีหฬในปกครองของกษัตริย์มุกดาหารปุระ ปรางค์หินอ่อนอยู่

ศาสนาพุทธนิกายเถรวาทในประเทศไทย มีสาวกนับว่าประมาณ ๓๐๐ พันคน แต่ปฏิบัติจริงแตกต่างกันหลายครั้ง

๓. **ดูป่ากัน** เป็นสตูปุถุภที่ผู้ศุขของสิงคาล กุลารักษ์วางขึ้นที่
ประเพณีพระนครราชวชิรของพระพุทธเจ้า มีประวัติอันเนื่องไปถึงรัชสมัย
ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร.ศ. ๑๑๖-๑๓๖) สตูปุถุภอันนี้ตั้งอยู่ที่
ข้างประกอบกันขึ้นเป็นหลังกำแพงวัดโพธิ์พระบรมมหาราชวัง

๔. สังการาม ซึ่งตั้งในป่าภูมิละไม์ทางปะเทดจิ๊ด ตามทางโบราณคดีจัดอยู่ในสมัยเดียวกันกับถ้ำ

๕. **อธิบดีศรี ทศกัณฐะ (ราชบุรณ)** สว่างในรัชสมัยของพระเจ้ายี่
วิบูลย์มุนีกับ (ร.ศ. ๑๙๑-๑๙๖) ศักดิ์มาจากราชบุรณ ก่อตั้งหัว
ราชบุรณ ก่อตั้งประมาณ ๑๕๐ ปีค
นี้เป็นศูนย์กลางแห่งการศรัทธา
พุทธศาสนาในพระมหากษัตริย์

๖. **เชตะวัน ทาตะพะ (ชาตักคิณ)** สร้างโดยกรมสวนหลวงราช
(สมัย ๑๑๑-๑๑๕) ภายหลังย้ายมาและเปลี่ยนนามเป็นเจ้าสุทนต์มณี
มีศักดินาอีก ๑๐๐ ไร่ และเป็นผู้มีกิตติคุณต่อราชวงศ์จักรี
วิหาร อันเป็นสำนักทรงกตของพุทธศาสนาเถรวาทโบราณแก่งมีศักดิ์
สูง ๖ นิ้ว

๘. **อธิบดีมหาวิทยาลัย** เป็นส่วนหนึ่งของอัครราชมนตรีว่าการ
พระเจ้านครบาลบวรสถานพิมุขในคลอง (พ.ศ. ๒๔๖๕-๑๐๓) ส่วนโบราณ
สถานวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเป็นส่วนหนึ่งของอัครราชมนตรีว่าการ

๔. มิวสิคัล (มิวสิคัล) พาละพระ (ราชภัฏ) ส่วนโดย
พระเชษฐภคินี (พ.ศ. ๓๑๑-๔๐๖) เชื้อกันว่าเป็นที่ประติมากรรม
พระคณาจารย์พระสงฆ์

๕. โศกปราชสาห์ เป็นชาวพระธาตุโอบสอ^๕ที่พระเจ้าบุญภูมามัน^๖สร้าง
ขึ้น (ค.ศ. ๑๔๖๖-๑๔๖๗) ถัดารักันว่าพระธาตุโอบสอ^๗นั้นสร้างแต่เดิมมี ๕ ชั้น
ชั้นบนสุดเป็นไม้

๔๐- สันตูปิณฑิต ปะระคันธะสัทธานของโบราณสถานแห่งนี้
ทราบชัด

๓๐. เวชียศรธรรม เป็นส่วนหนึ่งของอัฐมธุวิหาร ทรงขึ้นถ้ำเป็น
เจ้าพระยาธรรม สมบัติคุณพระภาณุ

๔๒. กุศลทินไปกฺขณะ ธมฺมโนภวิเวณธกัณเฑว จิตฺตํ
และเมื่อถึงเวลาเช้าก็มาพบกันที่หน้าประตู

๑๓. พืชภาค เป็นที่ประดิษฐานพระแท่นศิลาอาสน์กับคัมภีร์ขอมบูรณะ.
เป็น ต้นไม้ใหญ่เป็นวงกลมรอบพระแท่น

๑๘. ไคจูวิต เป็นซากอรานที่วางตัวไว้อย่างค้ำกึ่งย้อนรอบ ข้อ

๑๕. **เฮตาตโตโคโนะ** เป็นชาวสกลุบันศักดิ์ฉะฉิม สวรรค์

เทศไทยโดยสังเขป

ตะนาวศรี

ประจวบคีรีขันธ์

อ่าวไทย

ชุมพร

ระนอง

ไชยา

สุราษฎร์ธานี

ตะกั่วป่า

นครศรีธรรมราช

พังงา

ภูเก็ต

พุนพิน

ตรัง

สงขลา

สตูล

ปัตตานี

ยะลา

น่าน

เมกา

สหพันธรัฐ

เกาะลุมพิน

กัวลาลัมเปอร์

เกาะนิโคบาร์

แผนที่ประเทศไทยโดยสังเขป

แสดงที่ตั้งเมืองโบราณ

၂၇၆၈

မြန်မာတို့
(မြန်မာတို့)

မြန်မာတို့

မြန်မာတို့

မြန်မာတို့

မြန်မာ

မြန်မာ

မြန်မာ

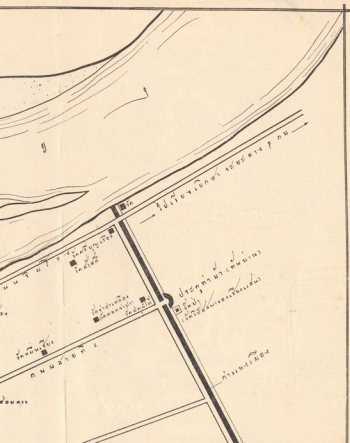
မြန်မာ

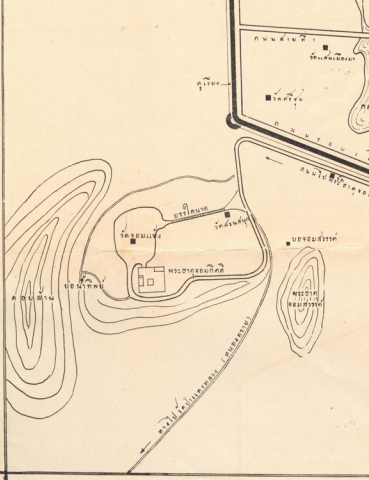
မြန်မာ

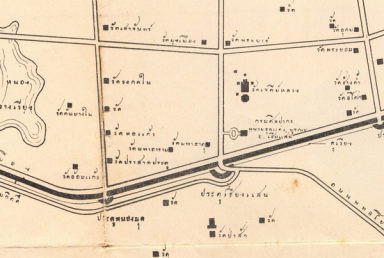
မြန်မာ

แผนที่ ๔ แผนที่เมืองเชียงใหม่

แผ่นพิมพ์มืองเรียบเส้น
มสคตตงโบราณสถาน
มาตราส่วน 1:10,000

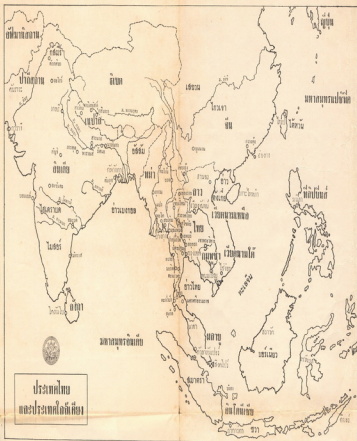

ประเทศไทย
และประเทศใกล้เคียง

